

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA TEORIE A DĚJIN UMĚNÍ

Moravská sakrální architektura v letech 1580–1660
Moravian Sacral Architecture in the Years 1580–1660

Dizertační práce

Mgr. Hana Myslivečková

Školitel: prof. PhDr. Rostislav Švácha, CSc.

Olomouc 2020

Prohlašuji, že jsem dizertační práci vypracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literatury.

V Olomouci dne 10. dubna 2020.

Ráda bych poděkovala svému školiteli prof. PhDr. Rostislavu Šváchovi, CSc. za jeho odborné vedení, cenné rady a konzultace.

Poděkování za vstřícný přístup a ochotu ke spolupráci patří také pracovníkům farností a odborných institucí, kteří mi umožnili přístup do zkoumaných památek a studium veškeré potřebné dokumentace a pramenů.

Obsah

1. Úvod	1
1.1. Kritický komentář literatury	2
1.2. Terminologická diskuze	9
1.3. Teoretická a metodologická východiska práce	11
2. Uvedení do problematiky	
2.1. Období proměn.....	14
2.2. Náboženská situace do roku 1620	16
2.3. Situace po bitvě na Bílé hoře	24
2.4. Historismus versus moderna	25
2.5. Stavebníci z řad protestantské a katolické aristokracie	32
2.6. Zakázky olomouckého biskupství; odkazy k minulosti	35
2.7. Církevní řády jako stavebníci; jezuitský a kapucínský řád.....	43
3. Tendence v sakrální architektuře	
3.1. Podmínky moravské sakrální architektury v letech 1580–1660	57
3.2. Forma a funkce stavby. Liturgická, reprezentativní a pohřební funkce....	59
3.3. Tridentský koncil, Karel Boromejský a chrámy: Theatrum sacrum, božské světlo a božská hudba	63
3.4. Akustické požadavky pro kázání i hudbu.....	71
3.5. Tradiční půdorysná koncepce katolických staveb.....	74
3.6. Centrály v potridentské architektuře.....	82
3.7. Půdorysná typologie evangelických staveb.....	85
3.8. Osobnost architekta a jeho kompetence.....	88
3.9. Barokní krajina	89
3.10. Stavební tradice	89
4. Typologie moravské sakrální architektury	
4.1. Jednolodní stavby	95
4.1.1. Skupina plochostropých jednolodních chrámů s odsazeným polygonálním presbytářem	95
4.1.2. Několik příkladů jednolodních zaklenutých staveb s odsazeným presbytářem, s vnějším opěrným systémem	100
4.1.3. Přejídná skupina jednolodních staveb bez odsazeného presbytáře se sjednoceným prostorem	108
4.1.4. Skupina jednolodních staveb se sjednoceným prostorem bez odsazeného presbytáře.....	113

4.1.5. Jednolodní sály s přízедními pilastry	133
4.1.6. Jednolodní hala se vtaženými pilíři.....	149
4.1.7. Jednolodí bazilikálního řezu	163
4.2. Trojlodní stavby	183
4.2.1. Pseudobaziliky.....	183
4.2.2. Halová trojlodí	185
4.2.3. Baziliky	193
4.3. Samostatně stojící centrální sakrální stavby.....	203
5. Závěr	210
Summary	226
Seznam použité literatury a pramenů	
Literatura	228
Prameny vydané i nevydané.....	255
Seznam obrazové dokumentace	262

1. Úvod

Dizertační práce se zabývá sakrální architekturou přelomového období let 1580–1660. V době před bělohorskými událostmi a po nich se toto období vyznačovalo společenskou, politickou a hospodářskou nestabilitou. Porážku stavů v roce 1620 provázely změny společenské a náboženské i změny vlastnických poměrů. Cílem práce byl průzkum sakrálního stavitelství na Moravě a v přilehlých oblastech českého Slezska, vysledování jeho charakteristik a především typologická klasifikace v té době vznikajících staveb, a to s přihlédnutím k jejím vývojovým souvislostem v přilehlých zemích střední Evropy a Itálie. Otázky typologické komparace sakrálních staveb jsou v našem umělecko-historickém bádání doposud problematikou dosti opomíjenou.

Na příkladech dochovaného památkového fondu v historických hranicích Moravy a českého Slezska se studie chce pokusit vysledovat, jak se v rámci typologické variability architektura sakrálních staveb ve sledované době konkrétně utvářela a proměňovala.

Na pozadí takto nastíněného panoramatu se předkládaná práce pokouší nejen sledovat posuny této tvorby na cestě mezi tradicí a inovací, ale také identifikovat místní specifičnost sakrálního stavitelství a míru jeho ovlivnění konfesijní příslušností objednavatelů. V neposlední řadě se dotýká tématu transferu vlivů a jejich recepce.

Z pohledu konfesijních a objednavatelských aktivit lze sledované období 1580–1660 rozdělit na dvě etapy. Mezi lety 1580–1620 byly budovány chrámy katolické i protestantské, avšak v letech 1620–1660 se setkáváme výhradně se stavbami katolickými. Mnohé starší protestantské svatyně byly tehdy přebudovány na katolické kostely, někdy byl nové konfesi přizpůsoben pouze interiér.

Obsáhnout problematiku stavební činnosti sledovaného období nebylo snadnou záležitostí. Tehdejší stavební produkce totiž operovala s tvaroslovně značně diverzifikovaným architektonickým aparátem a navíc, v souvislosti se snahami evangelíků i s protireformačními tendencemi, absorbovala velké množství uměleckých i funkčních inovací.

Práce je dílčím výsledkem několikaletého průzkumu, doposud v některých ohledech neukončeného, a neklade si za cíl být kompletním soupisem či katalogem studovaného materiálu. Snaží se koncipovat souhrnný obecnější náhled na problematiku architektonické tvorby, která byla poznamenána nejen formálními tradicemi a konvencemi, ale také výrazně zasažena novými konfesijními požadavky a novými způsoby jejich uspokojování.

Značné množství sakrálních staveb z vymezeného období a šíře jejich problematiky na jedné straně a limitující rámec této práce na straně druhé vedly k nutnému omezení zájmu především na stavby dochované a koncipované jako samostatně stojící objekty. Až na některé důležité výjimky nejsou připomenuty stavby, které se do dnešních dnů nedochovaly, anebo byly zásadně přestavěny. Záběr výzkumu musel rovněž rezignovat na svatyně inkorporované do větších architektonických celků.

K výzkumu a možnostem komparace studovaného materiálu významnou měrou přispěly nejen výzkumné projekty IGA FF_2013_035 a IGA_FF_2014_085, ale také zahraniční studijní pobyty v Universitát Wien, Historisch-Kulturwissenschaftliche Fakultät, Institut für Kunstgeschichte, a v Università Sapienza di Roma, Facoltà di Lettere e Filosofia, Il Dipartimento di Storia dell'arte e Spettacolo, a Facoltà di Architettura, Storia, disegno e restauro dell'architettura.

1.1. Kritický komentář literatury

Předkládaná dizertační práce navazuje na autorčin dlouhodobý výzkum sakrálních staveb a jejich uměleckých a stavebněhistorických problémů v období raného novověku, publikovaný v několika studiích.¹ Povahou typu

¹ Hana Myslivečková, *Kaple sv. Rocha v Úsově* (bakalářská diplomová práce), Katedra teorie a dějin výtvarných umění FFUP, Olomouc 2007. – Hana Myslivečková, Příspěvek k historii kaple sv. Rocha v Úsově a jejímu restaurování, in: *Sborník Národního památkového ústavu*, Olomouc 2012, s. 100–111. – Hana Myslivečková, Ke stavební historii bývalých piaristických budov v Lipníku nad Bečvou, in: *Piaristé a jejich odkaz ve stavební architektuře a zahradách – působení piaristů na střední a severní Moravě a ve východních Čechách. Přednášky z odborného semináře konaného v Olomouci ve dnech 17. – 18. září 2014*, Olomouc 2015, s. 77–86. – Hana Myslivečková, Zámecká kaple, in: Leon Bouchal (ed.), *Toulky tovačovskou minulostí, aneb, 695 let historického putování městem pod Spanilou věží*, Tovačov 2016, s. 101–104. – Hana Myslivečková, Památník jednoty bratrské v Přerově Na Marku. Prezentace mimořádných archeologických nálezů, in: *Sborník národního památkového ústavu 2017*, Olomouc 2018, s. 56–66. – Hana Myslivečková, Exkurz: Katedrála sv. Václava v Olomouci za biskupa Karla, in: Rostislav Švácha – Martina Potůčková – Jiří Kroupa (edd.), *Karel z Lichtensteinu-Castelcornu (1624–1695). Místa biskupovy paměti*, Olomouc 2019, s. 93–95. – Martina Potůčková – Hana Myslivečková, Piaristé v Lipníku nad Bečvou, in: *ibidem*, s. 468–377.

longitudinály v moravské sakrální architektuře v období konce 16. a první poloviny 17. století se autorka zabývala rovněž ve své magisterské diplomové práci.²

Architektura vznikající v letech 1580–1660 se proti jiným slohovým obdobím netěšila v umělecko-historickém bádání minulého století příliš velkému zájmu. Z provedeného heuristického průzkumu vyplynulo, že fond moravské sakrální architektury tohoto období je badatelsky zpracován velmi nerovnoměrně. Z nejdůležitější literatury vznikající převážně ve 2. polovině 20. století je třeba uvést především publikace Václava Richtera a Zdeňka Kudělky.³

Problematice architektury, která v sobě kombinovala prvky renesanční, manýristické a gotizující, se kromě zásadních publikací Jarmily Krčálové⁴ a dalších badatelů⁵ věnoval v četných studiích také Ondřej Jakubec,⁶ jenž pro tento fenomén preferuje termín umění „pogotické“. Tématu se dotkla v poslední

² Hana Myslivečková, *Moravská sakrální architektura 1590–1650. Příspěvek ke stylovým otázkám longitudinální architektury* (magisterská diplomová práce), Teorie a dějiny výtvarných umění FFUP, Olomouc 2011. Kaple a centrálně koncipované stavby nebyly do textu zahrnuty.

³ Václav Richter, Filiberto Luchese na Moravě, in: *Ročenka kruhu pro pěstování dějin umění za rok 1934*, Praha 1935, s. 27–44. – Václav Richter, Poznámky k dějinám barokní architektury na Moravě, *Volné směry XXXVII*, 1941–1942, s. 286–296. – Zdeněk Kudělka, K otázce manýristické architektury na Moravě, in: *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity, řada uměnovědná F*, č. 2, Brno 1958, s. 88–98. – Václav Richter – Zdeněk Kudělka, Die Architektur des 17. und 18. Jahrhunderts in Mähren, in: *Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity, řada uměnovědná F 16*, Brno 1972, s. 91–130. – Zdeněk Kudělka, Architektura 17. století na Moravě, in: *Dějiny českého výtvarného umění*, II/1, Praha 1989, s. 279–292. – Zdeněk Kudělka, Architektura, in: Ivo Krsek – Zdeněk Kudělka – Miloš Stehlík et al., *Umění baroka na Moravě a ve Slezsku*, Praha 1996, s. 42–76.

⁴ Jarmila Krčálová, Kostelní stavby Mattea Borgorellioho, *Umění III*, 1955, s. 139–152. – Jarmila Krčálová, Il Palladianesimo in Cecoslovacchia e l'influenza del Veneto sull'architettura ceca, *Bollettino CISA VI*, 1964, s. 1089–1110. – Jarmila Krčálová, Byl v našich zemích vůbec manýrismus? *Výtvarné umění IX*, Praha 1969, s. 68–85. – Jarmila Krčálová, Kostel sv. Petra a Pavla v Kralovicích s Bonifác Wolmut, *Umění XX*, Praha 1972, s. 297–325. – Krčálová, Jarmila, Poznámky k rudolfínské architektuře, *Umění XXIII*, Praha 1975, s. 499–526. – Jarmila Krčálová, *Centrální stavby české renesance*, Praha 1976. – Jarmila Krčálová, Kostely české a moravské renesance. Příspěvek k jejich typologii, *Umění XXIX*, č. 1, 1981, s. 1–37. – Jarmila Krčálová, Italské podněty v renesančním umění českých zemí, *Umění XXXIII*, č. 1, 1985, s. 54–82. – Jarmila Krčálová, *Renesanční stavby Baldassara Maggiho v Čechách a na Moravě*, Praha 1986. – Jarmila Krčálová, Giovanni Pieroni – architekt? *Umění XXXVI*, 1988, s. 511–540. – Jarmila Krčálová, Renesanční architektura v Čechách a na Moravě, in: Jiří Dvorský (ed.), *Dějiny českého výtvarného umění. Od počátků renesance do závěru baroka II/1*, Praha 1989, s. 6–69. – Jarmila Krčálová, Architektura doby Rudolfa II., in: Dvorský (ed.) (pozn. 4), s. 160–181. – Jarmila Krčálová, Renaissance, in: Anežka Merhautová (ed.), *Katedrála sv. Víta v Praze. K 650. výročí založení*, Praha 1994, s. 133–170. – Jarmila Krčálová, Filippi, in: Anděla Horová (red.), *Nová encyklopedie českého výtvarného umění, A–M*, Praha 1995, s. 175–176.

⁵ Ze starší literatury například: Viktor Kotrba, Historismus a počátky památkové péče v českých zemích v době barokní, in: *Staletá Praha II*, Praha 1966, s. 22–35. – Viktor Kotrba, Die nachgotische Baukunst Böhmens zur Zeit Rudolfs II., *Umění XVIII*, 1970, s. 298–332. – Viktor Kotrba, *Česká barokní gotika. Dílo Jana Santiniho-Aichla*, Praha 1976. – Hermann Hipp, *Studien zur „Nachgotik“ des 16. und 17. Jahrhunderts in Deutschland, Böhmen, Österreich und der Schweiz*, Tubinga 1979. – Artur Kwaśniewski, Retrospektywne tendencje architektury ziem królestwa czeskiego w dobie renesansu (1500–1650). Uwagi o sensie ideowym konwencji stylowych, in: Helena Dáňová – Lenka Stolárová (edd.), *Slezsko, Země Koruny České, Historie a kultura 1300–1740 A/B/*, Praha 2008, s. 639–653.

⁶ Ondřej Jakubec, Pogotické umění (heslo), in: Horová (ed.), *Nová encyklopedie českého výtvarného umění – Dodatky*, Praha 2006, s. 602–603. – Ondřej Jakubec, Poznámky k architektonickému jazyku na Moravě kolem roku 1600. Sakrální stavitelství v průsečíku „normy“ a „formy“, in: Jiří Kroupa – Michaela Šeferisová Loudová – Lubomír Konečný et al., *Orbis Artium. k jubileu Lubomíra Slavíčka*, Brno 2009, s. 615–634. – Ondřej Jakubec, Norma, forma a dialekty architektonického jazyka v sakrálním stavitelství na Moravě kolem roku 1600, in: Milena Bartlová – Hynek Látal (edd.), *Tvarujete si sami? Sborník příspěvků z 3. sjezdu historiků umění*, Praha 2011, s. 172–190.

době také Milena Bartlová,⁷ pro niž podobně jako slovo „*postmoderna*“ lépe vyhovuje v těchto souvislostech obdobně utvořený termín „*postgotika*“.

Z dalších autorů můžeme uvést například Miroslavu Novákovou, Drahomíra Polácha, Leoše Mlčáka či Dalibora Prixe,⁸ jejichž práce se ale omezily na úzeji vymezené oblasti severní Moravy a českého Slezska. Soupisové pojednání sakrální architektury těchto regionů s komparativním výkladem zpracovala v poslední době ve své dizertační práci Lucie Augustinková.⁹

Snahám uchopit moravskou sakrální architekturu v rozsahu celého sledovaného období, a to v letech 1580–1660, v širším rámci i souvislostech bylo doposud věnováno jen velmi málo pozornosti. Až v posledních desetiletích se objevilo několik badatelů, kteří se na tuto problematiku soustředili.

V souvislosti s tím se při rostoucích znalostech architektonické produkce první poloviny 17. století začalo upozorňovat na potřebu nové uměnovědné reflexe, jež by zhodnotila architekturu období sklonku renesance a počátků barokního stavitelství v našich zemích.

Jisté zaostávání české uměnovědy v této oblasti dokumentuje fakt, že nejdůležitějšími pracemi o stylovém vymezení architektury první poloviny 17. století v českých zemích, pojednané v souvislosti s architekturou v Rakousku a Německu, byly zahraniční publikace Georga Skaleckého z roku 1989¹⁰ a habilitační práce rakouského badatele českého původu Petra Fidlera z roku 1990 s názvem *Architektur des Seicento*.¹¹ Chvályhodným počinem pro české

⁷ Milena Bartlová, *Renesance a reformace v českých dějinách umění: otázky periodizace a výkladu*, in: Kateřina Horníčková – Michal Šroněk (edd.), *In puncto religionis: konfesní dimenze předbělohorské kultury Čech a Moravy*, Praha 2013, s. 23–48.

⁸ Miroslava Nováková, *Shodné renesanční stavby v podhůří Jeseníků*, *Časopis slezského muzea, řada historická*, roč. 24, 1975, s. 60–63. – Drahomír Polách, *Farní kostel v Branné na Šumpersku*, *Historie, popis a autorské určení jeho vnitřního vybavení*, *Památkový ústav v Olomouci* 1993, 1994, s. 123–136. – Drahomír Polách, *Několik poznatků k stavební historii a původnímu vybavení kostela sv. Anny ve Starém Městě na Šumpersku*, *Památkový ústav v Olomouci* 1994, 1995, s. 98–113. – Drahomír Polách, *Historické toulky Šumperskem*, *Štíty* 2012. – Leoš Mlčák, *Pozdněrenesanční luterské kostely na sovineckém panství z let 1577–1610*, in: *Střední Morava. Kulturněhistorická revue*, roč. 6, č. 11, 2000, s. 47–57. – Leoš Mlčák, *Zvony na Šumpersku a Jesenícku*. Národní památkový ústav, ú. o. p. v Olomouci, Olomouc 2004. – Dalibor Prix, *Stavební vývoj kostelů Nanebevzetí Panny Marie (dříve sv. Václava) v Bruntále a Zvěstování Panny Marie ve Starém Městě u Bruntálu ve středověku*, *Časopis Slezského zemského muzea, série B*, roč. 40, 1991, s. 110–132. – Dalibor Prix – Michal Zezula, *Archeologický výzkum kostela Nanebevzetí Panny Marie v Branticích, okr. Bruntál*, *Archaeologia historica* 25, 2000, s. 279–305. – Dalibor Prix, *Moravská, slezská nebo jiná středověká architektura v regionech českého Slezska?* in: Ivo Hlobil – Marek Perůtka et al., *Od gotiky k renesanci: výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550. I. Úvodní svazek*, Olomouc 2002, s. 111–121. – Hana Dvorská – Dalibor Prix, *Kostel Nanebevzetí Panny Marie v Andělské Hoře (okr. Bruntál) a jeho renesanční podoba*, in: Dalibor Prix (ed.), in: *Pro Arte. Sborník k počtě Ivo Hlobila*, Praha 2002.

⁹ Lucie Augustinková, *Sakrální architektura moravskoslezského kraje na přelomu gotiky a renesance* (dizertační práce), Ústav teorie a dějin architektury FA ČVUT, Praha 2014.

¹⁰ Georg Skalecki, *Deutsche Architektur zur Zeit des dreissigjährigen Krieges*, Regensburg 1989.

¹¹ Petr Fidler, *Filiberto Luchese – Ein vergessener Pionier der österreichischen Barockarchitektur*, *Römische historische Mitteilungen*, 30, Rom 1988, S. 177–198. – Petr Fidler, *Architektur des Seicento* (habilitační práce), Innsbruck 1990. – Petr Fidler, *K architektuře středoevropského seicento*, *Ars* 1994/2, s. 135–156. – Petr Fidler, *Filiberto Luchese, Giovanni Battista Pieroni, Künstlerfamilie Tencalla*, in: *Anděla Horová (red.)*, *Nová encyklopedie českého výtvarného umění, N–Z*,

a slovenské badatelské prostředí pak byl překlad a vydání této práce ve slovenském jazyce v Bratislavě v roce 2015.¹²

Z přehledových prací poslední doby jistě stojí za zmínku v roce 2009 vydaná publikace *Velké dějiny zemí Koruny české – Architektura*, z níž byly pro předkládanou práci užitečné zejména texty Ivana P. Muchky¹³ a Rostislava Šváchy.¹⁴ Posledně jmenovaný se k problematice počátků barokní architektury vrátil ještě ve stati zařazené do souborné publikace zaměřené na olomoucké baroko.¹⁵

Většina badatelů se věnovala architektonickým dílům vrcholných uměleckých kvalit a svébytnost či specifičnost uměleckého stylu moravského předbělohorského a pobělohorského období v širší platnosti neformulovala; tomuto pojetí se v poslední době vymyká tvorba několika následujících autorů.

Dlouhodobou soustředěnou pozornost počátkům moravské barokní architektury věnuje brněnský badatel Jiří Kroupa, který je autorem řady zásadních publikací a statí. Jedná se zejména o jeho studie *Umělecká úloha, objednavatelé a styl na Moravě doby barokní, Počátek nového stylu na Moravě: rok 1650 nebo 1660? a o další přínosné tituly*.¹⁶

Velmi podnětné jsou pak rovněž četné práce Ondřeje Jakubce, který se mimo jiné zaměřuje na formální jazyk a funkci sakrální architektury kolem roku 1600 s dílčím přesahem do pobělohorské architektury.¹⁷

Praha 1995. – Petr Fidler, Několik poznámek k fenoménu jezuitské architektury, in: *Morava a Brno na sklonku třicetileté války*, Praha – Brno 1995, s. 182–206. – Petr Fidler, Giovanni Giacomo Tencalla, in: *Sborník prací filozofické fakulty brněnské university, XLII–XLIV, řada uměnovědná (F)*, č. 37–39, Brno 1996, s. 85–104. – Petr Fidler, *Architektúra v 17. storočí*, in: Ivan Rusina (ed.), *Dějiny slovenského výtvarného umenia. Barok*, Bratislava 1998, s. 15–23. – Petr Fidler, *Kostel Nanebevzetí Panny Marie ve Valticích*, in: Emil Kordiovský (ed.), *Město Valtice*, Valtice 2001, s. 209–224. – Petr Fidler, *Císařský architekt a pevnostní stavitel Giovanni Pieroni. „Dottore Giovanni Pieroni Architetto e Matematico“*, *Opuscula historiae artium*, vol. 64, Supplementum, 2015, s. 2–60.

¹² Petr Fidler, *Architektúra seicenta. Staviteľia*, architekti a stavby viedenského dvorského okruhu v Rakúsku, Čechách, na Morave a na Slovensku v 17. storočí, Bratislava 2015.

¹³ Ivan Prokop Muchka, *Hlava čtvrtá, 1526–1620*, in: Klára Benešová – Petr Kratochvíl (edd.), *Velké dějiny zemí Koruny české. Tematická řada, Architektura*, Praha 2009.

¹⁴ Rostislav Švácha, *Hlava pátá, 1620–1780*, in: Benešová – Kratochvíl (edd.) (pozn. 13), s. 389–403.

¹⁵ Rostislav Švácha, *Architektura baroka v Olomouci*, in: Ondřej Jakubec – Marek Perůtka (edd.), *Olomoucké baroko. Výtvarná kultura let 1620–1780*, Olomouc 2010, s. 27–47.

¹⁶ Jiří Kroupa, *Art, Patronage and Society in Moravia 1620–1650*, in: Klaus Bussmann – Heinz Schilling (edd.), *1648: War and Peace in Europe II: Art and Culture*, kat. výstavy, München 1998, s. 253–261. – Jiří Kroupa, *Umělecká úloha, objednavatelé a styl na Moravě doby barokní*, in: Jiří Kroupa (ed.), *V zrcadle stínů. Morava v době barokní 1670–1790*, Brno 2003, s. 37–77. – Jiří Kroupa, *Počátek nového stylu na Moravě: rok 1650 nebo 1660?* in: *Historická Olomouc XV*, Olomouc 2002, s. 15–24. – Jiří Kroupa, *Světlo a stín v barokní architektuře*, in: Tomáš Knoz (ed.), *Morava v době baroka*, Brno 2004, s. 72–73. – Jiří Kroupa, *„Moderní fiori“: kardinál z Dietrichšteina, protobarok a umělecká funkce na Moravě po roce 1600*, in: Emil Kordiovský – Miroslav Svoboda (ed.), *Kardinál František z Dietrichštejna a jeho doba*, Brno – Mikulov 2006, s. 55–67. – Jiří Kroupa, *Vizuální technologie a architektonická praxe v raném novověku*, in: Bartlová – Látal (edd.) (pozn. 6), s. 191–201.

¹⁷ Ondřej Jakubec, *Motiv srdce v pozdně renesančních štukaturách Moravy a Polska*, in: *Historia atrium IV, Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Facultas Philosophica. Philosophica – Aesthetica 23*, Sborník k 80. narozeninám prof. PhDr. Rudolfa Chadraby, CSc., Olomouc 2002, s. 297–324. – Ondřej Jakubec, *Skupina pozdně renesančních štukatur na Moravě, jejich styl a význam – možnosti a meze interpretace*, *Umění LI*, 2003, s. 278–291. – Ondřej Jakubec, *Kulturní prostředí a mecenát olomouckých biskupů potridentské doby*, Olomouc 2003. – Ondřej Jakubec, Sebastiano Serlio

Tématu se věnuje také Ivana Panochová, která do své práce zahrnuje velké množství materiálu sakrální i profánní povahy z pobělohorského období a z celého území Čech a Moravy. Její práce vytvořila pevnou základnu pro další bádání o architektuře 2. čtvrtiny 17. století.¹⁸ Ivana Panochová ve své práci zároveň podrobně zpracovala vývoj názorových postojů české a moravské uměnovědy na problematiku baroka v architektuře.¹⁹

Bádání o sakrální architektuře konce 16. a první poloviny 17. století na Moravě a v českém Slezsku je povětšinou zaměřeno na užší okruhy problémů vymezených stylově, teritoriálně, genealogicky či jinak a chybí v něm nejen pokus o výstižný syntetizující umělecko-historický přehled, ale mnohdy i základní soupisy těchto památek a jejich dokumentace. Mezi práce postihující sledovanou problematiku dílčím způsobem patří různě zaměřené studie a příspěvky badatelů Jindřicha Nolla, Thomase Winkelbauera, Tomáše Parmy, Tomáše Knoze, Blanky Altové a Zdeňka R. Nešpora.²⁰

a renesanční architektura v českých zemích. Několik poznámek, in: Ladislav Daniel – Jiří Pelán – Piotr Salwa – Olga Špilarová (edd.), *Italská renesance a baroko ve střední Evropě*, Olomouc 2005, s. 91–105. – Ondřej Jakubec, Pogotické umění, in: Anděla Horová (red.), *Nová encyklopedie českého výtvarného umění. Dodatky*, Praha 2006, s. 602–603. – Ondřej Jakubec, Zbožná reprezentace – reprezentativní zbožnost. Poznámky k uměleckému mecenátu kardinála Františka z Dietrichsteina, in: Leoš Mlčák (ed.), *Kardinál František z Dietrichsteina (1570–1636). Prelát a politik neklidného věku*, Olomouc 2008, s. 32–42. – Jakubec, Poznámky k architektonickému (pozn. 6). – Ondřej Jakubec (ed.), *Stanislav Pavlovský z Pavlovic (1579–1598). Biskup a mecenáš umírajícího věku*, Olomouc 2009. – Ondřej Jakubec, Stanislav Pavlovský z Pavlovic – mecenáš věku konfesionalizace, in: *Ibidem*, s. 55–66. – Ondřej Jakubec, Olomouc: Katedrála sv. Václava s pohřební kaplí sv. Stanislava, in: *Ibidem*, č. kat. 10, s. 100–103. – Ondřej Jakubec, Kaple sv. Anny na olomouckém hradě a svatoanenský kult na Moravě kolem roku 1600, in: Ondřej Jakubec (ed.), *Arcidiecézní muzeum na olomouckém hradě. Příspěvky z mezinárodní konference*, Olomouc 2010, s. 197–209. – Ondřej Jakubec, Kaple sv. Stanislava při olomoucké katedrále sv. Václava, in: Jakubec – Perůtka (edd.) (pozn. 15), č. kat. 2, s. 75. – Ondřej Jakubec, Presbytář katedrály sv. Václava, in: Jakubec – Perůtka (edd.) (pozn. 15), č. kat. 4, s. 76–79. – Ondřej Jakubec, Průčelí katedrály sv. Václava, in: Jakubec – Perůtka (edd.) (pozn. 15), č. kat. 1, s. 75. – Jakubec, Norma, forma a dialekty (pozn. 6), s. 172–190. – Ondřej Jakubec, Sakrální architektura v době posledních Rožmberků, in: Jaroslav Pánek (ed.), *Rožmberkové. Rod českých velmožů a jeho cesta dějinami*, České Budějovice 2011, s. 410–415. – Ondřej Jakubec, Modalita a konfesionalita sakrálních staveb v českých zemích 16. a počátku 17. století, in: Horníčková – Šroněk (edd.) (pozn. 7), s. 49–72. – Ondřej Jakubec – Pavel Waisser, Mauzoleum Zachariáše z Hradce na zámku v Telči a jeho výzdoba v kontextu renesančních zámeckých kaplí, *Opuscula historiae artium*, Brno 2015, roč. 64, č. 1, s. 2–31.

¹⁸ Ivana Panochová, *Mezi zbraněmi vlčí múzy. Protobaroko v české a moravské architektuře 1620–1650 a jeho donátorské pozadí. Slohová, funkční a ideová analýza* (dizertační práce), Katedra teorie a dějin výtvarných umění FF UP, Olomouc 2003. – Ivana Panochová, Biblicismy v české architektuře 17. století, *Umění LII*, 2004, s. 198–217. – Ivana Panochová, Na prahu baroka. K typologickým a slohovým problémům moravské architektury v letech 1620–1650, in: *Studia Moravica III*, Olomouc 2005, s. 107–124. – Ivana Panochová, Na prahu baroka. K typologickým a slohovým problémům moravské architektury v letech 1620–1650, in: *Studia Moravica II. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis Facultas Philosophica Moravica III*, Olomouc 2005, s. 107–124. – Ivana Panochová, Důstojníci a rivalové Albrechta z Valdštejna v roli stavebních donátorů v době třicetileté války v Čechách a na Moravě, *Umění LIV*, 2006, s. 492–503. – Ivana Panochová, Marradasova fundace pro malostranský kostel P. Marie Vítězné a Giovanni Pattista Pieroni, in: *Pictura verba cupit*, Praha 2006, s. 441–448. – Ivana Panochová, Vztah dietrichsteinského chóru dómu sv. Václava v Olomouci a Valdštejnského paláce v Praze: Poznámky k morfologii a typologii, *Zprávy památkové péče LXXI*, 2011, s. 39–42.

¹⁹ Panochová, *Mezi zbraněmi* (pozn. 18), s. 9–64.

²⁰ Jindřich Noll, Jan Křtitel Erna, stavitel brněnský, in: *Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity, řada uměnovědná F 16*, Brno 1988–1989, s. 27–43. – Thomas Winkelbauer, Lichtenštejnové jako „šlechta neznající hranice.“ Náčrt majetkového vývoje panů a knížat lichtenštejnských v Dolních Rakousích a na Moravě v rámci politických dějin, in: Andrea Komlosyová – Václav Bůžek – František Svátek (edd.), *Kultury na hranici*, Vídeň 1995, s. 215–222. – Tomáš Parma, Kardinál František z Dietrichsteina a jeho vztahy k italskému prostředí „MINIMO ET HUMILISSIMO CAPPELANO ET INDIGNISSIMA CREATURA DI VOSTRA SANTITĀ“, in: Mlčák (ed.) (pozn. 17), s. 25–31. – Tomáš Parma, Myšlenková koncepce dietrichsteinského presbyteria olomouckého dómu, in: *Střední Morava XXVII*, 2008, s. 40–48. – Tomáš Parma, Dietrichsteinská přestavba olomoucké katedrály, in: *Olomoucké baroko: Výtvarná kultura let 1620–1780, 1/ Úvodní svazek*, Olomouc 2010, s. 63–68. – Tomáš Parma, *Olomoucký biskup František kardinál Dietrichstein a jeho vztahy k římské kurii* (dizertační práce), Historický ústav FFMU, Brno 2010. – Tomáš Parma, *František kardinál Dietrichstein*

Typologickými otázkami architektury sledovaného období se hojně zabývali zejména někteří zahraniční badatelé, jako například Heinrich Gerhard Franz²¹ nebo Renate Wagner-Rieger.²² V naší literatuře se typologii sakrálních staveb zejména 16. století, ale i počátku 17. století věnovala Jarmila Krčálová,²³ která se rovněž zabývala soudobými teoriemi utváření liturgického prostoru. Jako zásadní práci poslední doby, věnovanou dobovým názorům na uspořádání sakrálních staveb, je nutné vyzdvihnout práci Johany Kofroňové (nyní Bronkové).²⁴ Problematice typologie sakrální architektury 17. století v Čechách byl věnován článek Věry Naňkové.²⁵ V poslední době k tématu přínosně přispěl Rostislav Švácha.²⁶

Sakrální architektuře sledovaného období v českém a pražském prostředí se věnují recentní studie řady autorů, jako například Mojmíra Horyny, Kaie Wenzela, Pavla Vlčka, Pavla Kaliny, Petra Uličného²⁷ a mnohých dalších, které jsou obsaženy v zásadní publikaci *Barokní architektura v Čechách*.²⁸

a jeho vztahy k římské kurii: Prostředky a metody politické komunikace ve službách moravské církve, Brno 2011. – Tomáš Parma, Cyrilometodějský kult v prostředí olomouckých biskupů raného novověku, in: Simona Jemelková (ed.), *Mezi východem a západem: svatí Cyril a Metoděj v kultuře českých zemí*, Olomouc 2013, s. 48–53. – Tomáš Parma, Commendants corpus nostrum exanime terrae... Biskupské testamenty kardinála z Dietrichsteina a jeho pohřeb v olomoucké katedrále, in: *Studia Theologica* XVII (2), 2015, s. 203–220. – Tomáš Knoz, *Renesance a manýrismus na zámku v Rosicích*, Rosice 1996. – Tomáš Knoz, Lichtenštejnové, Morava a Valtice v 1. polovině 17. století (základní obrysy problematiky), in: Kordiovský (ed.) (pozn. 11), s. 311–313. – Tomáš Knoz, Moravská barokní šlechta, in: Knoz (ed.) (pozn. 16), s. 47–56. – Tomáš Knoz, Morava a Dietrichstein – země a osobnost, in: Kordiovský – Svoboda (ed.) (pozn. 16). – Blanka Altová – Zdeněk R. Nešpor, Architektura omezení. Středoevropské protestantské kostely v éře protireformace v komparativní perspektivě I., in: *Lidé města / Urban People* XV (1), 2013, s. 87–132.

²¹ Heinrich Gerhard Franz, Die böhmische Wandpfeilerhalle und ihr Ursprung, in: Heinrich Gerhard Franz, *Bauten und Baumeister der Barockzeit in Böhmen*, Leipzig 1962.

²² Renate Wagner-Rieger, Die Baukunst des 16. und 17. Jahrhunderts in Österreich. Ein Forschungsbericht, *Wiener Jahrbuch für Kunstgeschichte* XX, Wien 1965, s. 175–224, zejména s. 209–219.

²³ Jarmila Krčálová, Kruh v architektuře českého manýrismu, *Umění* XX, 1972, s. 1–25. – Jarmila Krčálová, Das Oval in der Architektur des böhmischen Manierismus, *Umění* XXI, Praha 1973, s. 303–331. – Krčálová, *Kostely české* (pozn. 4), s. 1–37. – Krčálová, *Renesanční architektura* (pozn. 4), s. 6–69.

²⁴ Johana Kofroňová, Problematika sakrálního prostoru po tridentském koncilu ve světle názorů církevních autorit, *Umění* XLVIII, 2000, s. 41–54. – Johana Bronková, *Problematika sakrality a sakrálního prostoru ve spisích církevních autorit kolem roku 1600* (dizertační práce), Ústav dějin umění FFUK, Praha 2007.

²⁵ Věra Naňková, K typologii české sakrální architektury 17. století, *Umění* XXXIV, č. 2, 1986, s. 138–143.

²⁶ Rostislav Švácha, Typy venkovských kostelů v 17. století, *Zprávy památkové péče* LXXVII, 2017, č. 1–2, s. 87–98.

²⁷ Mojmír Horyna, Architektura baroka v Čechách, in: Vít Vlnas (ed.), *Sláva barokní Čechie*, Praha 2001, s. 78–131. – Mojmír Horyna (ed.), *Valdštejnský palác v Praze*, Praha 2002. – Mojmír Horyna, Římský vliv v pražské sakrální architektuře 17. století a Jean Baptiste Mathey, in: Vilém Herold – Jaroslav Pánek (ed.), *Baroko v Itálii – Baroko v Čechách. Setkávání osobností, idejí a uměleckých forem*, Praha 2003, s. 533–558. – Mojmír Horyna, Ontologie světla / typy světla v barokním umění, in: Jiří Zemánek (ed.), *Ejhle světlo*, Brno 2003, s. 219–221. – Mojmír Horyna, Slohový profil pražské architektury raného baroka, in: Lenka Stolárová – Vít Vlnas (edd.), *Karel Škréta, 1610–1674. Studie a dokumenty*, Praha 2011. – Kai Wenzel, Konfese a chrámová architektura: dva luteránské kostely v Praze v předvečer třicetileté války, 1. díl, in: *Pražský sborník historický*, sv. 36, Praha 2008, s. 31–104. – Kai Wenzel, Konfese a chrámová architektura: dva luteránské kostely v Praze v předvečer třicetileté války, 2. díl, in: *Pražský sborník historický*, sv. 37, Praha 2009, s. 7–66. – Kai Wenzel, Protestantischer Kirchenbau in Böhmen während des Spätmittelalters und der Frühen Neuzeit, in: Jan Harasimowicz (Hrsg.), *Protestantischer Kirchenbau der Frühen Neuzeit in Europa. Grundlagen und neue Forschungskonzepte*, Regensburg 2015, s. 283–298. – Pavel Vlček, Renesanční kostely, in: Kateřina Horníčková – Michal Šroněk (ed.), *Umění české reformace (1380–1620)*, Praha 2010, s. 245–262. – Pavel Kalina – Jiří Koťátko, *Praha 1437–1610: Kapitoly o pozdně gotické a renesanční architektuře*, Praha 2011. – Petr Uličný, Maniera of the Architecture of Albrecht of Wallenstein, *Umění* LIX, 2011, s. 9–12.

²⁸ Petr Macek – Richard Biegel – Jakub Bachtík (edd.), *Barokní architektura v Čechách*, Praha 2015.

Důležitým zdrojem informací pro srovnávací studium jsou publikace o sakrální architektuře z přelomu renesance a baroka v okolních zemích a v Itálii. Ze základních knižních prací, nezbytných pro poznávání vývojových souvislostí dané problematiky a komparace materiálu v evropském kontextu, uveďme například publikace a studie Rudolfa Wittkowera, Jamese S. Ackermana, Jeffreyho Chippse Smitha, Thomase DaCosty Kaufmanna, Helmuta Lorenze, Renate Holzschuh-Hofer, Eckarta Vancsy, Ivana Rusiny, Antona Henzeho, Giovanniho Dentiho, Alda Crivelliho, Jörga Stabenowa, Ralfa van Bürena, Stephana Hoppeho, Marion Sauter, Jana Harasimowicze, Konstantyho Kalinowskiho, Janusze Kębłowskiho či Mariusze Karpowicze.²⁹

Množství pozoruhodných studií je roztroušeno v regionálních časopiseckých a sborníkových fondech.³⁰ Kromě nich hrají důležitou roli mnohé přínosné, avšak nepublikované kvalifikační práce vzniklé na univerzitních pracovištích v České republice (viz seznam pramenů), z nichž novější se v posledních letech objevují povinně ve *fulltextových* podobách na internetu.

²⁹ Rudolf Wittkower, *Architectural Principles in the Age of Humanism*, London 1949. – Rudolf Wittkower, *Gothic vs. classic: architectural projects in seventeenth-century Italy*, Michigan 1974. – Rudolf Wittkower, *Studies in the Italian Renaissance*, London 1978. – Rudolf Wittkower, *Art and architecture in Italy 1600–1750, Vol. 1, Early Baroque*, New Haven 1999. – James S. Ackerman, *Palladio*, Harmondsworth 1966. – James S. Ackerman, The Gesù in the Light of Contemporary Church Design, in: James S. Ackerman, *Distance points. Essays in Theory ad Renaissance Art architecture*, 1991. – Jeffrey Chipps Smith, *Sensuous worship: Jesuits and the art of the early catholic reformation in Germany*, Princeton 2002. – Thomas DaCosta Kaufmann, *Court, Cloister, and City. The art and culture of central europe, 1450–1800*, Chicago 1995. – Thomas DaCosta Kaufmann, East and West: Jesuit Art and Artists in Central Europe, and Central European Art in the Americas, in: John W. O'Malley – Gauvin Alexander Bailey – Steven J. Harris (edd.), *The Jesuits: Cultures, Sciences, and the Arts, 1540–1773*, Toronto – Buffalo – London 1999, s. 274–304. – Helmut Lorenz, Kunstgeschichte oder Künstlergeschichte? – Bemerkungen zur Forschungslage der Wiener Barockarchitektur, in: *Artibus et historiae* II/4, 1981, s. 99–123. – Helmut Lorenz (red.), *Geschichte der bildenden Kunst in Österreich IV. Barock*, München – London – New York 1999. – Renate Holzschuh-Hofer – Eckart Vancsa, *Architektur der Renaissance*, in: Artur Rosenauer (ed.), *Geschichte der Bildenden Kunst in Österreich: Spätmittelalter und Renaissance*, Wien 2003, s. 267–300. – Ivan Rusina (ed.), *Dějiny slovenského výtvarného umenia. Barok*, Bratislava 1998. – Ivan Rusina (ed.), *Renesancia. Umenie medzi neskorou gotikou a barokom*, Bratislava 2009. – Anton Henze, *Rheinische Kunstgeschichte*, Dusseldorf 1961. – Giovanni Denti, *Architettura a Milano tra Controriforma e Barocco*, Firenze 1988. Aldo Crivelli, *Artisti Ticinesi dal Baltico al Mar Nero*, Locarno – Lugano – Chiasso – Bellinzona – Ascona – Biasca 1969. – Jörg Stabenow, Auf dem Weg zum „theatrum sacrum“, in: Susanne Wegmann – Gabriele Wimböck (Hg.), *Konfessionen in Kirchenraum. Dimensionen des Sakralraums in der Frühen Neuzeit, Studien zur Kunstgeschichte des Mittelalters und Frühen Neuzeit*, Band 3, Korb 2007, s. 115–136. – Jörg Stabenow, *Die Architektur der Barnabiten Raumkonzept und Identität in den Kirchenbauten eines Ordens der Gegenreformation 1600–1630*, Berlin – München 2011. – Ralf van Büren, Kirchenbau in Renaissance und Barock. Liturgiereformen und ihre Folgen für Raumordnung, liturgische Disposition und Bildausstattung nach dem Trienter Konzil, in: Stefan Heid, *Operation am lebenden Objekt. Roms Liturgiereformen von Trient bis zum Vaticanum II*, Berlin 2014, s. 93–119. – Stephan Hoppe, *Was ist Barock? Architektur und Städtebau Europas 1580–1770*, Darmstadt 2003. – Marion Sauter, *Die oberdeutschen Jesuitenkirchen 1550–1650. Bauten, Kontext und Bautypologie*, Petersberg 2004. – Jan Harasimowicz, Ewangelicka architektura i sztuka kościolna w zemiach polskich, in: Jerzy Below – Magdalena Legendź (edd.), *Świadectwo wiary i życia. Kościoł luterański w Polsce wczoraj i dzisiaj*, Bielsko-Biała 2004, s. 113–133. – Harasimowicz (Hrsg.), *Protestantischer Kirchenbau* (pozn. 27). – Konstanty Kalinowski, *Architektura barokowa na Śląsku w drugiej połowie XVII wieku*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1974. – Konstanty Kalinowski, *Architektura doby baroku na Śląsku*, Warszawa 1977. – Janusz Kębłowski, *Dzieje sztuki polskiej*, Warsaw 1987. – Mariusz Karpowicz, *Artisti ticinesi in Polonia nel '600*, Lugano 1983. – Mariusz Karpowicz, *Artisti ticinesi in Polonia nel '500*, Lugano 1987. – Mariusz Karpowicz, *Artisti ticinesi in Polonia nella prima metà del '600*, Bellinzona 2002.

³⁰ Bibliografii těchto prací čtenář najde v níže citovaných titulech, v textech jednotlivých kapitol a seznamu použité literatury.

1.2. Terminologická diskuze

Pojmout sledované období je terminologicky velmi složité, a to proto, že tato otázka není doposud jednoznačně vyřešena na badatelském poli. V tomto období totiž vzniklo mnoho staveb, které kombinovaly různé podněty, a vlivem toho lze jejich styl charakterizovat jako smíšený, často velmi svobodně.

S problémem, jak tyto nové formy pojmenovat, se snažila vypořádat řada badatelů a tato diskuze je stále živá. Snahu odlišit architektonické projevy první poloviny 17. století od poloviny druhé zaznamenáváme již v díle představitele brněnské školy dějin umění Václava Richtera, který do umělecko-historické diskuze vnesl v souvislosti s architekturou 17. století na Moravě pojem „*manýrismu*“ nebo „*barokního manýrismu*“.³¹ Zdeněk Kudělka na to navázal, když Richterovo označení modifikoval a začal užívat v souvislosti s moravskou architekturou let 1620–1650 spojení „*protobarokní manýrismus*“.³² Nový pohled na tuto problematiku vnesl do diskuze Jiří Kroupa. Ten připomněl termín Cornelia Gurlitta, který v souvislosti s přechodem renesance k baroku upozornil na racionální a puristickou přísnost tehdejší italské architektury a označil ji jako „*přísná renesance*“.³³ Na Gurlittovo uvažování zřejmě navázal také Georg Skalecki, který středoevropskou architekturu období Třicetileté války charakterizoval termíny „*klasicismus*“ nebo „*palladianismus*“.³⁴

Jiří Kroupa v této souvislosti uvedl, že v současnosti se mu zdá nejvhodnější termín „*protobarok*“. V určité míře tak korigoval brněnskou umělecko-historickou tradici, když v tomto období spatřil předzvěst baroka jako moderního, dekorativního stylu.³⁵ Architekturu od konce 16. po polovinu 17. století se tak Kroupa pokouší rehabilitovat, zpochybňuje její tradovanou provinčnost a retardovanost. Charakterizuje ji jako svébytnou etapu, která má své vlastní estetické normy, jakými byla střídmost, monumentalita a prostota architektonických prostředků, sklon „*teatrálně*“ dominovat svému okolí a jistá geometrická přísnost, jež odpovídaly požadavkům rekatolizace, ale i nárokům

³¹ Poprvé tak Richter učinil v brožuře *O pojem baroka v architektuře*, Olomouc 1944. – Viz dále Richter – Kudělka, *Die Architektur* (pozn. 3), s. 91–130.

³² Kudělka, *Architektura 17. století* (pozn. 3), s. 279–291, cit. s. 283.

³³ Kroupa, „*Moderni fiori*“ (pozn. 16), s. 64–65.

³⁴ Skalecki (pozn. 10). – Kroupa, „*Moderni fiori*“ (pozn. 16), s. 64–65.

³⁵ Kroupa, „*Moderni fiori*“ (pozn. 16), s. 65.

církevních autorit a vkusu aristokracie. Pro vystižení základních charakteristik Jiří Kroupa používá termín „*purismus*“.³⁶

Na tyto názory navázala Ivana Panochová, která však termín „*protobaroko*“ pro architekturu první poloviny 17. století zachovává. Argumentuje tím, že spojení rané baroko se využívá spíše pro architekturu druhé poloviny 17. století.³⁷

Termín „*potridentské protobaroko*“ pro architekturu po roce 1600 užívá také Ondřej Jakubec. Při definování stylu tohoto období se opírá o práce Jiřího Kroupy a charakterizuje jeho formy jako jednodušší, pádnější, s méně členitou hmotou. Označil však termín potridentského baroka za orientační a navrhl k němu variantu „*kvazi-baroko*“.³⁸ Upozornil rovněž na fakt, že charakter tehdejší architektury, jak ho popsal Jiří Kroupa, se projevoval v příznačně nestylové, eklektické podobě, která plynule a volně pracovala s gotizujícími, manýristickými a protobarokními motivy. Podle Ondřeje Jakubce „*namísto jasně vymezených ‚jazyků stylů‘ narážíme spíše na osobité ‚dialekty‘ architektonického jazyka, které byly voleny s ohledem na konkrétní typ stavby a její úlohy, která vyvolávala potřebu pro specifické významové odstíny volit i specifické architektonické formy.*“³⁹

Na problémovost termínu „*protobaroko*“ v poslední době upozornil Rostislav Švácha, který konstatuje, že „*se jím prozkoumávaná látka označuje za něco jen přípravného k dosažení budoucí normy*“. Ve své stati o typech venkovské architektury 17. století naopak Rostislav Švácha vyzdvihl Kroupův pojem „*purismus*“.⁴⁰

V průběhu svého bádání jsem ve shodě s Rostislavem Šváchou postupně opustila termín „*protobaroko*“ a dospěla k závěru, že by bylo vhodné v uvedených souvislostech mluvit o pronikání raných forem baroka do značně diverzifikovaného jazyka architektury sledovaného období. Mnohé z těchto forem totiž z architektury nemizí, ale doplněny o nové impulsy přetrvávají i ve stavitelství druhé poloviny 17. století.

³⁶ Kroupa, Umělecká úloha (pozn. 16), s. 23–33. – Kroupa, „*Moderni fiori*“ (pozn. 16), s. 55–67.

³⁷ Panochová, *Mezi zbraněmi* (pozn. 18), s. 5. – Panochová, Na prahu baroka (pozn. 18), s. 34–36.

³⁸ Jakubec, Poznámky k architektonickému (pozn. 6), s. 625–631. – Jakubec, Norma, forma a dialekty (pozn. 6), s. 180–181.

³⁹ Jakubec, Norma, forma a dialekty (pozn. 6), s. 186.

⁴⁰ Švácha, *Typy venkovských* (pozn. 26), s. 85.

1.3. Teoretická a metodologická východiska práce

Již při výběru tématu dizertační práce, promýšlení koncepce, během samotného průzkumu a následném zpracování do výsledné podoby jsem si kladla za cíl, aby vznikající práce byla originální a také užitečná pro další badání v dotčené oblasti. Proto se můj zájem soustředil na oblast, která nebyla v předkládaném rozsahu ani úhlu pohledu zpracována. Pokusila jsem se strukturovat sledovaný fenomén, přinést důkladný popis jeho projevů a okolností výskytu. Všechny tyto skutečnosti jsem podrobila kritickému zkoumání, pokusila se posbírané informace vyhodnotit jak v časové posloupnosti, tak i v logice vztahové a typologické. Přesto jsem si vědoma rizika, že může často jít o hodnocení z části subjektivní, protože na poli humanitních věd – a umění zvláště – si pohled na danou věc bez osobního vkladu patrně nelze představit.

Teritoriální vymezení sledovaného okruhu sakrálních staveb užitě v názvu práce není zcela přesné. Pro potřeby výzkumu bylo nutné zpracovat veškerý fond sakrální architektury v historických hranicích Moravy a k ní přilehlého českého Slezska, to znamená té části Horního Slezska, patřící od roku 1918 Československu a od roku 1993 České republice. Z něj pak byly vybrány převážně novostavby či zásadnější přestavby svatyní vzniklých ve sledovaném období. Až na výjimky byly vyřazeny ty stavby, jejichž původní podoba byla pozdějšími přestavbami či stavebními úpravami zásadně setřena. Vzhledem k omezenému rozsahu předkládané práce nebylo možné postihnout svatyně zabudované do jiných staveb, jako například zámecké kaple nebo boční kaple kostelů, jejichž hlubší průzkum by zcela jistě přispěl ke komplexnějšímu pohledu na sledovanou problematiku.

K základnímu průzkumu mi posloužily zejména soupisy uměleckých památek Čech a Moravy, některé svazky *Vlastivědy moravské*, soupisy nemovitých památek a evidenční karty Národního památkového ústavu a jeho územních odborných pracovišť, webové rozhraní: Památkový katalog a spisový fond pracovišť, které jsou citovány v seznamu použité literatury a pramenů. Následoval terénní průzkum vytipovaných staveb, analýza jejich prostorového a hmotového upořádání a také jejich stylového utváření, které doplňoval již cílený heuristický průzkum literatury a pramenů.

Při svém výzkumu jsem si kladla podobné otázky, jako Peter Burke v souvislosti se zkoumáním rozvoje italské renesance v Itálii.⁴¹ A to, jaký byl náboženský, politický, společenský rámec vznikajících moravských staveb, kdo byli jejich objednavatelé a stavitelé, jaká byla funkce vznikajících děl a jaký stavební typ byl pro tyto funkce zvolen, čím se církevní architektura té doby inspirovala a jaká byla její odezva. Obdobně k této problematice přistupovali také například Ernst Hans Gombrich nebo Michael Baxandall.⁴²

V úvodních pasážích práce jsem se pokusila charakterizovat sledované období a snažila jsem se také připomenout nejvýznamnější moravské stavebníky, kteří se profilovali nejen z řad aristokracie, osobností olomouckého biskupského okruhu a představitelů kapituly, ale mezi něž patřily rovněž církevní řády, z nichž se kromě těch středověkých ve stavebních aktivitách sledovaného období výrazně angažovaly také nově příchozí, jakými byli zejména jezuité a kapucíni, ale později také pauláni či piaristé.

Práce se rovněž zaměřuje na faktory, které přímo ovlivňovaly stavební činnost. Patřily mezi ně podmínky technické, provozní, ale i společenské a liturgické. Zabývám se také vlivy návrhů, myšlenek a traktátů předních soudobých teoretiků a myslitelů, které měly významný vliv na formování a rozvoj typologie sakrálního prostoru u katolíků i protestantů. Snažím se všimnout si, jakou roli v architektonické tvorbě na přelomu 16. a 17. století hrála konfesionalita, jak se do doby českého stavovského povstání odlišovala kultura moravských katolíků a evangelíků, do jaké míry byla volba jednotlivých stavebních typů a stylů ovlivněna konfesijní příslušností objednavatelů.

Práce si rovněž všímá vztahu mezi historizujícími tendencemi a pronikajícími moderními formami. Poukazuje na vlivy místního tradicionalismu, nejen ideově stylového, ale projevujícího se také prostřednictvím řemeslné tradice, zkušeností a schopností místních dostupných řemesel, v kombinaci s konkrétním záměrem či intencí výstavby. Věnuje se souvislostem funkce a formy sakrálních staveb. Určovaly je rozličné nároky na využití či prostornost staveb, primárně vycházející z účelu, pro který byly budovány. Zásadní vliv měly také změny stavební tradice, projevující se proměnami

⁴¹ Peter Burke, *Italská renesance: kultura a společnost v Itálii*, Praha 1996.

⁴² Ernst Hans Gombrich, *Norm and form. Studies in the Art of the Renaissance*, London 1966. – Michael Baxandall, *Patterns of Intention. On the Historical Explanation of Picture*, New Haven – London 1985.

technického řešení závislého nejen na statických potřebách, ale také na požadavcích na světelné či akustické vlastnosti prostorů či na celkovou koncepci sakrální stavby vzhledem k urbanistickému či krajinnému prostředí.

Důležité tu rovněž byly osobnosti jednotlivých stavebníků, projevující se snahami o reprezentaci a odvíjející se z kulturní a vzdělanostní úrovně mecenátu. Podstatná ale byla také osobnost projektanta či stavitele a jeho kompetence, avšak otázka autorství je často vzhledem k fragmentárnosti existence i výpovědní hodnoty archivních pramenů komplikovaná.

Těžiště práce pak spočívá v typologické klasifikaci sakrální architektury a komparaci jejích projevů. Zájem je soustředěn na půdorysné a hmotové utváření lodi a presbytáře chrámu a dotýká se také proměn konstrukčních systémů, zejména jde-li o zastropení či zaklenutí staveb a o řešení jejich statického zajištění. Tyto faktory se rozvíjely souběžně se stylovou stránkou architektury. Snaha o průzkum typologických a technologických aspektů utváření staveb kombinovaný s uměleckohistorickým pohledem nabízí mnohé další možnosti pro interpretaci jednotlivých děl. Na typologickém základě jsou pak na pozadí proměn mecenášských aktivit představeny různé tendence a vlivy, které se v moravském sakrálním stavitelství uplatňovaly.

2. Uvedení do problematiky

2.1. Období proměn

Období zhruba poslední čtvrtiny 16. století do roku 1620 se nejen na Moravě a v českém Slezsku, ale i v ostatních zemích střední Evropy vyznačuje velmi složitou situací nábožensko-politickou, společenskou, ale i kulturní a uměleckou. Avšak i přes velmi komplikované poměry a nemožnost jednoznačně situaci definovat tvoří podle DaCosty Kaufmanna toto období, které vyvrcholilo evropským konfliktem v podobě Třicetileté války, jedno z nejproduktivnějších období výtvarného umění vůbec.⁴³ Staré doznívající tendence byly nahrazovány novými, které přicházely z různých inspiračních zdrojů a byly příznačné tvarovou a stylovou různorodostí. Formální architektonické návrhy, čerpající z oblastí mimo daný region, byly v různých oblastech přijímány a aplikovány různě: díla vytvořená mistry z Itálie, Německa či Nizozemí na jednom místě se nepodobala dílům vytvořeným na místě jiném, vyvíjely se tak základy a formy regionálních stylů.⁴⁴ Na slohovou podstatu, uměleckou kvalitu a časovou posloupnost domácí umělecké produkce vůči velkým stylovým epochám evropského, zvláště italského umění měly silný vliv specifické aspekty a momenty, způsobené společensko-politickými a ekonomickými faktory.

Charakter stavební produkce obvykle kombinoval místní gotickou a pogotickou tradici se vzory soudobé italské architektury, přicházejícími přímo nebo transformovanými prostřednictvím okolních zemí. Nové slohové inspirace se k nám dostávaly buď prostřednictvím samotných umělců, osvědčených stavebníků, inspirativních evropských příkladů, anebo v té době oblíbených architektonických traktátů, grafických předloh a vzorníků, které prostředkovaly architektonický projev italské renesance v Zápálí.⁴⁵ Od druhé poloviny 16. století byly běžné kavalírské cesty mladých šlechticů do Itálie či jiných zemí.

⁴³ DaCosta Kaufmann, *Court, Cloister* (pozn. 29), s. 205. Podle DaCosty Kaufmanna o tom svědčí také nově mnohé vznikající knihovny: např. v roce 1572 vévoda August založil jednu z největších evropských knihoven nesoucí název *Herzog August Bibliothek*.

⁴⁴ *Ibidem*, s. 230.

⁴⁵ Tvorbu vlašských mistrů např. sleduje Bohumil Indra na severovýchodní Moravy a Slezska, kde byly největšími středisky renesančního umění ve druhé polovině 16. století okruhy měst Příbora, Nového Jičína, Valašského Meziříčí, Hranic a Lipníka. Viz Bohumil Indra, K renesančnímu stavitelství na severovýchodní Moravě a ve Slezsku. Pramenné zprávy o vlašských a domácích stavitelích a kamenících do 30leté války, *Časopis Slezského muzea v Opavě, Acta Musei Silesiae. Série B. Vědy historické* XV, 1, č. 2, 1966, s. 128–148.

S novými či poučenými objednavateli a mecenáši byla těsně spjata orientace na zahraniční kulturní prostředí a umělecká střediska.⁴⁶ Výraznou proměnu a rozšíření uměleckých kontaktů přineslo v roce 1526 připojení zemí Koruny české k habsburskému středoevropskému soustátí, které těžilo ze styků obou tehdejších habsburských domén – středoevropské a španělské. Tato mnohonárodnostní kulturní a společenská atmosféra dosáhla u nás svého vrcholu na pražském dvoře císaře Rudolfa II. Habsburského (doba vlády 1576–1611) a v moravské a slezské sakrální architektuře našla přirozeně také odezvu. Rozmanitost obrazu architektonické tvorby na Moravě a v českém Slezsku zhruba poslední čtvrtiny 16. století a počátku 17. století vycházela nejen z místních tradic, ale i z prostředí mezinárodně orientovaného dvora Rudolfa II.,⁴⁷ v němž se prolínaly nejen vlivy italského, ale také severského manýristického umění.⁴⁸ Formy kombinující gotické a renesanční tvarosloví k nám často pronikaly přes severní hranice ze Slezska, potažmo Saska, jehož kurfiřtský drážďanský dvůr se stal významným kulturním a uměleckým centrem, na němž bylo Slezsko, například biskupská Vratislav, Nisa či piastovský Břeh, silně závislé.⁴⁹

Sílicí popularita reformačních hnutí,⁵⁰ šířících se nejen ve sféře měšťanské, ale i šlechtické a těšící se zpočátku i značné toleranci mezi duchovenstvem, způsobila v umělecké orientaci příklon k tvorbě středisek reformace německé, jako například k Halle a Wittenbergu. Obzvláště intenzivní byly vzájemné kulturní a umělecké kontakty mezi Slezskem a přilehlou severní Moravou. Byly podmíněny nejen úzkými vztahy mezi vratislavským a olomouckým biskupstvím, ale také vazbami hospodářskými, obchodními a územně správními.⁵¹

⁴⁶ Kudělka, *Architektura* (pozn. 3), s. 42.

⁴⁷ Eva Šamánková, *Architektura české renesance*, Praha 1961.

⁴⁸ *Ibidem*, s. 110–111.

⁴⁹ *Ibidem*. Ze Saska čerpalo celé české podhůří Krušných hor a zejména šlikovský Jáchymov, odtud poznávali ranou renesanci také mistři českosaského okruhu, kteří vyšli z pražské a lounské dílny Rejtovy. Není tedy se čemu divit, že toto umění určovalo stejně stavební činnost Pflugů v Bečově a v Horním Slavkově jako ve weitmühlovském Chomutově a v ostatních městech a zámcích pod Krušnými horami. Zajímavý je například vývoj sklípkové klenby, která ovlivnila podobu kleneb s hřebínky. Milada Rada(ová?) a Oldřich Rada, *Das Buch von den Zellengewölben Gebundenes Buch*, Prag 2001, s. 199. Pod vlivem Slezska se zde oblíbené hřebínkové klenby objevují hojně na severní Moravě a v přilehlé části Čech.

⁵⁰ Pražská kališnická univerzita byla až do poluterštění některých dalších univerzit jedinou evropskou univerzitou, která se vymykala doзору církve. František Kavka – Anna Skýbová, *Husitský epilog na koncilu tridentském a původní koncepcie habsburské rekatolizace Čech. Počátky obnoveného pražského arcibiskupství 1561–1580*, Praha 1969, s. 166–167.

⁵¹ Viz např. Josef Válka, *Dějiny Moravy, díl 1. Středověká Morava, Vlastivěda moravská*, Brno 1991, s.195. – Eduard Petrů, Olomoucký humanismus a jeho polské podněty, *Slavistický sborník olomoucko – lublinský, Acta Universitatis Palackianae*

Nové proudy, které ovlivňovaly prostředí Moravy, zaznamenáváme také v rakouských zemích a Horních Uhrách, které zejména v důsledku osmanské expanze a tureckého obležení Vídně v roce 1529 zaznamenaly novou vlnu příchozích zahraničních zedníků, mimo jiné z Lombardie a okolí Coma a Lugana, kteří ve službách vídeňského dvora, stejně jako u nás, pracovali kolem poloviny 16. století.⁵² Například salcburská katedrála sv. Ruperta a Virgila (1598–1628) byla jednou z prvních sakrálních staveb budovaných severně od Alp v italských barokních formách.⁵³ Přesunutí centra habsburské monarchie z Prahy do Vídně v roce 1611 znamenalo, že se Vídeň stala ohniskem pozornosti, nejen proto, že zde byly situovány centrální správní úřady a instituce, ale probíhal zde také rušný společenský život. Vídeň tak dlouhodobě pro Moravu a Slezsko sehrávala prostředkující úlohu v kontaktech nejen se severoitalským uměním.

2.2. Náboženská situace do roku 1620

Do Čech, na Moravu i do českého Slezska během 16. století výrazně pronikaly nové náboženské myšlenky. Po boku katolictví a podobojí zesiloval vliv dalších konfesí, jako byli luteráni, čeští bratři, kalvinisté a další.⁵⁴ Konfesionalizace kultury byla po celé 16. století výrazným hybatelem všeho dění⁵⁵ a tato doba bývá někdy nazývána jako „*konfesijní věk*“.⁵⁶ Do poloviny 16. století žila, zejména v humanistických kruzích, naděje, že reformace nepovede k rozkolu křesťanstva, ale že nastane smíření katolíků a evangelíků.⁵⁷ Obě strany předpokládaly, že výsledkem koncilu, který svolal papež Pavel III. roku 1545 do italského Tridentu a který zasedal ve třech fázích v rozmezí let 1545–

Olomucensis, Faculta Philosophica, Philologica 36, Praha 1974, s. 27. – Rudolf Žáček, *Dějiny Slezska v datech*, Praha 2004, s. 132–175. – Marie Schenková – Libuše Dědková, Vývoj umění ve Slezsku, in: *Slezsko, Matice Slezská*, Opava 1992.

⁵² Fidler, *Architektur des Seicento* (pozn. 11), s. 30–31. – Fidler, *Architektúra seicenta* (pozn. 12), s. 29–32. – Alois Kubíček, Grisonští mistři v Praze, *Umění II*, 1954, s. 337–338.

⁵³ Požárem zničenou největší pětilodní románskou baziliku. Architekt Solari přijel do Salcburku z Říma, odkud čerpal inspiraci zejména z kostela Il Gesù (kupole) a baziliky sv. Petra (zaoblené závěry transeptu). Kupole vysoká 72 m spolu s věžemi, které jsou ještě o 7 m vyšší, dotváří charakteristickou siluetu města. Karl Möseneder *Zum Streben nach „Einheit“ im österreichischen Barock*, in: Helmut Lorenz (Ed.), *Geschichte der bildenden Kunst in Österreich*, Bd. 4, Barock, Wien 1999, s. 51–74, cit. s. 52–54.

⁵⁴ František Hrubý, Luterství a kalvinismus na Moravě před Bílou horou, *Český časopis historický* XL, 1934, s. 265–309. – Jiří Just, Luteráni v našich zemích do Bílé hory, in: Jiří Just – Zdeněk R. Nešpor – Ondřej Matějka et al., *Luteráni v českých zemích v proměnách staletí*, Praha 2009, s. 23–126.

⁵⁵ Bartlová, *Renesance a reformace* (pozn. 7), s. 34.

⁵⁶ Harm Klueting, *Das konfessionelle Zeitalter 1525–1648*, Stuttgart 1989, s. 20–30.

⁵⁷ Jaroslav Miller, *Propaganda, symbolika a rituály protestantské Evropy 1580–1650*, Praha 2012, s. 12. Snaha o dialog byla namířena rovněž k představitelům světské vlády, od nichž reformace očekávaly ochranu či přímo politickou podporu. Martin Luther adresoval svůj traktát *Von der Freiheit eyns Christen Menschen* (1519/1520) papeži Lvu X., Jan Kalvín věnoval své dílo *Christianae Religionis Instittio* (1536) francouzskému králi Františku I.

1563,⁵⁸ bude sjednocení rozštěpeného křesťanství. Počáteční naděje vkládané z obou stran do svolaného koncilu se nenaplnily, neboť koncil byl svolán za podmínek nevýhodných pro protestanty.⁵⁹ Na obou stranách navíc dominovali nesmiřitelní zástupci sporu. Na rozmanité pojmání liturgie reformovanými církvemi odpovědělo katolictví nekompromisně vydáním dekretů, kterými definitivně odmítlo naprostou většinu principů reformace. Výsledkem bylo posílení moci papeže, církevní hierarchie a pravomocí biskupů v katolických státech.⁶⁰

Do období druhé poloviny 16. století spadají v našich zemích počátky posilování katolictví, které zde mělo poměrně neutěšené postavení. Velkým problémem byl nedostatek kněží a kvalifikovaných politiků katolické strany, protože například pražská univerzita byla protestantská.⁶¹ V roce 1561 bylo v Praze obnoveno arcibiskupství, jehož prvním představitelem se stal Antonín Brus z Mohelnice.⁶² Na Moravě byla kontinuita olomouckého biskupství zachována, avšak přesto byly ve druhé polovině 16. století v souvislosti s rekatolizací zřejmé sílící snahy o zvyšování jeho politické prestiže. Důležité bylo posilování moci katolického panovníka a vytlačování evangelíků ze státních úřadů. To vše se dělo za podpory nových řádů,⁶³ ale zakládány byly také kláštery řádů středověkých.⁶⁴ V tomto směru se ukázalo užitečné obnovení papežské nunciatury u pražské rezidence v roce 1581. Papežský nuncius a španělský velvyslanec se stali významnými aktéry polického dění v našich zemích a díky nim se katoličtí představitelé dostávali snadněji do nejvyšších zemských úřadů.⁶⁵ Ke zlepšení situace českých a moravských katolíků, kteří byli dosud v menšině,⁶⁶ měl přispět zejména příchod jezuitského řádu⁶⁷ a založení

⁵⁸ Kavka – Skýbová, *Husitský epilog* (pozn. 50).

⁵⁹ Svými díly reagovali např. Martin Luther dílem *Wider das Papsttum zu Rom, vom Teufel gestiftet* (1545, *Proti římskému papežství založenému od ďábla*.) nebo Martin Chemnitz dílem *Examen Concilii Tridentini* (1566–1572, *Zkoumání Tridentského sněmu*).

⁶⁰ Josef Válka, *Dějiny Moravy, díl 2. Morava reformace renesance a baroka, Vlastivěda moravská*, Brno 1995, s. 48.

⁶¹ Hrubý, *Luterství a kalvinismus* (pozn. 54), s. 276. – Muchka, *Hlava čtvrtá* (pozn. 13), s. 369. – Kavka – Skýbová, *Husitský epilog* (pozn. 50), s. 166–167.

⁶² Hrubý, *Luterství a kalvinismus* (pozn. 54), s. 276. – Kavka – Skýbová, *Husitský epilog* (pozn. 50), s. 159–194.

Arcibiskupství bylo od husitských dob neobsazené. První držitel Antonín Brus z Mohelnice náležel k propagátorům myšlenky usilující o spojení českých utrakvistů s katolicismem. Jeho naděje se nenaplnily, většina z utrakvistů se čim dál více klonila k protestantismu Martina Luthera.

⁶³ Josef Válka, *Morava, země v srdci střední Evropy*, in: *Kroupa (ed.)* (pozn. 16), s. 20–21.

⁶⁴ Tomáš Krejčík, *Náboženské poměry ve střední Evropě*, in: *Leoš Mlčák (ed.)* (pozn. 17), s. 23. Mezi další řády, které vznikaly za podpory olomouckého biskupa Františka z Dietrichsteina, patří františkáni, svůj konvent si založili v Kroměříži 1606 a v Brně 1616.

⁶⁵ Se dvorem Rudolfa II. byl v Praze kromě Apoštolských a Španělských vyslanců také vyslanec Benátské republiky (*Serenissimy*).

⁶⁶ Opírající dosud svůj vliv především o staré šlechtické rody, jakým byli např. Rožmberkové, Dietrichštejnové, Pernštejnové, Berkové, Liechtenštejnové, Haugvicové či Lobkovicové

jezuitských akademií, které byly užitečné pro upevnění katolických pozic, zejména vzhledem k jejich protireformačním snahám a vzdělávacím aktivitám v katolickém duchu.⁶⁸ Jezuitské koleje svou popularitu získaly nejen kvalitou výuky. Vyučování bylo bezplatné, konalo se v latinské řeči, jezuité využívali mariánský kult a uctívání zemských patronů, pořádali poutě, procesí, slavnosti, divadelní a hudební představení. Jezuitské akademie působily jako protiváha bratrského školství, jehož jádro se ve druhé polovině 16. století přesunulo z Čech na Moravu, do Ivančic, Přerova, Fulneku a Lipníka nad Bečvou.⁶⁹ Aby byly podpořeny rekatolizační snahy, byl do našich zemí povolán také nový řád menších bratří kapucínů.

Překážkou pro jednoznačné vyřešení problémů v zemích Koruny české představovala politická rovnováha mezi vládoucí katolickou dynastií Habsburků a převážně evangelickými stavy. Náboženské otázky se staly součástí politického boje, v němž náboženské vyznání nabývalo povahy ideologie a „konfese“ se staly programy politických uskupení.⁷⁰ Sílicí protireformační proudy, spojované s obrozením katolické církve, přiváděly do služeb Habsburků novou ambiciózní generaci katolické šlechty. Objevila se celá řada konvertitů toužících po kariéře v prostředí císařského dvora, jako například Vilém Slavata z Chlumu a Košumberka, Albrecht z Valdštejna, Karel z Liechtensteina a další.⁷¹ Koncem 16. století již byla ve všech zemích České koruny zformována skupina katolických aristokratů, oddaných církvi a dvoru, vynikajícího vzdělání a značných politických schopností, spjatých se zemskou obcí a dobře znalých práva a místních poměrů.

Reakcí na postupný nárůst moci katolíků byla spolupráce mezi českými i moravskými protestanty a jejich společné úsilí na vypracování zemské konfese a uznání legální protestantské zemské církevní správy, jako tomu bylo ve většině evangelických zemí. Protestanti neměli, i přes své silné zastoupení mezi

⁶⁷ Jezuité Římská kolej (Collegium Romanum) založená 1551 byla pro řád vzornou školou. Portugalsko (1542), Španělsko (1542), Francie (1562).

⁶⁸ Milan M. Buben, *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích. Řeholní klerikové (jezuité)*, III. díl / 4. svazek, Praha 2012, s. 173–257.

⁶⁹ Válka, *Dějiny Moravy 2* (pozn. 60), s. 67. Která pro bratrské školy vypracovala nové školní řády, které oslabili konfesijní ráz škol a umožnily také studium příslušníkům jiných církví Učitelé, kteří na bratrských školách působili, většinou prošli evangelickými akademiemi v Německu nebo Švýcarsku. Wittemeberskem prošlo 200 učitelů, Pražskou univerzitou jen 50, teprve po reformách koncem 16. století na Moravu přichází více učitelů z Prahy.

⁷⁰ Válka, *Dějiny Moravy 2* (pozn. 60), s. 48.

⁷¹ Pavel Balcárek, Kardinál František z Dietrichsteina a jeho doba, in: Mlčák (ed.) (pozn. 17), s.13–14. – Válka, *Dějiny Moravy 2* (pozn. 60). – Válka, *Morava, země* (pozn. 63), s. 20–21. – Thomas Winkelbauer, Kariériste, nebo zbožní mužové? Konvertité ze šlechtických kruhů v českých a rakouských zemích kolem roku 1600, in: Eliška Fučíková – Ladislav Čepička (edd.), *Valdštejn. Albrecht z Valdštejna. Inter arma silent musae?* Praha 2007, s. 62–69.

stavy, žádné legální zakotvení své víry. Rozrůstaly se počty kalvinistů, k nimž měli na Moravě blízko především čeští bratři.⁷² Společné prohlášení protestantů, tzv. *Českou konfesi*, vycházející z původní augšpurské (luterské) konfese a obsahující také požadavky Jednoty bratrské, schválil v roce 1575 císař Maxmilián II. (1564–1576). Ten sice reprezentoval katolický habsburský proud, ale sám dával najevo sympatie k nekatolickým vyznáním, neboť mu byl blízký postoj Erasma Rotterdamského.⁷³ V roce 1609 pak na naléhání českých stavů vydal císař Rudolf II. Majestát na náboženskou svobodu, který znamenal potvrzení České konfese z roku 1575. Tím českým stavům poskytl náboženskou svobodu a řadu důležitých výsad, jako například zakládání vlastních chrámů.⁷⁴ Rovněž ve Slezsku si vymohli na Rudolfovi Slezský majestát, v němž se výslovně povolovalo luterské vyznání.⁷⁵

Na Moravě se podobný majestát prosadit nepodařilo, neboť zdejší sjednocovací snahy protestantů byly komplikovanější. Na rozdíl od Čech se zde protestanti nemohli opírat o zemskou konzistoř a zejména olomoučtí biskupové bránili tomu, aby evangelíci získali na moravském zemském sněmu převahu.⁷⁶ Řada vrchností se tak na Moravě pokoušela v průběhu 16. století zavést jednotnou evangelickou konfesi alespoň na svých panstvích, jako například Vojtěch II. z Pernštejna († 1561) nebo Hynek starší Bruntálský z Vrbna († 1596).⁷⁷ Z poslední čtvrtiny 16. století se pak dochovaly církevní řády několika panství.⁷⁸ Větší náboženské sjednocovací akce prováděl Jetřich z Kunovic († 1582), který na svých východomoravských panstvích toleroval všechna vyznání, a tak zde nacházeli azyl náboženští disidenti.⁷⁹ Obecně se jih a jihovýchod země staly vyhledávaným útočištěm pro různé skupiny radikální reformace, zejména novokřtěnců, kteří byli v okolních zemích tvrdě

⁷² Balcárek, Kardinál František (pozn. 71), s. 14.

⁷³ Válka, *Dějiny Moravy 2* (pozn. 60), s. 58.

⁷⁴ Just, Luterání v našich (pozn. 54), s. 90–91.

⁷⁵ Válka, *Dějiny Moravy 2* (pozn. 60).

⁷⁶ *Ibidem*, s. 58.

⁷⁷ Hynek Bruntálský z Vrbna pro své panství vydal církevní řády (1584, 1591) a byl iniciátorem pokusu o vlastní církevní samosprávu na svých dominiích. S jeho osobností je také kromě vydání církevních řádů spojeno vydání známé Evangelické postily opavského kazatele Martina Filadelfa Zámrského, kterou dal bez svolení olomouckého biskupa Stanislava Pavlovského v roce 1591 vytisknout ve své bruntálské tiskárně. Přestavěl bruntálský hrad na renesanční zámek, který navštívili císařové Rudolf II. a Matyáš, zastavil se tu i Fridrich Falcký.

⁷⁸ Válka, *Dějiny Moravy 2* (pozn. 60), s. 58. Např.: Holešov (1574), Vsetín (1576), Bruntál a Kolštejn (1584, 1592) Jimramov a Dalečín (1606), Letonice (1613), Sovinec, Lipník (1616) atd.

⁷⁹ *Ibidem*. Uherský Brod, Ostroh, Louka, Kunovice, Nivnice a Nový Světlov.

pronásledování.⁸⁰ Šíření protestanství zejména v oblasti Jesenicka a Bruntálska, související rovněž s rozvíjející se hornickou činností v těchto oblastech, se projevilo i ve zvýšené stavební aktivitě, při níž byly hojně zakládány také nové sakrální stavby. Již v osmdesátých letech 15. století vydal Vilém II. z Pernštejna († 1521) povolení k usazování bratří na hranickém panství.⁸¹ Kromě Hranic měli bratři na Moravě své sbory například také ve Fulneku, Lipníku nebo v Přerově.⁸²

Reformované církve byly rozšířeny také ve Slezsku. Nositeli nové konfese se zde staly zejména humanisticky vzdělané městské vrstvy, mladí humanisté mezi světským a řádovým klérem, učitelé farních a městských škol. Mezi hlavní střediska luterství ve Slezsku patřila Vratislav, kde šíření protestantismu napomohla skutečnost, že na počátku 16. století v čele slezského duchovenstva stál vratislavský biskup Jan Thurzo (eps. 1506–1520), starší bratr olomouckého biskupa Stanislava Thurza, který se postavil za humanisticky vedené reformy v církvi a sám byl v písemném kontaktu s Erasmem Rotterdamským.⁸³ Mocná slezská protestantská šlechta, napojená na zahraničí, měla vzhledem ke svým stykům jiné postavení a vyžadovala mírnější přístup, protože příliš silný protireformační tlak mohl ohrozit integritu habsburské vlády nad zeměmi.⁸⁴ V roce 1580 přijal, pod vlivem vratislavské kapituly, zásady plynoucí z tridentského koncilu dosud smířlivý vratislavský biskup Martin Gerstmann (eps. 1574–1585). Ten o rok později do Slezska povolal jezuity, kterým se ale ve Vratislavi nepodařilo založit jezuitské kolegium.⁸⁵ Nový vratislavský biskup Ondřej Jerin (eps. 1585–1596) se stal prvním realizátorem protireformačního

⁸⁰ Např. Mikulovské panství. V roce 1528 se Ferdinand I. proti moravským novokřtěncům rozhodl zakročít, což vyústilo v popravu v Olomouci a Znojmě. Místem, kde se mohli zdržovat přívrženci švýcarské reformace, zase byly např. Habrovany a Luleč u Vyškova, zboží Jana Dubčanského ze Zdětína. Srv. Just, Luteráni v našich (pozn. 54), s. 56–57.

⁸¹ Leoš Mlčák, *Stavebně historický průzkum evangelického kostela v Hranicích na Moravě*, Olomouc 2010. O bratrském sboru v Hranicích, který měl být v roce 1596 přestavěn a rozšířen, se objevují zprávy již kolem roku 1560. Za Ferdinanda z Dietrichsteinu (1655–1698) došlo k přestavbě sboru na jednolodní katolický kostel sv. Šebestiána a Rocha. Kostel byl dokončen roku 1668 a 1680 vysvěcen.

⁸² Základy bratrského sboru ve Přerově byly v nedávné době odhaleny. Viz například Myslivečková, Památník jednoty (pozn. 1).

⁸³ Just, Luteráni v našich (pozn. 54), s. 58.

⁸⁴ V poslední době k tématu: Altová – Nešpor, Architektura omezení (pozn. 20), s. 91. Svoboda vyznání byla taky v Münsterbersku, Olešnicku a Lehnicku.

⁸⁵ Žáček, *Dějiny Slezska* (pozn. 51), s. 146. Místní luteráni zaslali císaři Rudolfovi II. dopis, ve které prohlašovali, že budou považovat založení jezuitského kolegia za krok proti míru ve Slezsku. Misie se ve Vratislavi udržela do roku 1595. Dalšími výraznými vratislavskými biskupy byli Ondřej Jerin (eps. 1585–1596), Jan VI. ze Žiže (1600–1608) a po něm Karel Habsburský (1608–1624) a Karel Ferdinand Vasa (1625–1655).

úsilí. Vizitace diecéze, které provedl v roce 1586, ukázaly, jak obrovské ztráty katolická církev utrpěla.⁸⁶

Na Moravě a ve Slezsku, podobně jako v Čechách, můžeme zaznamenat sílící náboženské konflikty.⁸⁷ Napětí se zvyšovalo nejen mezi přívrženci reformace a katolictví, které se na situaci pokusilo reagovat svou vnitřní reformou na Tridentském koncilu.⁸⁸ Samotní protestanté byli konfesijně velmi roztrženi, mnohá protestantská vyznání projevovala vzájemný odpor radikálněji než odpor proti katolíkům. Ale protože si moravští stavové uhájili zásadu individuální náboženské svobody a neuplatňovali na svých panstvích princip „*cuius regio, eius religio*“, vyznačovala se Morava v 16. století až do bělohorského rozuzlení v roce 1620 v náboženských otázkách mimořádnou mírou snášenlivosti a byla jednou z nejliberálnějších zemí Evropy.⁸⁹ Míru tolerance ilustruje například manželství velkého podporovatele brněnských jezuitů, moravského zemského hejtmana Jáchyma Haugvice z Biskupic, s luteránkou Marií Magdalenou ze Žerotína, v němž oba vyznání svého protějšku respektovali.⁹⁰

Přestože na Moravě situace směřovala k soužití různých směrů v ovzduší náboženské svobody – k náboženskému „synkretismu“⁹¹ –, také zde se konflikt mezi reformací a protireformací postupně vyhrocoval a obě strany byly vtahovány do sporu probíhajícího v celoevropském měřítku. Evangelická strana hledala oporu zejména v Německu (Sasko, Falc), Švýcarsku a Anglii, vliv katolické strany se od druhé poloviny 16. století výrazně formoval za podpory Říma a zejména habsburského Španělska, které bylo nejsilnější a nejbohatší

⁸⁶ Z původních 1200 kněží v roce 1520 jich zbylo pouze 160. Z nichž část měla manželky a konkubíny. Žáček, *Dějiny Slezska* (pozn. 51), s. 147–148.

⁸⁷ Jak dokazují pokusy o řešení sporů například v podobě vydání *Knihy svornosti*, představené veřejnosti v červnu roku 1580 k padesátému výročí předložení vyznání víry Augustany císaři Karlu V. Více k náboženské situaci viz například: Hrubý, *Luterství a kalvinismus* (pozn. 54), s. 265–309. – Just, *Luteráni v našich* (pozn. 54), s. 88.

⁸⁸ Kavka – Skýbová, *Husitský epilog* (pozn. 50). – Ignác Antonín Hrdina, O.Praem, *Dokumenty Tridentského koncilu: latinský text a překlad do češtiny*, Praha 2015. Italsky *Trento*, latinsky *Tridentum*. Koncil reagoval na vznik protestantství a položil základ katolické reformace. Koncil schválil 16 dogmatických dekretů, které se věnují mnoha aspektům křesťanské víry. Koncil zasedal v období 13. prosincem 1545 a 4. prosincem 1563, ale byl několikrát přerušen. Předsedali mu postupně tři papežové – Pavel III., Julius III. a Pius IV. Jeho průběh lze rozdělit do tří období (1545–1549, 1551–1552 a 1562–1563) a 25 zasedání. Koncil odmítl reformaci a proti ní vymezil katolickou nauku o spáse a ospravedlnění, svátostech a biblickém kánonu. Zasadil se o sjednocení liturgie v římskokatolické církvi a omezil rozdílné místní praxe; tím byla fixována podoba tzv. *tridentské mše*, výhradní formy římského ritu až do vydání misálu Pavla VI. v roce 1970.

⁸⁹ Válka, *Dějiny Moravy 2* (pozn. 60), s. 14, 49. – Hrubý, *Luterství a kalvinismus* (pozn. 54), s. 265–309. – Ferdinand Hrejsa, *Luterství, kalvinismus a podobojí na Moravě před Bílou horou*, Český časopis historický, 44, 1938, s. 296–326, František Malínský, *Vývoj náboženských poměrů v střední a severní Moravě*, Přerov – Olomouc 1939, zejména s. 60–107.

⁹⁰ Indra, *K renesančnímu stavitelství* (pozn. 45), s. 148. V Rokytnici u Přerova vystavěl po požáru roku 1582 nový renesanční zámek. Po své smrti Joachym dobrovolně svěřil výchovu svých dětí své ženě a svému švagru luteránovi Vitkorinovi ze Žerotína.

⁹¹ Válka, *Dějiny Moravy 2* (pozn. 60), s. 59.

mocností na kontinentu, neboť mu patřila také většina území Itálie, Nizozemí, část Porýní, Alsasko a rozsáhlé kolonie v severní a jižní Americe. Druhá větev Habsburků vládla v Rakousku, zemích Koruny české a v Uhrách.⁹²

Na Moravě se místy ostrých náboženských konfliktů stávala zejména královská města. Značná část jejich německého obyvatelstva sice přijala luterskou reformaci, kostely ve městech ale zůstávaly v rukou katolíků podporovaných biskupstvím, kapitulami a královskou mocí.⁹³ V těchto městech se zakazovalo sloužit soukromé evangelické mše, nekatolíkům byl odpírán řádný pohřeb, evangelické kostely byly zapečetovány a poddaní museli navštěvovat katolické mše. Církevní instituce, především kapituly v Olomouci a Brně, bránily katolické kostely a školy a svou moc opíraly o katolíky v městských radách.⁹⁴ Dle dobových zpráv evangelíci v olomoucké katedrále i ve farním kostele sv. Mořice narušovali katolické bohoslužby. Zajímavé je, že se v některých případech naopak dokázaly jednotlivé konfese mezi sebou dohodnout, o čemž například svědčí střídání katolických a luteránských obřadů v brněnském kostele sv. Jakuba Staršího.⁹⁵ Ve městech vznikaly tajné evangelické školy a modlitebny a konaly se utajené evangelické bohoslužby.⁹⁶ Ve Znojmě a v Jihlavě⁹⁷ se luteránům podařilo ovládnout městské rady i farní kostely.⁹⁸

Přes usilovné snahy katolické strany se většina obyvatel českých zemí hlásila k protestantským konfesím. Na Moravě, po dlouhodobých snahách schopných osobností na olomouckém biskupském stolci,⁹⁹ měli podle zpráv papežského nuncia ještě v roce 1609, v době episkopátu olomouckého biskupa Františka kardinála z Dietrichsteina (eps. 1599–1636), převahu nekatolíci, a to nejen po duchovní stránce, ale rovněž po majetkové.¹⁰⁰ V posledních desetiletích 16. a počátkem 17. století, v době, kdy jednotlivé konfese navzájem soupeřily o duše smrtelníků, dospěla do své vrcholné fáze také politicko-konfesijní propaganda, která na poli šíření katolické víry mezi obyvatelstvem využívala

⁹² Ibidem, s. 48.

⁹³ Ibidem, s. 49.

⁹⁴ Ibidem, s. 54.

⁹⁵ Ibidem, s. 50, 55.

⁹⁶ Ibidem, s. 54.

⁹⁷ Spojené s Pavlem Speratem († 1551), německým protestantským teologem a luterským reformátorem. Just, *Luterání v našich* (pozn. 54), s. 54–55.

⁹⁸ Válka, *Dějiny Moravy 2* (pozn. 60), s. 54.

⁹⁹ František Kameníček, *Zemské sněmy a sjezdy moravské, jejich složení, obor působnosti a význam*, díl III., Brno 1905.

¹⁰⁰ Krčálová, *Kostely české* (pozn. 4), s. 6.

pečlivě zvolených strategií.¹⁰¹ V zájmu posílení katolického vlivu se v zemi začala pozornost obracet k dávným národním tradicím. Tato oživená strategie tzv. „*křesťanské archeologie*“¹⁰² neboli „*vynalézání tradice*“, navazující na humanistické tendence návratu k pramenům, spočívala ve snaze navázat na připomínky úspěchů křesťanství dob minulých.¹⁰³ Oživovaná úcta k posvátným místům a úsilí o jejich obnovení iniciovalo zakládání poutních míst, kde byl zdůrazňován zejména vztah k místním světcům. Vedlo to k aktivnímu vyhledávání zázračných událostí, obrazů, ikon či relikvií, které byly doplněny různými pověstmi, jež se k založení poutních míst vztahovaly.¹⁰⁴

K propagaci, reprezentaci a demonstraci moci a náboženské příslušnosti se jako prostředek konfesionalizace také hojně využívaly různé komunikační a vizuální nástroje, jako například knihy,¹⁰⁵ tištěné letáky, periodické novinové zpravodajství a divadelní představení (tzv. náboženské divadlo),¹⁰⁶ anebo se pořádaly různé slavnosti a turnaje vždy se silnou obsahovou přítomností politických a konfesijních motivů.¹⁰⁷ Katolíci i protestanti se často uchýlovali k masovým přesvědčovacím kampaním, jejichž cílem bylo prvoplánové působení na co nejširší vrstvy obyvatelstva a manipulace s dobovým „*veřejným míněním*“.¹⁰⁸ Důležitým vizuálním nástrojem se pak stávala i architektura, umožňující velmi snadno a trvale demonstrovat náboženské a politické názory či postoje stavebníka a zprostředkovávat různá sdělení, obsažená ve formách, stylu a stavebním typu, v obsahu dekorativní výzdoby nebo nápisů. Architektura zaměřená na propagandu věnovala zvláštní pozornost exteriéru viditelnému veřejností. Někdy došly takové snahy až do krajnosti. Za způsob manipulativní

¹⁰¹ Miller, *Propaganda, symbolika* (pozn. 57), s. 12–13.

¹⁰² Kroupa, „*Moderni fiori*“ (pozn. 16), s. 61.

¹⁰³ Nahlížet podle historika Jaroslava Millera „*v teoretickém rámci klasického hobsbawmovského konceptu*“. Miller, *Propaganda, symbolika* (pozn. 57).

¹⁰⁴ Kroupa, „*Moderni fiori*“ (pozn. 16), s. 61.

¹⁰⁵ Arturo Cronia, *Čechy v dějinách italské kultury (tisíciletá žeň)*, Praha 1936, s. 64–76.

¹⁰⁶ Petr Hlaváček, Luteránství jako skrytý fenomén českých duchovních a kulturních dějin, in: Jiří Just – Zdeněk R. Nešpor – Ondřej Matějka et al., *Luteráni v českých zemích v proměnách staletí*, Praha 2009, s. 17. Náboženské divadlo, většinou biblická dramata, bylo provozováno v Čechách v Chebu, Trutnově, Chomutově a Krupce. Sílící měšťanstvo se i v umění chce vyrovnat šlechtě a zakládá spolky mistrů pěvců, v nichž se pěstuje tzv. MEISTERSANG (též MEISTERGESANG), což je jakási pokleslá měšťanská obdoba minnesangu. Nejznámější z mistrů pěvců je nepochybně norimberský švec Hans Sachs (1494–1576), velmi plodný autor, který psal poezii i divadelní hry (tragédie i masopustní komedie). v českých zemích udržovali kontakt s Norimberkem meistersingři v Jihlavě. Na Moravě je doložen spíše Měšťanský meistersang. (například v Jihlavě).

¹⁰⁷ Miller, *Propaganda, symbolika* (pozn. 57), s. 13. Ty byly nejen vojenským cvičením, zároveň měli politický a propagandistický efekt.

¹⁰⁸ *Ibidem*, s. 12–13, 177–178. Často dochází k rozostření hranice mezi propagandou a zprostředkováním reálné informace o dění na panovnických dvorech a v jednotlivých evropských zemích jako ukazuje text distribuovaný v Anglii v roce 1619 pod názvem *Newes from Bohemia*, i když se ve skutečnosti jednalo o překlad první stavovské apologie z původní německé verze vytištěné v Praze o rok dříve (*Apologia oder entschuldigungs Schrift*).

komunikace lze považovat také budování fasád a portálů, které cíleně vybízely, aby kolemjdoucí do chrámu vstoupil. V tomto ohledu měla v Římě velký úspěch fasáda kostela Santa Suzanna (1597–1603) od Carla Maderny.¹⁰⁹ Právě vědomí důležitosti oslovení diváka prostřednictvím umění a architektury vedlo v této době ke změně tradičního obrazu kulturního a uměleckého dění.¹¹⁰ Architektura se v mnoha případech stávala zjevným nástrojem konfesijního boje.

2.3. Situace po bitvě na Bílé hoře

Proti oběma radikálním konfesijním stranám vystupovala umírněná a tolerantní menšina v čele s lidmi, jako byl moravský zemský hejtman Karel starší ze Žerotína, který se snažil mírnit nevraživost mezi oběma tábory. Vzhledem k sílícím sporům nakonec v roce 1615 na svůj úřad rezignoval a novým zemským hejtmanem se stal horlivý katolík Ladislav Popel z Lobkovic. Výše naznačené spory vyvrcholily v podobě protihabsburského povstání českých stavů v letech 1618–1620, k němuž se připojily i stavy dalších zemí, ale které skončilo porážkou v bitvě na Bílé hoře. Když roku 1618 vypuklo v Čechách povstání, moravští radikálové neuposlechli umírněného Žerotína a v roce 1619 se k povstání přidali. Konečné vítězství Ferdinanda II. v roce 1620 znamenalo kromě uzákonění katolictví jako jediné povolené víry také konec stavovského státu a nastolení absolutismu.¹¹¹ V průběhu dvacátých let 17. století byli vypovězeni nekatoličtí kněží a proběhla násilná rekatolizace královských měst a šlechty, která měla na výběr mezi konverzí a odchodem ze země. V roce 1628 bylo pro Moravu vydáno Obnovené zřízení zemské (pro Čechy již v roce 1627, pro Opavsko až v roce 1673), které kromě jiného ustavilo římskokatolické křesťanství jako jediné povolené náboženství. Rekatolizace venkova probíhala pozvolněji a výrazněji se prosadila až po skončení Třicetileté války (1648).¹¹²

Velká část Moravy byla Třicetiletou válkou výrazně zasažena. Ničivé bylo tažení švédského generála Tortenssona, který v roce 1642 obsadil hlavní město

¹⁰⁹ Hugh Casson – Michael Raeburn – J. J. Coulton et al., *Dějiny architektury*, Praha 1993, s. 162–163. – DaCosta Kaufmann, East and West (pozn. 29).

¹¹⁰ DaCosta Kaufmann, *Court, Cloister* (pozn. 29), s. 206.

¹¹¹ Blíže například: Válka, *Dějiny Moravy 2* (pozn. 60), s. 78–114.

¹¹² V odlehlých oblastech Čech a Moravy zůstali i po celé 18. století skrytí vyznavači evangelických věr, tzv. tajní nekatolíci. Zdeněk R. Nešpor, Luteráni v českých zemích v období protireformace a náboženské tolerance (1620–1861), in: Just – Nešpor – Matějka et al. (pozn. 54), s. 127–218, cit. s. 140–145.

Moravy, Olomouc, která se tak až do konce války stala švédskou pevností. Bojům se nevyhnuly ani jižní oblasti. V roce 1645 bylo obléháno Brno a značné škody také utrpělo mikulovské panství, kde byly vyrabovány cenné umělecké sbírky, odvezena byla také rozsáhlá knihovna kardinála Františka z Dietrichsteina.¹¹³ Přesto všechno se na Moravě stavební činnost nezastavila a i během války byly významnými aristokratickými rody budovány nové sakrální stavby, které měly zdůrazňovat moc a zbožnost svých objednavatelů. V roce 1648 byl uzavřen Vestfálský mír a po roce 1650, kdy švédská vojska úplně odešla, byla zahájena poválečná obnova.¹¹⁴ Kromě stavebníků z řad nejvyšší aristokracie se objevuje nová vrstva objednavatelů, často příslušníků cizí šlechty, která zbohatla na základě své věrnosti císaři a katolické víře.

K urychlení rekatolizace obyvatelstva měly přispět další církevní řády. Novým na Moravě působícím řádem v pobělohorské době byli pauláni, kteří byli v českých zemích přítomni již dříve, ale žádný z jejich klášterů se nedočkal závěru 16. století. Tento řád se na Moravu vrátil po bělohorském vítězství katolické strany a jejich nové kostely se staly významnými příklady nových trendů. V roce 1626 probíhala jednání o podmínkách příchodu paulánů do Brtnice, v roce 1633 byl založen jejich klášter při mariánském poutním kostele ve Vranově u Brna, v němž si budovali svou rodovou hrobku Liechtensteinové.¹¹⁵

Podobné výchovatelské cíle jako jezuité měl také řád piaristů, který zřizoval školy v důležitých poddanských městech. Piaristy do střední Evropy pozval František z Dietrichsteina. Jejich vůbec první klášter mimo Itálii založil ve svém sídelním městě Mikulově v roce 1631, v roce 1633 přišli piaristé do Strážnice a brzy poté v roce 1634 do Lipníka.

2.4. Historismus versus moderna

V první polovině 16. století doznívalo v našich zemích pozdně gotické umění, které dosáhlo vrcholu v monumentálním díle stavitele Benedikta Rieda

¹¹³ Kroupa, *Umělecká úloha* (pozn. 16), s. 43.

¹¹⁴ *Ibidem*.

¹¹⁵ Zdeněk Kalista, *Vranov v zrcadle barokní legendy a písně*, in: Miroslava Ludvíková (ed.), *Poutní místo Vranov*, Brno 1996, s. 68.

na Pražském hradě a dalších lokalitách.¹¹⁶ Podobně tomu bylo i v ostatních zemích Evropy, včetně severní Itálie.¹¹⁷ Rychlejší asimilaci vlášských umělců, architektů a řemeslníků,¹¹⁸ povolanych na pražský dvůr a z počátku zaměstnávaných především dvorem a vysokou šlechtou, bránila odlišná víra a uzavřenost cechovního zřízení.¹¹⁹ Renesance byla znakem určité pokrokovosti názorů pozdně gotického vzdělance¹²⁰ a tento styl se zprvu prosadil především u velkých profánních novostaveb královského dvora, vysoké šlechty a až později měšťanstva.¹²¹ Postupně vznikala pracovní centra kolem úspěšnějších architektů i mimo královskou stavební kancelář, a to jak na dvorech velkých feudálů, tak v některých městech.¹²² Pro recepci italské renesance a manýrismu v našich zemích měla zásadní význam účast české šlechty na výpravě do italského Janova v letech 1551–1552, jejímž cílem bylo poskytnutí doprovodu následníkovi na českém trůnu arcivévodovi Maxmiliánovi II. na jeho cestě do Španělska. Výpravu, uskutečněnou za účasti zástupců šlechtických rodů českých zemí, pánů a rytířů různého vyznání, vedl mladý Vratislav z Pernštejna.¹²³ S touto italskou zkušeností patrně souvisí vznik řady renesančních zámků, stavěných přední zemskou šlechtou od roku 1560 zejména na Moravě a ve východních Čechách.¹²⁴ Tyto stavby, přinášející do našeho prostředí italské renesanční stavební principy a tvarosloví, se staly inspirativními příklady, podle nichž si pak svá sídla upravovala také drobná šlechta a které podnítily příliv italských kulturních podnětů do našeho prostředí.

Specifický význam pak v renesanční struktuře zámků dostávalo gotické tvarosloví. „*Ne náhodou narušují harmonickou skladbu průčelí litomyšlského*

¹¹⁶ Ried odkaz FEHR, Götz: Benedikt Ried, *Ein deutscher Baumeister zwischen Gotik und Renaissance in Böhmen*, München, 1961. – Pavel Kalina, *Benedikt Ried a počátky záalpské renesance*, Praha 2009.

¹¹⁷ Kotrba, *Die nachgotische* (pozn. 5), s. 331–332. Ale také v Jihotyrolském Tridentu, který byl v bezprostředním kontaktu s Itálií, zaznamenáváme přežívání gotiky. Za kardinála Bernarda z Clesu (1514–1539) renesanční podněty s gotickými reminiscencemi tzv. „Clesianským stylem“. Zvláště houževnatě se držela gotická tradice ve Švýcarsku bez ohledu na náboženské vyznání anebo národní příslušnost. würzburgský biskup Julius Echter von Mespelbrunn (1537–1617), vrstevník Rudolfa II., sloučil konzervativní síly odchovců pozdně gotických hnutí s vlastními protireformačními snahami tzv. „Echterovou gotikou“. Jeho stavby nesou vesměs výrazný gotizující charakter, vyznačující se gotickým kamenickým dílem především v klenbě a oknech. Z této tradice vyšel i stavitel-kameník Kryštof Wamser (cca 1580–1649), který v duchu Echterovy gotiky vytvořil gotizující kostely jezuitů v Molsheimu v Elsasku (1614–1617), v Kolíně n./Rýnem (1618–1630) a jinde.

¹¹⁸ Kotrba, *Die nachgotische* (pozn. 5), s. 331.

¹¹⁹ *Ibidem*.

¹²⁰ Šamánková (pozn. 47), s. 108. V přijímání renesance český dvůr i jeho přední šlechtici předčili západní Evropu, ze záalpských zemí byly Čechy mezi prvními, které začaly přijímat renesanční humanismus.

¹²¹ Kotrba, *Die nachgotische* (pozn. 5), s. 331.

¹²² Bohuslav Syrový, *Architektura – svědectví dob*, Praha 1974, s. 260. – Indra, K renesančnímu stavitelství (pozn. 45).

¹²³ Jaroslav Pánek, *Výprava české šlechty do Itálie v letech 1551–1552*, České Budějovice 2003. Maxmilián II. z Janova sám pokračoval do Španělska, kde měl vyzvednout svou manželku Marii Španělskou a přivést ji do Vídně. Během čekání pobývali čeští zástupci zejména ve městech Voghera a Pavia, kde navázali styky s místní šlechtou a duchovenstvem, poznali místní kulturu, zvyky a způsob života. Výprava dohromady čítala asi 200 lidí.

¹²⁴ Viz Šamánková (pozn. 47), s. 110–111.

a náměšťského zámku velká hrotitá okna kaplí“, na což upozornila již Jarmila Krčálová a další badatelé.¹²⁵ Kaple byly na úkor stylové jednoty a estetických zřetelů odlišeny od renesančních částí stavby gotizujícími okny. Těchto prvků užil na již čistě renesančních stavbách nejen objednavatel zámku v Náměšti nad Oslavou, vzdělaný, protestantsky orientovaný Jan st. ze Žerotína,¹²⁶ ale také stavebník litomyšlského zámku, zcestovalý a renesanční Itálie a Španělska znalý katolík Vratislav z Pernštejna, který vedl zmiňovanou družinu do Janova. Gotizující kaple najdeme také na dalších renesančních zámcích, jako například ve Velkých Losinách¹²⁷ nebo v Čechách na zámku v Březnici.¹²⁸ Jarmila Krčálová¹²⁹ poukázala na to, že stejnou koncepci použil již italský humanista, diplomat a historiograf Eneo Silvio Piccolomini (1405–1464) v Pienze. Ve svém rodném městě v Toskánsku si tento pozdější papež Pius II. nechal vystavět nové sídlo a chrám, přičemž pro světské stavby byla využita renesanční koncepce, ale katedrálu Nanebevzetí Panny Marie nechal provést ve směsici goticko-renesančního tvarosloví.¹³⁰ Silvio byl známý svou znalostí středoevropského prostředí, protože zde pobýval, pozdně gotické prostředí dobře znal a mohl se jím inspirovat, usuzuje Krčálová.¹³¹ Ale setrvačnost tradice gotického tvarosloví byla příznačná pro celé Zápálí a dokonce i pro některé italské oblasti.¹³² Hledání inspirace v historii, a to nejen gotické, zaznamenáváme například v Benátkách, kde se architekti často obraceli k byzantským příkladům a při koncipování sakrálních staveb oživovali dávné sakrální typy a styly.¹³³ Jarmila Krčálová s odkazem na Panofskyho vidí paralelu v přístupu italských protireformačních

¹²⁵ Krčálová, Kostely české (pozn. 4), s. 6. – Jakubec, Poznámky k architektonickému (pozn. 6), s. 617. – Vlček, Renesanční kostely (pozn. 27), s. 245–246.

¹²⁶ Bohumil Samek, *Umělecké památky Moravy a Slezska, 2. svazek J/N*, Praha 1999, s. 622. Panství Náměšť nad Oslavou získal v letech 1563–1576 postupně dědictvím českobratrsky orientovaný rod pánů ze Žerotína. Jan starší ze Žerotína († 1583) zasáhl do dějin tohoto sídla rozhodujícím způsobem, neboť původní hrad nechal přestavět v letech 1572–1579 na rozsáhlý renesanční zámek s kaplí. Tento podporovatel jednoty bratrské nechal převézt proslulou ivančickou bratrskou tiskárnu, uvedenou do provozu Janem Blahoslavem v roce 1562, do nedalekých Kralic, kde byla posléze pod patronátem rodu vytištěna Bible kralická.

¹²⁷ V případě Losinské kaple nepanuje shoda, co se týče jejího stáří. Například Tomáš Vítek tvrdí, že pochází ze 17. století. Viz Helena Richterová – Tomáš Vítek – Dagmar Hradilová et al., *Velké Losiny – zámek, stavebněhistorický průzkum*, Olomouc 2008.

¹²⁸ Krčálová, Kostely české (pozn. 4), s. 6–7.

¹²⁹ *Ibidem*, s. 1.

¹³⁰ *Ibidem*, s. 1, 14. Z Florencie povolal Bernarda Rosellina. Typologicky se jedná o síňové trojlodí s gotizujícími tvaroslovím v podobě zalomených oken s kružbami, úseky křížové klenby oddělené pasy a členěné žebry jsou položeny na svazkových polosloupech s již renesančními tvaroslovím hlavic a rozvinutým kladím. Pasy a prostory kolem žebry jsou opatřeny po stranách iluzivně ztvárněným malovaným kazetováním. Fasádě dominuje renesanční průčelí s triumfální tematikou, zajímavé je zejména použití stejné šířky lodi a presbytáře, typického pro pozdní gotiku v záalpských zemích.

¹³¹ Krčálová, Kostely české (pozn. 4), s. 1. – Cronia, *Čechy v dějinách* (pozn. 105), s. 52–60. Přičemž dokonce napsal dějiny Českých zemí.

¹³² Wittkower, *Gothic vs. Classic* (pozn. 29).

¹³³ Krčálová, Kostely české (pozn. 4), s. 3.

kruhů k nizozemskému malířství, které bylo považováno za „zbožnější“ nežli italská malba.¹³⁴

Stavebníci moravských zámků patrně v gotice viděli „*kostelní umění*“, podobně jako císař Ferdinand I. a jeho dvorní architekt Bonifác Wolmut (před 1510–1579), který působil ve Vídni a zejména na Pražském hradě.¹³⁵ Jeho díla, provádějící četné stavební zakázky při císařském dvoře, musela mít na domácí architekturu dozajista silný vliv.¹³⁶ Impulzem k intenzívnější stavební činnosti byl požár v roce 1541, který zpusťošil celou levobřežní část Prahy. A právě při obnově města se projevila pro toto období charakteristická stylová různorodost. Na jedné straně vznikala díla v klasicizujících formách, v nichž byly uplatněny aktuální vlivy zejména italských manýristů, avšak řada nejdůležitějších stavebních aktivit prováděných na Pražském hradě a v katedrále ještě v letech 1556–1561 vedle toho vznikala ve směsici goticko-renesančního tvarosloví. Například pro novou zpěvákou kruchtu (1556–1561, Bonifác Wohlmut), původně uzavírající na západě nedostavěnou katedrálu sv. Víta, zvolil Ferdinand I. výslovně návrh kombinující gotickou klenbu a klasicizující čelo.¹³⁷ V listu z roku 1557 svému synovi Ferdinandu Tyrolskému označil císař italský návrh za „*gar nicht kirchisch*“, přičemž chválí německé stavebníky, kteří podle jeho názoru rozumějí stavbě kostelů mnohem více než Italové.¹³⁸

Gotické tvarosloví, zejména v podobě lomeného oblouku anebo síťové klenby, tak nebylo jen dědictvím doznívající epochy gotické, nýbrž se stalo symbolem sakrality.¹³⁹ Zejména okenní a dveřní otvory se staly signalizačním prostředkem pro lokalizaci sakrálního prostoru, jak v poslední době také uvažuje například Ondřej Jakubec.¹⁴⁰ Pro místní obyvatelstvo nebylo těžké gotický sloh přijmout a pro bohoslužebné stavby byl dostatečně „zbožný“.¹⁴¹ Gotika navíc nebyla primárně spojována s žádnou konkrétní konfesí, charakteristický lomený oblouk byl pro obyvatelstvo českých zemí po staletí přirozený a vyzkoušený, a navíc nové směry nenabídly novou jednoznačnou alternativu. Po gotickém tvaru byla de facto po celé 16. století alespoň

¹³⁴ Ibidem, s. 30, pozn. 30.

¹³⁵ Šamánková (pozn. 47), s. 109.

¹³⁶ Ibidem.

¹³⁷ Krčálová, Kostely české (pozn. 4), s. 7.

¹³⁸ Kotrba, Die nachgotische (pozn. 5), s. 310. – Krčálová, Kostely české (pozn. 4), s. 7.

¹³⁹ Kotrba, Die nachgotische (pozn. 5), s. 331.

¹⁴⁰ Jakubec, Poznámky k architektonickému (pozn. 6), s. 616 a násl.

¹⁴¹ Krčálová, Kostely české (pozn. 4), s. 6. – Jakubec, Poznámky k architektonickému (pozn. 6), s. 616–619.

v sakrálním umění až na výjimky nepřetržitá poptávka, a proto se v souvislosti s gotizujícími projevy 16. i počátku 17. století nedá příliš hovořit jako o znovuožívání slohu zaniklého.¹⁴² A nejednalo se ani o nějaké přežívání či retardované dožívání slohu, naopak šlo většinou o mistrovsky zpracovaná díla nebo originální tvůrčí kombinace místní tradiční tvorby s nově příchozími trendy, přičemž vznikaly také specifické formy lokálního stylu.

V sakrálním prostředí¹⁴³ bylo podobně kombinované tvarosloví použito kromě zpěvácké kruchty katedrály sv. Víta také na kapli Všech svatých na Pražském hradě (původně z let 1370–1387), která byla v letech 1570–1574 rozšířena a nově zaklenuta za použití kombinace nových stavebních principů a gotického tvarosloví.¹⁴⁴ Následně roku 1588 sem byly přeneseny a ve zdobné tumbě v presbytáři uloženy ostatky opata sv. Prokopa ze sázavského kláštera.¹⁴⁵ V roce 1575 završila starší pražský gotický kostel Nanebevzetí Panny Marie a sv. Karla Velikého (vznikl v letech 1351–1377) unikátní odvážně řešená monumentální kupole s podvlečenou sítí gotizujících žeber, jež je připisována Bonifáci Wolmutovi.¹⁴⁶ Mimopražskou realizací kombinující gotické a renesanční tvarosloví představuje kostel sv. Petra a Pavla v Kralovicích (1575–1581) s rodovou pohřební kaplí, který vznikl na popud sekretáře české komory Floriána Gryspeka z Gryspachu zřejmě podle projektu Bonifáce Wolmuta.¹⁴⁷ Pro stabilizaci odvážné klenby půlelipsovitého průřezu architekt použil dřevěných táhel¹⁴⁸ a vtažených pilířů s emporami, které v přízemí podklenuly valené klenbičky se štukovým kazetováním.¹⁴⁹ Klenby lodi kralovického kostela byly opatřeny profilovanými štukovými pruty kopírujícími výseče a uprostřed tvořícími obdélná zrcadla, na rozdíl od sít'ových rozvlněných gotických vzorů. Nad prostorem sakristie při severní straně kněžiště vznikla také zajímavá,

¹⁴² Kotrba, *Die nachgotische* (pozn. 5), s. 331. Zato setrvačné dožívání starého slohu (*gothic survival, nachgotik*) by se na umění použít dalo. Takové vnímání minulé epochy připravila pro sakrální stavby obrození gotiky v období rudolfinského manýrismu. Kotrba, *Česká barokní* (pozn. 5), s. 47, 49, 51.

¹⁴³ V profánním prostředí bylo na Pražském hradě ve stejné době použito také ve Staré sněmovně (kolem r. 1560, žebrová klenba s renesančními pilastry, Bonifác Wohlmut).

¹⁴⁴ Renesanční portál je z roku 1580.

¹⁴⁵ V roce 1768 proto došlo k rozebrání tumbky a uložení ostatků ve skromnějším oltáříku na boku kostela při vstupu do sakristie.

¹⁴⁶ Milada Vilímková – Dobroslav Líbal, *Umění renesance a manýrismu – Architektura*, in: Emanuel Poche (ed.), *Praha na úsvitu nových dějin*, Praha 1988, s. 43–147, cit. s. 109–110.

¹⁴⁷ Krčálová, *Kostel sv. Petra* (pozn. 4), s. 297–325. – Pavel Vlček, *St. Peter und Paul kirche in Kralovice und Bonifaz Wolmut?* in: *Studia Rudolphina: Bulletin Centra pro výzkum umění a kultury doby Rudolfa II.*, 2011, s. 25–38.

¹⁴⁸ Klenba s půlelipsovým profilem je rozčleněna pomocí žebrových pasů na nestyčné trojboké výseče a obdélná pole středního zrcadlového pruhu. Na rubu je ztužena příčnými trámovými táhly zapojenými do vrcholové části klenebního zdiva. Jiří Škabrada, *Konstrukce historických staveb*, Praha 2007, s. 122.

¹⁴⁹ Podobně řešené vtažené pilíře s emporami měly také pozdně gotické stavby chrámů např. v Mostě nebo ve Wittenbergu.

osmidílná žebry podepřená kupole na pendentivech.¹⁵⁰ Lomený oblouk pak v kralovickém kostele kromě původních gotických částí najdeme také na oknech. Takový postup připouštěl již Donato Bramante (1444–1514) a po něm někteří architekti cinquecenta, zejména manýristé Baldassare Peruzzi (1481–1536), Giacomo Barozzi da Vignola (1507–1573) nebo Pellegrino Tibaldi (1527–1596), kteří gotický sloh, považovaný mnohými za úpadkový, v zájmu stylové jednoty respektovali.¹⁵¹ Tolerance gotiky platila zejména při dostavbě či přestavbě středověkých chrámů, podobně jako tomu bylo například u kralovického kostela.

Použití goticko-renesančního tvarosloví v našem prostředí nebylo nic výjimečného ani na počátku 17. století¹⁵² a objevuje se i u novostaveb, jak ukazují příklady nově budovaných sakrálních staveb nejrůznějších konfesí z počátku 17. století.¹⁵³ Kombinaci goticko-renesančního tvarosloví nese nejen morový votivní kostel císaře Rudolfa II. na Strahově, zasvěcený sv. Rochu (1603–1612), nebo luteránský chrám sv. Salvátora (1611–1614) či bratrský sbor Šimona a Judy (1615–1620), obě poslední stavby na Starém Městě pražském. Podle dochované zprávy byly ještě na počátku 17. století gotizující vzory luteránům v Neuburgu an der Donau bližší než renesanční projekt, který pro ně vypracoval Rudolfinec Josef Heintz, protože jeho návrh označili jako „italský a katolický“.¹⁵⁴

Téměř souběžně však na pražském dvoře vznikají i sakrální stavby bez gotických reminiscencí, které nesly formy inspirované italským manýrismem. Jako příklad lze uvést desetibokou mírně oválnou kapli sv. Vojtěcha, postavenou v letech 1575–1576 v prostoru před západním provizorním průčelím chrámu sv. Víta na Pražském hradě nad hrobem sv. Vojtěcha. Kaple byla dílem italského mistra Ulrica Aostalliho, následovníka a spolupracovníka dvorního architekta Bonifáce Wolmuta.¹⁵⁵ Další zajímavé sakrální stavby zcela bez gotických reziduí si v Praze budovali členové Vlašské kongregace, kterou roku 1572 založili Italové udržující mezi sebou na našem území vzájemné rodinné a přátelské

¹⁵⁰ Škabrada, *Konstrukce historických* (pozn. 148), s. 123.

¹⁵¹ Krčálová, *Kostely české* (pozn. 4), s. 3.

¹⁵² Staveb nesoucích goticko-renesanční formy nalezneme velké množství, většinu zmiňuje: Krčálová, *Kostely české* (pozn. 4). – Jakubec, *Poznámky k architektonickému* (pozn. 6).

¹⁵³ Krčálová, *Kostely české* (pozn. 4), s. 2. – Krčálová, *Renesanční architektura* (pozn. 4), s. 53.

¹⁵⁴ Jürgen Zimmer, *Hofkirche und Rathaus in Neuburg an der Donau*, Neuburg 1971, s. 34, 117.

¹⁵⁵ Jiří Burian, *Katedrála sv. Víta*, Praha 1978, s. 26–29. V době neogotické dostavby chrámu v 19. století byla zbořena, ale dochovala se její podoba zachycená na mnoha vyobrazeních.

svazky.¹⁵⁶ V letech 1590–1600 při Klementinu nechali vystavět v evropském kontextu ojedinělou kapli Nanebevzetí Panny Marie, zv. Vlašskou.¹⁵⁷ Na druhém břehu Vltavy si pak Italové budovali špitál, chrám a hřbitov.¹⁵⁸

Je pozoruhodné, že jednotlivé strany náboženského sporu se neostýchaly využívat forem protivníka, jak ukazují dva hlavní pražské luteránské kostely, oba navržené podle předloh obvyklých pro římskokatolickou církev, čímž vědomě převzaly formy protireformační. Luteránský kostel Nejsvětější Trojice (1611–1613) na Malé Straně, navržený italským architektem Giovannim Mariem Filippim, vznikl podle vzoru kostela Trinità dei Monti v Římě od Giacomina della Porta (80. léta 16. století). Kostel sv. Salvátora (z let 1611–1614) budovaný jako německý luteránský kostel v Praze na Starém Městě, navazuje zase na tradici jezuitského římského kostela Il Gesù, avšak jsou v něm kombinovány spolu s klasickými rovněž prvky gotizující, a to v podobném ztvárnění jako na císařském kostele sv. Rocha. Díla jednoho architekta tak mohla být spojována s různým společenským pozadím a nejrůznějšími konfesemi, pro něž autor zrovna pracoval. Často pro různé zadavatele tvořil podobné práce. Například již zmíněný Giovanni Maria Filippi použil pro katolický kostel v italském Arcu obdobný projekt jako pro luterány na Malé Straně v Praze.¹⁵⁹

Do takto tvaroslovně značně diverzifikované umělecké produkce, jejíž všeobecný rámec lze sumárně označit za pozdně renesanční či manýristický s rysy gotizujícího historismu,¹⁶⁰ vstupují postupně jednotlivá díla, která ve větší či menší míře přinášejí nové stylové formy. Tato proměna systémů

¹⁵⁶ Šamánková (pozn. 47), s. 41.

¹⁵⁷ Oválná kaple s vnitřními emporami plně odpovídá soudobým návrhům a tendencím italské manýristické architektury (Peruzzi), avšak v Itálii na rozdíl od Čech nedošlo k žádné realizaci tohoto typu. V poslední době se pražské kapli věnovala Milena Poeta: Milena Poeta, *Architektura Vlašské kaple v Praze* (bakalářská diplomová práce), FF UP, Katedra teorie a dějiny výtvarných umění, Olomouc 2017.

¹⁵⁸ Kniha o pražských kostelech: Špitál založen 1600, základní kámen položen v roce 1611, císař Matyáš 1612 dal špitálu značné množství cihel, vápna a dřeva, ale budování bylo zbrzděno vpádem Pasovských. Kostel byl dokončen v roce 1617. Původní stavba měla patrně rozsah nynějšího kostelního závěru s kupolí (Domenico Bossi, Pietro della Pasquina a Domenico Barifis), loď vznikla zřejmě během přestavby v letech 1643–1644.

¹⁵⁹ Krčálová, *Kostely české* (pozn. 4), s. 16. – Rudolf Pošva, *La chiesa di S. Maria Assunta di Arco*, in: Romano Turrini (ed.), *La fabbrica della Collegiata: vicende e personaggi legati alla costruzione della Collegiata di Arco a 400 anni dalla posa della prima pietra (7 novembre 1613 – 7 novembre 2013)*, Arco 2013, s. 143–160.

– Mojmír Horyna, *Kostel P. Marie Vítězné a klášter bosých karmelitánů*, in: Jan Zavřel a kol., *Pražský vrch Petřín*, Praha, Litomyšl 2001, s. 144–149. – Panochová, *Marradasova fundace* (pozn. 18). – Wenzel, *Konfese a chrámová 2* (pozn. 27), s. 7–66.

¹⁶⁰ Jakubec, *Poznámky k architektonickému* (pozn. 6), s. 615. V poslední době se architektonickými projevy moravské sakrální architektury kolem roku 1600 zabýval Ondřej Jakubec, který produkci do roku 1620 rozděluje do tří charakteristických formálně-stylových proudů: „Nachgotik“ či tzv. gotizující styl architektury, pozdně renesanční či manýristická architektura a protobaroko. Uvádí, že tyto proudy nebyly aplikovány samovolně, nemají autonomní charakter, ale že jejich výběr byl vždy dán specifickým záměrem a funkcí. Koncept stavební úlohy, který si ve své práci zvolil, jak píše, je závislý na širokém spektru vlivů, idejí objednavatele počínaje až po různé specifické okolnosti výstavby.

vizuálního řádu je předzvěstí nového „moderního“ stylu. Zpočátku se do střední Evropy tento nový styl, který můžeme nazvat raně barokní, dostává většinou pouze dílčími formálními detaily, s nimiž se můžeme setkat už koncem 16. století.¹⁶¹ Tato nová architektura, která se z potridentské Itálie do záalpské Evropy začala šířit současně s rekatolizačními snahami, se vědomě odlišovala od manýristické, pro niž bylo typické porušování racionalistických principů renesance a užívání různých intelektuálních hříček, kterým rozuměla jen objednavatelská elita.¹⁶² V souvislosti s protireformačními snahami bylo zapotřebí architektury zdůrazňující velkolepost prosté formy, která by vyjadřovala sílu a stabilitu potridentské církve a která by také kladla důraz na srozumitelnost pro široké masy.¹⁶³ Příklady nových moderních forem se parciálně objevují na Moravě po celé předbělohorské období, avšak více se začaly rozšiřovat až od 20. let 17. století, zejména v souvislosti s rekatolizačními snahami, rozmachem katolické šlechty a aktivitami proměněné vrstvy objednavatelů.¹⁶⁴ Ve srovnání s předchozím 16. stoletím, během něhož ovlivňovaly stavební činnost především starší domácí šlechtické rody a městské instituce, se iniciativa směřující ke vzniku monumentálních objektů přesunula do rukou nové vrstvy, většinou příslušníků některého z dravých rodů, kteří vycítili v sílících protireformačních tendencích příležitost slibné kariéry.¹⁶⁵

2.5. Stavebníci z řad protestantské a katolické aristokracie

Morava na prahu bělohorského období se tak jeví jako země otevřená na všechny světové strany, a navíc značně diferencovaná i uvnitř svého vlastního území. Vnitřní diferenciací země jsou myšleny právě regionální okruhy svázané s državami významných šlechtických rodů, v nichž se projevují mnohdy protichůdné umělecké tendence. Oblast na jihu země byla pod vlivem Dietrichsteinů, Liechtensteinů a pánů z Dubé a Lipé, Brtnických z Valdštejna,

¹⁶¹ Kroupa, „Moderni fiori“ (pozn. 16), s. 55.

¹⁶² Architektura se šířila spolu s rekatolizací především do částí protireformační Evropy, stejně jako tomu bylo na Moravě. Menší měrou ale také pronikala do protestantských částí Evropy.

¹⁶³ Švácha, Architektura baroka (pozn. 15), s. 26–27. – Stavební aktivita na počátku 17. století obohacená o nové stylové formy se však nedá upřít ani některým zástupcům protestantského tábora, kteří se svou potřebou reprezentace chtěli pravděpodobně vyrovnat svým katolickým protějškům. Například kostel sv. Jana Křtitele ve Vlasaticích, který si v roce 1610 vystavěl Jeroným Václav hrabě Thurn, již nemá téměř nic z typicky protestantských kazatelských staveb a spojuje v sobě formy renesanční a protobarokní. V Praze také ve stejné době vznikl pro luterány podle návrhu Giovanni Maria Filippiho kostel sv. Trojice, který rovněž stylové inovace obsahuje.

¹⁶⁴ Kroupa, „Moderni fiori“ (pozn. 16), s. 55–67.

¹⁶⁵ Kudělka, Architektura 17. století (pozn. 3), s. 42.

Teuffelů z Gundersdorfu. Významnými stavebními objednávkami se proslavil Jan Šembera Černoorský z Boskovic († 1597), jehož majetek se prostřednictvím sňatků jeho dvou dcer dostal do rukou Liechtensteinů. Na severní Moravě jsou doloženy významné stavební aktivity prováděné mocnými rody pánů ze Žerotína a Bruntálských z Vrbna, ale objednavatelkou sakrálních staveb byla také bohatnoucí nižší šlechta jako Kobylkové či Ederové ze Štiavnice, Hofmannové z Grunbüchlu, Syrakovští z Pěrkova, Tvorkovští z Kravař, Cetrysové z Kynšperka. Jiné větve Žerotínů byly v tomto období stavebně činné také západně od Brna a v oblasti Moravské Třebové. Regiony východně od Brna ovládali především Kounicové, páni z Kunovic, Serényiové, Tiefenbachové, Thurnové či Zástřizlové.¹⁶⁶

Šlechtická kultura na Moravě mohla navazovat na dlouhodobou tradici. Zdejší šlechta již velmi dlouho před bělohorským obdobím tvořila jádro stavovské obce a cítila se být vůdčí složkou celé země. Postupně se však vytrácela představa o rovnosti uvnitř obou zemských šlechtických stavů a přesvědčení o nadřazenosti služby stavovské obci před službou panovníkovi. Na počátku 17. století se představitelé nejvýznamnějších rodů, v této době často povýšených do knížecího stavu, o poměry v zemských úřadech přestali zajímat a mnohem více si cenili postavení na vídeňském dvoře.¹⁶⁷

Neexistence panovnického dvora na Moravě mimo jiné způsobovala, že se místem vyjádření moci stávaly zemské sněmy, sjezdy a soudy, na nichž právě šlechta hrála rozhodující roli. Moravská královská města měla na sněmech spíše symbolické a mocensky zanedbatelné zastoupení. Církev si díky silnému postavení olomouckého biskupa, jež bylo ještě od 80. let 16. století posíleno povýšením olomouckých biskupů do knížecího stavu, sice i v předbělohorské době zachovala charakter samostatného stavu a biskup–kníže měl dokonce právo zemskému sněmu předsedat. Ve skutečnosti však museli olomoučtí biskupové o prvořadé postavení na zemských sněmech dlouho do 17. století bojovat se zemskými hejtmany, volenými z řad nejmocnějších moravských šlechtických rodů.¹⁶⁸

¹⁶⁶ Knoz, Morava a Dietrichstein (pozn. 20), s. 9–10.

¹⁶⁷ Knoz, Moravská barokní (pozn. 20), s. 47–48.

¹⁶⁸ Knoz, Morava a Dietrichstein (pozn. 20), s. 9–13.

Objednavateli uměleckých děl a zároveň nositeli nového slohu byli často nově povýšení aristokraté, většinou v nejvyšších správních a duchovních funkcích, kteří chtěli především memoriálně zvěčnit své postavení v katolickém táboře oproti dosavadní společenské struktuře. Církevní instituce byly na podpoře patronů a donátorů z řad šlechty většinou zcela finančně závislé. Nově vznikající stavby, k nimž se přistupovalo jako k nástroji katolické propagandy, se stávaly ostentativní manifestací společenských ambicí svých zakladatelů, avšak zatím nikoliv součástí všeobecné kultury.¹⁶⁹ Jedním z určujících rysů nového mecenátu bylo prolnutí principů „*pietas*“ a „*memorie*“, tedy demonstrativní zbožnosti na jedné straně a rodové reprezentace na straně druhé.¹⁷⁰ Společným rysem nových staveb byla také skutečnost, že kromě manifestační a reprezentativní funkce nabývaly i významu sepulkrálně-memoriálního, neboť se stávaly pamětními místy, v nichž byly budovány hrobky jejich zakladatelů; sloužily jako mauzolea významných aristokratů, kteří projevovali svou věrnost katolické zbožnosti a habsburskému dvoru.¹⁷¹

Po skončení Třicetileté války v roce 1648 můžeme zaznamenat další fázi rozvoje sakrální architektury v souvislosti s obecně zahájenou obnovou a rekonstrukcí válkou zničených moravských měst. V poválečném období se vrstva objednavatelů nadále rozšiřovala, symboly obnovy na Moravu přinášeli především jednotlivci z rodů zbohatlých a osobně spojených se skončenou válkou, jakými byli například Rottalové, Collaltové, Salm-Neuburgové, Serényiové. Ti také chtěli ostentativně zdůraznit svou věrnost císařskému domu a katolické víře. Po válce vznikaly četné stavby formované v novém duchu především v Brně, novém hlavním městě Moravy, které bylo díky svému postavení velmi přitažlivým pro veřejnou manifestaci ambicí svých mecenášů.¹⁷² V poválečné době bylo z hlediska umělecké úlohy zjevně symptomatické, že objednavatelé z řad moravské aristokracie navazovali právě na ona předchozí témata období první poloviny 17. století, jakými bylo ostentativní zdůraznění moci a zbožnosti, dvorské reprezentace či memoriálního charakteru. I tvarosloví v podstatě pokračovalo v tendencích, jaké můžeme pozorovat v předchozím období. Vyznačovalo se jednoduchými

¹⁶⁹ Kroupa, Počátek nového (pozn. 16), s. 23–25.

¹⁷⁰ Ibidem. – Kroupa, „Moderní fiori“ (pozn. 16), s. 61–66.

¹⁷¹ Kroupa, Počátek nového (pozn. 16).

¹⁷² Ibidem, s. 23–25.

fasádami členěnými lizénami a lizénovými rámy a orientovalo se na kubizující, stereotomní styl v architektuře, který ovládal běžnou produkci na Moravě.¹⁷³ Petr Fidler tento styl nazývá „*modus geometricus*“ a klade jej právě do souvislosti s architekturou první poloviny „Seicenta“.¹⁷⁴

2.6. Zakázky olomouckého biskupství; odkazy k minulosti

Pro olomoucké biskupství byl významný příchod biskupa Stanislava II. Pavlovského (eps. 1579–1598).¹⁷⁵ Tento muž neobyčejného vzdělání, rozhledu a politických schopností, pocházející z Pavlovic u Pštiny na Těšínsku, navázal na úsilí biskupa Viléma Prusinovského z Víckova potlačit evangelické reformace. Měl blízký vztah k Itálii, kde v sedmdesátých letech studoval a kam později do římské německé koleje posílal moravské studenty bohosloví.¹⁷⁶ S Římem jej pojila i úřední agenda a styky společenské, například v letech 1588 a 1589 hostil po několik dní v Kroměříži a v Olomouci kardinála Aldobrandiniho.¹⁷⁷ V roce 1588 dosáhl Stanislav Pavlovský polepšení biskupského erbu a stvrzení knížecího titulu pro olomoucké biskupy, což postavení diecéze značně posílilo. Navázaná spojení i služby císaři Pavlovskému značně usnadnily situaci, zejména v postavení mezi moravskými stavy. Na biskupských statcích, nejen v Olomouci a Kroměříži, ale také na rozlehlém biskupském panství na severovýchodní Moravě, především v Příboře a Moravské Ostravě, bylo ve druhé polovině 16. století usazeno mnoho italských zedníků a kameníků, podobně jako v Brně, kam také biskupa přiváděly duchovní i politické povinnosti.¹⁷⁸ Mezi jeho početné stavební zakázky patří výstavba brněnské biskupské rezidence bratry Pietrem a Antonínem Gabrim, zámek a kostel sv. Kateřiny v Kelči (v letech 1583–1586 zde pracoval Jakub Vlach)¹⁷⁹ nebo

¹⁷³ Ke znakům viz např.: Kroupa, Počátek nového (pozn. 16), s. 23–30. – Kroupa, „Moderni fiori“ (pozn. 16), s. 64. – Panochová, *Mezi zbraněmi* (pozn. 18), s. 250–251.

¹⁷⁴ Petr Fidler, *Modus geometricus – sensus allegoricus*, in: Václav Bůžek (ed.), *Opera historica* 5, České Budějovice 1996, s. 443–465.

¹⁷⁵ Metoděj Zemek, *Náhrobky v metropolitním kostele sv. Václava v Olomouci*, separátní tisk z časopisu *Rodokmen*, Praha 1948, s. 3. – Jakubec (ed.), *Stanislav Pavlovský* (pozn. 17).

¹⁷⁶ Krčálová, *Centrální stavby* (pozn. 4), s. 30.

¹⁷⁷ *Ibidem*.

¹⁷⁸ Indra, K renesančnímu stavitelství (pozn. 45), s. 131. – Idem, Malíři, řezbáři a sochaři v Olomouci 1500–1650 (Biografický slovník), *Umění* XXXI, 1983, s. 73–80. V této době lze v našich zemích zaznamenat zesílení přílivu vlášských tvůrců ze italsko-švýcarského pomezí.

¹⁷⁹ Ondřej Jakubec, *Kelč, zámek*, in: Jakubec (ed.) (pozn. 17), kat. č. 4, s. 91–93. – Gabriela Elbelová, *Kelč, úpravy zámku z let 1660–1668*, in: Švácha – Potůčková – Kroupa (edd.) (pozn. 1), s. 419–425.

biskupské sídlo a katedrála v Olomouci.¹⁸⁰ Při úpravách olomouckého dómu sv. Václava je doložen Jan, snad Rinolt, Vlach, kameník z Moravské Ostravy, na zámku v Kroměříži je v té době jmenován onen Jan Vlach z Ostravy a kameník Jan Joss z Olomouce.¹⁸¹ Pro svého zemřelého otce nechal biskup Pavlovský v letech 1585–1591 při jižní lodi katedrály vybudovat na čtvercovém půdorysu pozoruhodnou pohřební kapli sv. Stanislava a osazením svého erbu v ploše její střechy demonstroval nově získanou prestiž.¹⁸² Stavba se svým architektonickým prokomponováním a jednotně pojatou koncepcí jeví v našich zemích izolovaná a nezapadá do tvorby prozatím známých umělců. Není vyloučeno, že stavebník získal projekt přímo v Itálii, kde v sedmdesátých letech pobýval.¹⁸³

Také hlavní kostel olomoucké diecéze, katedrála sv. Václava, se stal prostředkem protireformačního úsilí. Podle některých zpráv chtěl Stanislav Pavlovský pokračovat v myšlence přestavby nevyhovujícího úzkého presbytáře,¹⁸⁴ avšak s tímto záměrem zřejmě příliš nepokročil. Přestavbou západního dvouvěžového průčelí olomoucké katedrály, provedenou v letech 1589–1594 podle projektu Bernarda Leoneho z Locarna,¹⁸⁵ se podle Rudolfa Chadraby biskup Stanislav Pavlovský „*odhodlal k nejodvážnějšímu historismu, jaký dosud známe v českomoravských dějinách umění.*“¹⁸⁶ Během této přestavby byla původní silueta západního průčelí, tvořená dvěma románskými věžemi, obohacena o prostřední nejvyšší věž, která s odkazem na raný středověk a v návaznosti na humanistické tendence návratů k pramenům vyjadřovala triumf římské protireformace, reagující na protestantské volání po obnově

¹⁸⁰ Antotnín Breitenbacher, *Oprava olomouckého dómu biskupem Stanislavem II. Pavlovským (1579–1598), Zvláštní otisk z Časopisu moravského zemského muzea XVI*, Brno 1917. – Krčálková, *Centrální stavby* (pozn. 4), s. 27. – Jakubec (ed.), *Stanislav Pavlovský* (pozn. 17). – K arcibiskupskému paláci nejnověji Martin Mádl – Rostislav Švácha – Simona Jemelková, *Biskupská rezidence v Olomouci, 1665–1672*, in: Švácha – Potůčková – Kroupa (edd.) (pozn. 1), Karel z Lichtensteinu-Castelcornu (1624–1695). Místa biskupovy paměti, Olomouc 2019, s. 69–92.

¹⁸¹ Indra, *K renesančnímu stavitelství* (pozn. 45), s. 134.

¹⁸² Krčálková, *Centrální stavby* (pozn. 4), s. 30. – Miloslav Pojsl, *Olomoučtí biskupové a arcibiskupové a jejich pohřební místa*, Olomouc 2013, s. 88–89. – Jakubec, *Stanislav Pavlovský* (pozn. 17), cit. 63. – Jakubec, *Kaple sv. Stanislava* (pozn. 17), s. 75.

¹⁸³ Určitou podobnost lze spatřit ve zpracování portálů např. kostela v italském Bomarzu.

¹⁸⁴ Zemek, *Náhrobky v metropolitním* (pozn. 175), s. 3.

¹⁸⁵ který měl být usazen v Moravské Ostravě a zhotovil mu také plány plochostropého kostela v Pavlovicích ve Slezsku (Pštinský kraj).

¹⁸⁶ Rudolf Chadraba, *K dějinám olomouckého dómu za renesance*, in: *Sborník památkové péče v severomoravském kraji II*, Ostrava 1973, s. 43–70, cit. s. 65.

prvotní církve.¹⁸⁷ S tím souvisí nápis o „*návratu zbloudilých do lůna matky církve*“, který dal stavebník umístit nad vchodem.¹⁸⁸

Jako analogie k olomouckému trojvěží,¹⁸⁹ motivu v kontextu moravské architektury ojedinělému, Rudolf Chadraba zmiňuje dostavbu západního průčelí kostela v Mühlhausenu,¹⁹⁰ které se mohlo stát přímou inspirací pro zvýraznění olomouckého dómského návrší.¹⁹¹ Jinou analogii, přímo propojenou s olomouckým dómem, představuje poutní kostel Mariazell ve Štýrsku, k jehož západní průčelní vysoké střední gotické věži byly přistavěny dvě boční věže raně barokní.¹⁹² Významové konotace Pavlovského průčelí lze také vidět ve spojitosti s westwerkem opatského kostela v Corvey, nazývaným v pramenech „*tres turres*“, odkud legenda odvozovala pokřtění Přemyslovců a přenesení ostatků sv. Víta, což bylo nově aktualizováno za Karla IV. Roku 1589 byly zahájeny v kruzích blízkých biskupovi Pavlovskému pouti ke hrobu sv. Víta, který měl pravděpodobně odtud přinést knížeti Bořivoji křesťanskou zvěst.¹⁹³ Pozoruhodné je, že trojvěžové průčelí má také luteránská stavba ve Slaném, vybudovaná v letech 1581–1602 v gotickém stylu staviteli mistrem Volfem a Vlachim J. Macetou a později přeměněná na františkánský kostel Nejsvětější Trojice.¹⁹⁴

V roce 1591 Pavlovský zorganizoval olomouckou diecézní synodu, kde byla duchovenstvem formálně přijata usnesení tridentského koncilu, mezi něž patřila povinnost biskupů pečovat o katedrály a sídlit v místech, kde se nacházely.¹⁹⁵ Na posledním zasedání koncilu pak bylo diskutováno téma úcty ke světcům a jejich relikviím a úlohy posvátných obrazů v křesťanské

¹⁸⁷ Chadraba, *K dějinám olomouckého* (pozn. 186), s. 43–70. – Jakubec, *Olomouc: Katedrála* (pozn. 17), s. 100–103. – Jakubec, *Průčelí katedrály* (pozn. 17), s. 75.

¹⁸⁸ Chadraba, *K dějinám olomouckého* (pozn. 186), s. 65. Pojetí „reformy“ v soudobém prvním vydání Ripovy Ikonologie, podle něhož znamená návrat k původní formě (*riducare alla sua forma*) a zobrazuje se jako osekáný vavřínový pahýl – stírps, který znovu vzroste vysokým středním výhonem vzhůru.

¹⁸⁹ Chadraba, *K dějinám olomouckého* (pozn. 186), s. 66–67. Dle Ivo Hlobila pak při náhodné sondě při zavádění elektřiny v dnešním hlavním průčelí olomouckého dómu bylo zjištěno, že jádrem je přece jenom zdivo někdejšího průčelí Pavlovského, převzaté do Thalherrovy stavby v roce 1803 a při regotizaci koncem 19. století zachované.

¹⁹⁰ Jako druhé největší město Durynska se snažil připodobnit prvnímu – Erfurtu – a zřejmě jeho dómskému návrší s mohutnou dvojicí dómu a kostela sv. Severa, oba s trojvěžovými gotickými fasádami.

¹⁹¹ Chadraba, *K dějinám olomouckého* (pozn. 186), s. 65.

¹⁹² Toto poutní místo bylo zřízeno roku 1363 se zakladatelskou přemyslovsko-lucemburskou legendou o sv. Václavu a moravském markraběti Janu Jindřichovi, což přímo odkazuje k olomouckému dómu.

¹⁹³ Chadraba, *K dějinám olomouckého* (pozn. 186), s. 66.

¹⁹⁴ Chadraba, *K dějinám olomouckého* (pozn. 186), s. 66–67.

¹⁹⁵ Hrdina, *Dokumenty Tridentského* (pozn. 88), s. 186: „(...) *posvátná synoda v návaznosti na to prohlašuje, že všichni, kdo stojí v čele jakýchkoli patriarchálních, primaciálních, metropolitních a katedrálních kostelů (...), jsou zavázáni k osobní rezidenci v svých kostelích nebo diecézích (...)*.“

bohoslužbě.¹⁹⁶ Využívání historie k ideologickým cílům či pro získání legitimacy bylo založeno na cíleném vytváření kontinuity mezi současností a minulostí.¹⁹⁷ Nezávisle na konfesijním pozadí používaly k dosažení svých cílů tento princip oba tábory. U katolické církve byl zájem především o národní světce předhusitské doby, Přemyslovce a místní světce, jejichž ostatky byly soustavně vyhledávány, vyzdvihovány a transferovány za účelem obnovy jejich kultu.¹⁹⁸ Tyto tendence v době episkopátu Pavlovského dokládají mnohé odkazy na cyrilometodějskou tematiku, která zaznívala v dochovaných kázáních na olomoucké diecézní synodě uskutečněné v roce 1591.¹⁹⁹ Tito světci byli blízcí také českým bratřím, a proto byl svátek Cyrila a Metoděje, stanovený na 9. března,²⁰⁰ na Moravě významným dnem nejen u katolíků, ale také u českých bratří.²⁰¹

Založit úctu na lokálních světcích přijatelných pro obě náboženské skupiny bylo velmi strategické, protože jak evangelíci, tak katolíci se dovolávali českých zemských patronů včetně sv. Václava a sv. Cyrila a Metoděje.²⁰² Jinak ale evangelíci svou křesťanskou kontinuitu spíše propojovali s církví prvotní, apoštolskou, starozákonní, a s oblibou také navazovali na husitskou minulost.²⁰³ Vysoká šlechta se zase zajímala o starou dynastickou tradici ve snaze o propojení rodové linie s některou z národních legend.²⁰⁴

Ve druhé polovině 16. století se na Moravě oživila cyrilometodějské úcta, což souviselo s objevem a novým umístěním ostatků sv. Cyrila v bazilice sv. Klimenta v Římě v letech 1563–1575 v důsledku doporučení liturgických nařízení tridentského koncilu.²⁰⁵ V souvislosti se snahami o posilování postavení biskupství v duchu rekatolizačních strategií se také oživovala dávná

¹⁹⁶ Radek Martinek, Karel Boromejský a idea "velkého úklidu" v kostele. Příspěvek dějinám památkové péče v církvi, in: Helena Dáňová – Klára Mezihoráková – Dalibor Prix (edd.), *Artem ad vitam. Kniha k poctě Ivo Hlobila*, Praha 2012, s. 553–561, cit. s. 554.

¹⁹⁷ Miller, *Propaganda, symbolika* (pozn. 57), s. 13.

¹⁹⁸ Kotrba, *Die nachgotische* (pozn. 5), s. 303–308, 331.

¹⁹⁹ Parma, *Cyrlometodějský kult* (pozn. 20), s. 49. Zejména v kázání kapitulního děkana Melchiora Pirnesia.

²⁰⁰ 9. březen je polovina dní mezi 14. únorem – svátkem sv. Cyrila a 6. dubnem – svátkem sv. Metoděje. v roce 1349 zavedl svátek sv. Cyrila a sv. Metoděje pražský arcibiskup Arnošt z Pardubic, ve stejném roce na Moravě zavedl svátek biskup Jan VII. Volek.

²⁰¹ Zatímco v Čechách zanikl.

²⁰² Jan Royt, *Stopy svatých Cyrila a Metoděje v Čechách*, in: Jemelková (ed.) (pozn. 20), s. 68–75, cit. s. 72. Např. utrakvistický kněz a kronikář Bohuslav Bilejovský ve své Kronice české z roku 1537 uvádí, že přijímání z kalicha má svůj původ od Cyrila a Metoděje

²⁰³ Kotrba, *Die nachgotische* (pozn. 5), s. 331.

²⁰⁴ *Ibidem*.

²⁰⁵ O přítomnosti ostatků jasně mluví rukopis *Compendio delle Chiese di Roma*, který v roce 1575 napsal Francesco del Sodo, kanovník římského kostela Santa Maria del Cosmedin. Ostatky tam byly umístěny v době výstavby baziliky v roce 1100, kdy byla nad původní Klimentovou bazilikou postavena nová stavba. Parma, *Cyrlometodějský kult* (pozn. 20), s. 48.

snaha o dosvědčení kontinuity a legitimacy olomouckého biskupství až k jeho velkomoravským cyrilometodějským počátkům, na jejichž úspěšnou minulost bylo přirozené navazovat.²⁰⁶ Významný byl zejména okamžik založení moravsko-panonské arcidiecéze, jejímž prvním arcibiskupem se stal Metoděj se sídlem na Velehradě. Cyrilometodějská tradice v českých zemích poprvé výrazněji ožila za vlády Karla IV., který se považoval za dědice přemyslovského rodu, jenž přijal křest od sv. Metoděje.²⁰⁷

S doporučením císaře Rudolfa II. požádal biskup Stanislav Pavlovský v roce 1580 papeže Řehoře XIII. o zaslání „*ostatků svatých těl Cyrila a Metoděje, kteří kdysi Moravu z pohanství k víře Kristově obrátili a jejich svátek jakožto patronů se v celé diecézi každoročně slaví*“.²⁰⁸ Prosba byla papežem v roce 1581 zamítnuta; v dopise sice chválí zbožné úsilí biskupa, posléze ale poukazuje na skutečnost, že v převážně nekatolickém prostředí by mohly být relikvie zneuctěny nebo zničeny. Připustil však, že pošle alespoň nějakou malou částičku, bude-li biskup chtít.²⁰⁹ Nevíme, jak se situace vyvinula, ale je známo, že již v průběhu roku 1580 posvětil biskup Stanislav Pavlovský novou kapli svatých Cyrila a Metoděje v biskupském městě Příboře při tamním farním kostele Narození Panny Marie, v místě, „*ke kterému měl obzvláštní lásku a náchylnost*“.²¹⁰ Ovšem zdali zde byla uchována nějaká relikvie Cyrila nebo Metoděje, není jisté. Je ale pravděpodobné, že olomoucká katedrála již tehdy disponovala nějakou relikvií minimálně jednoho z nich, protože se dochovaly záznamy, že již roku 1310 byl v pohřební kapli kanovníka Telchontia v olomoucké katedrále dotován oltář zasvěcený sv. Cyrilu a Metodějovi.²¹¹ Je

²⁰⁶ Podle archiváře Bočka byl kostel sv. Petra jedním z nejstarších na Moravě a byl vysvěcen bratrem Cyrilem, jak svědčí rukopis z 10. století objevený Monsenem, profesorem olomoucké university. Zdali se jednalo o sv. Cyrila se nedá zjistit, avšak v olomouckých kapitulních rukopisech z roku 1263 se v řadě olomouckých biskupů se jako první biskup uvádí sv. Cyril, což se ještě v rukopise z roku 1417 opakuje. Parma, *Cyrlometodějský kult* (pozn. 20), s. 42.

²⁰⁷ V pražském chrámu sv. Víta byla v roce 1365 pořízena monstrance na patrně již dříve vlastněné ostatky obou bratrů, v roce 1367 Jan Očko z Vlašimi, tentokrát jako arcibiskup pražský, zde nechal zřídit oltář Cyrila a Metoděje u vedoucího stavební hutě Beneše Krabice z Weitmile. Při tomto oltáři Karel IV. zřídil nadaci ke sloužení zádušních mší za svou matku Elišku Přemyslovnu. V literatuře nalezneme protichůdné informace, při kterém oltáři Karel IV. nechal zřídit nadaci ke sloužení zádušních mší za svou matku Elišku Přemyslovnu. Z Roytova textu vyplývá, že v katedrále sv. Víta, avšak Parma explicitně píše, že v Olomouci. Royt, *Stopy svatých* (pozn. 203), s. 71. – Parma, *Cyrlometodějský kult* (pozn. 20), s. 48. – Jana Hrbáčová, Karel IV. a návrat k cyrilometodějské tradici, in: Jemelková (ed.) (pozn. 20).

²⁰⁸ Parma, *Dietrichsteinská přestavba* (pozn. 20), s. 63. – Parma, *Cyrlometodějský kult* (pozn. 20), s. 48. Ostatky sv. Cyrila mají být uloženy v bazilice sv. Klimenta, ale ostatky sv. Metoděje mají být dle citovaného dokumentu uloženy v bazilice Dvanácti apoštolů.

²⁰⁹ Parma, *Cyrlometodějský kult* (pozn. 20), s. 49.

²¹⁰ *Ibidem*, s. 48.

²¹¹ Gregor Wolny, *Kirchliche Topographie von Mähren, meist nach Urkunden und Handschriften I. Olmützer Erzdiocese*, Band 1, Brünn 1855, s. 155, 222. Tyto záznamy jsou v posledním textu o problematice z pera Tomáše Parmy opomíjeny. Srv. Parma, *Cyrlometodějský kult* (pozn. 20), s. 48–53. Oltář nebyl v té době velmi pravděpodobně dokončen, protože ještě v roce 1330 ve své poslední vůli olomoucký arcijáhen Teodorik přislíbil na dokončení oltáře ke cti soluňských bratrů v olomoucké katedrále sv. Václava odkaz. Dokončen byl až v roce 1360 biskupem Janem Očkem z Vlašimi.

pravděpodobné, že výše zmíněná pohřební kaple kanovníka Telchontia,²¹² do níž v roce 1310 dotoval oltář zasvěcený oběma soluňským bratrům,²¹³ by mohla být ztotožněna s kaplí situovanou při jižní straně trojlodí, uváděnou jako kaple sv. Cyrila a Metoděje, pravděpodobně právě podle přítomnosti zmíněného oltáře. Její původní podoba před barokní přestavbou, s gotickými opěráky a pultovou stříškou, je patrná na Willenbergově zobrazení katedrály z roku 1593 v Paprockého *Zrcadle markrabství moravského*.²¹⁴ O významu kaple svědčí skutečnost, že v ní byli pohřbeni humanismu naklonění biskupové Stanislav Thurzo (1496–1540) a jeho nástupce, historik a spisovatel Jan Dubravius (1541–1553),²¹⁵ u něhož byla úcta k oběma světcům patrná z jeho literárního díla *Historie Čech*,²¹⁶ vytištěného u Günthera v Prostějově. Biskup Dubravius sv. Cyrila a Metoděje označil jako první představené moravské církve, čímž zdůraznil velkomoravský původ olomouckého biskupství, který se od té doby připomíná při každé příležitosti.²¹⁷ Později sice olomoucký biskup Leopold Vilém (1638–1662) kapli přeměnil na loretánskou, ale biskup Karel z Lichtensteinu-Castelcornu do ní pořídil tepaná stříbrná poprsí obou bratrů.²¹⁸

Také v katedrále sv. Petra a Pavla v Brně byl nejpozději v 80. letech 15. století zřízen oltář, jehož spolupatrony byli oba věrozvěsti. Brněnský chrám uchovává relikvii pravice sv. Cyrila, kterou kostelu daroval v roce 1508 jeho probošt Augustin Olomoucký-Käsenbrot, jenž ji podle tradice přivezl z Říma. Část těchto ostatků byla darována rajhradskému klášteru a část mikulovskému kostelu.²¹⁹

²¹² Je pravděpodobné, že bychom mohli zmíněného kanovníka Telchontia ztotožnit s kanovníkem a proboštem olomoucké kapituly Cyrusem, který zemřel 22. 12. 1310. Arcijáhen a kanovník olomoucký a kancléř moravského markraběte. Metoděj Zemek, *Posloupanost prelátů a kanovníků olomoucké kapituly od počátku až po nynější dobu, I (1131–1652)*, Olomouc [bez data], opis z roku 1999 uložený v příruční knihovně Zemského archivu Opava, pracoviště Olomouc, s. 15. Jeho náhrobek se nedochoval a v roce 1708 byl setřelý: *Anno Domini MCCCX-XI. Kalendas Januarii obiit Cyrus, Praepositus Ecclesiae Olomucensis. (Kylhufek, Epitafia, 7)*. Zemek, *Náhrobky v metropolitním* (pozn. 175), s. 9, 22.

²¹³ Wolny, *Kirchliche Topographie I* (pozn. 211), s. 155.

²¹⁴ Bartoloměj Paprocký z Hlohola a Paprocké Vůle, *Zrcadlo slavného Markrabství moravského*, Olomouc 1593, fol. CLXXXXVa.

²¹⁵ Zemek, *Náhrobky v metropolitním* (pozn. 175), s. 8, č. 20; ani jeden z náhrobků se nedochoval.

²¹⁶ Viz Jan Skála z Doubravky, *Historiae Regni Boemiae, de rebvs memoria dignis, in illa gestis, ab initio Boiemorum, qui ex Illyria venientes, eandem Boemiam, in medio propemodum superioris Germaniae sitam, occupauerunt. Libri XXXIII, ex fide tandem narrationeque historica scripti, absolutique, & in lucem iamprimum aediti, sat videlicet citò, si sat bene*, Prostějov 1552, <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:3c06f1ce-9dbe-11e0-8578-0050569d679d?page=uuid:3c2aa66f-9dbe-11e0-8578-0050569d679d>, vyhledáno 3. 7. 2019.

²¹⁷ Chadraba, *K dějinám olomouckého* (pozn. 186), s. 45.

²¹⁸ Poprsí, včetně třetího patřící sv. Ludmile, se zřejmě nedochovala. Po stranách oltáře v Loretánské kapli se dnes nacházejí sochy sv. Cyrila a Metoděje z pol. 18. století. Viz Wolny, *Kirchliche Topographie I* (pozn. 211), s. 192, 197. – Helena Zápalková – Simona Jemelková, *Svatí Cyril a Metoděj v umění baroka na Moravě*, in: Jemelková (ed.) (pozn. 20), s. 54. – Parma, *Cyriometodějský kult* (pozn. 20), s. 52–53.

²¹⁹ V roce 1811 byl brněnský stříbrný relikviář sv. Cyrila zrekvirován a ostatky se následně ztratily. Rajhradské ostatky však byly později v roce 1881 papežem Lvem XIII. rozděleny mezi olomouckou a brněnskou katedrálu, velehradskou baziliku a některé další významné kostely. Srv. Parma, *Cyriometodějský kult* (pozn. 20), s. 48.

Na snahu svých předchůdců svými žádostmi o ostatky obou světců do Říma navázal kardinál František z Dietrichsteina, další významná osobnost rekatolizačního úsilí na biskupském stolci. V jednom dopise kardinál dokonce píše, že je potřeba „(...) vyžádat posvátné ostatky prvních apoštolů a svatých biskupů Cyrila a Metoděje. (...) Toužím je totiž přenést s nutným zabezpečením a úctou do mé katedrály a uložit je tam na čestné místo pro zvětšení úcty k těmto světcům a zbožnosti mého lidu“.²²⁰ Biskup chtěl svou kariéru, jak uvádí Tomáš Parma,²²¹ „zakončit velkolepým přenesením ostatků sv. Cyrila a Metoděje do olomoucké katedrály, jež se měla stát hlavním poutním místem Moravy, centrem diecéze a její katolické obnovy“.²²² Zbourání nevyhovujícího středověkého a výstavba nového velkolepého presbytáře, které v roce 1616 nebo 1617 inicioval biskup František z Dietrichsteina, znamenala dovršení půdorysného rozvoje olomoucké katedrály a výraznou proměnu její siluety. Hlavnímu kostelu diecéze a centru její katolické obnovy vtiskla tato stavební akce nový protireformační program. Podzemní část nového presbytáře – patrová krypta s horní trojlodní síní – byla koncipována jako monumentální biskupské pohřebiště. Kardinál z Dietrichsteina předpokládal, že zde bude pohřben po boku velkomoravských světců, o jejichž tělesné ostatky neúspěšně žádal.²²³ Zajímavé je, že na počátku své kariéry František z Dietrichsteina plánoval být pohřben v rodinné hrobce, kterou budoval při jezuitském kostele Panny Marie v Brně, což vyplývá z dochované korespondence s představiteli jezuitského řádu z roku 1600.²²⁴ Avšak v závěti z roku 1629 si za místo svého pohřbu zvolil olomouckou katedrálu sv. Václava.²²⁵ V poslední vůli z roku 1634 se pak uvádí, že biskup chce být v Olomouci pohřben i v případě, že nebude v době jeho smrti stavba chóru ještě dokončena.²²⁶ Velmi zajímavý je dobový popis kardinálovy koncepce v relaci nerezidenčního olomouckého kanovníka a papežského komořího Ludovica Ridolfiho, publikovaný Tomášem Parmou: „(...) [biskup kardinál z Dietrichsteina] v tomto chóru staví dvojitou strukturu, kdy jedna

²²⁰ Parma, *Olomoucký biskup* (pozn. 20), s. 395.

²²¹ Balcárek, Kardinál František (pozn. 71), s. 13–21. Biskup kardinál Dietrichštejn unaven dlouhou službou a neustálými útoky nekatolíku v dubnu 1617 požádal o uvolnění z biskupského úřadu, ale papež Pavel V. žádosti nevyhověl.

²²² Parma, Myšlenková koncepce (pozn. 20), s. 40–41.

²²³ Parma, Dietrichsteinská přestavba (pozn. 20), s. 63. – Parma, *Cyrlometodějský kult* (pozn. 20), s. 48–53.

²²⁴ Parma, *Commendants corpus* (pozn. 20), s. 213. Kardinál přesto zůstal jedním z předních mecenášů brněnských jezuitů, na které pamatoval i ve svém testamentu z roku 1634.

²²⁵ *Ibidem*.

²²⁶ *Ibidem*.

*prostora je postavena na druhou, aby se v horní mohly konat církevní obřady a v dolní být s poctami uložena těla svatých patronů a biskupů Moravy, Cyrila a Metoděje, pokud to jeho svatost dovolí a bude naslouchat těmto prosbám.*²²⁷

Prostor je přístupný dvouramenným schodištěm, aby se jedním mohlo vstupovat a druhým odcházet, což je běžné například u římských bazilik či milánské katedrály. Kromě olomoucké katedrály sv. Václava, která se měla stát hlavním poutním místem, pečoval kardinál z Dietrichsteina o další „*místa paměti*“, na nichž se zhmotňovala úcta ke svatým Cyrilu a Metoději, jakými byly stavby na Velehradě, ve Křtinách a v Tuřanech.²²⁸ Poutní fenomén spojený s cyrilometodějskou úctou se tedy mohl rozvíjet především na dvou místech, ve Křtinách, jejichž jméno odkazuje na udílení křtu moravskými věrozvěsty, a v Tuřanech, jejichž mariánská soška byla spojována s působením Cyrila a Metoděje.²²⁹

Biskup František z Dietrichsteina nezůstal jen u cyrilometodějského kultu. Za další zřejmé navázání na minulost můžeme považovat vybudování nového přemyslovského mauzolea v prostoru olomouckého chrámu sv. Václava v roce 1603, zřejmě kenotafu, umístěného před presbytářem katedrály, jenž evokoval způsob budování královských tumb.²³⁰ Zhotovení mauzolea – památníku slavného přemyslovského rodu téměř pět set let po jejich smrti – mělo symbolicky zdůraznit kontinuitu knížecí moci na olomouckém biskupském stolci. Nebylo to ničím jiným než záměrným historismem se snahou navázat na slavnou přemyslovskou minulost. Zdůraznění zakladatelů jako osob příslušných k urozenému rodu, „*(...) Markrabaty byli oba, moravského národa slávou, velikých vévod přenášejíce slavný rodokmen (...)*“, naráží na skutečnost, že od dob Stanislava Pavlovského olomoučtí biskupové nosili knížecí titul.²³¹

²²⁷ Parma, *Myšlenková koncepce* (pozn. 20), s. 40.

²²⁸ Parma, *Cyrlometodějský kult* (pozn. 20), s. 49. Velehrad byl v této době cisterciáckým klášterem, a tak nebyl přístupný veřejnosti, běžný návštěvník mohl vstoupit jen do gotické kaple u vstupu do areálu, které se říká dodnes Cyrilka.

²²⁹ Parma, *Cyrlometodějský kult* (pozn. 20), s. 49. Kardinál z Dietrichsteina uložil tehdejšímu tuřanskému faráři Georgiu Pistoriovi, aby se zabýval dějinami tuřanského kostela. Na základě jeho výzkumu podle Balbínových slov „*nazval tuto jedinou svatyni nejstarším chrámem Moravy*“ a propagoval mariánskou sošku, jako hmotný pozůstatek cyrilometodějské mise. Těchto symbolických odkazů Dietrichstein cíleně využíval, Tuřany nedaleko Brna se staly jeho oblíbeným poutním místem a později i ohniskem barokního vlastenectví.

²³⁰ Zemek, *Náhrobky v metropolitním* (pozn. 175), s. 3, 18. – Parma, *Dietrichsteinská přestavba*, s. 64. – Parma, *František kardinál* (pozn. 20), s. 372.

²³¹ Namísto oslavy například osobnosti neurozeného biskupa Jindřicha Zdíka.

2.7. Církevní řády jako stavebníci; jezuitský a kapucínský řád

Kromě aristokracie, osobností olomouckého biskupského okruhu a představitelů kapituly se k významným moravským stavebníkům řadily i církevní řády, které si budovaly nebo obnovovaly své kláštery se svatyněmi. Kromě středověkých řádů, například františkánů, františkánek, premonstrátů nebo dominikánů, se ve stavebních aktivitách výrazně angažovaly také nově příchozí řády, jakými byli zejména jezuité a kapucíni. Později se k nim přidali pauláni či piaristé.

Roku 1554 požádal král Ferdinand I. Habsburský Ignáce z Loyoly o založení jezuitské koleje v Praze. První skupina jezuitů, vyslaná do Prahy z Říma, se v roce 1556 usadila v bývalém dominikánském klášteře u sv. Klimenta, kde byla založena kolej zvaná Klementinum a vzdělávací ústav.²³² V letech 1575–1583 pražští jezuité na místě původního kostela vystavěli nový hlavní jezuitský chrám Nejsvětějšího Salvátora, a to zpočátku ještě v gotizujícím duchu, jak je dodnes patrné na zazděném převýšeném okně presbytáře nebo na zalomeném průřezu kleneb stavby.²³³ Gotizující styl, respektující místní stavitelskou tradici, zvolili na samém počátku výstavby pražští jezuité zřejmě také z důvodů taktických.²³⁴ Záhy však původně zvolenou koncepci změnili v duchu aktuálních trendů přicházejících z italského prostředí.²³⁵

O příchod jezuitů na Moravu usiloval již olomoucký biskup Marek Kuen (eps. 1553–1565).²³⁶ Vlastní fundace olomoucké jezuitské koleje, první na

²³² Zřídili gymnázium a při koleji byl založen svatováclavský seminář pro chudé žáky a konvikt pro šlechtické mladíky. mateřská řádová kolej Collegium Romanum v Říme byla založena v roce 1551. Více např. Ivana Čornejová, *Tovaryšstvo Ježíšovo. Jezuité v Čechách*, Praha 1995.

²³³ Václav Richter, *Stavební vývoj kostela sv. Salvátora v Klementinu*, *Památky archeologické* XXXIV, 1924–1925, s. 336–371, cit. s. 370.

²³⁴ Šamánková (pozn. 47), s. 109, pouze průčelí, současně navržené, ale uskutečněné až roku 1601, a původně plánovaná kupole patřily cele renesanci.

²³⁵ Je docela možné, že podobně, jako tomu bylo v případě brněnského kostela, reagovali na požadavky svých mecenášů. První stavební etapa spočívala ve stavbě gotizujícího presbyteria s příčnou lodí a přízemí severní věže a jižní věže do výšky presbyteria. Střední pole příčné lodi, jež mělo dle Richtera dostat křížovou klenbu, zůstalo nezaklenuto a tato část kostela měla být vymalována hned po výstavbě chiaroscurovou malbou. Další stavební etapa probíhala 1600–1601, kdy bylo přistavěno trojlodí a obě věže nastavěny tak, že přečnívaly o jedno patro presbyterium. v té době byl celý znovu vyzdoben malbou. Až v letech 1625–1627 bylo štukováno presbyterium a trojlodí včetně podkruchtí. Příčná loď zůstala dle Richtera neštukována, neboť nebyly nalezeny žádné stopy po štukaturách starších než 1638–1640. Že nebyla příčná loď štukována si Richter vysvětluje tím, že bylo pomýšleno na definitivní vybudování prostoru křížení, v této době měly v celém kostele vzniknout přízdní pilastry. Teprve v roce 1638 bylo provedeno odgotizování presbyteria a příčné lodi a byly u této části vystavěny emporie a balkony. Tehdy byla také provedena i druhá štuková dekorace v presbyteriu a příčné lodi. Poslední dvě etapy provedl architekt Carlo Lurago. Další etapa 1648–1649 byla podniknuta Václavem Michnou z Vacínova a tehdy vznikla kupole a také její štuková výzdoba. V roce 1653 byl přistavěn portikus k průčelí kostela a byl změněn štít a nová štuková výzdoba. Autor kopule a portiku není dle Richtera znám. Mezi roky 1729 a 1740–1750 byla stržena klenba kopule s lucernou a kopule byla nahrazena plochým stropem s páskovou dekorací. Viz Šamánková (pozn. 47), s. 109. – Richter, *Stavební vývoj* (pozn. 233), s.370.

²³⁶ Před příchodem jezuitů na Moravu založili jezuité kromě Prahy ještě svou rezidence v Plzni (1561–1584) další v Třeboní (1566) a Borovanech (1566–1584).

Moravě, proběhla až v roce 1566²³⁷ během episkopátu biskupa Viléma Prusinovského z Víckova (eps. 1565–1572), člena významného moravského vladyckého rodu, který se na svých studiích seznámil s moderními protireformačními proudy a stal se jejich stoupencem. V Olomouci vzniklo jezuitské gymnázium a šlechtický konvikt.²³⁸ Biskup Prusinovský řádu nabídl kromě finanční podpory²³⁹ také minoritský klášter s přilehlým kostelem Panny Marie (zvaný *Na Františku*).²⁴⁰ U olomouckých jezuitů byl také podle svého přání pohřben.²⁴¹ S podporou olomouckých biskupů, katolické strany i řádové provincie se v Olomouci podařilo založit učiliště univerzitního typu, pro které byla vybudována nová renesanční kolej.²⁴² Nový chrám si ale olomoučtí jezuité zatím nebudovali a v souladu s jejich filozofií, zdůrazňující šetrnost a respektování místních tradic, jim sloužil opravený kostel minoritský.

Odlišně se situace vyvinula v Brně, kam jezuité přišli roku 1570 na pozvání děkana brněnské kapituly sv. Petra a Pavla Václava Grodeckého a jeho bratra, pozdějšího olomouckého biskupa Jana Grodeckého (eps. 1572–1574).²⁴³ Jezuité se zde rozhodli nahradit středověký kostel bývalého kláštera dominikánek novostavbou. Museli se ale nejdříve vypořádat s odporem svých nadřízených, protože jak vídeňský provinciál P. Alber se svými poradci, tak i generál řádu P. Acquaviva v Římě se snažili brněnského rektora P. Ottaviana Navarolu odradit od novostavby s poukazem na dobrý stav gotického kostela a vyzývali, aby peníze byly využity k jinému účelu.²⁴⁴ Právě zde se ukázala moc a síla mecenášů, kteří neústupně vážali svou podporu na realizaci novostavby, kterou také prosadili. Plán pro nový kostel Nanebevzetí Panny Marie si jezuité

²³⁷ Buben, *Encyklopedie řádů, kongregací* (pozn. 68), s. 258. Protože svými postoji rázně vystupoval proti moravským nekatolíkům tak ve svém úsilí založit kolej narazil na odpor městské rady. Vilém Prusinovský neměl prostředky na zajištění fundace pro 14 členů koleje (jak vyžadovaly směrnice jezuitů). Svým breve ze dne 9. 8. 1566 schválil papež Pius V. svěřením olomouckého semináře Tovaryšstvu Ježíšovu a vyjádřil i souhlas se založením koleje v Olomouci.

²³⁸ Válka, *Dějiny Moravy 2* (pozn. 60), s. 68.

²³⁹ Roční důchod 500 moravských zlatých.

²⁴⁰ Bohumil Navrátil (ed.), *Jezuité olomoučtí za protireformace. Akta a listiny z let 1558–1619*, I. 1558–1590, Brno 1916, s. 67, 79–80.

²⁴¹ Hana Myslivečková, Náhrobek „zakladatele olomoucké univerzity“ biskupa Viléma Prusinovského z Víckova, in: *Historická Olomouc a její současné problémy XI*, Olomouc 1998, s. 105–114.

²⁴² Navrátil (ed.), *Jezuité olomoučtí* (pozn. 240). Od roku 1573 získala právo udělovat akademické hodnosti, od roku 1576 zahájena vysokoškolská výuka.

²⁴³ Záhy získali nejen potřebnou finanční nadaci, ale i probační dům (noviciát) na Petrově, od roku 1578 užívali Rudolfem II. věnovaný klášter dominikánek. V roce 1578 uzavřeli jezuité s městskou radou smlouvu o postoupení herburského kláštera dominikánek, v níž je uvedeno, že jeptišky areál definitivně opustily. První převorkou se stala Herburga (v letech 1241–1263), podle níž byl klášter někdy nazýván herburský. Jiří Kroupa – Martin Elbel – Pavel Borský, Brno (Brno). Zaniklý konvent dominikánek „Cella S. Mariae“ či „Cella Castitatis“ s kostelem Nanebevzetí P. Marie, následně kolej jezuitů s domem první probace, se seminářem P. Marie a gymnasiem, v současnosti rezidence jezuitů, in: Dušan Foltýn (ed.), *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, Praha 2005, s. 160–167.

²⁴⁴ Dle jezuitských *Regulae provincialis* z roku 1558 bylo předepsáno zasílání návrhů v případě všech větších stavebních podniků ke schválení na generální kurii. Bronková, *Problematika sakrality* (pozn. 24), s. 87.

nechali vypracovat roku 1598.²⁴⁵ Původně se mělo jednat o trojlodní baziliku s nehlubokým presbytářem a věží při presbytáři.²⁴⁶ V letech 1599–1602²⁴⁷ pak na místě starého klášterního kostela vyrostla novostavba bazilikálního trojlodí – nejstarší a zároveň nejvýznamnější dochovaný příklad tohoto dispozičního typu na Moravě v první polovině 17. století.

Jezuitský řád²⁴⁸ vznikl jako odpověď na výzvu protestantské reformace. Stejně jako u protestantů bylo pro něj důležité kazatelství, a proto jezuité potřebovali pro své kostely jednotný prostor, velkou síň, podobně jako středověké kazatelské řády. Jezuité měli svůj mateřský kostel Il Gesù v Římě (1568–1580, plány vypracoval Jacopo Barozzi da Vignola, stavbu vedl Giacomo della Porta). Ten vznikl částečně na základě požadavků řádu, ale už od počátku se do výstavby vměšoval mecenáš řádu kardinál Alessandro Farnese (1520–1589), který výslednou podobu nového chrámu výrazně ovlivnil.²⁴⁹

Vignolův chrám Il Gesù se stal jedním z nejvlivnějších kostelů novověku. Inspirací mu zřejmě byl kostel Sant' Andrea v Mantově, započatý 1470 Leonem Battistou Albertim.²⁵⁰ Interiér Il Gesù byl původně velmi strohý, ve shodě s jednoduchostí rané jezuitské architektury dominovala prostoru hladce klenutá loď. Jezuité měli dokonce námitky proti valené klenbě, podle nich příliš velkolepé.²⁵¹ Patrně ze stejných důvodů při šíření řádu striktně neusilovali o nějaký konkrétní styl, ale naopak se snažili šetrným způsobem přizpůsobit místním podmínkám, možnostem, ale i individuálním preferencím. Značný vliv na konkrétní stavby mělo zcela jistě i to, že umělecké zakázky jezuitů byly podobně jako v Římě i jinde silně závislé na konkrétním patronátu.²⁵²

Přestože tento řád hrál v Evropě v přenosu nových uměleckých tendencí jednu z klíčových rolí,²⁵³ není bohužel obecně jezuitské řádové stavitelství příliš probádáno. Navzdory tomu, že se u jezuitů výrazně rozvíjela myšlenka

²⁴⁵ Bohumil Samek, *Umělecké památky Moravy a Slezska, 1. svazek A/I*, Praha 1994, s. 200.

²⁴⁶ Moriz Trapp, *Brünn's kirchliche Kunst-Denkmale*, Brünn 1888, s. 31. Podle M. Trappa vystavěn podle plánů architekta a sochaře Giorgia Gialdiho. Cecílie Hálová tuto domněnku zahrhuje s odvoláním na necitovaný zdroj. Srv. Cecílie Hálová-Jahodová, *Brno, stavební a umělecký vývoj města*, Brno 1947, s. 118, 121.

²⁴⁷ Kostel vysvětil kardinál František z Dietrichsteina 22. září 1602.

²⁴⁸ Kazatelský řád Tovaryšstvo Ježíšovo. Viz Casson – Raeburn – Coulton et al. (pozn. 109), s. 132–133. – Fidler, *Několik poznámek* (pozn. 11). – DaCosta Kaufmann, *East and West* (pozn. 29). – Johana Kofroňová, *Opus italicum: italské renesanční a barokní architekti v Praze: 24.11.2000–4.3.2001 Obrazárna Pražského hradu* (průvodce výstavou), Praha 2000. – Sauter, *Die oberdeutschen* (pozn. 29), s. 39–64.

²⁴⁹ DaCosta Kaufmann, *East and West* (pozn. 29), s. 274–304. – Casson – Raeburn – Coulton et al. (pozn. 109), s. 133.

²⁵⁰ Sauter, *Die oberdeutschen* (pozn. 29), s. 53–57.

²⁵¹ Casson – Raeburn – Coulton et al. (pozn. 109), s. 133.

²⁵² DaCosta Kaufmann, *Court, Cloister* (pozn. 29), s. 217.

²⁵³ *Ibidem*, s. 215.

propagandy a šíření víry, ale i šíření politických názorů prostřednictvím vizuálních nástrojů, je zde patrná snaha o citlivý přístup a respekt k původním církevním stavbám. Někde zůstal ze staršího kostela alespoň původní gotický presbytář, jako například u znojemského jezuitského kostela sv. Michala, u první jezuitské stavby v Telči (úpravy chrámu Panny Marie Matky Boží) nebo v Jindřichově Hradci a Lodhěřově. A jak bylo zmíněno, vedly k tomu nejen ekonomické důvody, ale zřetelné jsou také historizující aspekty, kterými jezuité poukazovali na návaznost protireformace na křesťanskou minulost země.

Na Moravě přišli jezuité velmi brzy, v roce 1615, ještě do Holešova, kam je pozval Ladislav Popel ml. z Lobkovic.²⁵⁴ Pro potřeby jezuitů byl tehdy v Holešově přestavěn zdejší bratrský sbor, který v roce 1616 vysvětil sám biskup kardinál z Dietrichsteina. Bližší informace, jako například rozsah stavebních prací na původním bratrském kostele, se o této v pořadí druhé stavební jezuitské chrámové zakázce na Moravě nedozvídáme. V období vypuzení jezuitů z Moravy v roce 1618 nebo 1619 holešovská rezidence záhy zanikla.²⁵⁵ Avšak přesto, že jezuité byli v roce 1618 stavovskými direktory vypovězeni, po bitvě na Bílé hoře se vrátili a stali se nejen na Moravě rozhodující silou rekatolizace.²⁵⁶

Přestože do poloviny 17. stol. vznikly na Moravě mnohé jezuitské koleje a rezidence, chrámy v těchto místech byly až na výjimky vystavěny později. Do Jihlavy byli poprvé a neúspěšně uvedeni členové Tovaryšstva Ježíšova kardinálem Františkem Dietrichsteinem v roce 1618, druhý pokus se zdařil a v Jihlavě vznikla nová kolej²⁵⁷ s kostelem sv. Ignáce, který byl ale vybudován až v 80. letech 17. století.²⁵⁸ V roce 1624 byla založena znojemská kolej²⁵⁹ s kostelem sv. Michaela, který na místě starší stavby jezuité vystavěli v letech 1642–1652, jak bude ještě zmíněno.²⁶⁰ Následovala opavská kolej,²⁶¹ jejíž

²⁵⁴ Byla zde založena rezidence u sv. Anny a proponovaný dům (1615–1626).

²⁵⁵ Encyklopedie řádů, III. díl, 4. svazek, s. 267. kam Dva členy v Holešově fundoval Albrecht z Valdštejna jistinou ve výši 3000 zl. na svém statku Lukov 3000 zl.

²⁵⁶ Na území Kladska a Slezska se nacházely tyto domy: Kolej v Kladsku (1592), kolej v Nise (1622), kolej v Hlohově (1625), kolej v Zaháni (1628), kolej ve Vratislavi (1638) s univerzitou, kolej ve Svídnici (1630), rezidence ve Vartenberku (1649), kolej v Lehnici, kolej v Tarnovicích (1675), kolej v Břehu (1681), kolej v Opolí, rezidence v Piekarech, rezidence v Hirschberku.

²⁵⁷ Se seminářem sv. Michaela, gymnáziem a s rezidencemi v Knínicích a v Jamném.

²⁵⁸ Buben, *Encyklopedie řádů, kongregací* (pozn. 68), s. 267.

²⁵⁹ Se seminářem sv. Michaela, gymnáziem a s rezidencí v Bohuticích.

²⁶⁰ Buben, *Encyklopedie řádů, kongregací* (pozn. 68), s. 267.

²⁶¹ S gymnáziem a seminářem sv. Ignáce a s rezidencemi v Jemeticích, Těšíně, Albehticích a v Melči

současný kostel sv. Jiří a sv. Vojtěcha pochází z let 1675–1678.²⁶² Také v Kroměříži proběhlo několik neúspěšných pokusů o založení koleje s gymnáziem a seminářem.²⁶³ Následovaly koleje²⁶⁴ v Uherském Hradišti s kostelem sv. Františka Xaverského, který pochází až z let 1670–1682. V Telči se jezuité nejprve usadili ve 40. letech 17. století u kostela Matky Boží, který záhy přestavěli, jak bude ještě zmíněno. Nový kostel Jména Ježíš vystavěli jezuité v Telči blízko zámeckého sídla až v letech 1662–1667.²⁶⁵ Neúspěšné pokusy o založení rezidence – koleje (1651–1652) proběhly také ve Strážnici.²⁶⁶

Brněnský jezuitský chrám reprezentuje, vedle pražské stavby, nejčasnější jezuitské stavební aktivity v italianizujících formách dokonce v celé rakouské provincii. Na území dnešního Rakouska se jezuité jako stavebníci dokázali profilovat až v 17. století a to platí i pro Uhry. Například vídeňští jezuité, usazení od roku 1563 při starém karmelitánském klášteře Am Hof, se dali do výstavby nového kostela, zvaného též univerzitní, na jiném místě až v roce 1622.²⁶⁷

Různorodé strategie, jako v případě pražské a brněnské koleje, zaznamenáváme také v Německu.²⁶⁸ V Mnichově, kam přišli jezuité na pozvání bavorského dvora, si v letech 1583–1597 vybudovali nový impozantní kostel,²⁶⁹ jehož půdorysná koncepce byla odvozena z mateřského římského jezuitského kostela Il Gesù, avšak proporce hlavní lodi ještě vycházely z místní architektonické tradice kombinované se severskou renesancí.²⁷⁰ Mnichovský chrám, jehož nečleněná valená klenba patřila spolu s klenbou sv. Petra v Římě k největším té doby, nebyl jen součástí jezuitské koleje, ale měl také funkce profánně symbolické. Byl totiž zároveň dvorním kostelem bavorského vévody Viléma V., jak ukazuje fasáda pojatá jako světská oslava mecenáše a celé

²⁶² Pavel Šopák – Petra Nevímová – Dušan Foltýn, Bývalá kolej jesuitů s kostelem sv. Jiří a sv. Vojtěcha, seminářem sv. Ignáce a gymnasiem, in: Foltýn (ed.) (pozn. 243), s. 564–568, cit. s. 566.

²⁶³ Při kostelech sv. Mořice, Panny Marie či sv. Jana Křtitele (1635/36–1644)

²⁶⁴ S gymnáziem a seminářem sv. Františka Borji. Viz Martin Elbel – Petra Nevímová, Uherské Hradiště (Uherské Hradiště). Bývalá jezuitská kolej s kostelem sv. Františka Xaverského, se seminářem sv. Františka Borgii a gymnasiem, pokus o založení koleje piaristů, in: Foltýn (ed.) (pozn. 243), s. 697–701.

²⁶⁵ Se seminářem sv. Andělů a s gymnáziem. Jiří Kroupa – Dušan Foltýn, Telč (Jihlava). Bývalá kolej a dům třetí probace jesuitů s kostelem Jména Ježíš, se seminářem, sv. Andělů a gymnasiem, in: Foltýn (ed.) (pozn. 243), s. 675–679.

²⁶⁶ Buben, *Encyklopedie řádů, kongregací* (pozn. 68), s. 267.

²⁶⁷ Založení kolejí ve Vídni (1552). Problematikou jezuitské architektury se například zabýval Petr Fidler. Viz Fidler, Několik poznámek (pozn. 11), s. 182–206.

²⁶⁸ Byly zřízeny koleje v Mnichově (1559), Trevíru (1560), Mohuči, Würzburgu (1561), Innsbrucku (1562), Dillingen (1564), Speyer (1567), Grazu (1573), Heiligenstadtě (1575), Augsburgu (1579), Koblenzi, Molsheimu (1580), Erfurtě, Paderbornu (1585) a Münsteru (1588).

²⁶⁹ DaCosta Kaufmann, *Court, Cloister* (pozn. 29), s. 212–214. – Sauter, *Die oberdeutschen* (pozn. 29). Mnichovský chrám byl stavěn ve dvou fázích, první v letech 1583–1588 neznámým architektem, druhou fází po pádu věže v roce 1590 provedl architekt Friedrich Sustis. Obnoven byl presbýtář, transept a fasáda, vysvěcen byl v roce 1597.

²⁷⁰ Casson – Raeburn – Coulton et al. (pozn. 109), s. 124–130, 135.

dynastie Wittelsbachů.²⁷¹ Monumentální figurové plastiky členů rodu dokonce téměř zastiňují patrona chrámu, archanděla Michaela, bojujícího za víru – zabíjejícího zlo ve tvaru humanoidního démona. Archandělovu sochu provedl v bronzu a osadil v ose chrámu v roce 1588 sochař Hubert Gerhard.²⁷² Fasáda s vlivy saské renesance, jejímž prostřednictvím se první němečtí jezuité snažili působit na diváka, tak symbolizovala kromě rodové reprezentace také boj proti „kacířskému“ protestanství, respektive triumf římského katolicismu během protireformace v Bavorsku.²⁷³

Podobně jako u pražských jezuitů, také v Německu byl stavebníky zvolen záměrně a vědomě gotizující styl kombinovaný s renesančními prvky. Účelovým použitím gotického stylu na novostavbách svých chrámů reagovali jezuité na silnou místní tradici,²⁷⁴ s níž se snažili propojit, což platilo zejména v těch lokalitách, ve kterých byla gotika silně zakotvena.²⁷⁵ Při stavbě prvního jezuitského kostela sv. Petra (*Petrikirche*) v severním Německu, ve vestfálském Münsteru,²⁷⁶ použil v letech 1590-1597 architekt Johann Roßkott jako stavební typ baziliku s emporami, která je výsledkem směsice gotizujících forem – žebrové síťové klenby s převýšenými okny, s lomeným obloukem a kružbami²⁷⁷ –, kombinovaných s renesančním tvaroslovím, zejména ve zpracování portálů, v podobě hlavic sloupů a v technologickém provedení kleneb. O dva roky dříve, než byl vystavěn jezuitský kostel v Münsteru, použil velmi podobné principy, spočívající v kombinaci goticko-renesančního tvarosloví, a dokonce velmi blízké münsterskému chrámu svými konkrétními tvary, také stavebník katolického kostela ve Staré Vsi nad Ondřejnicí, pan Ctibor Syrakovský z Pěrkova. V této souvislosti se jeví zajímavý jeho blízký vztah k olomouckému biskupovi Vilémovi Prusinovskému z Víckova, zakladateli olomoucké jezuitské koleje (1566).²⁷⁸ Ctibor Syrakovský z Pěrkova, od roku 1579 nejvyšší písař markrabství moravského, byl spolu se svou ženou, biskupovou sestrou Alenou,

²⁷¹ Přestavovala galerii bronzových soch vévody Viléma a jeho předků dřívějších vládců bavorské umístěných v nikách fasády.

²⁷² DaCosta Kaufmann, *Court, Cloister* (pozn. 29), s. 212.

²⁷³ Triumfální symbolikou vítězného triumfálního oblouku antického modelu. Za 2. sv. války byl kostel silně zasažen a později znovu obnoven. Inspirací mohla být časnější obdobná rodová galerie, kterou si v letech 1554–1560 vybudovali na fasádě zámku ve slezském Břehu (Brzeg) protestantští představitelé rodu Piastovců.

²⁷⁴ DaCosta Kaufmann, *Court, Cloister* (pozn. 29), s. 217.

²⁷⁵ Ibidem, s. 212. V Německu to byla zejména vestfálská a rýnská oblast.

²⁷⁶ Anton Henze, *Rheinische Kunstgeschichte*, Dusseldorf 1961, s. 465. – DaCosta Kaufmann, *East and West* (pozn. 29), s. 279–280.

²⁷⁷ Jeffrey Chipps Smith, *Sensuous worship: Jesuits and the art of the early catholic reformation in Germany*, Princeton 2002, s. 125. – DaCosta Kaufmann, *Court, Cloister* (pozn. 29), s. 212.

²⁷⁸ Navrátil (ed.), *Jezuité olomoučtí* (pozn. 240), s. 67, 79, 80,

vykonavatelem Vilémovy poslední vůle a zřizovatelem jeho náhrobku a epitafu v olomouckém jezuitském kostele.²⁷⁹ V důsledku silné místní tradice byl rovněž v kombinaci goticko-renesančních forem, vzdálených od aktuálních italských trendů, stavěn jezuitský chrám Nanebevzetí Panny Marie v Kolíně nad Rýnem, jehož základní kámen byl položen v roce 1618.²⁸⁰

Také nový řád menších bratří kapucínů (latinsky *Ordo fratrum minorum capuccinorum*), patřící do františkánské větve řádů inspirovaných životem italského světce Františka z Assisi (1182–1226),²⁸¹ byl do našich zemí povolán, aby podpořil rekatolizační snahy, přičemž vědomě pracoval s motivem návratu k minulosti. Na mysl obyčejného lidu působili jeho členové chudobou, úsporným životem a prostřednictvím kázání a byli tak velmi důležitým nástrojem katolických protireformačních snah zaměřených na práci s chudým obyvatelstvem. Kapucíni byli úspěšní misionáři a těšili se značné oblibě u katolických panovníků.²⁸² Víceméně jednotnou podobu kostelů, které kapucíni stavěli u svých klášterů, určovala přísná řádová pravidla. Strohost a vertikálita průčelí s prostým trojúhelným štítem vycházela ze snahy napodobit středověkou architekturu a navodit atmosféru doby, kdy sv. František z Assisi žil. Jejich kostely jsou typem historizující architektury, zvláštní paralelou „barokní gotiky“,²⁸³ přestože byly ve skutečnosti stavěny podle jednotných řádových pravidel v duchu soudobých moderních italianizujících forem. Základní verze vzorů kapucínských konventů vycházely z díla řádového bratra P. Antonia de Pordenone, *Libri tre quali si scuopre in quanti modi si puo edificare Monasterio la chiesa*, vydaného v roce 1603 v Benátkách. Typologie kapucínských chrámů vznikajících v Evropě ve sledované době lze rozdělit na několik variant, které se liší půdorysným rozvržením stavby.²⁸⁴ Chrámy tzv. italského typu, které se obvykle vyznačují vtaženými pilíři a bočními kaplemi, se v našem prostředí ve sledované době uplatnily jen minimálně. Nejčastěji se

²⁷⁹ Myslivečková, Náhrobek „zakladatele“ (pozn. 241), s. 105–114.

²⁸⁰ DaCosta Kaufmann, East and West (pozn. 29), s. 278–281.

²⁸¹ Když jim bylo papežem Řehořem XIII v roce 1574 povoleno usadit se mimo Itálii, nastal jejich prudký rozmach: Francie (1573), Španělsko (1578), Švýcarsko (1581/1582), rakouské země (1594), Čechy (1599), německé země (1600), Morava (1604), Uhry (1627), Polsko (1679), avšak teprve v roce 1619 se stali nezávislým řádem. Milan M. Buben, *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích. Žebravé řády*, III. díl / 1. svazek, Praha 2006, s. 359–454, zejména s. 369.

²⁸² Ibidem. Například u kapucínů si budovali své pohřebiště ve Vídni Habsburkové.

²⁸³ Martin Pavlíček, Kapucínský kostel Zvěstování Panny Marie, in: Jakubec – Perůtka (edd.) (pozn. 15), č. kat. 5, s. 79.

²⁸⁴ Walther Hümmelich, *Anfänge des kapuzinischen Klosterbaues. Untersuchungen zur Kapuzinerarchitektur in den rheinischen Ordensprovinzen*, Mainz 1987.

u nás setkáváme s chrámem s hladkými stěnami, jež je na evangelijní nebo epištolní straně doplněn jednou boční kaplí, konvent je pak situován na opačné straně než kaple. Takový typ bývá obvykle označován jako tzv. tyrolský.

V případě, že je loď opatřena dvojicí protějškových kaplí, jakýmsi pseudotranseptem, mluvíme o tzv. typu holandsko-belgickém.²⁸⁵

Na rozdíl od jezuitské se kapucínská architektura řídila jasnými řádovými pravidly. Její podoba, respektive snaha o prostotu, tak byla vesměs dodržována v podobě jednotného stylu. Z toho důvodu kapucíni obvykle nevyužívali staveb po jiných řádech, ale budovali si klášterní komplexy nové, a to buď přímo ve městě, anebo častěji na předměstí, a proto jsou dodnes jednotlivé kapucínské kostelní stavby na první pohled snadno rozpoznatelné.²⁸⁶

Vnější rozměry svatyní měly vycházet z rozměrů Šalamounova chrámu v Jeruzalémě, avšak orientace nebyla dodržována, záleželo vždy na lokálních podmínkách.²⁸⁷ Kapucínské kostely byly stavěny zásadně bez věže,²⁸⁸ s jednou etáží segmentově završených oken, s odsazeným, rovně ukončeným presbytářem; obešly se také bez vnějších opěráků, neboť klenba byla zajišťována tloušťkou zdí a také v podstřeší umístěnými ztužujícími táhly. Výzdoba interiéru i exteriéru chrámu byla řádovými pravidly u kapucínů potlačena.²⁸⁹

Nedlouho po obnovení pražského arcibiskupství v roce 1561 žádal pražský arcibiskup Antonín Brus z Mohelnice milánského arcibiskupa sv. Karla Boromejského, v souvislosti s neutěšenými náboženskými poměry v zemi, o přímluvu a o to, aby zprostředkoval vyslání šesti členů řádu kapucínů do

²⁸⁵ Hümmereich, *Anfänge des kapuzinischen* (pozn. 284), s. 146.

²⁸⁶ Zasluhou řádového bratra P. Antonia z Pordenone, působícího v Benátkách, vzniklo schéma malého kláštera pro čtrnáct řeholníků a většího pro šedesát jedna řeholníků, s tím, že kostel u větších klášterů byl předsunutý, oproti menším, kde se zase poжил konvent ke straně kněžiště. Dvě základní verze vzorů kapucínských konventů vytvořil roku 1603 v „*Libri tre quali si scuopre in quanti modi si puo edificare Monasterio sia la chiesa...*” Viz P. Antonio de Pordenone, *Libri tre quali si scuopre in quanti modi si puo edificare Monasterio la chiesa*, Venezia 1603.

²⁸⁷ Chrámové stavby jsou zásadně bez věží (jen s malou sanktusníkovou věžičkou pro zvony). Mají trojúhelný štít. Hlavní oltář byl stavěn s okénkem, aby bratři shromáždění v chóru za oltářem, viděli na celebrujícího kněze. Kláštery bývaly často situovány buď přímo ve městě, nebo častěji na předměstí, klášter byl včetně užitkové zahrady oběhán vysokou zdí. Ambit, malý dvůr a zahrada slouží k odpočinku a rozjímání. Každý řeholník má samostatnou celu a dříve bývaly v konventech zastoupeny i nemocnice (infirmarium) a úložiště cenností (repositorium). u kapucínů býval vždy pozoruhodný systém hygienických zařízení (umývárny, záchody), který dokázali bratři lépe a dokonaleji propracovat než ostatní řády období renesance a raného baroka. Viz Buben, *Encyklopedie řádů* (pozn. 281), s. 361.

²⁸⁸ Jen s malou sanktusníkovou věžičkou pro zvony.

²⁸⁹ Buben, *Encyklopedie řádů* (pozn. 281), s. 361. Ambit, malý dvůr a zahrada sloužily k odpočinku a rozjímání. Každý řeholník měl samostatnou celu a dříve bývaly v konventech zastoupeny i nemocnice (infirmarium) a úložiště cenností (repositorium). U kapucínů býval vždy pozoruhodný systém hygienických zařízení (umývárny, záchody), který dokázali bratři lépe a dokonaleji propracovat než ostatní řády období renesance a raného baroka.

Prahy.²⁹⁰ Do Čech ale kapucíni přišli až zásluhou arcibiskupa Zbyňka Berky z Dubé a Lipé, který se souhlasem Rudolfa II. požádal v roce 1597 generálního vikáře řádu Girolama Stefaniho ze Sorba o vyslání členů řádu.²⁹¹ Následně na zasedání generální kapituly v Římě bylo rozhodnuto do Čech vyslat skupinu dvanácti řeholníků, která se usadila v Praze, kde byl v roce 1600 založen první kapucínský klášter na Hradčanech. Stavbu kláštera s kostelem P. Marie Andělské osobně řídil sv. Vavřinec z Brindisi. V první fázi byl vybudován typicky neorientovaný kostel a klášterní budovy s rajským dvorem na východní straně. Po roce 1663 byl kostel rozšířen a uzavřen druhý dvůr.²⁹²

Na pozvání kardinála Františka z Dietrichsteina se záhy v roce 1604 kapucínský řád objevil v Brně, kde si pro svůj první nedochovaný klášter mniši vybrali místo na východním předměstí, kterému se říkalo Před Měniňskou branou. Stavbu pravděpodobně financoval kardinál z Dietrichsteina a moravský zemský hejtman Ladislav Berka z Dubé, bratr pražského arcibiskupa Zbyňka Berky z Dubé, jenž inicioval příchod kapucínů do Čech. Kostel byl zasvěcen svatému Františkovi z Assisi a v roce 1606 jej Dietrichstein vysvětil. Na jeho výzdobě se podílel malíř Kosmas z Castelfranca, kněz benátské provincie, který tvořil nejen pro vznikající kapucínské kostely, ale také pro císaře.²⁹³

Následně byl na Moravě v roce 1611 založen kapucínský klášter s chrámem v Mikulově, z něhož se do dnešní doby zachoval pouze presbytář.²⁹⁴ Zřejmě kvůli příkladné prostotě se právě v potridentské době nechávala s oblibou v kapucínských hrobkách, kromě řádových bratrů, pohřbívati i řada příslušníků významných šlechtických rodů a jiných osobností,²⁹⁵ což jistě souviselo se snahou o potlačení pompézních funerálních projevů a světských sepulkrálních monumentů. Pro kapucíny byl totiž typický velmi prostý způsob pohřbívání bez rakve.²⁹⁶ Podobně prostým způsobem si přál být pohřben již Stanislav Pavlovský, který pohřební kapli sv. Stanislava při olomoucké katedrále

²⁹⁰ Buben, *Encyklopedie řádů* (pozn. 281), s. 381. O finanční záležitosti se měl postarat prezident nad apelacemi Jan Popelem z Lobkowicz a na Točnicku.

²⁹¹ Napsal i dvěma kardinálům, které prosil o intervenci.

²⁹² České nejstarší kláštery po Praze vznikly v Českých Budějovicích (1615), Roudnici nad Labem (1615) a Mostu (1616). Další vznikaly až po roce 1620.

²⁹³ Buben, *Encyklopedie řádů* (pozn. 281).

²⁹⁴ V nynější zástavbě se mezi domy ve Vrchlického ulici č. 1 a 3 dochovalo pravoúhlé kněžiště kostela zaklenuté valeně s výsečemi, dnes součást Galerie Konvent. Viz Samek, *Umělecké památky 2* (pozn. 126), s. 496–497. – Jakubec, *Zbožná reprezentace* (pozn. 17), s. 40.

²⁹⁵ Např. při vídeňském kapucínském klášteře byla vybudována hrobka Habsburků.

²⁹⁶ Blíže například: Petr Bašta – Markéta Bašťová, *Ars Moriendi Loretánské krypty. Z historie pohřbívání v kapucínských konventech*, Katalog výstavy, Praha 2012.

budoval pro svého otce, sám ale chtěl být pohřben před jejím vstupem.²⁹⁷ A požadavek na velmi prostý pohřeb měl také další z olomouckých protireformačních biskupů František z Dietrichsteina,²⁹⁸ který na svém mikulovském panství vytvořil významné duchovní a politické centrum. Podle velkorysé urbanistické koncepce zde budoval celý soubor poutních staveb, k nimž patřila podle vzoru italských *Loret*²⁹⁹ blízko mikulovského kapucínského kláštera v roce 1623 založená nejstarší Svatá chýše (*Santa Casa*) na Moravě. Z Itálie do ní byla přivezena socha Černé loretánské madony.³⁰⁰ Šíření úcty k loretánské zázračné soše se stalo součástí protireformačních tendencí rozšířených v habsburské monarchii, neboť Panna Maria, ztotožňovaná s katolickou církví, byla uctívána jako „*vítězka nad učením heretiků*“. Poutní místo dále kardinál František z Dietrichsteina rozšířil o křížovou cestu s kaplí Božího hrobu, vedoucí na Svatou horu či Svatý Kopeček nad městem. Tam byla rovněž vybudována na památku záchranu před morem kaple sv. Šebestiána.³⁰¹ Poutní areál v Mikulově se v době Třicetileté války stal významným centrem katolické reprezentace a rekatolizačních snah. Právě kapucíni obstarávali chod Lorety, pořádali pravidelné bohoslužby a starali se také o poutníky.³⁰²

Půdorysný rozvrh mikulovské Lorety, která se nedochovala, neboť byla v roce 1784 zničena požárem, je dnes pouze naznačen v dláždění nádvoří v areálu dietrichsteinské hrobky. Tento stavební komplex vznikl v 19. století ze zbytků kostela sv. Anny, jehož stěny a klenba tvořily schránku pro loretánskou kapli.³⁰³ Podobu původní Lorety včetně jejího zasazení do interiéru kostela sv.

²⁹⁷ Mořic Kráčmer, *Dějiny Metropolitního chrámu sv. Václava v Olomouci*, Olomouc 1887, s. 66.

²⁹⁸ Parma, *Commendantes corpus* (pozn. 20).

²⁹⁹ Vůbec nejstarší loretu dal u nás postavit v roce 1584 při svém zámku v Horšovském Týně Kryštof mladší z Lobkovic. Buben, *Encyklopedie řádů* (pozn. 281), s. 422. – Při pražských kapucínech na Hradčanech byla Loretánská kaple založena až tři roky po mikulovské v roce 1626, vysvěcena byla 25. března 1631, kapucíni spravují od počátku až dodnes. Výstavbu financovala hraběnka Benigna Kateřina z Lobkovic (1594–1653), navržena italským architektem Giovannim Orsim.

³⁰⁰ Tomáš Parma, Kardinál František (pozn. 20), s. 25–31. V době svých studií navštívil Loreto (1598) a nechal zde opravit poškozenou zeď loretánského domku a pořídil pro něj stříbrnou část mariánského oltáře jako projev osobní úcty mariánskému kultu. v roce 1627 kardinál vysvětil Loreto ve Vídni pro císařovnu Eleonoru Mantovskou. Svaté chýše je označení pro údajný dům Panny Marie, který byl podle legendy na konci 13. století přenesen z Nazaretu do Itálie, kde nyní stojí v bazilice v italském městě zvaném Loreto, kde byla původní románská svatyně přestavěna Donatem Bramantem v roce 1509.

³⁰¹ Skaleckí (pozn. 10), s. 201. –Kroupa, Počátek nového (pozn. 16), s. 40. – Panochová, Biblicismy v české (pozn. 18), s. 198–217. V poslední době nejvíce viz: Dobromila Brichtová, K historii loretánského kostela sv. Anny a hrobního kostela Povýšení sv. kříže v Mikulově, in: Stanislava Vrbková (ed.), *RegioM. Sborník Regionálního muzea v Mikulově*, Mikulov 2014, s. 42–50.

³⁰² Blíže např. Krčálková, Kostely české (pozn. 4), s. 8. Loretánská kaple v Horšovském Týně (1584), loretánská kaple v Praze (1625–1631).

³⁰³ Dobromila Brichtová, Kostel sv. Anny na barokních vedutách Mikulova, in: Stanislava Vrbková (ed.), *RegioM. Sborník Regionálního muzea v Mikulově*, Mikulov 2010, s. 89–96, cit. s. 92. Podoba původní Lorety včetně jejího zasazení do interiéru kostela sv. Anny je zachycena na listu augšpurského rytce Melchiora Küssella předlohy Franze Wohlhaubtera datované rokem 1673, provedené podle kresby H. S. Haydta z roku 1783. Rytina se v Mikulově nedochovala

Anny zachycuje několik ikonografických pramenů.³⁰⁴ Předpokládá se, že František z Dietrichsteina nechal vlastní Loretu vybudovat nejprve pod volným nebem a že kostel nad ní, zasvěcený sv. Anně, byl dokončen teprve kardinálovým synovcem a nástupcem, knížetem Maxmiliánem II. z Dietrichsteina (1596–1655). Druhou nejstarší Loretu na Moravě založil olomoucký biskup Leopold Vilém (1638–1662) v roce 1662, a to přestavbou starší kaple Cyrila a Metoděje při katedrále sv. Václava v Olomouci, jak bude ještě zmíněno. Kromě loretánských kaplí byly zakládány také Boží hroby, křížové cesty a další drobné stavby tohoto druhu.³⁰⁵

V Olomouci byl kapucínům po počátečních problémech roku 1614 přidělen pozemek před hradbami města u Střední brány při dnešní Havlíčkově ulici. Další rok byl za účasti kardinála Františka z Dietrichsteina položen základní kámen.³⁰⁶ Avšak již v roce 1618 vtrhli do kláštera pod vedením svobodného pána z Buchheimu protestanti, kteří řeholníky vyhnali a klášter vydrancovali a pobořili, takže kapucíni se museli uchýlit do Brna. Na základě nařízení moravských stavů byl následně v roce 1619 první olomoucký kapucínský klášter i s kostelem zbořen, pod záminkou, že škodí městské fortifikaci.³⁰⁷ Kapucíni se do Olomouce vrátili v roce 1622 a s podporou Jeronýma Kavky z Říčan a Ferdinanda II. začali roku 1623 stavět na stejném místě nový klášter,³⁰⁸ který byl roku 1642 obsazen Švédy. Kapucíni byli opět vypuzeni, generál Torstenson dal celý komplex zbořit a kámen použít na opravy městských fortifikací.³⁰⁹ O konkrétní podobě těchto prvních dvou olomouckých konventů nemáme bližší představu.

Podobné situování kláštera s kostelem před hradbami, jaké můžeme pozorovat u původních konventů v Brně a Olomouci, zaujímá také areál vzniklý

³⁰⁴ Kudělka, *Architektura* (pozn. 3), s. 181. – Brichtová, K historii loretánského (pozn. 301). List augšpurského rytce Melchiora Küssella, provedeného podle kresby H. S. Haydta z roku 1783 a veduta Mikulova.

³⁰⁵ Kotrba, *Česká barokní* (pozn. 5), s. 47, 55. Využívání minulosti, zejména gotické, při budování takových kaplí, se týkalo oblasti ikonografické, ideově koncepční i dekorativní. Nikoli náhodou přejímá 17. století architektonické motivy svatě chýše – loretu, božího hrobu, ale i Infantia Christi a Arma Christi.

³⁰⁶ Šrv. Pavlíček, *Kapucínský kostel* (pozn. 283), s. 79. – Buben, *Encyklopedie řádů* (pozn. 281), s. 410. – Pavel Zahradník, *Olomouc (Olomouc), Zaniklý konvent kapucínů s kostelem*, in: Foltýn (ed.) (pozn. 243), s. 505–506. – Pavel Zahradník – Petr Macek, *Olomouc (Olomouc), Konvent kapucínů s kostelem Zvěstování P. Marii*, in: Foltýn (ed.) (pozn. 243), s. 506–509.

³⁰⁷ Buben, *Encyklopedie řádů* (pozn. 281), s. 410.

³⁰⁸ *Ibidem*, s. 410–411. Na stavbu kostela se dobrovolně uvolil dát 800 zl. katolík a městský rychtář Jan Scintilla, jemuž bylo kladeno za vinu, že byl přítomen výsledku a mučení (sv.) Jana Sarkandera. Stavba pokračovala neobyčejně rychle a řeholníci ještě téhož roku v konventu bydleli. Roku 1626 rozhodla provinciální kapitula zříditi při olomouckém klášteře lazaret.

³⁰⁹ Buben, *Encyklopedie řádů* (pozn. 281), s. 411. Vypuzení kapucíni našli azyl v domě hraběte Salma, u něhož strávili celé dva roky. V roce 1644 se korporativně kapucíni odmítli připojit k provolání proti právoplatné dynastii. Proto byli z města vyhnáni s výjimkou jednoho italského řeholníka, který byl také následujícího roku vykázán.

v roce 1616 ve Vyškově. Fundátorem byl kardinál František z Dietrichsteina, na jehož žádost vídeňská kapitula vyslala do Vyškova česko-rakouského komisaře se čtyřmi staviteli, kteří následně vybrali místo poblíž biskupského zámku. Přípravné práce probíhaly od roku 1616 a v roce 1617 byl položen základní kámen a vztyčen kříž. Stavbu kapucíni dokončili patrně v roce 1622 nebo až v roce 1624, kdy nový kostel, zasvěcený Panně Marii Andělské, patronce kapucínské provincie, vysvětil olomoucký pomocný biskup Hynek Jindřich Novohradský z Kolovrat.³¹⁰ Vstupní portál nese dva chronogramy, latinské nápisy, které ukrývají letopočty 1624 a 1717. Nad nimi jsou mezi piniovými šiškami umístěny erby Dietrichsteinů a olomouckého biskupství.

Vyškovský chrám Panny Marie [1–2], vybudovaný v letech 1617–1622/1624, je nejstarším kompletně dochovaným moravským kapucínským klášterním kostelem.³¹¹ Jednolodí s boční kaplí na epištolní straně je zaklenuto valenou klenbou bez výsečí, spočívající na jednoduché neprofilované obíhající římsě. Klenbu odsazeného, rovně ukončeného presbytáře pak člení dvojice protilehlých výsečí ve shodě s dochovaným presbytářem mikulovské stavby. Během josefínské reformy v roce 1787 byl klášter zrušen, kostel se stal veřejným a konventní budovy, nejprve využívané jako sklad soli, byly zbořeny a z klášterní zahrady stal městský hřbitov.³¹²

Po vyškovském klášteře následovala výstavba konventu ve Znojmě, kam kapucíni přišli v roce 1625, rovněž na pozvání kardinála z Dietrichsteina. Klášter s kostelem sv. Jana Křtitele [3–4] byl založen v červnu roku 1628 za přítomnosti císaře Ferdinanda II. a v roce 1632 ho slavnostně vysvětil olomoucký pomocný biskup Filip Bedřich Breuner. Znojemský chrám se velmi podobá vyškovskému kostelu. Klenba lodi i rovně ukončeného presbytáře je tvořena prostou valenou klenou bez výsečí, prostor v patě klenby obíhá jednoduchá subtilní neprofilovaná římsa – pásek. Oproti konventu ve Vyškově je však půdorysné uspořádání zrcadlově obráceno.

V pobělohorské době vznikl za podpory hraběnky Blanky Polyxeny

³¹⁰ Pavel Zahradník – Petr Macek, Vyškov (Vyškov). Zaniklý konvent kapucínů s kostelem P. Marie Andělské, dnes hřbitovním, in: Foltýn (ed.) (pozn. 243), s. 760–763.

³¹¹ Mnoho z raných kapucínských kostelů se nedochovalo, protože bývaly budovány před hradbami, a například v případě Olomouce a Brna byly během třicetileté války zničeny, později byly vybudovány na jiném místě. Nejstarší moravský kapucínský klášter v Brně byl zničen, z druhé nejstarší moravské kapucínské sakrální stavby v Mikulově zbyl jen presbytář.

³¹² Zahradník – Macek, Vyškov (pozn. 310).

Collaltové, vdovy po Rombaldu Collaltovi, kapucínský konvent uvnitř hradeb blízko městské brány také v Jihlavě. Základní kámen jihlavského konventu, z něhož se bohužel nic nezachovalo, byl položen v roce 1631 a dle ikonografických pramenů měl podobné uspořádání jako vyškovský.³¹³

Po skončení Třicetileté války byly znovu budovány dříve zničené konventy v Brně a Olomouci. Brněnští kapucíni dostali povolení vybudovat nový klášter v roce 1646³¹⁴ a následující rok si vybrali vhodné místo na Uhelném trhu při vnitřní straně hradební zdi. Nový konvent s kostelem Nalezení sv. Kříže [5–6] vznikl za finanční podpory moravského zemského hejtmána Kryštofa Pavla Lichtensteina-Castelcorni³¹⁵ v letech 1648–1651, vysvěcen byl v roce 1656 olomouckým světícím biskupem Gobbarem.³¹⁶ Stavba kláštera s jednolodním kostelem, který má boční kapli a odsazený rovně ukončený presbytář, bývá v literatuře připisována brněnskému staviteli Andreovi (Ondřeji) Ernovi, ale jeho autorství není pramenně doloženo.³¹⁷ Již v roce 1662 se objevila závažná statická porucha a klenba hrozila zřícením. O rok později svolaná komise³¹⁸ rozhodla zpevnit základy, stáhnout zdi kleštinami, strhnout narušené klenby a nahradit je dřevěným stropem.³¹⁹

V roce 1652 dostali kapucíni od biskupa Leopolda Viléma (eps. 1637–1662) povolení ke stavbě nového v pořadí třetího kláštera a kostela v Olomouci.³²⁰ Vyhlédli si místo mezi Dolním náměstím a kostelem sv. Blažeje, tentokrát uvnitř hradeb.³²¹ Díky štědrým darům se s výstavbou nového konventu a kostela Zvěstování Panny Marie [7–8] začalo v roce 1653 a v roce 1655 byla sloužena v chóru první mše. Celý kostel však byl světícím biskupem a arcijáhmem olomoucké kapituly Janem Gobbarem vysvěcen až v roce 1661.³²²

³¹³ U této události zřejmě nechyběla ani hlavní mecenáška, která koupí majetku Jana Jakuba hraběte Magnise převzala i jeho závazek zřídit v Jihlavě kapucínský klášter. Viz Pavel Zahradník – Petr Macek, Jihlava (Jihlava). Zaniklý konvent kapucínů s kostelem sv. Františka Serafinského, in: Foltýn (ed.) (pozn. 243), s. 356–358.

³¹⁴ Pavel Zahradník – Petr Macek, Brno (Brno). Kapucínský konvent s kostelem Nalezení sv. Kříže, in: Foltýn (ed.) (pozn. 243), s. 186–190.

³¹⁵ Oltářní obraz hlavního oltáře Nalezení Kříže byl objednan v roce 1653 u malíře Joachima von Sandrarta. Zahradník – Macek, Brno (pozn. 314), s. 187. – Kroupa, Umělecká úloha (pozn. 16), s. 43.

³¹⁶ Samek, *Umělecké památky 1* (pozn. 245), s. 204–205.

³¹⁷ Zahradník – Macek, Brno (pozn. 314), s. 187.

³¹⁸ Jejichž členy byli kromě řádových představených také stavitelé provincie P. Caesarius z Mnichova, bratr laik Vít a také brněnský stavitel Jan Křitel Erna. Ibidem, s. 187–188.

³¹⁹ Chrám nově zaklenul v roce 1739 Mořic Grimm, který v roce 1726 vybudoval pod chrámem novou hrobku. Ibidem, s. 188.

³²⁰ Buben, *Encyklopedie řádů* (pozn. 281), s. 411. Dne 30. září 1652 odkázal vídeňský obchodník a majitel dolů na zlato v Kremnici Jakub Sery (Serta) de Plurs (zemř. 1680), usazený v Olomouci, klášteru veškerý svůj majetek. Sám se stal kapucínem a následně zde působil jako kněz jménem Electus.

³²¹ Na místě 19 domů za něž zaplatili 17 200 zl. a postoupily pozemky u Střední brány. Později dalších dvou, fary a uličky vedoucí na Blažejské náměstí. Viz Buben, *Encyklopedie řádů* (pozn. 281), s. 411.

³²² Pavlíček, *Kapucínský kostel* (pozn. 283), s. 79. – Buben, *Encyklopedie řádů* (pozn. 281), s. 411.

Olomoucký kapucínský chrám se od ostatních moravských kapucínských staveb sledovaného období odlišuje. Jednolodní chrám s odsazeným rovně ukončeným presbytářem je zaklenutý valenou klenbou půlkruhového průřezu, členěnou trojúhelnými výsečemi vytaženými do hřebínků a nasedajícími na přízední mělké pilastry s hlavicemi ve formě jednoduchých neprofilovaných pásků. Loď je po obou stranách opatřena bočními kaplemi, vytvářejícími tzv. pseudotransept, čímž odpovídá tzv. holandsko-belgickému typu.

Na rozdíl od starších dochovaných kostelů ve Vyškově a Znojmě, jejichž poloha není vyvýšená, byly kapucínské chrámy v Brně i Olomouci umístěny na vysokém soklu, s terasou přístupnou jednoramenným schodištěm v případě Brna a dvouramenným v Olomouci. Jejich průčelí jsou navíc odsazena od uliční fronty. Vzorem pro takovou vyvýšenou kompozici byl zřejmě římský kapucínský kostel Santa Maria Immacolata.

3. Tendence v sakrální architektuře

3.1. Podmínky moravské sakrální architektury v letech 1580–1660

Volbu konkrétní podoby sakrální architektury budované ve sledovaném období určovalo mnoho rozličných faktorů, například technických, provozních, společenských a náboženských. Na výslednou podobu budovaných svatyní měl jistě zásadní vliv charakter prostředí, v němž stavba vznikala, počínaje tím, jaké možnosti poskytovala každá konkrétní stavební parcela a lokalita, v níž se nacházela. Roli hrála také přítomnost a případná míra zachování starší svatyně, pokud na ni nová stavba navazovala. Důležitý byl nejen typ, ale i kvalita, bohatství a dostupnost zdrojů materiálů, jak naznačuje diverzita staveb v různých oblastech.³²³ Velmi důležitou roli hrál místní tradicionalismus, nejen ideově stylový, ale projevující se také prostřednictvím řemeslné tradice, zkušeností a schopností místních dostupných řemesel. Výsledná podoba byla ovlivněna nejen osobností stavebníka, záměrem či intencí výstavby, ale také osobností projektanta či stavitele. Zásadní byly rovněž finanční možnosti a společenské postavení stavebníka, které prostřednictvím budovaných staveb demonstroval. Architektura tak byla často ovlivněna individuálními vizuálními požadavky svého objednavatele, vkusem, nároky na reprezentaci, osobními preferencemi, tradicemi, ale také přiměřeností k účelu stavby. Přenos vlivů často probíhal prostřednictvím stavebníkovy osobnosti, jeho znalostí inspiračních zdrojů a charakterem navázaných kontaktů.

Kulturní a vzdělanostní úroveň objednavatelů pak pramenila z kvality vzdělání a kulturního rozhledu. Aristokraté je často získávali na předních evropských, v případě protestantů především kalvínských univerzitách. Hlavní důraz byl kladen na humanistický ideál člověka, který rozvíjel nejen individualitu, ale zároveň i jeho všestranné vzdělání.³²⁴ Pro přenos uměleckých impulzů byly užitečné tzv. kavalírské cesty po královských a knížecích dvorech a významných evropských městech, které se staly běžnou součástí výchovy katolické i protestantské aristokracie. Příslušníci šlechty navštěvovali slavné

³²³ Patrný je rozdíl mezi oblastmi, v oblastech s větším výskytem dřeva, byl větší výskyt dřevných stropů; kde bylo málo kamene, je zřejmě větší uplatnění cihel apod.

³²⁴ Marie Koldinská, Šlechtické školy v předbělohorských Čechách, in: *Život na šlechtickém sídle v 16.–18. století: Sborník příspěvků z konference na pedagogické fakultě v Ústí nad Labem 30.–31. října 1991*, Ústí nad Labem 1991, s. 217–221.

univerzity a umělecké památky, v neposlední řadě navazovali důležité kontakty. Pro katolíky se vzorem a autoritou stalo prostředí španělského dvora, důležité však byly rovněž styky s papežským dvorem a arcibiskupskými a biskupskými dvory, například v Miláně, Tridentu, a s dalšími italskými centry zejména oblasti středoitalské (mezi Římem a Florencií) a v severní Itálii.³²⁵ Protestanté se spíše orientovali na evangelické akademie v Německu, Francii nebo Švýcarsku.³²⁶ Mnozí objednavatelé stavebních zakázek byli angažováni ve službách habsburských císařů a vstřebávali podněty z tohoto mnohonárodnostního kulturně a umělecky bohatého prostředí. Zastávali také vysoké úřady zemské správy a byli tak ve styku s dvorskou kulturou panovnických center. Společensko-reprezentativní účel mnohých stavebních objednávek nejen katolíků, ale i evangelíků souvisel s tzv. „*povinností k luxusu*“, jak tyto všeobecné požadavky na adekvátní reprezentaci označil historik André Chastel.³²⁷ Tento pojem vysvětluje, proč vznikaly velmi podobné stavby v obou konfesijních táborech.³²⁸ Otázkou tedy je, nakolik a v čem se na přelomu 16. a 17. století odlišovala kultura moravských katolíků a evangelíků.³²⁹ Předem lze říci, že jednotlivé konfese měly na podobu sakrální stavby určitý vliv daný jejich konkrétními liturgickými potřebami a preferencemi. Ty byly ale jen jedním z mnoha faktorů, které vstupovaly do výsledné podoby konkrétních staveb, což dokazuje skutečnost, že mnohdy stejný církevní objekt postupně sloužil několika odlišným konfesím. Po roce 1620 pak již nesměly protestantské kostely v Čechách a na Moravě vznikat a nadále se rozvíjela jen sakrální architektura budovaná katolíky.

Významný vliv na formování a rozvoj sakrálního prostoru měly beze sporu návrhy, myšlenky a traktáty předních italských teoretiků. České prostředí bylo

³²⁵ Válka, *Dějiny Moravy 2* (pozn. 60), s. 20–21.

³²⁶ František Hrubý, Moravská šlechta r. 1619, její jmění a náboženské vyznání, *Časopis matice moravské*, 46, 1922, s. 133–134.– František Hrubý, *Etudiants tchèques aux écoles protestantes de l'Europe occidentale a la fin du 16e et au début du 17e siècle. Documents préparés pour l'édition par Libuše Urbánková-Hrubá, préface par Bedřich Šindelář*, Brno 1970. Například Hynek mladší z Vrbna (1589–1614) získal prestižní vzdělání na kalvínských univerzitách a akademiích ve Francii a Německu. Ale na podobné cesty jezdili i měšťané, např. potomci luterských obyvatel královských měst s oblibou studovali ve Wittemberku. Viz Válka, *Dějiny Moravy 2* (pozn. 60), s. 67.

³²⁷ André Chastel, La glorification humaniste dans les monuments funéraires de la Renaissance, in: *Umanesimo e scienza politica, Atti del Congresso Internazionale di Studi Umanistici, Roma – Firenze 1949*, Milano 1951, s. 477–485, cit. s. 479.

³²⁸ Vznikly v souvislosti s humanistickým přístupem, spočívajícím v aktivním společenském životě a také vzdělání. Válka, *Dějiny Moravy 2* (pozn. 60), s. 16–17. – František Malínský, *Vývoj náboženských poměrů v střední a severní Moravě*, Přerov – Olomouc 1939, s. 67. O vztahu reformovaných církví k uměleckým artefaktům viz např. Vincenc Kramář, Zpustošení Chrámu svatého Víta v roce 1619, *Fontes Historiae Atrium VI*, k vydání připravil Michal Šroněk, Praha 1998, s. 55 a násl.

³²⁹ Josef Válka, Moravská aristokracie na přelomu 16. a 17. století, in: *Opera historica III, Sborník katedry historie Pedagogické fakulty Jihočeské univerzity*, České Budějovice 1993, s. 159. Této otázce nebyla v uměleckých dějinách Moravy 16. a počátku 17. století věnována systematická pozornost.

například zcela jistě obeznámeno s traktátem Sebastiana Serlia.³³⁰ Císařský dvorní „inženýr“ a antikvář Jacopo Strada, autor plánů bučovického zámku, který si nechal v letech 1575–1585 postavit významný moravský šlechtic Jan Šembera Černožský z Boskovic, koupil nepublikované Serliovy rukopisy a stal se vydavatelem jeho spisu *Settimo Libro* (1575).³³¹ Vlivu traktátů Sebastiana Serlia na architekturu v českých zemích se věnoval v poslední době například Ondřej Jakubec.³³² Ohlasy architektury Andrey Palladia v našich zemích studovaly Olga Frejková a Jarmila Krčálová.³³³ Dobovými názory na utváření sakrálního prostoru se podrobně v poslední době zabývala Johana Bronková.³³⁴ Německý badatel Georg Skalecki dokonce hovoří o neopalladianismu v evropské architektuře první poloviny 17. století.³³⁵

3.2. Forma a funkce stavby. Liturgická, reprezentativní a pohřební funkce

Pro architekturu raného novověku měl velký význam koncept Leona Battisty Albertiho (1404–1472), spočívající v úzkém vztahu mezi formou a funkcí staveb.³³⁶ Formu sakrální stavby, její typ, hmotu, půdorys, dispozici i výzdobu, určovaly rozličné nároky na využití či prostornost staveb, primárně vycházející z účelu, pro které byly budovány.³³⁷ To znamená, že rozhodovalo, zdali se jednalo o stavbu městskou či vesnickou; kapli nebo kostel farní, panský či vrchnostenský (zámecký), biskupský, konventní, pohřební, votivní, poutní apod. a tyto funkce byly často různě kombinovány.³³⁸ Při budování nových chrámů mělo také vliv, zda se jednalo o samostatně stojící stavbu nebo o objekt začleněný do širší zástavby či zakomponovaný do jiného komplexu. Kaple, na

³³⁰ Manýristické telamony s lidskými chodidly, jaké se vyskytují u Mistra žerotínských náhrobků v Napajedlích a v Černíkovcích, nalezneme jak u Cornelise Bose (srv. Sune Schéle, *Cornelis Bos. A Study of the Origins of the Netherland Grottesque*, Stockholm 1965 (Acta Universitatis Stockholmiensis, Stockholm Studies in History of Art 10), obr. 71, 84, 96), tak i Sebastiana Serlia (srv. Johannes Erichsen, *L'Extraordinario Libro di Architettura. Note su un manoscritto inedito*, in: Christof Thoenes (ed.), *Sebastiano Serlio. Sesto Seminario Internazionale di Storia dell'Architettura. Vicenza 31 agosto - 4 settembre 1987*, Vicenza 1989, s. 190–195, obr. 4).

³³¹ Dirk Jacob Jansen, Jacopo Strada editore del *Settimo Libro*, in: Christof Thoenes (ed.), *Sebastiano Serlio. Sesto Seminario Internazionale di Storia dell'Architettura. Vicenza 31 agosto - 4 settembre 1987*, Vicenza 1989, s. 207–215.

³³² Jakubec, Sebastiano Serlio (pozn. 17), s. 91–105.

³³³ Olga Frejková, *Palladianismus v české renesanci*, Praha 1941. – Krčálová, *Il Palladianesimo* (pozn. 4), s. 1089–1110.

³³⁴ Kofroňová, *Opus italicum* (pozn. 248). – Bronková, *Problematika sakrality* (pozn. 24).

³³⁵ Skalecki (pozn. 10). – Kroupa, *Umělecká úloha* (pozn. 16), s. 37.

³³⁶ Bronková, *Problematika sakrality* (pozn. 24), s. 44.

³³⁷ Blíže například: Krčálová, *Kostely české* (pozn. 4), s. 12.

³³⁸ Viz více Jakubec, *Poznámky k architektonickému* (pozn. 6), s. 617. Zmiňuje např. Pfarrkirchen, Gutskirchen, Grabeskirche.

rozdíl od kostelní stavby, byly většinou malé soukromé bohoslužebné místnosti nebo budovy, v nichž se obvykle nepřechovala eucharistie.³³⁹

Způsobu, jakým se do konečné formy staveb moravské sakrální architektury kolem roku 1600 promítal konkrétní účel stavby, se věnoval Ondřej Jakubec,³⁴⁰ který „*stavební úlohu*“ sledoval na vybrané skupině sakrálních či sepulkrálních staveb a nabídl rozdělení velmi diverzifikovaného moravského stavitelství kolem roku 1600 podle účelu na tři stylové kategorie, vycházejících z jejich funkce. Upozornil například na úzkou a často velmi intenzivní vazbu majitelů panství a patronů kostelů k těmto svatyním. První skupinu, „*sakrální gotizující architekturu, sepulchrum a demonstraci rodové kontinuity*“, ilustrují například zámecká kaple ze 3. čtvrtiny 16. století v Náměšti nad Oslavou a Velkých Losinách či v Dolních Kounicích (po roce 1600). Další skupinu vidí v „*manýristické reprezentaci pozdně renesančních sepulkrálních staveb*“, například jde o pohřební kapli rodiny Edelmannů při mořickém chrámu v Olomouci (1572), kapli sv. Stanislava při katedrále sv. Václava v Olomouci (1585–1591) nebo samostatně stojící hrobku Bukůvků z Bukůvky v Postřelmově (1592). Třetí kategorii Jakubec shrnul v podobě „*potridentského „protobarokního manýrismu“*“, který badatel vnímá jako konfesionální gesto a zařadil sem olomouckou kapli sv. Anny (1617) nebo kapli sv. Rocha v Úsově (1624).

Během 16. století byla posilována funkce chrámu jako rodového pohřebiště, což souviselo s již zmíněnou mocenskou a společenskou reprezentací rodů a snahou o potvrzení jejich kontinuity. Kromě náboženské a privátně memoriální funkce tedy tyto stavby sloužily jako rodové politikum. Panské kostely se umístěním šlechtického rodového mauzolea proměňovaly v kostely pohřební nebo byly s explicitně pohřební funkcí budovány novostavby. Městské hřbitovní kostely byly oproti starším zvykům nově stavěny spíše na okraji sídel. Postupně také sílil zvyk pohřbívat členy rodiny do jedné kaple, která byla většinou přistavěna i s kryptou k hlavnímu chrámu.³⁴¹ Takto vzniklé

³³⁹ Slovo kaple je odvozeno z pozdně latinského slova capella (cupella = malý hrob, cupa = hrob), tj. starokřesťanský pomník nebo ciboriový přístřešek nad hrobem mučedníka. Později z těchto přístřešků vznikly malé stavby – cupelly, capelly a název byl přenesen na malé bohoslužebné místnosti. Slovo capella bývá někdy odvozováno, zřejmě nesprávně, také od slova cappa – plášť, kapuce, kápě. Plášť sv. Martina z Toursu. Capella byla místnost, kde byl plášť uchováván. Bohuslav Syrový, *Architektura*, Praha 1972, s. 142.

³⁴⁰ Jakubec, *Poznámky k architektonickému (pozn. 6)*, s. 615–633.

³⁴¹ Kam se jejich majitel chodil modlit. Philippe Ariès, *Dějiny smrti I*, Praha 2000, s. 351.

přístavby měly kromě pohřební funkce rodinné hrobky také důležitý význam kultovní, stávaly se soukromými oratořemi.³⁴² U jejich oltáře byly pravidelně slouženy zádušní mše kaplany, kteří byli placeni z fundace kaple.³⁴³ Svým půdorysem často kaple ukrajovaly ze hřbitovních ploch kolem chrámů a tento prostor tak byl privatizován.³⁴⁴ Soukromé pohřební stavby³⁴⁵ si jako výraz touhy po rodové reprezentaci budovala nejen šlechta (zpočátku zejména mocné šlechtické a panovnické rody), významné osobnosti kléru, ale také bohatí měšťané.³⁴⁶ Je tedy zřejmé, že nejvyšší společenské vrstvy považovaly za důležité nejen pozemskou reprezentaci, ale byla pro ně významná také „rezidence věčná“.³⁴⁷ Důraz na budování rodových pohřebišť, jejichž tradice se vine od nejstarších dob, zaznamenáváme u většiny šlechtických rodů a významných církevních představitelů.³⁴⁸ Podoba sepulkrálních fundací byla tradičně inspirována soudobými příklady panovnické funerální reprezentace. Habsburkové vybudovali mezi lety 1553–1563 ve dvorním interiéru františkánského kostela „Hofkirche“ v Innsbrucku majestátní mausoleum císaře Maxmiliána I. († 1519).³⁴⁹ Za Maxmiliána II. a Rudolfa II. postavil sochař Alexander Colin náhrobek pro Ferdinanda I. a Maxmiliána II. v ose presbytáře katedrály sv. Víta v Praze. Saští vévodové wettinské dynastie nechali na konci 16. století zřídit rodové mauzoleum pro členy rodu ve freibergském dómu.³⁵⁰ Do spektra funerální architektury je možno řadit i dočasnou monumentální dekorativní architekturu budovanou okolo katafalku „castrum doloris“. Tyto

³⁴² Ibidem, s. 351.

³⁴³ Kaple bez pohřebního kultu sloužící výlučně kultu se vyskytovaly jen vzácně. Ibidem, s. 349–353.

³⁴⁴ Ibidem, s. 350.

³⁴⁵ Ibidem, s. 350–351. Oddělné např. zamykatelnou balustrádou.

³⁴⁶ Jak podle Hany Myslivečkové dokládají mimo jiné také četné dochované soubory náhrobníků a epitafů. Viz Hana Myslivečková, *Mors ultima lineae rerum: pozdně gotické a renesanční figurové náhrobní monumenty na Moravě a v českém Slezsku*, Olomouc 2013.

³⁴⁷ Válka, *Dějiny Moravy 2* (pozn. 60), s. 61. – Hana Myslivečková, Příklady pozdně renesanční komemorativní reprezentace v rytířské rodině Zástřizlů na Moravě, *Umění LIV*, 2006, s. 177–186. – Jakubec, *Kulturní prostředí* (pozn. 17).

³⁴⁸ U rodu Pernštejnů (v Doubravčíně a v Pardubicích), Prusinovských z Víckova (v Prusinovicích), Žerotínů (například v Napajedlích), Žalkovských (v Dobromilicích), Brtnických z Valdštejna (v Brtnici), Zástřizlů (v Boskovicích), Sedlnických (v Bartošovicích), Bzenců z Markvartovic (v Klimkovicích), Rotmberských z Ketře (ve Štáblovicích), Bruntálských z Vrbna (v Bruntále a v Hlučíně), Edelman, Liechtensteinové (Vranov u Brna), Dietrichsteinů (Brno, jezuitský kostel, Olomoucká katedrála, Mikulov) atd.

³⁴⁹ Nedokončený mnoha figurový náhrobek zůstal nakonec kenotafem a památkem dynastie. Z plánovaných 40 soch císařových předchůdců bylo dokončeno 28 (mezi nimi některé odlity Petrem Vischerem podle návrhu Albrechta Dürera). Vlastní náhrobek císaře je tvořen sarkofágem s bronzovou sochou císaře, kterou podle projektu Alexandra Colina odlil Ludwig de Duca. Sarkofág je doplněn 24 Colinovými mramorovými reliéfy představujícími scény z Maxmiliánova života. Náhrobek obklopuje železná mříž, dílo Jörga Schmidhamera. Nakonec byl císař pohřben v kapli sv. Jiří svého hradu ve Wiener Neustadtu.

³⁵⁰ DaCosta Kaufmann, *Court, Cloister* (pozn. 29), s. 220–221. Kníže Ernst von Schaumburg – Lippe zadal Nossenimu vypracování plánu pro jeho hrobní kapli ve Stadthagenu, v jejíž útrokách se nachází monumentální rodové mauzoleum navržené Adriaenem de Vriesem. Stejný autor italský mistr Giovanni Maria Nosseni a Carlo di Cesare ke konci 16. století přestavěli gotickou apsidu kostela, kde již v polovině 16. století vybudovali hrobku Maurice Saského holandského mistří.

monumenty měly mnohdy formu vítězných oblouků³⁵¹ a představovaly zvláštní typ efemérní funerální architektury symbolizující triumfální vítězství slávy nad smrtí.³⁵²

Také na Moravě nesou některé stavby ve svém exteriéru antické triumfální motivy a náměty.³⁵³ Příkladem je fasáda rodové pohřební kaple novoštitného olomouckého měšťana Václava st. Edelmanna z Brozdorfu, kterou si nechal v roce 1572 přistavět k severní stěně presbytáře kostela sv. Mořice v Olomouci.³⁵⁴ Antické motivy pak nese také výzdoba samostatně stojící hrobky rodu Bukůvků z Bukůvky v Postřelmově postavená v roce 1592.³⁵⁵ Silný světský charakter vznikajících hrobek, zahrnující triumfální symboliku a antické náměty, se na konci 16. století vlivem protireformace začal proměňovat. Pod vlivem nových tendencí se v interiérech chrámů objevovala snaha o jejich vyklizení a vyčištění. Rekatolizace tím v určitém smyslu usilovala o potlačení světských konotací.³⁵⁶ Tendence vytvářet uvnitř chrámů obrovské a okázalé rodové monumenty postupně oslabovaly, protože podle nových rekatolizačních názorů dostatečně nepodporovaly oddanost ke křesťanství. Proti pohřebním monumentům a podobným rodinným symbolům umístěným uvnitř chrámů se již v roce 1542 postavil reformní biskup Gian Matteo Giberti z Verony (1524–1543).³⁵⁷ Později ho následoval propagátor myšlenek tridentského koncilu, milánský arcibiskup kardinál Karel Boromejský (1538–1584), který kritizoval „(...) arogantní pompéznost hrobek, ve kterých jsou uchována hnijící těla, jako by se jednalo o relikvie svatých.“³⁵⁸ Karel Boromejský vyslovil nesouhlas s umístěním lidských ostatků v úrovni nad oltářem. Ve své milánské

³⁵¹ Ze dřeva a plátna. Na počátku obliby tohoto zvláštního typu funerální architektury stálo zřejmě *castrum doloris* zbudované roku 1558 při pohřbu císaře Karla V. Habsburského. Např. František z Dietrichsteina nechal v brněnském jezuitském chrámu zřídit *castrum doloris*, které sloužilo k připomínce a pohřebním obřadům jeho matky, Margarity z Cardony, která stejného roku zemřela v Madridu. Dva příslušníci rodu, Františkův bratr Zikmund z Dietrichsteina a jeho dva synové, byli v brněnském jezuitském kostele pochováni v červnu 1602, tedy krátce před vysvěcením chrámu kardinálem Františkem z Dietrichsteina. Srov. Samek, *Umělecké památky 1* (pozn. 245), s. 200.

³⁵² Howard Colvin, *Architecture and the after-life*, New Haven 1991, s. 217–231.

³⁵³ Viz Krčálová, *Kostely české* (pozn. 4), s. 27.

³⁵⁴ V roce 1557 povýšený do šlechtického stavu a Edelmann získal pro sebe a své mužské potomky titul vladky. Výraznou úpravou prošla v 70. a 80. l. 19. stol. při regotizaci kostela, kterou vedl stavitel F. Kottas a kameník E. Melnitzky. Interiér byl zničen ve 20. století vestavbou toalet. Blíže viz: Krčálová, *Kostely české* (pozn. 4), s. 8. – Colvin, *Architecture* (pozn. 352).

³⁵⁵ Jakubec, *Poznámky k architektonickému* (pozn. 6), s. 615–633.

³⁵⁶ Colvin, *Architecture* (pozn. 352). V uměleckém vyjádření se například proměnil vztah k lidské nahotě, která již nebyla tolik vítána.

³⁵⁷ Colvin, *Architecture* (pozn. 352).

³⁵⁸ *Ibidem*.

katedrále nařídil odstranění nejen všech takových monumentů, ale i trofejí světské víry a nápisů.³⁵⁹

3.3. Tridentský koncil, Karel Boromejský a chrámy: *Theatrum sacrum*, božské světlo a božská hudba

K typologii sakrálních staveb se Tridentský koncil příliš nevyjádřil.³⁶⁰ Pro koncepci sakrálního prostoru měla daleko větší význam ustanovení spojená s liturgií,³⁶¹ jejíž pojetí ovlivňovalo podobu nových či přestavovaných staveb. Zásadní totiž byly výsledky dlouhodobého křesťanského sporu o eucharistii,³⁶² které vedly k rozvinutí speciální eucharistické zbožnosti zaměřené na uctívání svátosti oltářní.³⁶³ V souvislosti s tím byl v jednom z koncilních dekretů zmíněn význam vnější nádhery obklopující náboženské obřady jako „*vnější opory*“ umožňující člověku pozdvihnout mysl k meditaci o „*božských věcech*“.³⁶⁴ Tyto úvahy měly logicky přímý vliv nejen na ospravedlnění drahé výzdoby, ale také na typologii či vnitřní uspořádání sakrálních staveb. Přenesením eucharistie do tabernáku na hlavní oltář, jejím umístěním do presbytáře na hlavní osu kostela, vzniklo nové vizuální a významové těžiště,³⁶⁵ které se logicky projevilo inovacemi v uspořádání chrámu. Formuloval se tak princip barokní představy prostoru, s významovým těžištěm v oltáři, jemuž jsou všechny další součásti podřizovány.³⁶⁶ Je to patrné v porovnání s renesančním způsobem, kde se vztah k prostoru a hmotě vyznačoval úsilím o vyrovnání jednotlivých komponent, založených primárně na racionální úvaze a matematických výpočtech.³⁶⁷ Prostory renesančních staveb tak byly přehledné a jasné a šlo je zcela

³⁵⁹ Ibidem. Když se rozhodl udělat podobné opatření i v jiných kostelech, setkal se s odporem, v Miláně mu např. zarputile bránil Gian Francesco Trivulzio.

³⁶⁰ Hrdina, *Dokumenty Tridentského* (pozn. 88). – Kofroňová, *Problematika sakrálního* (pozn. 24), s. 43.

³⁶¹ Kofroňová, *Problematika sakrálního* (pozn. 24), s. 43.

³⁶² Problematika eucharistie byla v poslední době shrnuta např. ve statích Aleše Mudry a dalších. autorů: Aleš Mudra – Helena Zápalková – Jan Beránek et. al., *V oplatce jsi všecek tajně: eucharistie v náboženské a vizuální kultuře Českých zemí do roku 1620*, Praha 2017, s. 17–28.

³⁶³ Mudra – Zápalková – Beránek et. al., *V oplatce jsi všecek* (pozn. 362), s. 28.

³⁶⁴ Martinek, *Karel Boromejský* (pozn. 196), s. 554.

³⁶⁵ Bronková, *Problematika sakrality* (pozn. 24), s. 4.

³⁶⁶ Ibidem, s. 11.

³⁶⁷ Zdeněk Kudělka, Studie o italské manýristické architektuře, in: *Sborník prací Filosofické fakulty brněnské university VIII, F (řada obnovědná) III*, 1959, s. 5–29, cit. s. 7. Např. mezi podpěrou a břemenem, resp. mezi vertikálou a horizontálou.

obsáhnout i vyložit smysly a rozumem,³⁶⁸ vnitřek i vnějšek si zcela odpovídaly, bylo možné si tedy zvenku učinit představu o vnitřním prostoru.³⁶⁹

Zásadní vliv na šíření závěrů tridentského koncilu a eucharistického sporu prostřednictvím nových protireformačních trendů v sakrální architektuře v Itálii a dalších evropských zemích měl zmíněný Karel Boromejský, významná osobnost reformního proudu katolické církve, aktivně naplňující potridentské požadavky. Byl přímým účastníkem třetí, závěrečné fáze tridentského koncilu, během níž se liturgický život a eucharistická bohoslužba znovu dostaly do středu katolictví.³⁷⁰

Centrem praktické aplikace závěrů tridentského koncilu se pak stala zejména milánská arcidiecéze, kam Karel Boromejský přesídlil. Na místě jej čekala po duchovní i materiální stránce neutěšená situace. Katedrála i další zdejší stavby byly neudržované, jejich interiéry přeplněné a zanedbané. Karel Boromejský se proto snažil kostelům navrátit jejich posvátný ráz i důstojnost.³⁷¹ Po nástupu na milánský arcibiskupský stolec uspořádal mnoho provinciálních koncilů a diecézních synod, na nichž se diskutovalo o kněžské disciplíně a o způsobu a pravidlech pro zvelebování kostelů a jiných posvátných míst.³⁷² Vznikly také *Instructiones visitorum* (Instrukce pro vizitátory), což byly detailní soubory pravidel pro vizitující duchovní, nabádající, čeho si mají ve farnostech všimnout.³⁷³ V reakci na provedenou vizitaci a neutěšený stav kostelů milánské arcidiecéze vydal Karel význačné dílo *Instructiones fabricae et supellectilis ecclesiae* (1577),³⁷⁴ přičemž velmi usiloval o obnovu kostelů a posvátných míst, které následně upravoval v duchu na koncilu zdůrazněné eucharistické úcty. Karel Boromejský dokonce patřil mezi osobnosti, jejichž přičiněním byl zaveden zvyk umístit'ovat svatostánek na vyvýšené místo nad menzu na střed hlavního oltáře tak, aby byla vidět již při příchodu do svatyně. Důraz byl kladen zejména na to, aby nic nebránilo věřícím při pohledu na oltář

³⁶⁸ Kudělka, Studie o italské (pozn. 367), s. 8.

³⁶⁹ Ibidem.

³⁷⁰ Martinek, Karel Boromejský (pozn. 196), s. 554. „Vrcholem činnosti církve i zdrojem její síly“.

³⁷¹ Ibidem, s. 554.

³⁷² Ibidem, s. 555.

³⁷³ Ibidem. Vznikl jakýsi katalog chrámových staveb milánské diecéze i okolních biskupství, zaznamenávající nejen jejich skutečný stav, ale i kvalitu vnitřního vybavení. Z hlediska dějin křesťanské liturgie má význam až 4. provinciální koncil, konaný v květnu 1576, protože zde byly přijaty normy dotýkající se způsobu výstavby kostelů, úlohy obrazů a dalšího kostelního vybavení.

³⁷⁴ Stabenow, Auf dem Weg (pozn. 29), s. 129. – Kofroňová, Problematika sakrálního (pozn. 24), s. 44. – Martinek, Karel Boromejský (pozn. 196), s. 555.

příspěvek k počátkům památkové péče v církvi,

a kněze, který má být viděn "téměř ze všech částí kostela".³⁷⁵ To vedlo k úpravám interiérů, které spočívaly ve zvýšení a nasvětlení svatostánku a upřednostňování přehledného vnitřního prostoru.³⁷⁶

Podobné úpravy presbytáře milánské katedrály, v jejichž rámci byla longitudinála latinského kříže obohacena o zdůraznění centralizujícího motivu, prováděl od roku 1567 následovník a realizátor představ Karla Boromejského, architekt Pellegrino Tibaldi.³⁷⁷ Během této přestavby byla pro milánského arcibiskupa pod chórem vybudována po vzoru raně křesťanských bazilik nová krypta oválného tvaru,³⁷⁸ přístupná dvěma schodišti.³⁷⁹ Nad kryptou vzniklo podium vyvýšené nad úroveň lodí katedrály, jehož dominantou byl hlavní oltář s tabernáklem.³⁸⁰ Karel Boromejský byl do nové krypty pod presbytářem pohřben v roce 1584,³⁸¹ avšak přestavba byla dokončena až v roce 1614 v době episkopátu Frederica Borromea (1564–1631).³⁸²

Úpravy milánské katedrály se staly vizuálním prototypem mnoha dalších protireformačně motivovaných stavebních akcí.³⁸³ Podobné tendence zdůraznění svatostánku jeho zvýšením a nasvětlením a vnesení divadelních principů tzv. „teatralizace“, vycházející ze zmíněných *Instructiones fabricae et supellectilis ecclesiasticae*,³⁸⁴ můžeme pozorovat na mnoha dalších stavbách

³⁷⁵ Hanno-Walter Kruft, *Dějiny teorie architektury. Od antiky po současnost*, Bratislava 1993, s. 95–96. – Kofroňová, *Problematika sakrálního* (pozn. 24), s. 44. – Bronková, *Problematika sakrality* (pozn. 24), s. 43, 150.

³⁷⁶ Krčálová, *Kostely české* (pozn. 4), s. 22. Více v poslední době např. Bronková, *Problematika sakrality* (pozn. 24), s. 6–69.

³⁷⁷ Architekt a malíř, řečený „il Tibaldi“, narozen 1527 v Purii, zemřel v roce 1596 v Miláně. – Giulia Benati – Francesco Repishti, Carlo Borromeo, Pellegrino Tibaldi e la trasformazione interna del Duomo di Milano, in: *Nuovi annali: rassegna di studi e contributi per il Duomo di Milano / Veneranda Fabbrica del Duomo di Milano*, II, Milano 2010.

³⁷⁸ Wolfgang Lotz, Die ovalen Kirchenräume des Cinquecento, *Romisches Jahrbuch für Kunstgeschichte*, Band. 7, 1955, s. 7–99. – Riccardo Migliari, Ellissi e ovali. Epilogo di un conflitto, in: *Palladio. Rivista di storia dell'architettura e restauro*, n. 16, 1995. – Paola Quattrini – Elsa Rizzi – Simonetta Zanzottera, *Chiese a pianta centrale. Roma e dintorni*, sv.1 a 2, 2008, k oválu na s. 371–462.

³⁷⁹ Johana Kofroňová (nyní Bronková) podobně jako Tomáš Parma uvažují o tom, že je po vzoru raně křesťanských bazilik. Parma přirovnává také k chrámu sv. Petra v Římě.

³⁸⁰ Milánské presbyterium s hlavním oltářem vzniklo po roce 1567, tabernákl po roce 1568/69, dvoje varhany 1577–1590, chórové lavice kanovníků, dvě kazatelny 1580–1599, doplněny byly také dvě nové kazatelny.

³⁸¹ Nový prostor krypty sestával z oválné klenuté prostory přístupné z interiéru katedrály dvojitým schodištěm kvůli příznivým teplotám v zimním období kanovníky zvané zimní chór (coro invernale, coro iemale), oltář v jejím středu je obklopený arkádami nesenými osmi sloupy z červeného mramoru, odtud se pak dalo projít do tzv. *Scurolo* svatého Karla, oktogonální prostory, v jejímž středu je tělo kardinála vystaveno. Scurolo vyprojetoval Francesco Maria Richini v roce 1606.

³⁸² Arcibiskupem od roku 1595–1631. K tématu nejnověji: Van Büren, *Kirchenbau in Renaissance* (pozn. 29), s. 93–119, s. 109.

³⁸³ Jörg Stabenow precendenc spatřuje ve třech listech Kodexu B uložených v Bibliotheque de l'Institut de France z let 1487–1490, kde použil jejich autor Leonardo da Vinci termín "teatrum" ve spojitosti se sakrálním prostorem, když na listu 55r zobrazil milánský půdorys kostela San Lorenzo Maggiore s věstavenými úpravami oltáře a přidal vysvětlivku "teatri per uldire messa". Stabenow, *Auf dem Weg* (pozn. 29), s. 116–117, 125–133. – Giulia Benati – Francesco Repishti, Carlo Borromeo, Pellegrino Tibaldi e la trasformazione interna del Duomo di Milano, in: *Nuovi annali: rassegna di studi e contributi per il Duomo di Milano / Veneranda Fabbrica del Duomo di Milano*, II (2010), Milano, s. 11.

³⁸⁴ Srv. Stabenow, *Auf dem Weg* (pozn. 29), s. 129–130. – Bronková, *Problematika sakrality* (pozn. 24), s. 56, 150. Presbytář vyvýšen o tři nebo pět stupňů nad úroveň dlažby hlavní lodí, od které je oddělen mřížkou. Chór by pokud možno měl respektovat starou zvyklost, být umístěn před oltářem. Zvolené tvary musí dobře odpovídat formě kostela. Hlavnímu oltáři patří eminentní, dobře viditelné místo, vyvýšené o další tři nebo pět stupňů a to tak, aby ho celebrant

v potridentském duchu, na něž mělo vliv působení milánského arcibiskupa.³⁸⁵ Již v roce 1567 byla Karlem Boromejským nařízena přestavba presbytáře milánského chrámu San Nazaro in Brolo,³⁸⁶ při níž bylo nejen odstraněno vše zbytečné, co bránilo pohledu na oltář, který byl vyvýšen, ale prostřednictvím úpravy kopule byl celkově intenzivněji osvětlen presbytář. Podobné rysy nese rovněž v roce 1604 započatá novostavba dómu v Bescii nebo mezi lety 1605–1622 budovaný dóm San Pietro v Bologni.³⁸⁷ Teatralita proniká v raném novověku všemi složkami společenského života,³⁸⁸ avšak v potridentské době ve spojení s architektonickou praxí pojem „*teatro*“ získává specifický význam. Módnost tohoto slova v dobovém jazykovém úzu v souvislosti se sakrální architekturou dokládá jeho časté užívání například v dochované korespondenci členů barnabitského řádu, který udržoval s Karlem Boromejským úzký kontakt.³⁸⁹ Například v roce 1631 užije barnabita Giovanni Ambrogio Mazenta o dokončené hrubé stavbě kostela Sant' Alessandro in Zebedia v Miláně slov „*così bel teatro*“.³⁹⁰ Analogie mezi sakrálním uměním a divadlem tak ostatně tvoří jedno z krucióálních témat uměleckohistorického bádání o baroku.³⁹¹

Snaha o zdůraznění eucharistie ve středu chrámu měla vliv nejen na vyvýšení presbytáře a svatostánku oproti úrovni lodi, ale také na nasvětlení této scény. Důležitost světelné stránky vnitřního prostoru chrámů vyplývá také z konkrétních požadavků uvedených v *Instructiones*,³⁹² kde je nasvětlení interiérů chrámů věnováno několik kapitol. Karel Boromejský se v nich zabývá světlenými podmínkami zejména v místech oltářů, jako jsou presbytář s hlavním oltářem a boční kaple, kde mají být okna umístěna přednostně po stranách, což

mohl volně obcházet i za cenu toho, že prostor presbytáře bude třeba zcela přestavět. Zabývá se možnými podobami tabernáklů, ale i formami možného rozšíření presbytáře, pro které je společná akcentace a centralizace zóny presbytáře.

³⁸⁵ Viz například Bronková, *Problematika sakrality* (pozn. 24). – Stabenow, *Auf dem Weg* (pozn. 29). – Van Büren, *Kirchenbau in Renaissance* (pozn. 29).

³⁸⁶ Nechal nahradit starší apoštolský oltář umístěný původně pod křížením kupolí. Kofroňová, *Problematika sakrálního* (pozn. 24), s. 44.

³⁸⁷ Stabenow, *Auf dem Weg* (pozn. 29), s. 127–133. Nejnověji: Van Büren, *Kirchenbau in Renaissance* (pozn. 29), s. 111–112.

³⁸⁸ Kroupa, *Světlo a stín* (pozn. 16), s. 72–73. – Kroupa, „*Moderní fiori*“ (pozn. 16), s. 65–66.

³⁸⁹ Stabenow, *Auf dem Weg* (pozn. 29), s. 115–125. V korespondenci týkající se architektury barnabitského řádu se můžeme ve spojení se sakrálním prostorem velmi často setkat přímo s výrazem „*teatrum*“ a „*atrium*“, které například použil Ceare Cesarino 1521. Nejnověji srovnej: Van Büren, *Kirchenbau in Renaissance* (pozn. 29), s. 105–109.

³⁹⁰ Ale týkalo se to také např. chrámů Sant' Alessandro in Zebedia (Lorenzo Binago) v Miláně, Santi Biagio e Carlo ai Cantuari v Římě (1612–1650, Rosato Rosati) nebo katedrála Santa Maria Assunta e Santi Pietro e Paolo (Lorenzo Binago, 1604–1825). Více např. Van Büren, *Kirchenbau in Renaissance* (pozn. 29), s. 106–108.

³⁹¹ Kroupa, „*Moderní fiori*“ (pozn. 16), s. 65–66.

³⁹² Prostřednictvím úpravy kopule. Problematika světla je více rozebrána jako kapitola v disertační práci Johany Bronkové. Samostatná kapitola byla věnována oknům, lampám a svícům. Bronková, *Problematika sakrality* (pozn. 24), s. 44, 51–54.

znamená, že nechtěl, aby působení oltářů bylo ovlivněno protisvětlem.³⁹³ Osvětlení oltáře mělo být nepřímé a světelné efekty měly vznikat až za pomoci odrazů paprsků světla od leštěných drahých materiálů, jejichž použití bylo na svatostáncích upřednostňováno.³⁹⁴ Okna měla být, podle jeho představ, umístěna v takové výšce, aby nemohlo být zvenku nahlíženo do interiéru chrámu.³⁹⁵ Skla měla být čirá, nikoliv kolorovaná, aby byl interiér svatyně co nejsvětější.³⁹⁶ Všechny tyto požadavky úzce souvisely se snahami o účelné navrhování oken, kdy bylo pro každý konkrétní prostor důležité promyslet jejich počet, polohu, velikost, ale i tvar okna a špalety a typ výplně okenních otvorů.

S výsledným světelným efektem vznikajícím uvnitř prostoru svatyně bylo velmi často záměrně manipulováno. Nebylo například na první pohled zřejmé, kde se nachází skutečný zdroj osvětlení. Zřejmě nejen v důsledku zmíněných tendencí, vycházejících z *Instructiones*, lze v uspořádání interiérů potridentské sakrální architektury často pozorovat zjevnou souvislost s divadlem,³⁹⁷ tedy snahou vytvořit v interiéru chrámu na vyvýšeném podiu „sakračním světlem“³⁹⁸ nasvětlenou scénu pro „*theatrum sacrum*“.³⁹⁹ Tématem sakralizace přirozeného světla v římské barokní architektuře se zabýval například Mojmír Horyna,⁴⁰⁰ který uvažoval o tom, že zvláštní důraz na světelnou stavbu interiéru akcentoval nadpřirozenou povahu dějů a světlo se tak stávalo sakrálním.⁴⁰¹ Mezi známými příklady podobných snah ukrývání zdroje světla připomněl Horyna realizace Gian Lorenza Berniniho v kapli rodiny Cornaro v kostele Santa Maria Vittoria v Římě se sousoším *Vidění sv. Terezie*, kompozici oltáře rodu Raymondi s výjevem *Extáze sv. Františka* v kostele San Pietro in Montorio, kněžiště kostela San Andrea al Quirinale s výjevem *Umučení a oslavení sv. Ondřeje* nebo oltář

³⁹³ Ibidem, s. 52. „*pro earum magnitudine*“, ale vedli hod k tomu také důvody praktické, pramenící z obavy ze zatékání.

³⁹⁴ Bronková, *Problematika sakrality* (pozn. 24), s. 44.

³⁹⁵ Ibidem, s. 52.

³⁹⁶ V VIII. Kapitole věnované oknům, a v XVIII. kapitole o lampách a svícních. Zvláště pečlivě se věnuje světelné režii v presbytáři a v bočních kaplích, tedy v místech umístění oltářů. Okna tam mají být po stranách „*pro earum magnitudine*“; ani nejmenší část oltáře nemá být „oslepována“ protisvětlem. Borromeo není nakloněn oknům přímo za oltářem také z obav ze zatékání. Okna mají být osazena v takové výšce, aby osoby stojící venku nemohly nahlížet dovnitř. Skla mají být čirá, ne malovaná – připouští nanejvýš zobrazení světce, jemuž je kostel zasvěcen – aby interiér kostela nebo kaple byl světlejší. Na skle připouští pouze zobrazení světce, jemuž byl daný kostel zasvěcen.

³⁹⁷ Stabenow, *Auf dem Weg* (pozn. 29), s. 115–136.

³⁹⁸ Horyna, *Ontologie světla* (pozn. 27), s. 219–221. – Kroupa, *Světlo a stín* (pozn. 16).

³⁹⁹ Stabenow, *Auf dem Weg* (pozn. 29). – Bronková, *Problematika sakrality* (pozn. 24), s. 6–69, 150. – Van Büren, *Kirchenbau in Renaissance* (pozn. 29), s. 109.

⁴⁰⁰ Horyna, *Ontologie světla* (pozn. 27), s. 221.

⁴⁰¹ Horyna, *Ontologie světla* (pozn. 27), s. 219–221. Giovanni Paolo Lomazzo rozeznává tři druh světla ve vztahu k jeho původu: přirozené, umělé a božské.

kaple Altieriů v kostele San Francesco a Ripa se sochou zpodobňující *Blahoslavenou Lodovicu Albertoni*. Zmiňuje také realizaci hlavního oltáře v kostele Santa Maria in Via, patrně podle návrhu Francesca da Voltery, nebo kompozici hlavního oltáře v sakristii kostela Il Gesù, realizovaného podle projektu Girolama Rainaldiho.⁴⁰² Otázky světla a stínu v barokní architektuře rozvedl také Jiří Kroupa.⁴⁰³ Na dobový zájem o hru se světlem a stínem ukazuje ve své stati také Marco Frascari, který na plánu a vertikálním řezu rytin Vicenza Scamozziho (*L'Idée dell'Architettura Universale*, Benátky 1615) popisuje dokonce několik druhů stínů zakreslených autorem.⁴⁰⁴ Ze stejného principu vycházejí podobné světelné hry odehrávající se také na fasádách chrámů. Během nich probíhaly světlené efekty a proměny (například Palladio, kostel San Giorgo Maggiore v Benátkách). Plasticita měnila délky stínů, a zároveň střídáním způsobu zpracování povrchu omítek (hlazené, drásané, stříkané apod.) se od nich jiným způsobem odráželo světlo a plochy se tak vizuálně diverzifikovaly. Tento styl úprav fasád, přicházející patrně z oblasti Ticina a Grisonska založený na kontrastu světla a stínu, postupně navázal na klasické sgrafito.⁴⁰⁵ U nás se významněji rozvinul až ve druhé polovině 17. století.⁴⁰⁶

Zajímavé je, jak upozornil Jörg Stabenow, že potridentská tendence vytvořit v interiéru chrámu nasvětlené podium pro "*theatrum sacrum*" navazuje na obdobné myšlenky Leonarda da Vinciho (1452–1519)⁴⁰⁷ o akustických kvalitách sakrálního prostoru. Ve třech listech *Kodexu B*, uložených v Bibliothèque de l'Institut de France z let 1487–1490, použil Leonardo termín "*teatrum*" ve spojitosti se sakrálním prostorem. Na listu 55r zobrazil půdorys podobající se milánské centrální bazilice San Lorenzo Maggiore.⁴⁰⁸ Kresba

⁴⁰² Ibidem, s. 219–221.

⁴⁰³ Ibidem, s. 69–83.

⁴⁰⁴ Marco Frascari, Stínové skiografie Vincenza Scamozziho, *Umění XLII*, 1994, s. 187. Frascari také píše, že: „Stíny zvýrazňují stavbu i její stavení, vystavují proměnlivé i zatměné regulující linie, určující proporce i analogie architektury. Navrhování stínů činí ze stavby značící stroj, divadlo paměti, jehož domovem jsou nikdy nekončící představení dramatu a komedií lidského žití.“ Pojmy tělesnosti a chápání stínů jsou také tématy spisu *Idea del Teatro* (Venezia 1554), jehož autorem byl italský filozof Giulio Camillo Delmino (1480–1544) a spisu dalšího filosofa Giordana Bruna *De umbris idearum* (O stínu idejí, 1582). Podobně o světle v *De Anima* uvažoval Aristoteles, který si všiml, že je světlo definováno svým stínem. Elisa Bastianello, *Architetture dell'eco*. Vincenzo Scamozzi e Athanasius Kircher, alle origini della scienza acustica, *Engramma* 154, 03/2018, http://www.gramma.it/eOS/index.php?id_articolo=3368, vyhledáno dne 28. 7. 2019.

⁴⁰⁵ O hře světla a stínů, kde je podobný princip založená na architektonickém členění fasád píše Jiří Kroupa. Viz Kroupa, *Světlo a stín* (pozn. 16), s. 74–75.

⁴⁰⁶ Ondřej Belšík – Hana Myslivečková, *Stříkané omítky fasád kostelů Navštívení Panny Marie na Sv. Kopečku u Olomouce, kostela Panny Marie na Hradisku u Olomouce a kostela sv. Michala v Olomouci. Nálezková zpráva*, Národní památkový ústav, ú. o. p. v Olomouci 2017.

⁴⁰⁷ Stabenow, *Auf dem Weg* (pozn. 29), s. 115–136, s. 116–117.

⁴⁰⁸ Bastianello, *Architetture dell'eco* (pozn. 404), nestr.

s přípisem „*teatri*“ (řecky *theatron* znamená hlediště) zobrazuje tři vzestupná hlediště v apsidách, obracejících se ke čtvercovému „*coro*“. Místo před hledištěm je označeno „*teatri per uldire messa*“. Podobnou koncepci čtyř apsid kolem čtvercového půdorysu s kopulí v čistě centralizující verzi měl již Bramanteho návrh přestavby vatikánské baziliky sv. Petra, v důsledku závěrů tridentského koncilu neuskutečněný. Centrální půdorys nejenže příliš nevyhovoval liturgickým potřebám katolické církve, ale příliš evokoval antiku.⁴⁰⁹ Jedním z důvodů jeho odmítnutí byla nemožnost v centrále dostatečně vyjádřit hierarchické vztahy v církvi.⁴¹⁰ Tehdy bylo rozhodnuto, že chrám sv. Petra bude dokončen na půdorysu latinského kříže, který nejlépe vyhovoval liturgickým požadavkům tridentského koncilu.⁴¹¹ Přesto byl do longitudinální kompozice vnesen centralizující element, jehož ústředním bodem se stala svátost oltářní.⁴¹² Realizovaným dílem obdobné centrální koncepce, jejímž autorem se patrně stal Donato Bramante, je katedrála Santa Maria della Consolazione (1508–1607) v Todi.⁴¹³

„*Theatralisierung des Kirchenraums*“,⁴¹⁴ jak tendence ke teatralizaci při budování interiéru chrámů nazývá Jörg Stabenow, se neomezily jen na Itálii, ale zaznamenáváme je již v rané potridentské sakrální architektuře také na Moravě. Na prvním místě je potřeba zmínit velkolepou přestavbu hlavního kostela moravské diecéze, olomoucké katedrály sv. Václava. Koncepci blízko milánské katedrále plánoval od roku 1616 olomoucký biskup František z Dietrichsteina. Také zde byla zřízena patrová krypta,⁴¹⁵ nad níž byl vybudován monumentální zaklenutý prostor katedrálního presbytáře.⁴¹⁶ Stejně jako byl v Miláně zdůrazněn odkaz raněkřesťanského světce sv. Ambrože, Karlova předchůdce, který byl milánským biskupem ve 4. století,⁴¹⁷ v Olomouci měl presbytář původně vzniknout nad hroby prvních velkomoravských věrozvěstů Cyrila

⁴⁰⁹ Krčálová, *Centrální stavby* (pozn. 4), s. 58. – Altová – Nešpor, *Architektura omezení* (pozn. 20), s. 102. Zejména ty okrouhlé byly tridentským koncilem označeny za pohanské.

⁴¹⁰ Altová – Nešpor, *Architektura omezení* (pozn. 20), s. 102.

⁴¹¹ V roce 1607 byl pověřen vedením stavby.

⁴¹² Ale již mateřský jezuitský chrám zv. *Il Gesù* (1568–1580) nabídl nové řešení tzv. kompozitního schématu spojujícího longitudinálu s centrálou. Oba jeho hlavní architekti, Vignola a Della Porta, zároveň pracovali na realizaci Michelangelova projektu pro Svatopetrský chrám a druhý z jmenovaných právě dokončil kupoli, sklízející všeobecný obdiv. Záhy se stal inspirativním příkladem nejen pro jezuitské stavby. Viz Bronková, *Problematika sakrality* (pozn. 24), s. 128. Roku 1602 zvítězil Carlo Maderna v soutěži na dostavbu baziliky s projektem ve tvaru latinského kříže.

⁴¹³ Lorena Battistoni, *Il tempio di Santa Maria della Consolazione in Todi, 1508–1607*, Todi 2007.

⁴¹⁴ Stabenow, *Auf dem Weg* (pozn. 29), s. 125.

⁴¹⁵ Spodní krypta a nad ním trojlodní prostor.

⁴¹⁶ Myslivečková, *Exkurz: Katedrála* (pozn. 1).

⁴¹⁷ Navázal na Ambrožovo baptisterium i půdorysnou kompozicí. Viz Bronková, *Problematika sakrality* (pozn. 24), s. 30–31.

a Metoděje.⁴¹⁸ To se však nakonec nepodařilo, protože nebyla povolena translace Cyrilova těla z římského kostela San Clemente.⁴¹⁹

Mystickým světlem zalitému klenutému monumentálnímu prostoru chóru, jak je dobře patrné na fotografii před přestavbou na konci 19. století, dominoval nad úrovní starého trojlodí vyvýšený svatostánek.⁴²⁰ Působivost světelné režie olomouckého presbytáře spočívala v nasvětlení interiéru dvěma etážemi oken osvětlujících vyvýšené podium – bohatě projasněné jeviště, přičemž katedrální trojlodí pak plnilo funkci jakéhosi hlediště.⁴²¹ Oba prostory (trojlodí a presbytář) byly kromě triumfálního oblouku původně vizuálně propojeny také původními gotickými okny na východních stěnách bočních lodí. Tato okna byla během novogotické přestavby zadržena, avšak z interiéru presbytáře jsou dodnes patrná.⁴²² Vzhledem k jejich poloze mohla zřejmě mít světelný a akustický význam. Na zmíněné fotografii je také zřejmé, že na sebe rafinovaně opticky navazovala schodiště vedoucí do presbytáře i vyvýšení oltáře. Celek působil velkolepým, až teatrálním dojmem, což přesně odpovídalo aktuálním potridentským tendencím prosazovaným milánským arcibiskupem. V kontextu soudobé evropské architektury velmi progresivní koncepce olomouckého presbytáře svědčí nejen o znalosti aktuálních trendů šířících se potridentskou Evropou, ale naznačuje také možné vazby moravských objednavatelů přímo na prostředí milánské arcidiecéze.⁴²³ Podobně jako členové barnabitského řádu, také sám František z Dietrichsteina v dopise olomouckému kapitulnímu děkanovi Janu Bedřichu Breinerovi z roku 1631

⁴¹⁸ V poslední době k tématu: Kroupa, „Moderni fiori“ (pozn. 16), s. 57–58, 67. – Parma, Myšlenková koncepce (pozn. 20). – Parma, Dietrichsteinská přestavba (pozn. 20), s. 63–68. – Švácha, Architektura baroka (pozn. 15), s. 28–30. – Jakubec, Presbytář katedrály (pozn. 17), č. kat. 4, s. 76–79. – Panochová, *Vztah Dietrichsteinského* (pozn. 18), s. 39–42. – Uličný, *Maniera of the Architecture* (pozn. 27), s. 9–12. – Fidler, Císařský architekt (pozn. 11), s. 50.

⁴¹⁹ Hrob Metoděje se nenašel.

⁴²⁰ Vyvýšení olomouckého presbytáře si povšiml Tomáš Parma, když píše, že „*má jít o manýristickou obdobu martyrií římských bazilik, kde se pod presbytářem, jehož úroveň je zvýšena oproti hlavní lodi nachází krypta, pojatá jako místo uložení tělesných pozůstatků světců.*“ Parma, Myšlenková koncepce (pozn. 20), s. 40–41. Vyvýšení olomouckého presbytáře si povšiml Tomáš Parma, když píše, že „*má jít o manýristickou obdobu martyrií římských bazilik, kde se pod presbytářem, jehož úroveň je zvýšena oproti hlavní lodi nachází krypta, pojatá jako místo uložení tělesných pozůstatků světců.*“

⁴²¹ Stabenow, *Auf dem Weg* (pozn. 29), s. 125.

⁴²² Zřejmě se jedná o původní gotická okna, která před dietrichsteinskou přestavbou osvětlovala východní čela bočních lodí katedrálního trojlodí. Ze západu nejsou dnes okna patrná, viditelná jsou při pohledu z východu.

⁴²³ Úctu ke Karlu Boromejskému dokládá například patrimonium nové poutní kaple na Svatém kopečku v Mikulově sv. Rochovi, sv. Šebestiánovi a sv. Karlu Boromejskému. Je také známo, že František z Dietrichsteina byl žákem Filipa Neri, italského kněze, zakladatele kongregace oratoriánů, již za svého života nazývaného „il Santo“, který byl blízkým přítelem Karla Boromejského. Viz Parma, *František kardinál* (pozn. 20), s. 58–61.

o dokončení stavby doslova píše, že má být opatřen stavební materiál „*pro theatris*“.⁴²⁴

Je pravděpodobné, že již v rané potridneské době byly těmito tendencemi v našem prostředí kromě olomoucké stavby ovlivněny také další. Popisovaným tendencím například odpovídají úpravy presbytáře brněnského jezuitského kostela,⁴²⁵ které proběhly brzy po jeho dokončení, a to v souvislosti s budováním rodinné hrobky biskupa Františka z Dietrichsteina v letech 1605–1607. Překvapuje, že se tak stalo velmi brzy po dokončení novostavby, na níž se biskup dokonce sám podílel. V této souvislosti jsou zajímavé proměny umístění vlastního hrobu, které na základě testamentů biskupa Františka zkoumal Tomáš Parma.⁴²⁶ Kromě dnes nedochovaného hlavního oltáře brněnského jezuitského chrámu vybavil kardinál v roce 1609 presbytář novými okny⁴²⁷ a chórovými lavicemi.⁴²⁸

3.4. Akustické požadavky pro kázání i hudbu

Pronikání potridentských vlivů z italského prostředí se projevovalo nejen silící snahou vytvářet v sakrálním prostoru posvátnou scénu manipulací se světlem, jak bylo popsáno výše,⁴²⁹ ale postupně se zvyšovaly požadavky na akustické kvality a rafinovanost interiéru.⁴³⁰ Problematikou akustiky se na příkladech řeckých divadel hojně zabýval Vitruvius ve spisu *De architectura*,⁴³¹ který se stal inspirací pro bádání pozdějších teoretiků.⁴³² Píše zde například

⁴²⁴ Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc, fond Metropolitní kapitula Olomouc, inv. č. 4555, sign. Ch a 1/11, č. kartonu 611. Za překlad dopisu kardinála Františka z Dietrichsteina jsem zavázána Michaelae Hradilové a Kamilu Harváňkovi. – Myslivečková, Exkurz: Katedrála (pozn. 1), s. 93.

⁴²⁵ Stavba probíhala čtyři roky, kostel vysvětil kardinál František z Dietrichsteina 22. září 1602. Stavbu brněnského jezuitského chrámu dohlížel v letech 1599–1602 italský jezuitský architekt Giuseppe Brizzio (Brizio). Srov. Samek, *Umělecké památky 1* (pozn. 245), s. 200. V témž roce nechal kardinál v kostele zřídit castrum doloris, které sloužilo k připomínce a pohřebním obřadům jeho matky, Margarity z Cardony, která stejného roku zemřela v Madridu. Dva příslušníci rodu, Františkův bratr Zikmund z Dietrichsteina a jeho dva synové, byli v brněnském jezuitském kostele pochováni již v červnu 1602, tedy krátce před vysvěcením chrámu kardinálem Františkem z Dietrichsteina.

⁴²⁶ Parma, *Commendants corpus* (pozn. 20).

⁴²⁷ *Ibidem*, s. 213. Nová okna pochází z roku 1609.

⁴²⁸ V této souvislosti s autorstvím těchto stavebních úprav bývá zmiňováno jméno italského architekta Giovanni Maria Filippini. Do podlahy kněžiště nechal vsadit rozměrný mramorový inkrustovaný náhrobní kámen se znakem Františka z Dietrichsteina a kovou deskou s rytým nápisem. Zaznamenává úmrtí Františkova bratra Zikmunda (1602) a jeho dvou synů. Široká mramorová obruba krycí desky má vykládané akantové listy obklopující osm štítů s rodovými znaky. Samek, *Umělecké památky 1* (pozn. 245), s. 201. – Parma, *Commendants corpus* (pozn. 20).

⁴²⁹ Bastianello, *Architetture dell'eco* (pozn. 404), nestr.

⁴³⁰ Celou kapitolu věnoval akustice a ozvěně v *De Anima* již Aristoteles, kde se zabýval rozdíly v odrazu zvuku kompaktních a hladkých povrchů nebo absorpčních materiálů, jako je vlna a houba, kdy uvádí metaforu se světlem, které je vždy odraženým světlem a které je definováno díky svému stínu. Bastianello, *Architetture dell'eco* (pozn. 404).

⁴³¹ Marcus Vitruvius Pollio (80–15 př. n. l.), římský stavitel a autor *Deseti knih o architektuře*. Vitruvius, *Deset knih o architektuře*, Praha 1979, s. 41.

⁴³² Bastianello, *Architetture dell'eco* (pozn. 404).

o užívání různě rezonujících prvků, jež měly zesilovat konkrétní harmonické frekvence, ale také o různých formách interakce zvuku v kontaktu se zdívm budov a o šíření zvuku ve sférickém prostoru.⁴³³ Zabudování bronzových nebo terakotových nádob do zdiva pro zlepšení akustiky se neomezovalo pouze na řecká divadla. Ve středověku jsou doloženy i kostely, ve kterých byly nalezeny hliněné hrnce vložené zejména do kleneb zpěváckých tribun.⁴³⁴ Vitruvius si uvědomoval, že akustika souvisí s oborem hudebních studií, a proto doporučoval mezi vědomostmi, které by neměly dobrému architektovi chybět, i znalost hudby.⁴³⁵

Problematika dobré akustiky uvnitř svatyní byla v této době všeobecně aktuální. V souvislosti s protireformačními snahami ožila u katolíků potřeba srozumitelnosti kázání, které bylo povýšeno na jednu ze základních složek náboženství a v zájmu církve bylo zpřístupnit je širokému okruhu lidí. Začínaly se všestranně promýšlet otázky šíření zvuku a možností jeho manipulace.⁴³⁶ Srozumitelnost kázání ovlivňovalo mnoho faktorů, kromě jazyka také uspořádání vnitřního prostoru a jeho pojednání, kam patřil půdorys, hmota, členitost interiéru, tvary kleneb, ale i charakter a materiálové provedení výzdoby a vnitřního vybavení. Kromě půdorysných, prostorových a materiálových předpokladů patří mezi důležité faktory také optimální umístění pulpitu či kazatelny, které se z akustických důvodů dostávaly do centrální pozice interiéru.⁴³⁷ Kromě tradičních kazatelských řádů, jakým byli například dominikáni, bylo kázání důležité zejména pro jezuity.

Podobné tendence ale nalézáme také u protestantů, jejichž bohoslužby se zakládaly na kázání a i ony proto potřebovaly dobrou akustiku. U protestantů se dokonce vyvíjel specifický typ chrámu vhodného právě pro kázání. Po akustické stránce ideální prototyp sakrálního prostoru koncipoval již Leonardo da Vinci v již zmíněném *Kodexu B*.⁴³⁸ Uvedená kresba s nápisem „*teatro da predicare*“⁴³⁹

⁴³³ Ibidem. V knize *V* věnované veřejným budovám a zejména divadlům jsou připomínány zásady týkající se přenosu, šíření a odrazu zvuku a zvuků v prostoru, to vše zejména pro účelné použití v architektonické tvorbě.

⁴³⁴ Např. na klenbě kostela di Pommiers en Forez, Auvergne, Francie. Viz Bastianello, *Architettura dell'eco* (pozn. 404).

⁴³⁵ Nejenže byla podle Vitruvia tato znalost důležitá pro správné použití harmonických proporcí stavby, souvisela podle něj s mnoha dalšími rozličnými oblastmi. Elisa... ale vliv má také na vývoj válečných strojů??, ale také má vliv na rozteč akustických váz používaných v divadlech V některých myšlenkách přímo navazoval na řeckého filozofa a skladatele 4. století před naším letopočtem Aristossena z Taranta Elisa Většinu z knihy *V* lze považovat za parafrázi části jeho díla: Ἀρμονικά (Prvky harmonie). Viz Bastianello, *Architettura dell'eco* (pozn. 404)

⁴³⁶ Casson – Raeburn – Coulton et al. (pozn. 109), s. 132–134. – Bastianello, *Architettura dell'eco* (pozn. 404).

⁴³⁷ Někdy i ven: při žilinském kostele sv. Štěpána Krále je ze druhé pol. 16. století kaplička s venkovní kazatelnou.

⁴³⁸ Bastianello, *Architettura dell'eco* (pozn. 404).

⁴³⁹ Ibidem. Divadlo pro kázání.

naznačuje, že podle Leonardova názoru je nejvýhodnější pro kázání a pro poslech hlasu kazatele centralizující prostor, jehož strany jsou podle vzoru antických divadel (řecky: *theatron*, latinsky: *cavea*) ukončeny hledišti se stoupajícími sedadly, přičemž kazatelna byla umístěna uprostřed. V našem prostředí se však v protestantských svatyních setkáváme s vloženými tribunami.

Záměrný „*echo efekt*“, probouzející „*velký obdiv posluchače*“, popisuje v několika svých dílech⁴⁴⁰ také architekt Vincenzo Scamozzi, který se problémem akustiky zabýval ve svém traktátu *L'Idée dell'Architettura Universale* (1615).⁴⁴¹ Zmiňuje se také o dobré slyšitelnosti řečníka na dálku v Palazzo Te v Mantově (Giulio Romano) či okrouhlém chrámku u vily Barbaro v Maseru (Andrea Palladio). Na příkladu zvonice sv. Marka v Benátkách, jehož zvony mají velmi jasnou ozvěnu, Scamozzi ukazuje, jak je „*echo efekt*“ ovlivňován cíleným proděním vzduchu v prostoru a mimo jiné upozorňuje na to, aby vzduch neunikal okny. Sakrální stavby a zejména jejich kupole měly potenciál být jakýmsi architektonickým hudebním nástrojem multiplikujícím zvuky. Známý je příklad „*echo efektu*“ systému kopulí⁴⁴² baptisteria v italské Pise (pocházejícího ze 12. století, doplněného v roce 1394).⁴⁴³

Dobrá akustika byla důležitá nejen pro porozumění mluvenému slovu, ale také pro srozumitelnost zpívaného textu a vnímání sakrální hudby. Ta na konci 16. století zaznamenávala zásadní proměny, které měly přímý vliv na navrhování prostoru sakrálních staveb. V interiérech chrámů byly zřizovány nové zpěvácké tribuny nebo „*coretti*“, jimiž byly nenápadné, někdy přímo skryté prostory určené pro zpěváky. Tímto způsobem bylo často, podobně jako v případě utajovaného zdroje světla, manipulováno s povědomím o zdroji hudby, která se stávala podobně jako světlo božskou.⁴⁴⁴ Odklon od polyfonní hudby se v našich zemích výrazněji projevoval od počátku 17. století,⁴⁴⁵ ale

⁴⁴⁰ Rocca Pisana nebo Villa Bardellini v Monfumu.

⁴⁴¹ Vincenzo Scamozzi, *L'Idée dell'Architettura Universale*, 1615.

⁴⁴² Způsobeného její dvojitou soustavou s horním kónickým nástavcem.

⁴⁴³ Původní baptisterium založené ve 12. století bylo roku 1358 navýšeno o vnější kupoli, která částečně zakrývá vnitřní kupoli architektem Cellinim di Nese a Zibellinusem z Bologně. Viz Bastianello, *Architetture dell'eco* (pozn. 404).

⁴⁴⁴ Například v Římě v jezuitském kostele San Andrea al Quirinale.

⁴⁴⁵ Tyto inovace na poli hudby projevující se v Itálii pod vlivem skupiny umělců a filosofů *Florentské cameraty* spočívaly v proměně počtu hlasů. Do té doby obvyklý vícehlasný zpěv (*prima pratica*) byl postupně nahrazován monodií, jednohlasným zpěvem s instrumentálním doprovodem (*seconda pratica*). – Jan Racek, *K problém u periodizace českého hudebního baroku 17. a 18. století*, in: Milan Kopecký (ed.), *O barokní kultuře: sborník statí*, Brno 1968, s. 134–137.

módní italská hudba byla na Moravě známa již dříve.⁴⁴⁶ O dobovém repertoáru informuje dochovaný inventář olomouckého mořického kostela z roku 1594, kde kromě převažujících tisků norimberských a pražských byly zastoupeny též tisky italské.⁴⁴⁷ Podobné trendy však prostupovaly celým náboženským spektrem.

3.5. Tradiční půdorysná koncepce katolických staveb

Kolem poloviny 16. století se začínají v italské literatuře o teorii architektury objevovat početné úvahy o různých typech půdorysů kostelů.⁴⁴⁸ V druhé polovině století se pak oživila debata o proporcích sakrálních prostorů⁴⁴⁹ a o tradičních vzorech křesťanských kostelů, mezi kterými bývá zmiňován zejména Šalamounův chrám.⁴⁵⁰ Zajímali se o něj například španělští učenci a teoretici architektury, jejichž působení bylo spjato se dvorem Filipa II. a prostředím tehdy vznikajícího Escorialu.⁴⁵¹ Juan Bautista Villalpando (1552–1608), stejně jako jeho učitel jezuita Jerónimo del Prado (1547–1595), oba se snažící vysvětlit a podrobněji vyjádřit vizi starozákonního proroka Ezechiela, se zabývali rekonstrukcí starověkého jeruzalémského Šalamounova chrámu. Když Jerónimo del Prado zemřel, Villalpando pokračoval v práci sám a dílo *In Ezechielem explanationes*,⁴⁵² sestávající ze tří svazků a věnované Filipovi II., bylo v letech 1596–1604 vydáno v Římě.⁴⁵³ Martin Pavlíček upozornil na symbiózu biblické architektury s estetickými požadavky doby a Villalpando podle něj „využil sice mýtických rozměrů, které byly nepřímo určeny Bohem, ale celou stavbu pevně zařadil do vitruviánské tradice, která je v Šalamounově chrámu vyjádřena nejdokonaleji. (...) Chrám byl svými proporcemi danými aplikací zlatého

⁴⁴⁶ Jak dokazují dochované madrigaly ve sbírce biskupa Karla z Liechtensteina nebo působení slovinského skladatele Jacoba Galluse na dvoře Stanislava Pavlovského v letech 1580–1585, který zřejmě v Itálii nebyl, ale tato díla mu zprostředkovalo norimberské prostředí. Jiří Sehnal, *Italská hudba na Moravě v 16. a 17. století*, in: Daniel – Pelán – Salwa – Špilarová (edd.) (pozn. 17), s. 133–138, cit. s. 133–134.

⁴⁴⁷ Sehnal, *Italská hudba* (pozn. 446), s. 134.

⁴⁴⁸ Krčálová, *Kostely české* (pozn. 4), s. 12–13. Např. Sebastiano Serlio nabídl mnoho stavebních typů. – V poslední době blíže viz: Bronková, *Problematika sakrality* (pozn. 24), s. 6.

⁴⁴⁹ Stará otázka interpretace Ezechielova vidění, v němž jsou udány konkrétní rozměry chrámu, které mohly být chápány jako stanovení ideálních a božských proporcí sakrálního prostoru.

⁴⁵⁰ Který měl mít rozměr 12 x 12 x 12 sáhů a konkrétní rozměry chrámu pochází z Ezechielova vidění, více: Bronková, *Problematika sakrality* (pozn. 24), s. 101–120.

⁴⁵¹ „Escorialu – nového Šalamounova chrámu“ Martin Pavlíček, *Šalamounův chrám v české barokní architektuře*, in: Martin Elbel – Milan Togner (edd.), *Historická Olomouc XIII. Konec švédské okupace a poválečná obnova ve 2. polovině 17. století*, Olomouc 2002, s. 253–272, cit. s. 253.

⁴⁵² Plný název: Hieronymi Pradi et Ioannis Baptistae Villalpandi e Societate Iesu, *In Ezechielem explanationes et apparatus urbis, ac templi Hierosolymitani commentarius et imaginibus illustratus. Opus tribus tomis distinctum*.

⁴⁵³ Kruft, *Dějiny teorie* (pozn. 375), s. 250. – Pavlíček, *Šalamounův chrám* (pozn. 451), s. 253. Ztotožnil jej se stavbou krále Šalamouna a v eschatologickém smyslu povýšil starý židovský Chrám na budoucí chrám nové církve, kde Kristus je novým králem.

*řezu a tzv. šalamounovským řádem – jenž byl jakousi superpozicí korintského řádu obohaceného motivy obsahově blízkých emblematických – východiskem pro Vitruviovy sloupové kánony.*⁴⁵⁴

Italská renesanční architektura, vycházející z antických vzorů, přinášela v oblasti sakrální architektury jen pozvolna přesvědčivé nové vzory řešení sakrálního prostoru.⁴⁵⁵ Tradiční formou raně křesťanského chrámu byla longitudinála, ale rovněž byly stavěny centrální stavby. Longitudinální raně křesťanské baziliky vycházely typologicky z antických bazilik, tedy staveb, které původně sloužily jinému účelu, nikoliv náboženskému.⁴⁵⁶ Pro svatyni sledovaného období tak chyběl jasně daný antický vzor a tvůrci architektury ideální formu pro sakrální prostor usilovně hledali. Neexistence jasného antického prototypu pro křesťanskou svatyni byla také jedním z důvodů obrovské tvarové různorodosti sakrálních staveb a mnohých odlišností v přístupu k jejich řešení. Tendence renesančních architektů, alespoň částečně navázat na podobu antických chrámů, se projevily nejen půdorysnými inspiracemi, ale například snahou aplikovat na fasády kostelů motivy sloupového portikového průčelí antických chrámů završeného tympanonem. Takové kombinace se vyvinuly v tzv. vysoký řád, kdy sloupy či pilastry, kombinované často s menšími řády (v arkádách, u oken či dveří apod.), procházely přes více než jedno patro.⁴⁵⁷ V případě baziliky to ale bylo vzhledem k přítomnosti převýšené prostřední lodi na fasádě problematické, a tak byla, jak upozornil Rudolf Wittkover, hledána nová řešení, vzniklá například prokládáním několika proporčně odlišných antických portiků s tympanony. Příkladem toho je chrám Il Redentore v Benátkách (Andrea Palladio).⁴⁵⁸

Na Moravě byla po celé období konce 16. a první poloviny 17. století nejčastěji využívaným typologickým uspořádáním sakrálních staveb podélná, zejména jednolodní nebo trojlodní chrámová dispozice, v místě presbytáře

⁴⁵⁴ Pavlíček, Šalamounův chrám (pozn. 451), s. 253. Nebo dále také viz: Panochová, Biblicismy v české (pozn. 18), s. 198–217.

⁴⁵⁵ Vitruvius, *Deset knih* (pozn. 431), s. 99–121. – Wittkover, *Architectural Principles* (pozn. 29), s. 80–87.

⁴⁵⁶ V antické bazilice sloužily jako tržnice a soudní síň (například Maxentinova bazilika v Římě). Existovaly také v antickém Řecku, kde v nich zasedali tzv. archonti. (čelní úředníci různých městských států, nebo také vládce, vládnoucí (občan) či nadřizený. Slovo bazilika pochází ze starořeckého βασιλική στοά (basiliké stoá), neboli královské sloupohradí.

⁴⁵⁷ Jednou z prvních sakrálních staveb byl kostel San Andrea v Mantově (Leon Battista Alberti, 1472), kromě Michelangela vysoký řád rozvedl Andrea Palladio.

⁴⁵⁸ Wittkover, *Architectural Principles* (pozn. 29), s. 80–87. – Casson – Raeburn – Coulton et al. (pozn. 109), s. 133. – James S. Ackerman, *The Gesù in the Light of Contemporary Church Design*, in: James S. Ackerman, *Distance points. Essays in Theory ad Renaissance Art architecture*, 1994, s. 415, 417–418.

různě formovaná. Podélná forma sakrálního chrámu v různých variantách, vycházejících z tradičního křesťanského stavitelství – většinou z baziliky na půdoryse latinského kříže s presbytářem ukončeným apsidou – byla pro některé funkce chrámu výhodnější.⁴⁵⁹ Podélný půdorys latinského kříže například upřednostňoval také Karel Boromejský.⁴⁶⁰ V dobové literatuře přelomu 16. a 17. století pak longitudinála byla vnímána jako ta, jež „více odpovídá běžnému užití“.⁴⁶¹ Tradiční podélnou koncepci upřednostňoval ve svých teoretických spisech *I Quattro Primi Libri di Architettura* (1554) Pietro Cataneo (1510–1569), který se podobně jako Leonardo da Vinci důsledně zabýval antropomorfní teorií, ale na rozdíl od Leonarda doporučoval pro kostely longitudinální půdorys latinského kříže jako připomínku smrti Krista na kříži.⁴⁶² Hlavní chrám města má proto být „zasvěcen Ježíši Kristu Ukřižovanému a z jeho Nejsvětějšího těla se mají odvozovat rozměry, protože žádné další lidské tělo nebylo dokonalejší než Kristovo a jedině taková stavba si zachovává ‚decoro della religione Cristiana‘“.⁴⁶³ Většina jeho návrhů podélných chrámů má apsidální závěr a transept s kupolí nad křížením. Půlkruhové apsidální ukončení presbytáře, vycházející tvarově z římských exeder a pozdějších raně křesťanských apsid, odpovídá antropomorfní představě, kdy loď je tělo, transept roztažené ruce Krista a ukončení presbytáře hlava, jak je patrné také z dochovaných nákresů antropomorfních půdorysů Pietra Catanea. Zajímavé jsou také longitudinální antropomorfní plány a nákresy chrámů od Francesca di Giorgia Martiniho (1439–1502) ze Sieny z roku 1470.⁴⁶⁴ Mezi zastánce půdorysu kostela ve tvaru kříže patřil také např. Domenico Tibaldi (1541–1583),⁴⁶⁵ který pracoval pro dalšího z vlivných potridentských kardinálů Gabriela Paleottiho (1522–1597).⁴⁶⁶

V 16. století v architektuře nacházíme ohlasy těchto antropomorfních představ a tendencí také v architektuře vznikající u nás. Podobně jako v představách Pietra Catanea ožívá v sakrální architektuře apsidální či válcové

⁴⁵⁹ Bronková, *Problematika sakrality* (pozn. 24), s. 7.

⁴⁶⁰ Ibidem, s. 29, 89. Podle Karla Boromejského by se měly kostely stavět ve formě kříže; je mnoho variant této formy, podélná je užívána často, ostatní jsou méně obvyklé. Podélný latinský kříž by měl být tedy zachován při stavbě katedrál, kolegiálních a farních kostelů.

⁴⁶¹ Bronková, *Problematika sakrality* (pozn. 24), s. 7.

⁴⁶² Krčálová, *Centrální stavby* (pozn. 4), s. 58. – Bronková, *Problematika sakrality* (pozn. 24), s. 7–8.

⁴⁶³ Dílem Petra Catanea se zabývala Johana Bronková ve své dizertaci: Bronková, *Problematika sakrality* (pozn. 24), s. 8.

⁴⁶⁴ Jamie Lara, *God's Good Taste: Juan Bautista Villalpando*, in: O'Malley – Bailey – Harris (edd.) (pozn. 29), s. 505–521.

⁴⁶⁵ Bratr Pellegrinův, který tvořil v Miláně.

⁴⁶⁶ Bronková, *Problematika sakrality* (pozn. 24), s. 9.

ukončení presbytáře, obvyklé u nás již v předrománské⁴⁶⁷ a románské architektuře. Zajímavé jsou rané příklady válcového ukončení bratrských chrámů v Brandýse nad Labem (dnes kostel Obrácení sv. Pavla, 1541–1542,) a v Mladé Boleslavi (1544–1554),⁴⁶⁸ které Jarmila Krčálová považuje za první příklady renesančních tribunových pseudobazilik v celém Zápí.⁴⁶⁹ Presbytář obou staveb plynule navazuje na prostřední loď, což je zdůrazněno také plynoucí štukovou geometrickou výzdobou.⁴⁷⁰ Návrhy staveb pro české bratry, přímo inspirované raně křesťanským sakrálním typem, odpovídají dobovým snahám nejen českých bratrů, ale všech evangelíků o zpřítomnění tradice apoštolské církve a přinášejí tedy formu jistého historismu. Při jejich projektování se podle Jarmily Krčálové italský stavitel Matteo Borgorelli (1510–1572) z lombardského Castella zřejmě inspiroval tribunovým interiérem chrámu sv. Ambrože v Miláně.⁴⁷¹ Válcovité ukončení presbytáře poprvé na Moravě nalezneme u dlouhého závěru jezuitské baziliky v Brně z let 1598–1602. Půlkruhové ukončení s konchou má také kostel Nejsvětější Trojice z let 1605–1614 v Suchdole nad Odrou nebo také jednolodní kaple sv. Rocha v Úsově z roku 1624. U obou posledně zmíněných staveb na loď plynule bez odsazení navazuje apsidální závěr.

Symbol ramen kříže a Kristových roztažených rukou v půdoryse sakrálních staveb, čili transept, se zpočátku sledovaného období příliš neobjevuje. Ve snaze o naplnění symboliky kříže se nejprve začal používat pouze náznak transeptu, který můžeme nazvat pseudotranseptem, i když se ve skutečnosti jednalo o protějškové boční kaple nenapojené na hlavní prostor.⁴⁷²

⁴⁶⁷ Např. interpretace nálezů na pražském Vyšehradě podle Ladislava Varadzina předpokládá stavbu centrálního půdorysu, kdy tři strany jsou opatřeny apsidou. Tato záhadná stavba velkých rozměrů zřejmě nebyla nikdy dokončena. Viz O vyšehradském objevu století s archeologem Ladislavem Varadzinem (přepis rozhovoru), *Vyšehradskéj*, <https://vysehradskej.cz/predromanska-stavba-na-vysehrade/>, vyhledáno 17. 10.2019.

⁴⁶⁸ Po roce 1547 císař Ferdinand I. zkonfiskoval Brandýs nad Labem a kostel jednotě bratrské odebral a předal utrakvistické církvi.

⁴⁶⁹ Krčálová, *Kostely české* (pozn. 4), s. 20. Krajířové z Krajku, stavebníci chrámů byli členy jednoty bratrské a činnost této církve štědře podporovali. Mladá Boleslav se stala dokonce sídlem bratrských biskupů (Jan Augusta, Jan Blahoslav) a zdejší významná tiskárna Mikuláše Klaudiána produkovala zásadní spisy a spolupracovala např. s tiskárnou v Norimberku.

⁴⁷⁰ Do segmentově ukončených okenních špalet jsou vloženy zalomené výplně s kružbami, v druhé etáži interiér přisvětlují okuly. Uvnitř mladoboleslavského bratrského sboru se dochovala původní malířská výzdoba včetně staročeských nápisů. Krčálová, *Kostelní stavby* (pozn. 4). – Krčálová, *Kostely české* (pozn. 4), s. 20. – Vlček, *Renesanční kostely* (pozn. 27), s. 246.

⁴⁷¹ Krčálová, *Kostelní stavby* (pozn. 4), s. 139–152. – Krčálová, *Kostely české* (pozn. 4), s. 9.

⁴⁷² Myslivečková, *Moravská sakrální* (pozn. 2).

Podobný princip budování protějškových kaplí, vycházející z tridentských požadavků,⁴⁷³ nacházíme u řady chrámů, například u kostela v Příboře, kde boční kaple, utvářené dokonce ve tvarech trojlístů, připomínají návrhy transeptu Petra Catanea. Názorným příkladem použití podobných principů, navracejících se k raně křesťanským vzorům, je přestavba staršího kostela Evangelisty Matouše v Brtnici (nyní sv. Karla Boromejského a blahoslavené Juliány z Collalto), jehož vzniku bude ještě věnována pozornost na jiném místě této práce. Po Bílé hoře konfiskované brtnické panství císař v roce 1623 prodal italskému vojevůdci a dvornímu císařskému válečnému radovi hraběti Rombaldu XIII. z Collalta a San Salvatore (1575–1630),⁴⁷⁴ který se mezi moravskou šlechtu vřadil již v roce 1617 sňatkem s Blankou Polyxenou z Thurnu.⁴⁷⁵ Václav Richter spolu se Zdeňkem Kudělkou připsali rozhodující autorskou účast na jeho přestavbě,⁴⁷⁶ prováděné od roku 1629,⁴⁷⁷ architektovi a matematikovi působícímu v císařských a také Valdštejnských službách, Givannimu Battistovi Pieronimu da Galliano (1586–1654).⁴⁷⁸ Tento vyhlášený medicejský odborník na fortifikační stavby se na Moravu dostal prostřednictvím vídeňského císařského dvora. V roce 1629, na doporučení Rombalda Collalta, studoval Pieroni nový jezuitský kostel ve Vídni, kde si pořizoval skici jeho vnitřní výzdoby jako předlohu pro tvarové řešení interiéru kostela.⁴⁷⁹

⁴⁷³ Bronková, *Problematika sakrality* (pozn. 24), s. 29. „Kostely, zvláště takové, jež mají být impozantního vzhledu, by se měly stavět ve formě kříže; je mnoho variant této formy, podélná je užívaná často, ostatní jsou méně obvykle. Podélný latinský kříž by měl být tedy zachován při stavbě katedrál, kolegiálních a farních kostelů.“ V podkapitole *Jak stavět kostely na půdoryse kříže* Boromejský podotýká, že má mít alespoň jeden par protějškových kaplí „ad brachiorum similitudinem”.

⁴⁷⁴ Ten sloužil postupně ve vojsku císaře Rudolfa II., Matyáše a Ferdinanda II. Vojenská kariéra mu přinesla v roce 1610 titul hraběte a v roce 1613 válečného rady a tomuto rodu patřila až do počátku 18. století.

⁴⁷⁵ Blanka Polyxena z Thurnu byla sestra Víta Jindřicha z Thurnu, který byl pánem na Vlasaticích. Ale k majetku na Moravě se dostal až v rámci konfiskačních řízení, jimiž byli právě císařští vojevůdci odměňováni. Panochová, *Mezi zbraněmi* (pozn. 18), s. 98–119.

⁴⁷⁶ Především na úpravách zámku probíhajících od druhé čtvrtiny 17. století, stavbě blízkého paulánského kláštera (1627–1631). V roce 1933 upozornil Václav Richter na existující plán přetvářející urbanistickou situaci brtnického zámku a protilehlého zámeckého kostela. V roce 1641 bylo původní patrocinium ev. Matouše změněno na Nanebevzetí Panny Marie. Až po opravě kostela v roce 1831 bylo patrocinium změněno na blahoslavené Juliány z Collalto. Richter – Kudělka, *Die Architektur* (pozn. 3), s. 91–130. – Samek, *Umělecké památky 1* (pozn. 245), s. 260.

⁴⁷⁷ Jarmila Krčálová přesvědčivě rozebrala zachované Pieroniho dopisy adresované hraběti Collaltovi z let 1627–1629 a také řadu Pieroniho architektonických plánů. Podle korespondence také poprvé přesně stanovila datum položení základního kamene k přestavbě kostela ev. Matouše na 20. srpna 1629. Stavbu podle Pieroniho návrhů a průběžných písemných pokynů, z nichž vyplývá, že byly plány v září 1629 ještě upraveny, prováděl stavitel Giovanni Petruzzi. Původní plán počítal s prodloužením kostela a vznikem tří kaplí, z čehož byly realizovány jen dvě protějškové boční kaple lodě. Krčálová, Giovanni Pieroni (pozn. 4), s. 511–540.

⁴⁷⁸ Richter – Kudělka, *Die Architektur* (pozn. 3), s. 91–130. Se základy architektury se seznámil u svého otce Alesandra Pieroniho, později se zdokonalil u tehdejšího vůdčího florentského architekta Bernarda Buontalentiho. Do Vídně přišel asi roku 1622 ze služeb toskánského velkovévody Cosima II. Medicejského. Císař Ferdinand II. svého nového architekta ihned poslal do Uher zkontrolovat dosavadní opevnění. Na cestách jej doprovázel pomocník Baccio del Bianco, malíř a kreslíř, pozdější všestranný umělec, kterého přivedl z Florencie a který později vylíčil ze života Giovanni Battisty Pieroniho mnohé události, bohužel bez časových údajů, a ne příliš přesně Viz Krčálová, Giovanni Pieroni (pozn. 4). – Fidler, *Císařský architekt* (pozn. 11).

⁴⁷⁹ Jan Janák – Pavel Balcárek – František Čapka et al., *Dějiny Brtnice a připojených obcí*, Brno 1988, s. 378–379, cit. s. 376. – Vývoj názoru na autorství Pieroniho shrnuje Panochová: Panochová, *Mezi zbraněmi* (pozn. 18), s. 101–102, 103. – Ivana Panochová upozornila na zmínku v drobném tisku Aloise Josefa Pátka z roku 1887, jenž se zmiňuje o dopisech

V závěrečné fázi přestavby brtnického kostela uvažuje Zdeněk Kudělka rovněž o podílu architekta Giovanniho Battisty Carloneho.⁴⁸⁰ V Brtnici bylo přestavěno nejen zakončení presbytáře, kdy původní polygonální závěr kostela byl zevnitř upraven do podoby konchy zdobené třemi sférickými lichoběžníky, pokrytými bohatým štukem, rovněž byla proměněna okna chóru.⁴⁸¹ Kromě toho byly k lodi připojeny dvojice bočních kaplí, čímž vznikl pseudotransept. Úprava zakončení presbytáře a druhotně vložených protějškových bočních kaplí společně směřovaly k redukované formě ideálního půdorysu ve tvaru latinského kříže zakončeného půlkruhovým tvarem v místě presbytáře. Kaple brtnického chrámu z hmoty výrazně vystupují (mají stejnou výšku korunní římsy jako loď, jak by to bylo u skutečného transeptu), do hlavního prostoru lodi se ale otvírají užším otvorem završeným půlkruhovou archivoltou, v tendencích časných barokních forem několikrát znásobenou. Vstupy jsou flankovány stupňovitě gradujícími, na sebe kladenými pilastry s jónskými hlavicemi obohacenými o prověšený feston, oblíbený ve vídeňském raně barokním prostředí.⁴⁸² Motiv gradace je typickým znakem pro časně barokní projevy v sakrální architektuře. Kaple s plochým kupolovitým zaklenutím na osmiúhelníkovém půdorysu spočívají na pendentivech posazených na nakoso postavených pilastrech.⁴⁸³ Nová přepychová štuková výzdoba⁴⁸⁴ celého kostela měla sloužit především k reprezentaci rodu, o jehož významu svědčí i fakt, že Brtnici dvakrát navštívil císař Ferdinand II.⁴⁸⁵ Kupoli nad rotundou pak také nalezneme v kapli sv. Rocha a Šebestiána ve Fulneku. Pro centrální prostory byly používány různé typy kupolí, případně klenba melounová.⁴⁸⁶ Giovanni Giacomo Tencalla se pokoušel vystavět pravou kupoli na tamburu již ve 30. letech v kostele sv. Nanebevzetí

italských stavitelů „Piconiho a Petrucciho“ z let 1627–1629, vyměňujících si instrukce a relace o obnově kostela ev. Matouše. Bohužel se uvedený dopis v archivu dosud nenalezl. Týž autor také zmínil dopis paulánského provinciála z roku 1637, v němž patronům děkuje za vystavění kostela. Ivana Panochová k tomuto roku klade kromě vysvěcení stavby také dokončení stavebních prací. Zásadním příspěvkem byl objev Petra Fidlera, který v italských archivech objevil řadu nových plánů, které na základě rozboru písma připsal Giovanni Battistu Pieronimu. Ve shodě s Jarmilou Krčálovou pak dospívá k rehabilitaci tvůrčího přínosu tohoto architekta. Petr Fidler také publikoval nerealizovaný, Pieronim signovaný návrh dvouetážového průčelí pro kostel ev. Matouše. Petr Fidler, Kostel sv. Jakuba Většího v Jičíně a architekt Giovanni Battista Pieroni, in: *Valdštejnská loggie a komponovaná barokní krajina okolí Jičína*, Jičín 1997, s. 39.

⁴⁸⁰ Kudělka, *Architektura* (pozn. 3), s. 188–189.

⁴⁸¹ V exteriéru si pak zachoval svou původní podobu.

⁴⁸² Např. v paulánském kostele ve Vídni.

⁴⁸³ Zřejmě prvním příkladem, kde bylo kosých pilastrů použito je Rafaelova kaple Chigi při římském kostele Santa Marie del Popolo (po roce 1515).

⁴⁸⁴ Byla nepochybně dílem italsky školeného zručného štukatéra. Panochová, *Mezi zbraněmi* (pozn. 18), s.109.

⁴⁸⁵ Panochová, *Mezi zbraněmi* (pozn. 18), s. 110. Oratoře, otvírající se do presbytáře pravouhlými okny, označuje Ivana Panochová za nové a typicky protobarokní znak chrámové architektury, ty ale náleží zřejmě k prvotní fázi výstavby, jak bude blíže přiblíženo v části zabývající se vznikem brtnické stavby na konci 16. století.

⁴⁸⁶ Eduarda Lipanská, *Historické klenby*, Praha 1998, s. 25.

Panny Marie ve Valticích, která se však kvůli předimenzovaným rozměrům v roce 1638 zřítla a musela být nahrazena plochou kupolí. Petr Fidler uvádí, že pád valtické kupole odsunul konstrukci první pravé kupole na Moravě až do 2. poloviny 17. století.⁴⁸⁷ Ivana Panochová tomu oponuje s argumentem, že mikulovská realizace pohřební kaple Březnických z Náchoda dokazuje, že na Moravě byla konstruována pravá kupole již ve 40. letech 17. století.⁴⁸⁸

Náznak symboliky půdorysu latinského kříže najdeme také v rozvrhu chrámu sv. Jana Křtitele v Náměšti nad Oslavou, budovaného v letech 1637–1642 Janem Křtitelem z Verdenberka, kancléřem na dvoře Ferdinanda II.⁴⁸⁹ Zde bylo rovněž užito mohutných protějškových kaplí vystupujících z hmoty kostelní lodi. Tyto kaple získávaly v exteriéru podobu zdánlivého transeptu, tedy pseudotranseptu.⁴⁹⁰ O něco později se s tím setkáváme u kostela sv. Františka Serafínského v Lipníku nad Bečvou. Vzhledem k tomu, že kaple často nebyly integrální součástí hlavního prostoru, tak jako skutečný transept, protože se nejednalo o spojitý prostor, je zřejmé, že se stavebníci zřejmě spokojili se symbolickým napodobením bočních ramen kříže.

První skutečný transept s plochou kupolí nad křížením, tvořící s lodí jeden spojitý prostor, nalézáme v pokročilém jednolodním chrámu s bazilikálním řezem Nanebevzetí Panny Marie ve Valticích (1631–1671). Dalším příkladem je podobně koncipovaný dominikánský chrám sv. Michala v Brně, budovaný od roku 1655, avšak bez kupole nad křížením.

V duchu doznívající gotické tradice byl velmi často presbytář chrámů ukončen polygonálně. Někdy se jednalo o návaznost na starší zdivo, ale polygonální forma byla zvolena také nově, jako například u hlavního chrámu diecéze, olomoucké katedrály sv. Václava. Nejstarší podoba katedrály, tehdy románské baziliky, měla apsidální zakončení lodě či lodí,⁴⁹¹ a teprve v gotice byl chrám ukončen rovným závěrem.⁴⁹² Až nový presbytář, budovaný Františkem

⁴⁸⁷ Fidler, *Kostel Nanebevzetí* (pozn. 11), s. 213.

⁴⁸⁸ Panochová, *Mezi zbraněmi* (pozn. 18), s. 266.

⁴⁸⁹ *Ibidem*, s. 318, 326–332.

⁴⁹⁰ Půdorys latinského kříže se objevuje také na Pieronihovi návrhu jičínského kostela sv. Jakuba Většího.

⁴⁹¹ Způsob ukončení bočních lodí románské baziliky nelze vzhledem k pozdějším stavebním úpravám ověřit. Plán vykopávek románské stavby v době regotizace ukazující u severní lodi náznak apsidálního ukončení naznačuje, že mohly být apsidami ukončeny také obě lodě boční. K nejstarším dějinám například Václav Richter, *Raněstředověká Olomouc: Stavební dějiny vzniku města*, Praha 1959, s. 155. – Ivo Hlobil – Pavel Michna – Milan Tognier, *Olomouc*, Praha 1984, s. 31–62. – Vít Dohnal, *Olomoucký hrad v raném středověku*, Olomouc 2006, s. 12–23. – Vít Dohnal, *Tři nejstarší olomoucké kostely*, Olomouc 2006.

⁴⁹² Gotickou přestavbou prošel dóm za episkopátu biskupa Bruna ze Schauenburku (1245–1281), práce však pokračovaly i za Brunova nástupce Dětřicha z Hradce (doloženy jsou k tomuto účelu dary z roku 1286 a

z Dietrichsteina od roku 1616/1617, získal ukončení polygonální. Od počátku 16. století se začíná objevovat rovněž ukončený presbytář, který se stal charakteristickým pro přicházející barokní tendence, kolem poloviny 17. století už rovný závěr převažuje. Presbytáře vznikajících chrámů ve sledovaném období byly nejen různě půdorysně formované, ale lišil se také způsob, jakým byly napojeny na loď; mohly být půdorysně ale i výškově odsazené, v takovém případě se jednalo o navázání na starší tradice. Častěji se však ve sledovaném období setkáváme s presbytáři, jejichž korunní římsa výškově navazuje na římsu lodi.

Mnoho chrámů vzniklých v tomto období mělo často kvůli navázání na starší stavbu na západním konci podélné osy stavby umístěnou věž.⁴⁹³ Chrámy se západními věžemi tak do jisté míry přicházely o možnost své reprezentace prostřednictvím fasády. Zejména z přelomu 16. a 17. století se nedochovalo mnoho architektonicky artikulovaných chrámových fasád. Ale od počátku 17. století takových příkladů výrazně přibývá, jak dokládají příklady kaple sv. Anny v Olomouci, kaple sv. Rocha v Úsově nebo kostela sv. Michala ve Znojmě. Z doby kolem poloviny století se již dochovala řada staveb s architektonicky pojednanými fasádami chrámů.

Aktualizovaná potřeba určité prostorové kapacity, ale zároveň přehlednosti a dobrých akustických vlastností, svedla všeobecný zájem na jednotný chrámový prostor. Tato prostorová koncepce se stala výrazným a de facto znovu objeveným proudem sakrální architektury. Usilovali o něj nejen katolíci, hlavně italská řeholní bratří hlásící se k reformním proudům, ale také protestanté, u nichž bylo hlavním prvkem obřadu kázání. Všem požadavkům vyhovoval prostorný jednolodní nečleněný chrám bez odsazeného presbytáře zaklenutý sjednocující valenou klenbou.

Jedním z pravzorů pro chrám bez odsazeného presbytáře mohla být novostavba katedrály Nanebevzetí Panny Marie v Pienze již zmíněného Enea Silvia Piccolominiho, který si jako architektka povolal z Florencie Bernarda Rosellina (1409–1464). Typologicky se sice jedná o velmi neobvyklou stavbu

1305). V misálu Johánka z Bludova z roku 1466 (SOKA Olomouc), ale taky na Willenbergově dřevorytu z roku 1593. Viz Paprocký z Hlohol a Paprocké Vůle, *Zrcadlo slavného* (pozn. 214).

⁴⁹³ Většinou v substrukci starší stavby, jak např. na Olomoucku sledovala ve své dizertační práci. Hana Myslivečková, *Pozdně gotické a renesanční věže olomouckého okresu 1400–1620* (dizertační práce), Katedra výtvarné teorie a výchovy FFUP, Olomouc 1979.

siňového trojlodí s plynule navazujícím neodsazeným presbytářem, podobně jako je například pojednáno spodní patro dietrichsteinské hrobky u katedrály sv. Václava. Stavba v Pienze je provedena v goticko-renesančním stylu, gotizující je siňový půdorys chrámu a zalomené špalety oken s kružbami. Avšak úseky křížové klenby jsou položeny na svazkových polosloupech s již renesančním tvaroslovím hlavic a rozvinutým kladím. Pasy a prostory kolem žeber jsou opatřeny po stranách iluzívně ztvárněným malovaným kazetováním. Fasádě dominuje renesanční průčelí s triumfální tematikou.

Výše popisovaný typ, který nacházíme na řadě námi sledovaných staveb, se také nápadně podobá pozdějšímu výkladu Šalamounova chrámu od Juana Battisty Villalpanda. Ve Villalpandově „rekonstrukci“ je tento chrám tvořen nečleněným spojitým prostorem. Rozdíl je pak hlavně v situování tribun, které neobíhaly celý interiér kostela.

3.6. Centrály v potridentské architektuře

V katolickém prostředí na Moravě vznikaly ve sledovaném období, kromě jednodlných a výjimečně trojlodních chrámů, také centrálně koncipované prostory.⁴⁹⁴ Novým impulzem pro budování centrálních staveb byla zejména italská renesanční architektura a její idea centrálního půdorysu, která byla v záalpských zemích různým způsobem rozvíjena.⁴⁹⁵ Italští umělci, architekti a teoretikové ve svých spisech velmi často doporučovali jako základ pro ideální architektonický útvar kruh, resp. centrálu, zvláště pak pro stavbu křesťanského chrámu.⁴⁹⁶ Chrám měl zrcadlit harmonii a souzvuk jednotného světa.⁴⁹⁷ Tyto kosmologické teorie⁴⁹⁸ se staly vodítkem pro celou řadu umělců a myslitelů a už v antice někdy získávaly antropomorfní ráz. Například Vitruvius tvrdil, že všechny části chrámu mají správné proporce a harmonii, pokud jsou odvozeny z proporcí lidského těla. Leonardo da Vinci pak tyto myšlenky zachytil ve slavné kresbě *Vitruviánského muže* (kolem 1490), která znázorňuje proporce

⁴⁹⁴ Wittkower, *Architectural Principles* (pozn. 29), s. 1–32.

⁴⁹⁵ Krčálová, *Centrální stavby* (pozn. 4).

⁴⁹⁶ Kruh doporučovali např. L. B. Alberti („sama příroda má zálibu v okrouhlých věcech“ kolem roku 1450), Antonio Averlino zv. Filarete (kruh preferuje z hlediska psychologického a vizuálního, protože zrak obejme kruh na prvý pohled), Francesco di Giorgio Martini (kruh je symbol Boha a svátost má být ve středu kostela), Sebastiano Serlio (kruh je dokonalejší nežli všechny ostatní formy), Bramante, Leonardo da Vinci, Antonio da Sangallo a další Michelangelo, Palladio. Krčálová, *Centrální stavby* (pozn. 4), s. 6–11.

⁴⁹⁷ Krčálová, *Centrální stavby* (pozn. 4), s. 8–9.

⁴⁹⁸ Koncept uznávaný již Platónem, aplikovaný na architekturu u Vitruvia, do křesťanské literatury uvedený už Filónem a Augustinem, z renesančních autorů nejdůsledněji rozpracoval Francesco di Giorgio Martini. Bronková, *Problematika sakrality* (pozn. 24), s. 123.

mužského těla v několika různých postojích. Tělo je vepsáno do kruhu a mírně protaženého čtverce.⁴⁹⁹ Obrázek vyjadřuje přesvědčení, že harmonická krása člověka je založena na geometrických proporcích. A vztah člověka k Bohu lze nejlépe vyjádřit zbudováním domu božského v souladu s touto základní geometrií čtverce a kruhu, který odpovídá proporcím lidským.⁵⁰⁰

Přestože centrála tvoří jeden z hlavních motivů rozvíjených v renesanční architektuře, jen výjimečně se jednalo o monumentální stavby.⁵⁰¹ Častěji se centrální koncept uplatnil u menších staveb fundovaných významnými rodinami. Renesance mu tedy dala obsah memoriální a sepulkrální.⁵⁰² V období manýrismu a počátků baroka začaly být hojněji stavěny poutní či votivní kaple v krajině na vyvýšeném a pohledově akcentovaném místě. Kromě nich se můžeme setkat s centrálně koncipovanými kaplemi budovanými často jako přístavby bočních chrámových lodí nebo zámeckých kaplí, většinou zakomponovaných do hmoty zámeckých sídel. Ačkoliv byl za nejdokonalejší formu považován kruh, nebylo kruhových staveb postaveno mnoho, častěji se centrální půdorys uplatnil v podobě oktogonu či čtverce,⁵⁰³ avšak často s kupolí, která měla kruhový základ.

Na základě geometrické souvztažnosti byly za harmonické útvary považovány rovněž tvary z kruhu a čtverce různými centralizujícími kombinacemi odvozené, například řecký kříž s kupolí nebo polygon. V těchto případech mluvíme o tzv. centrálních statických. Na teoretické postuláty Albertiho a Brunelleschiho řešení prostoru řeckého kříže například u kaple Pazziů při Santa Croce ve Florencii z roku 1442, pak navazují stavby architektů v době potridentské. Na křížovém půdorysu byly v Římě založeny ve druhé polovině 16. století chrámy Santi Giovanni e Petronio dei Bolognesi (1582) nebo Santa Maria Scala Coeli ale Tre Fontane (1583). Z počátku 17. století jsou pak

⁴⁹⁹ Witkover, *centralized churches in Later Architectural Theory*, s. 15, 16. Kresba je uložena ve sbírkách Gallerie dell'Accademia v Benátkách. Krčálová, *Centrální stavby* (pozn. 4), s. 8.

⁵⁰⁰ Luca Pacioli, přítel Leonardův přetlumočil v díle *Divina proporzione* Vitruviův text do pojetí lidského těla. Francesco Zorzi interpretoval ve své knize *De harmonia mundi totius* (1525) tento vitruviánský vzorec – člověk v kruhu je obrazem světa.

⁵⁰¹ Přes výše naznačené tendence vzniklo také v renesanční Itálii pouze několik monumentálních centrálních kostelních staveb jako např. S. Maria Incoronata v Lodi, 1488–1494, Giovanni Battagio; S. Maria Coronata v Pavii, 1492, Bramante; S. Maria della Consolazione v Todi, Bramante, od 1508; S. Giovanni Battista v Bolseně, 1563–1590.

⁵⁰² Viz například: Wittkower, *Architectural Principles* (pozn. 29), s. 1–32. – Colvin, *Architecture* (pozn. 352), s. 190–216.

⁵⁰³ Krčálová, *Centrální stavby* (pozn. 4), s. 6.

v Římě známy chrámy Santa Maria del Pianto (1612) a Santi Luca e Martina (1635).⁵⁰⁴

Od poloviny 16. století se začaly také objevovat centrály nového typu, zvané někdy dynamické, jako byl ovál nebo protažený polygon.⁵⁰⁵ Ovál pak byl přirovnáván k tvarům částí lidského těla či vejci, považovanému za symbol stvoření, života i vesmíru.⁵⁰⁶ Zřejmě první novověký eliptický prostor vůbec koncipoval Michelangelo, když zakreslil ovál do projektu Kapitolského náměstí v Římě. Tyto myšlenky pak převzal Sebastiano Serlio, který je jako první publikoval roku 1547 v páté knize svého teoretického spisu *Sette libri dell'architettura*.⁵⁰⁷

Oválu byla nakloněna skupina manýristických architektů-teoretiků, jako byli Baldassare Peruzzi, Sebastiano Serlio a další.⁵⁰⁸ Jednou z prvních aplikací oválu byla kupole obdélného kostelíku San Andrea in Via Flaminia, postaveného v letech 1550–1554 podle návrhu Jacopa Barozziho da Vignola pro papeže Julia III. v areálu jeho předměstské Villy Giulia v Římě. Stavba chrámu s oválnou kupolí, v některých rysech připomínající budovu římského Pantheonu, byla postavená jako upomínka na papežovo nucené opuštění Říma během vyplenění Říma (*Sacco di Roma*) v roce 1527.⁵⁰⁹ Drobná svatyně tak v sobě spojovala nejen funkci soukromého, tehdy ještě venkovského kostelíku, ale měla i funkci votivní. Fenomén výstavby votivních staveb se později velmi často objevuje také v našem prostředí, jako například u příležitostí poděkování za překonání morových epidemií. Další stavbou v Římě, jejímž hlavním motivem byl ovál, byl kostelík San Giacomo in Augusta z roku 1590–1602 (Carlo Maderno) nebo San Carlo alle Quattro Fontane z roku 1634–1664 (Francesco Borromini).

Půdorysná uspořádání měla svůj symbolický význam. Kruhová struktura byla metaforou Kosmu, kvadratický tvar byl přiřazen Zemi. Vznikaly ale také oktogony, kdy po vzoru antické numerologické doktríny mělo každé číslo svůj

⁵⁰⁴ Quattrini – Rizzi – Zanzottera, *Chiese a pianta* (pozn. 378), s. 26–27.

⁵⁰⁵ Krčálová, *Centrální stavby* (pozn. 4), s. 58. – Bronková, *Problematika sakrality* (pozn. 24), s. 6.

⁵⁰⁶ Krčálová, *Centrální stavby* (pozn. 4), s. 58.

⁵⁰⁷ Sebastiano Serlio, *I Sette libri dell'architettura*, Libro V, Paris 1547. Pojednávající o sakrální architektuře, zabývá různými formami chrámů v různých typologiích centrálního a podélného plánu a představuje 12 ilustrovaných řešení, která navazují na stavby vycházející z kruhového chrámu, pokračuje s eliptickými, pětiúhelníkovými, šestiúhelníkovými, osmiúhelníkovými tvary, s geometrickými kombinacemi a s křížovými a podélnými plány. Na přelomu 16. a 17. století Johannes Kepler dokázal, že planety se pohybují v kosmickém systému po eliptických drahách. V roce 1609 vydal pražský spis *Astronomia nova*, který vešel ve známost jako Keplerovy zákony

⁵⁰⁸ Lotz, *Die ovalen* (pozn. 378). – Migliari, *Ellissi e ovali* (pozn. 378). – Quattrini – Rizzi – Zanzottera, *Chiese a pianta* (pozn. 378).

⁵⁰⁹ Ještě jako kardinál byl jedním z rukojmí žoldáků Karla V. a měl být odsouzen, podařilo se mu na svátek sv. Ondřeje uprchnout a zachránit, a tak tuto kapli zasvětil tomu světi. Více např. André Chastel, *Vyplenění Říma*, Praha 2003.

význam. Číslo osm a oktogonální forma symbolizovala zejména v křesťanské tradici Ráj, Zmrtvýchvstání, Nanebevzetí a Vzkříšení. Oktogon, jako přechodná forma mezi čtvercem a kružnicí, evokoval představy světa mezi nebem a zemí.⁵¹⁰ Analogické je to u staveb čtvercového základu s kruhovou kupolí, u nichž strukturální přechod mezi těmito dvěma elementy tvoří rovněž oktogon.⁵¹¹ Tento motiv byl použit například na kostele Santa Maria Scala Coeli alle Tre Fontane z roku 1583.

3.7. Půdorysná typologie evangelických staveb

Reformační teologové zpochybnili samotnou svátost eucharistie a s ní po staletí spojený teologicky propracovávaný akt bohoslužby, vyznačující se kontinuitou od raně křesťanských dob.⁵¹² Avšak i pro ně byl z liturgických důvodů vhodný centralizující princip, protože nepotřebovali koncentrovat pozornost na svátost oltářní, a usilovali spíše o vyjádření jednoty společenství. Na rozdíl od katolické ústřední pozice kněze bylo zdůrazňováno kněžství všech pokřtěných, tzv. všeobecné kněžství.⁵¹³ Nebylo tedy zapotřebí zdůrazňovat v prostoru rozdíl mezi duchovním a věřícími. Protestanté kladli důraz na kázání a zpěv (do bohoslužby například zavedli mateřský jazyk, oblíbený byl také společný zpěv, například díkůvzdání či chvalozpěvy),⁵¹⁴ a proto byl pro ně rovněž důležitý již zmiňovaný akustický aspekt. Často se vyskytující několikapatrové galerie, umístěné na třech stranách interiéru,⁵¹⁵ dávaly náboženské komunitě podobně jako u katolíků nejen přímější akustický, ale i vizuální zážitek. Z akustických důvodů pak byly svatyně organizovány tak, aby se věřící mohli shromažďovat kolem kazatelny, ke které se obraceli. Ta zaujímalá své místo převážně na podélné ose prostoru kostela, což se často v mnoha ohledech přibližovalo koncepci zmiňované Leonardově kresby, na níž zachytil tzv. „*teatro da predicare*“. Toto „*divadlo pro kázání*“ bylo koncipováno na

⁵¹⁰ Quattrini – Rizzi – Zanzottera, *Chiese a pianta* (pozn. 378), s. 133.

⁵¹¹ *Ibidem*, s. 134.

⁵¹² Martinek, *Karel Boromejský* (pozn. 196), s. 553–561.

⁵¹³ Altová – Nešpor, *Architektura omezení* (pozn. 20), s. 102;

⁵¹⁴ *Liturgie večere Páně v německých evangelických církvích v ekumenické perspektivě*. Doplněný text přednášky s podtitulem "Současná praxe a kroky liturgické obnovy", přednesené prof. Irmgard Pahl (Wetter, Ruhr) dne 21. května 2007 na Evangelické teologické fakultě Univerzity Karlovy v Praze při konvokaci uspořádané ve spolupráci evangelické liturgické iniciativy Coena a ETF UK v Praze, <http://www.coena.cz/svatosti/eucharistie/liturgie-vecere-pane-v-nemeckych-evangelickych-cirkvich-v-ekumenicke-perspektive/>, vyhledáno 3. 2. 2020.

⁵¹⁵ Někdy mohly obíhat celý prostor kolem dokola.

půdorysu řeckého kříže se vzestupnými hledišti.⁵¹⁶ Pro zpěv sloužily tribuny, označované jako zpěvácké, pro literátská bratrstva literátské, jiné byly panské apod. V regionu severní Moravy a Slezska se podrobněji tribunami zabývala práce Lucie Augustinkové.⁵¹⁷

Protestantská liturgie, zaměřená na kázání a zpěv, tedy měla svou preferovanou formu a uspořádání sakrálního prostoru v podobě centrály, která byla pro tzv. kazatelský kostel vhodná také z architektonického a konstrukčního hlediska. Pro půdorys protestantských chrámů se jevily zejména ty okrouhlé jako nejvhodnější. Půdorys kruhu nebo z něj odvozený osmiúhelník doporučoval také například Jan Amos Komenský.⁵¹⁸

Podobné řešení v podobě oválu navrhl architekt Jacques Perrissin při stavbě kostela francouzských hugenotů zvaného *Le Temple de Paradis* v Lyonu (1564). Obliba centralizovaného prostoru je patrná také z vyjádření vévody Wolfganga Wilhelma z Falce-Neuburgu, reagujícího na neuburské luterány, pro jejichž nový kostel vypracoval na počátku 17. století projekt rudolfinský umělec Josef Heintz. Sami luteráni však tento projekt označili jako „italský a katolický“.⁵¹⁹ Vévoda, jak uvádí Krčálová, se vyjádřil, „že o nějaké zvláštní formě pro nové evangelické kostely neví – pokud by ovšem nechtěli budovat okrouhlé“.⁵²⁰ Dvojitý, na centrálních půdorysech založený kostel, sestávající z větší valonské stavby na půdorysu dvanáctiúhelníku a menší holandské osmiúhelníkové, budoval od roku 1597⁵²¹ v německém Hanau (Hesensko) hrabě Filip Ludwig II. z Hanau-Münzenbergu pro protestantské uprchlíky z Francie a Španělského Nizozemí. Pozoruhodný kostel, dvojitý kvůli dvojjazyčnosti společenství, byl sice propojený, avšak oba prostory byly symbolicky odděleny zdí, mezi nimi pak stála osmihranná věž. Také zde nalézáme gotické

⁵¹⁶ Sibylle Badsübner-Gröger, Hugenotischer Kirchenbau in Berlin und Brandenburg, in: Jan Harasimowicz (Hrsg.) (pozn. 27), s. 229–244. Odpovídá Leonardovu návrhu „teatro da predicare“. Podle Jana Amose Komenského je sestrojení a řízení světa samého velmi podobné divadlu. Jan Amos Komenský, *Všenáprava*, Praha 1950, s. 32.

⁵¹⁷ Lucie Augustinková, Členění sakrálního interiéru tribunami, in: *Sborník: sborník příspěvků ze 6. konference stavebněhistorického průzkumu uspořádané 5. – 8. 6. 2007 v Litomyšli. Funkční a prostorové uspořádání budov*, Sv. 6, Praha 2008, s. 127–140.

⁵¹⁸ Forma chrámů by podle něj byla „nejlepší okrouhlá nebo osmiúhelníková, poněvadž je nejobsažnější a je obrazem velkého chrámu světového; dává možnost, aby vyslanec Boží byl viděn a slyšen všemi; a konečně je nejvhodnější k svatému pěnění žalmů takřka jedním hlasem.“ Komenský také prosazoval hudbu v chrámech. Viz Komenský, *Všenáprava* (pozn. 516), s. 300–301.

⁵¹⁹ Jürgen Zimmer, Iosephus Heintzius – architectus cum antiquis comparandus. Příspěvek k poznání rudolfinské architektury mezi lety 1590–1612, in: *Umění XVII*, 1969, 217–246. – Vlček, *Renesanční kostely* (pozn. 27), s. 245.

⁵²⁰ Krčálová, *Kostely české* (pozn. 4), s. 7.

⁵²¹ Výstavba proběhla až na počátku 17. století.

reminiscence, jako jsou vnější opěráky, kterými byl chrám v Hanau obehnán, nebo okenní otvory s kružbami.

Tyto tendence k centrále v evangelické sakrální architektuře se postupně rozvinuly ve specifický půdorysný typ rozšířený v protestantských zemích Evropy.⁵²² Jeho typickým znakem se stala příčná orientace a chrám byl obvykle nazývaný „*Querkirche*“ nebo někdy také „*Breitsaal*“ („*příčný kostel*“).⁵²³ Častá byla forma oválu, protaženého polygonu, řeckého kříže,⁵²⁴ ale mohl mít také půdorys obdélný, přičemž příčnou centralizaci definovalo umístění liturgického centra uprostřed jedné z delších stran, tedy blíže ke středu stavby. Uspořádání evangelických modliteben se lišilo podle druhu konkrétní konfese.⁵²⁵ Tento typ „*querkirche*“ byl patrně poprvé použit při budování zámecké kaple pro Johanna Friedricha na zámku Hartenfels v saském městě Torgau, které se v první polovině 16. století spolu s panovnickým palácem stalo střediskem náboženské reformace.⁵²⁶ Stavebník sem v roce 1544 nechal vsadit kapli, jejíž fasádu včetně obdélných etážových oken zahrnul do palácového křídla a pouze portálem s náboženským výjevem naznačil, že se v těchto místech nachází kaple.⁵²⁷ Dalším příkladem pak mohl být také luteránský zámecký kostel v meklenburském Schwerinu z roku 1563, kam byl až později při regotizaci doplněn klasický presbytář. Rovněž sem patří gotizující zámecké kaple ve Stuttgartu (1558–1562) nebo bavorském zámku Plassenburg v Kulmbachu (1575).⁵²⁸

V našem prostředí nebyl protestantský kostel konkrétně definován. Naopak mnoho protestantských chrámů vzniklo přeměnou starších katolických kostelů. Je však pravděpodobné, že jako „*querkirche*“ mohly být některé chrámy koncipovány, jak naznačuje dnešní chrám sv. Archanděla Michaela v Branné na Šumpersku, jehož přehledný prostor protáhlého osmiúhelníka a téměř okolo

⁵²² *Querkirche* se těšil velké oblibě a v protestantsky zaměřeném prostředí se dočkal zejména během 17. a 18. století značného rozvoje.

⁵²³ Kathrin Ellwardt, *Der Typus der Querkirche in den evangelischen Territorien des Reiches*, in: Harasimowicz (Hrsg.) (pozn. 27), s. 175–188. – Michael D. Schmid, *Die Querkirche von Wädenswil im internationalen Kontext*, in: *Jahrbuch der Stadt Wädenswil*, Wädenswil 2017, s. 41–52.

⁵²⁴ Kostel Noorderkerk v Amsterdamu, který postavil architekt Hendrik de Keyser v roce 1620. Altová – Nešpor, *Architektura omezení* (pozn. 20), s. 472.

⁵²⁵ Oblast liturgie zahrnuje u luteránu kazatelnu a oltář, v případě reformované církve kazatelnu a stůl na poslední večeři. Altová – Nešpor, *Architektura omezení* (pozn. 20), s. 499–500.

⁵²⁶ Ernst Badstübner, *Die Rezeption von Schlosskapellen der Renaissance im protestantischen Landkirchenbau*, in: Harasimowicz (Hrsg.) (pozn. 27), s. 257–270.

⁵²⁷ Sochař Torgauer Simon Schröter. Kaple nebyla na fasádě rozpoznatelná, podobně např. nelze z exteriéru rozlišit sakrální stavbu uvnitř římského Palazzo delle Cancellaria.

⁵²⁸ Ellwardt, *Der Typus* (pozn. 523), s. 179.

všech stěn obíhající tribuny poskytující dobré akustické a vizuální podmínky pro věřící. Zjevně druhotně zazděné okno v místě dnešního hlavního oltáře, který byl pořízen až při katolické přeměně, naznačuje, že původní oltář byl zřejmě mnohem menší. Současně vyvstává otázka, zda původně neobíhaly emporie obvod kostela nepřerušovaně. Absence oken v polovině jižní stěny naznačuje, že zde mohla být umístěna kazatelna, kolem které se věřící shromažďovali a k níž směřovali svou pozornost. Náznaky příčné orientace chrámu v Branné ukazují na shodné rysy s „*querkirche*“. Podobný půdorys protáhlého polygonu byl pro tento typ obvyklým, jak naznačuje variantní skica protáhlého oktogonu půdorysu kostela v Hanau, doložená v korespondenci Daniela Soreaua.⁵²⁹ Orientaci skici, jejíž kratší strana polygonu směřuje dle popisu na východ, zhruba odpovídá i orientace chrámu v Branné, včetně polohy předpokládané kazatelny na jihu. Velmi podobný půdorys protáhlého oktogonu má pak také protestanský „*příčný*“ kostel ve švýcarském Wilchingenu.⁵³⁰

3.8. Osobnost architekta a jeho kompetence

Osobností a tvůrčími předpoklady ideálního architekta se zabývali již Vitruvius, ale také Alberti. Všichni si dobře uvědomovali architektův zásadní vliv na kvalitu výsledného díla. Pro Albertiho bylo primárním cílem a také jedním z hlavních nároků kladených na dobrého architekta šetrné zacházení s finančními prostředky a zejména funkčnost díla. Forma nesměla znejasňovat základní funkce a určení stavby, všechny její prvky měly být uspořádány v celkovém souladu (*cum ornamentis gratia*).⁵³¹ Například k záměrům papeže Mikuláše V. (1447–1455), vybudovat nový chrám sv. Petra v Římě, se Alberti postavil negativně. Namísto toho doporučoval původní raně křesťanskou baziliku nad hrobem sv. Petra zachovat a opravit.⁵³² Vymezování kompetencí architekta patří k hlavním cílům *Instructiones* Karla Boromejského, který architekta považuje za odborníka v moderním slova smyslu, který musí umět flexibilně reagovat na požadavky objednavatele a překládat do vizuálních forem nové strukturální prvky.⁵³³ Podle *Instructiones* měl výběr formy kostela

⁵²⁹ Heinrich Bott, *Gründung und Anfänge der Neustadt Hanau 1596–1620*, Marburg 1970.

⁵³⁰ Schmid, *Die Querkirche* (pozn. 523), s. 47. Budován v několika fázích od druhé pol. 16. století do 70. let 17. století.

⁵³¹ Bronková, *Problematika sakrality* (pozn. 24), s. 44.

⁵³² *Ibidem*.

⁵³³ *Ibidem*, s. 36.

stavebník konzultovat se zkušeným architektem, aby zvolil dobře ve shodě s povahou místa i s dimenzemi stavby,⁵³⁴ tedy aspekty zjevně důležitými a pečlivě promyšlenými. Je patrné, že nešlo jen o samotnou stavbu, ale záleželo i na jejím zasazení do urbanistického či krajinářského kontextu.

3.9. Barokní krajina

S tím souvisí také vznik specifického typu kulturní krajiny, která je utvářena syntézou krajinných a architektonických prvků a bývá označována jako „*barokně komponovaná krajina*“. Krajina se stává komplexním prostorem s prvky sakrálními, světskými, profánními i přírodními. Barokně komponovaná krajina je založena na vědeckých principech oborů matematiky, geometrie či astronomie. Hlavní myšlenkou tu bylo vytvoření esteticky hodnotného, ale i organicky funkčního prostoru. Třemi základními prvky barokních krajinných kompozic jsou dominanty, prostorové osy a vlastní prostory.⁵³⁵ Osová souměrnost představovala vyjádření nejvyššího architektonického řádu, zdůrazňovala majestát a moc pána a zároveň vznešenost boha. Důležité byly architektonické dominanty, orientační body v krajinné kompozici, které sloužily k vytváření pohledových, orientačních a funkčních cílů. Takovými orientačními body se často stávala sakrální architektura, včetně kaplí, křížových cest a dalších drobných sakrálních památek. Od druhé čtvrtiny 17. století vzniká celá řada výše zmíněných staveb umístěných na pohledově exponovaných místech, jako například lichtensteinská kaple sv. Rocha v Úsově (1624), dietrichsteinská kaple sv. Šebestiána v Mikulově, Andráškova mariánská kaple na Sv. Kopečku u Olomouce (1629–1632) nebo třebíčská kaple zasvěcená Povýšení sv. Kříže z let 1644–1645.

3.10. Stavební tradice

Sakrální architektura byla odpradáвна nositelkou technického rozvoje, jak ukazuje příklad vývoje kleneb užívaných zpočátku výlučně pro stavby kultovní. Můžeme to pozorovat také u moravského sakrálního stavitelství. Kromě skupiny staveb s dřevěnými trámovými stropy byla k přestropení sakrálních prostor

⁵³⁴ Ibidem, s. 35–36.

⁵³⁵ Viz například: Lenka Pellová, *Česká barokní krajina a její proměny. Různé přístupy ke krajině v barokním období* (magisterská diplomová práce), Katedra environmentálních studií FSSMU, Brno 2006.

nejčastěji využívaná valená klenba. Po období gotické klenební a konstrukční praxe byly postupně obnovovány starší, předgotické konstrukce a principy.⁵³⁶ V našich zemích byli nositeli klenebních inovací od 1. poloviny 16. století zedníci, kameníci, štukatéři a stavitelé přicházející často z oblastí dnešní severní Itálie a Švýcarska, kteří používali v běžné produkci především valené klenby doplněné styčnými nebo nestyčnými trojbokými výsečemi (lunetami).⁵³⁷ S příchodem Italů do českého, v duchu pozdní gotiky laděného prostředí se proměnila stavební technika a způsob výstavby. V gotice se části stavby většinou tesaly, vytvářela se nosná síť žeber, která se pak vyzdívala na bednění osazené na horní ploše žebra.⁵³⁸ Statiku odvážných gotických konstrukcí zajišťoval zejména vnější opěrný systém. Odpovědnost za statickou i výtvarnou stránku díla nesl kameník. Renesanční a pozdější stavba probíhala odlišně. Nejprve se stavěly holé zdi, štíty a klenby, které prováděl zedník. Kameník osazoval pouze kamenné architektonické součásti, jako ostění oken či dveří, teprve poté, když byla stavba dokončena.⁵³⁹ V renesanci byly někdy valené klenby a kupole ztužovány na rubu a líci kleneb žebry, čímž došlo k zesílení hran ve styku dvou různých ploch klenby.

Takové řešení představovalo spojení stavební techniky s formálním záměrem.⁵⁴⁰ Žebra dovolovala ztenčení okolního zdiva, ale na rozdíl od gotických kamenných žeber vznikala zároveň s okolním zdivem klenby, nebyla tedy prováděna v předstihu jako samostatný prvek.⁵⁴¹ Žebra nejčastěji zdůrazňovala hrany výsečí a byla často navléknuta na středové vrcholové přímký klenby. Často již ani neměla zásadnější statickou funkci. Někdy místa zpevňovala, ale většinou byla pouze dekorací (štuková či zavěšená žebra). Klenby byly nejčastěji tvořeny cihlami, s tím, že směřování cihelné vazby se od středověkých vazeb odlišovalo, proměnil se směr kladení cihel.⁵⁴² Nově se rozvíjející renesanční umění v případě řešení kleneb předpokládalo následnou úpravu štukovou výzdobou a z počátku zřejmě naráželo na nedostatek schopných štukatérů. Souviselo to se zdejší silnou kamenickou tradicí, v níž

⁵³⁶ Lipanská, *Historické klenby* (pozn. 486), s. 24.

⁵³⁷ Škabrada, *Konstrukce historických* (pozn. 148), s. 108–135, s. 120.

⁵³⁸ *Ibidem*, s. 113.

⁵³⁹ Šamánková (pozn. 47), s. 41.

⁵⁴⁰ Lipanská, *Historické klenby* (pozn. 486), s. 24.

⁵⁴¹ *Ibidem*, s. 25.

⁵⁴² Škabrada, *Konstrukce historických* (pozn. 148), s. 108–135.

výzdoba kamenným síťovaným žebrováním spojovala principy a požadavky statické a zároveň dekorativní. Většina renesančních kleneb zůstávala holá, bez štukatury, bohatě se pojednávaly zakázky jen těch nejvýznamnějších osobností, což mohlo v kontrastu bohatých vzorů žebrových kleneb působit nedokončeně nebo málo dekorativně.

V moravském sakrálním stavitelství konce 16. a počátku 17. století byly nejčastěji využívány konstrukce valených kleneb.⁵⁴³ Klenby byly buď prosté valené, ale častěji se setkáváme s plochami rozčleněnými výsečemi a pasy.⁵⁴⁴ Pokud bylo vzepětí obou kleneb shodné, označujeme tyto výseče jako styčné, takže můžeme mluvit o klenbě křížové. Oblouk klenby bývá tvořen částí kružnice, nebo se mohlo jednat o stlačený oblouk, jehož průřez vychází z tvaru oválu blízcího se elipse. Konstrukce takového oblouku na konci 16. století je popsána Sebastianem Serliem (poměr převýšení se pohybuje okolo hodnoty 0,7).⁵⁴⁵ Se zvyšováním stavitelské dovednosti při početné stavební produkci v průběhu 2. poloviny 16. a počátku 17. století se profily kleneb postupně snižovaly, ale stlačený oblouk se častěji začal používat až v druhé polovině 17. století. Barokní stlačený oblouk navržený Francescem Borrominim byl na rozdíl od renesančního konstruován odlišně (poměr převýšení měl 0,75).⁵⁴⁶

Náběhy výsečí kleneb mohly být zcela hladké, nebo také velmi často nasedaly na tektonický prvek, jako byly pilastry, sloupy, konzoly či náběžní římsy. Rytmus členění klenby odpovídal většinou rozvržení oken. Mezi tektonickými prvky (náběhy výsečí) vzniklá klenební pole mohla být oddělena z rubu, líce či z obou stran klenby klenebními pasy, které ji členily na menší úseky, a tím ulevily zatížení zdiva.⁵⁴⁷

Ranou variantou zaklenutí jednolodního obdélného prostoru byla prostá nečleněná valená klenba půlkruhového průřezu, opírající se o dvě protilehlé zdi.⁵⁴⁸ Příkladem užití takové klenby, jejíž patu obíhala nepřerušovaná průběžná

⁵⁴³ Valené klenby byly v moravském stavitelství známy již dlouho. Valené a křížové klenby se na našem území používaly již v předrománské a románské architektuře, ale i podněgotické. Statiku u nich zajišťoval jejich malý rozpon a dostatečná mocnost obvodového zdiva v kombinaci s opěráky.

⁵⁴⁴ Syrový, *Architektura* (pozn. 339), s. 150–153. – Lipanská, *Historické klenby* (pozn. 486), s. 24–25. – Škabrada, *Konstrukce historických* (pozn. 148), s. 108–135. Výseče byly často umístěny v místech oken, ale nikoliv nutně. Výseče jsou útvary vzniklé průnikem dvou valených kleneb, většinou s odlišným rozponem a vzepětím, případně i průřezem.

⁵⁴⁵ Lipanská, *Historické klenby* (pozn. 486), s. 24–25. – Růžena Štíhová, *Geometrie v architektuře Santiniho-Aichla*, Matematicko-fyzikální fakulta UK, Praha 2008, s. 34–41. Převýšení klenby je poměr výšky klenby ku polovině šířky.

⁵⁴⁶ Lipanská, *Historické klenby* (pozn. 486), s. 24–25. – Štíhová, *Geometrie v architektuře* (pozn. 545).

⁵⁴⁷ Škabrada, *Konstrukce historických* (pozn. 148), s. 130–135.

⁵⁴⁸ Lipanská, *Historické klenby* (pozn. 486), s. 31.

římisa, nacházíme u nejstarších kapucínských staveb objevujících se od počátku 17. století na území Čech a Moravy. Nejstarším takovým kompletně dochovaným příkladem je na Moravě kapucínský kostel Panny Marie ve Vyškově z roku 1616. Bohužel starší kapucínské kláštery v Brně a Olomouci byly zničeny z obranných důvodů kvůli své poloze před hradbami; z druhé nejstarší moravské kapucínské sakrální stavby v Mikulově zbyl jen presbytář.⁵⁴⁹ Nečleněná plocha klenby vyškovského chrámu se zrcadlila i v podobě bočního zdiva, které zůstalo rovněž hladké bez pilastrů. Plochy stěn člení pouze prolomené okenní otvory pod patou klenby.

Že se jednalo na našem území o ustálený typ prvních kapucínských staveb, budovaných nečleněnou valenou klenbou, dokládá nejen znojemský chrám sv. Jana Křtitele (1628–1632), ale také řada českých příkladů: chrám Panny Marie Andělské v Praze na Hradčanech (1600), kostel sv. Václava v Roudnici nad Labem (1615) nebo chrám sv. Josefa na Novém Městě pražském (1633) a další. Tento typ valené nečleněné klenby navazuje na renesanční italské vzory, a to zejména na Albertiho baziliku Sant'Andrea v Mantově (1472), nebo na milánské příklady, jako je kostel Santa Maria presso San Satiro (Donato Bramante, 1478) nebo podobně zaklenutý milánský kostel Santa Maria presso San Celso (klenba z roku 1506). Je však třeba připomenout, že kapucínská architektura byla specifickým typem se zvláštními řádovými pravidly a historizujícími tendencemi. Někdy mohly být tyto půlválcové klenby rozčleněny velmi mělkými výsečemi (lunetami), například kvůli horní etáži drobných oken (většinou kruhových, zv. okuly). Jako příklady takových kleneb s okuly uveďme kostel sv. Jana Křtitele ve Velkých Losinách nebo chrám sv. Archanděla Michaela v Branné.

Pro zajištění dlouhodobé stability kleneb bylo důležité zmenšit či potlačit jejich roztlak v místech, která jsou nejvíce zatěžována.⁵⁵⁰ V závislosti na experimentování s tvary kleneb a jejich čím dál odvážnějšími formami bylo ve sledované době zachycení vodorovných sil kleneb obvykle řešeno několika různými způsoby. Velmi často bylo využíváno typologicko-konstruktivního

⁵⁴⁹ Mnoho z raných kapucínských kostelů se nedochovalo, protože bývaly budovány před hradbami, a například v případě Olomouce a Brna byly během třicetileté války zničeny, později byly vybudovány na jiném místě.

⁵⁵⁰ Platilo, že byly starší konstrukce kleneb vesměs více vzdušné, mladší více ploché.

konceptu,⁵⁵¹ který spočíval ve funkčním obklopení zaklenutých místností přidruženými prostory.⁵⁵² Jejichž stěny pak v roli kontrafortů tlak klenby zachytily a vhodně rozvedly.

Pokud ale nebylo potřeba přidružené stavby budovat, tak bylo obvodové zdivo často v místě svého největšího zatížení zpevněno zděnými podpůrnými prvky: vnějšími a vnitřními opěráky (pilíři) či kontraforty, mezi nimiž často vznikaly boční kaple či oltáře. Nárožní opěráky mohly být ve dvojicích, které k sobě byly kolmé, další možností byl tzv. sevřený opěrák, který nároží obemykal, nebo pak nárožní opěrák diagonální, kterému se říká francouzský.⁵⁵³ Přestože se v moravském sakrálním stavitelství ještě na počátku 17. století k zachycení vodorovných tlaků kleneb běžně využívalo přiznaného jednoduchého způsobu podpěry kleneb pomocí vnějších opěráků, můžeme pozorovat, že se do popředí zájmu dostávaly také nové způsoby, snažící se veškeré ztužující prvky skrýt v částech budov nepřístupných pohledu, jako například v podstřeší, čímž mohly vznikat odvážnější konstrukce kleneb bez vizuálního zatížení doprovodnými pomocnými konstrukcemi a z klenby architektury vytvořit iluzivní lehkou vznášející se „*plachtu*“.

Oba koncepty byly kombinovány s vkládáním různých vyztužujících prvků, schopných vodorovné síly také účinně zachytit. Jednalo se o zděné prvky různě kombinované s kovanými kleštinami či dřevěnými táhly zabudovanými do konstrukcí zdiva, kleneb a krovů. Zejména v profánní architektuře se můžeme setkat s používáním železných kovaných klestín,⁵⁵⁴ užívaných tam, kde se nedal roztlak klenby zachytit jinými prostředky. Užití klestín bylo vesměs zcela pragmatické, tzn. bylo umístěno v nejlépe funkční, i když viditelné pozici pod lícovou stranou kleneb.⁵⁵⁵ Renesance dokázala tento ryze technický prostředek povýšit jeho prostorovým řazením a umístěním na estetický záměr.⁵⁵⁶ Barokní stavitelství sice na renesanci obnovené a zavedené principy úzce navázalo, ale viditelná táhla byla vzácná.

⁵⁵¹ Škabrada, *Konstrukce historických* (pozn. 148), s. 108.

⁵⁵² Kaple, loď, emporý, věže apod.

⁵⁵³ Syrový, *Architektura*, Praha 1972, s. 221–222.

⁵⁵⁴ Gotika vodorovné složce výslednice staví do cesty komplikovaný a mohutný opěrný systém, i když si již taky někdy pomáhala kovovými trny apod., jako můžeme pozorovat na klenbě Vladislavského sálu v Praze. (Dle sdělení Ing. Vinaře.)

⁵⁵⁵ Škabrada, *Konstrukce historických* (pozn. 148), s. 108–135, s. 120.

⁵⁵⁶ Lipanská, *Historické klenby* (pozn. 486), s. 25. – Škabrada, *Konstrukce historických* (pozn. 148), s. 122. Renesancní inovace se na kostelních klenbách projevily užitím také klenby neckové (variace klášterní klenby nad obdélníkem) s téměř plochým středovým polem, což vyžadovalo dovednost provedení velmi ploché segmentové klenby jako například v kostele v Kralovicích.

Na celkovém obrazu staveb se výrazně podílí také způsob provedení omítek fasád kostelů, její struktura a barevnost. Omítky přispívaly k celkovému výrazu i způsobu jejich vnímání, resp. čtení v nich. Originální provedení fasád či části omítkových vrstev se na existujících stavbách většinou nedochovalo, avšak přesto existují výjimky. Fragmenty původních fasád lze nejčastěji nalézt pod nánosy novějších vrstev nebo v podstřeší, kde zůstaly zachovány například při změně sklonu střechy. Na konci 16. a počátku 17. století je na Moravě patrný přechod od plošné mnohdy figurální sgrafitové výzdoby k jejímu omezení do podoby pouhého rytého a barevně odlišeného vyznačení říms, bosáže, lisen či pilastrů. Postupně se stále častěji uplatňovalo tektonické členění, na fasádě provedené plasticky ve štuce. Z dochovaných příkladů zjišťujeme, že ve většině případů se na Moravě a Slezsku jednalo o světlé jednobarevné fasády, což odpovídá názoru nejen Albertiho,⁵⁵⁷ ale také Andrey Palladia, který o barevnosti chrámů píše: „Mezi všemi barvami není žádná, která by se hodila chrámům více než běloba, ježto čistota barvy a života je nanejvýš milá Bohu“.⁵⁵⁸ Ve 2. polovině 17. století zaznamenáváme již výzdobu pomocí rozčlenění ploch na hladké a hrubé (stříkané) plochy, které jinak odrážely světlo a fasáda kontrastem těchto ploch působila jako dvoubarevná.⁵⁵⁹

⁵⁵⁷ L. B. Alberti doporučuje v chrámech bílou barvu. Wittkower, *Architectural Principles* (pozn. 29), s. 13.

⁵⁵⁸ Andrea Palladio, *Čtyři knihy o architektuře*, Praha 1959, s. 225.

⁵⁵⁹ Jiří Kroupa, Světlo a stín v barokní architektuře, in: Tomáš Knoz (ed.), *Morava v době baroka*, Brno 2004, s. 72–73. – Belšík – Myslivečková, *Stříkané omítky* (pozn. 406).

4. Typologie moravské sakrální architektury

4.1. Jednolodní stavby

4.1.1. Skupina plochostropých jednolodních chrámů s odsazeným polygonálním presbytářem

Nejběžnějším typem sakrálních staveb ve sledované době přelomu 16. a 17. století byl půdorys tvořený prostorem lodi a odsazeným presbytářem. Tyto chrámy svým jednoduchým rozvrhem přirozeně navazovaly na obvyklé uspořádání starších svatyní pocházejících románského či gotického období. Často se také jednalo o přestavby, kdy nové stavby navazovaly na starší, a to zejména z ekonomických důvodů, což však přirozeně jejich podobu ovlivňovalo.

Přestože většina staveb bývala opatřována klenbami, můžeme v oblasti zaznamenat skupinu staveb, u nichž záměrně nedošlo ke kompletnímu zaklenutí. Valenou klenbu měl většinou pouze presbytář, ale loď kostela byla programově opatřena rovným stropem. Častější výskyt kostelů s dřevěnými stropy byl zřejmě dán charakterem zdejší krajiny s dostatkem dřeva a s tím související silnou tesařskou tradicí. Dřevěná stropní konstrukce nebyla v našem prostředí nic neobvyklého, ba naopak v profánní architektuře se vyskytovala častěji než klenby, považované za odolnější a trvanlivější, a právě od období renesance docházelo z požárně-bezpečnostních důvodů k nahrazování dřevěných stropů zděnými klenbami.⁵⁶⁰ Dřevěné stropní konstrukce se vyskytovaly rovněž v Itálii, kde byly rovné stropy v sakrální architektuře běžné.

V oblasti sovineckého a rabštejnského panství byla vysledována skupina kostelů s rovným stropem, které budoval od začátku poslední čtvrtiny 16. století protestant Jan st. Kobylka z Kobylího (1545–1630). Sňatkem s dědičkou držitele sovineckého a rabštejnského panství Vavřince Edera ze Štiavnice, Annou Ederovnou ze Štiavnice, v roce 1592, se Jan zařadil mezi nejbohatší moravské šlechtice a jeho kariéra začala stoupat.⁵⁶¹ Stavby, které na jeho panství vznikaly, spojuje opakující se koncept spočívající v plochostropé

⁵⁶⁰ Škabrada, *Konstrukce historických* (pozn. 148), s. 82–110. Takový trend lze zaznamenat v profánní architektuře například v loubí přiléhající k radnici na náměstí T. G. Masaryka v Lipníku nad Bečvou. Viz Hana Myslivečková, *Lipník nad Bečvou, náměstí T. G. Masaryka. Stropní konstrukce loubí domu čp. 90. Nálezová zpráva*, NPÚ, ú. o. p. Olomouc 2018.

⁵⁶¹ Například od roku 1608 byl stálým předsedícím zemského soudu.

lodi a různě variovaném klenutém presbytáři.⁵⁶² Spojovacím a identifikačním motivem těchto staveb je, kromě jednoduché tvarové koncepce a goticko-renesančního tvarosloví, výskyt kamenných erbovních desek, které nesou více méně jednotnou podobu. Na nich se nacházejí alianční erby fundátorů, jejichž jména jsou uvedena na nápisových tabulkách ve spodní části desky.

Do této skupiny staveb, které Jan st. Kobyłka z Kobyliho na svém panství budoval, patří **kostel sv. Jiří v Lomnici u Rýmařova** [9–11], který vznikl na místě starší, zřejmě z části dřevěné svatyně v roce 1603,⁵⁶³ jak naznačuje datum na desce s erby zakladatelů umístěné nad jižním půlkruhově završeným portálem. Jaroslav Chytil, s odvoláním na prameny, uvádí, že základní kámen byl položen až dne 28. května 1608, kdy byli povoláni stavební mistři Martin Günter s vyměřovači, dále pak mistr tesařský Paul Wenzel.⁵⁶⁴ Požár v roce 1854 zničil velkou část kostela, kromě střechy a veškerého vybavení shořel také původní strop.⁵⁶⁵ Půdorys orientovaného kostela sv. Jiří opakuje sledovaný rozvrh lodi s odsazeným a stejně vysokým zaklenutým presbytářem, odděleným od plochostropé lodi vítězným obloukem a západní věží. Presbytář, podpíraný nečleněnými opěráky, je zaklenut valenou klenbou, jejíž čela jsou hrotitě ukončena. Ze stylizovaných, patrně neogotických konzol vyrůstají štuková žebra kopírující hrany výsečí. Setkávají se v prostředním prutu probíhajícím po vrcholu klenby; jednoduchou štukovou profilaci nese rovněž půlkruhově ukončený vítězný oblouk.⁵⁶⁶ Interiér je prosvětlován okny s lomeným obloukem.

Významnou pozornost věnoval Jan starší Kobyłka z Kobyliho v letech 1602–1603/1606? také přestavbě farního **kostela sv. Kunhuty v Pasece** [12–13],⁵⁶⁷ jehož kryptu si zvolil za své rodové pohřebiště a do níž dal pohřbit svou druhou manželku Annu Ederovnu ze Štiavnice († 1607). Z původního kostela se

⁵⁶² Těmto stavbám se většina badatelů nevěnuje, všimá si jich ale Leoš Mlčák: Mlčák, Pozdněrenesanční luterské (pozn. 8). – Mlčák, *Zvony na Šumpersku* (pozn. 8). – Augustínková, *Sakrální architektura* (pozn. 9).

⁵⁶³ Samek, *Umělecké památky 2* (pozn. 126), s. 413. Bohumil Samek uvádí, že byl v Lomnici kostel založen zřejmě spolu s vesnicí, protože v roce 1351 je tam připomínána fara. – Rok 1603 uvádí evidenční karta. Viz Evidenční list nemovitě kulturní památky, Lomnice, kostel sv. Jiří, poř. č. 124, Národní památkový ústav, <https://www.pamatkovykatalog.cz/kostel-sv-jiri-12904563>, vyhledáno 5. 11. 2019. – Mlčák, Pozdněrenesanční luterské (pozn. 8), s. 49. – Zdeňka Bláhová, Kostel s. Jiří, 15. století, Lomnice, in: Hlobil – Perůtka et al. (pozn. 8), s. 174.

⁵⁶⁴ S odkazem na další listinu Chytil zmiňuje, že místní 30. srpna 1608 v čele s fojtem A. Parschem dohlížejí na kostelní stavbu, při níž byla vztyčena věž. Jaroslav Chytil, *Lomnický kostel sv. Jiří, Rýmařovský horizont, č. 07, Rýmařov 2006*.

⁵⁶⁵ V roce 1893 byly interiéry upraveny neogoticky.

⁵⁶⁶ Mlčák, Pozdněrenesanční luterské (pozn. 8), s. 49.

⁵⁶⁷ Myslivečková, *Pozdně gotické* (pozn. 493), s. 222–231. – Hana Myslivečková, Věž kostela sv. Kunhuty, in: Hlobil – Perůtka et al. (pozn. 8), s. 214.

ale zachovala jen věž s letopočtem 1603, ukončená s fragmentárně dochovanou atikou podobného tvaru jako věže kostelů v Medlově a Újezdě u Uničova.⁵⁶⁸

Jan Kobyłka se svou ženou Annou zasáhli také do podoby **kostela sv. Jana Křtitele v Ryžovišti** [14], jak ukazuje fundační kamenná deska s datací 1603 (1604?).⁵⁶⁹ Renesanční stavební fáze je patrná zejména na věži, loď byla později výrazněji upravována.

Další svatyní, kterou v roce 1606 postavili tito aktivní protestantští stavebníci,⁵⁷⁰ je **kostel Nejsvětější Trojice ve Velké Štáhli** na Bruntálsku [15–17]. Na jednoduchou plochostropou loď⁵⁷¹ s předsazenou západní věží navazuje odsazený trojboce ukončený presbytář zaklenutý hladkou klenbou členěnou trojúhelnými hrotitě ukončenými výsečemi. Stabilita klenby presbytáře je v exteriéru doplněna jednoduchými neodstupněnými opěráky. Doba výstavby je datována heraldickou deskou zakladatelů s letopočtem 1606.

Stejní stavebníci přestavovali v letech 1610–1614 také luterský **kostel Tří Králů ve Frýdlantě nad Moravicí** (dnes Břidličná v okrese Bruntál) [18–20], což dokládají tentokrát samostatné erbovní desky.⁵⁷² Avšak podle letopočtu 1577 na fasádě věže kostela byla výstavba započata dřívějším majitelem panství, otcem Janovy manželky Vavřincem Ederem ze Štiavnice⁵⁷³ a souvisela s rozvojem těžby rud a jejich zpracováním a také těžbou dřeva v oblasti. O přestavbě existuje také písemný záznam v podobě pamětní listiny umístěné

⁵⁶⁸ Evidenční list nemovité kulturní památky, Paseka, Kostel sv. Kunhuty, poř. č. 1906, Národní památkový ústav, <https://www.pamatkovykatalog.cz/kostel-sv-kunhuty-se-hrbitovem-534070>, vyhledáno 5. 11. 2019. Není jasné, jaký měla původní stavba presbytář, ale podle malby na obraze bočního oltáře dnešního kostela se jednalo o jednoduchou jednolodní stavbu s apsidou. V roce 1784 byla stará stavba kromě věže zbořena, zbudován byl kostel v dnešní podobě s dřevěnou klenbou, je však možné, že ve zdivu jsou zachovány části původní stavby, jako například vítězný oblouk. Myslivečková, *Pozdně gotické* (pozn. 493), s. 214–221. – Hana Myslivečková, *Architektura věží pozdní gotiky a rané renesance na Olomoucku*, in: Hlobil – Perůtka et al. (pozn. 8), s. 137–139. – Leoš Mlčák, *Kostel sv. Petra a Pavla, 1520–1536, Medlov*, in: Hlobil – Perůtka et al. (pozn. 8), s. 176. – Během poslední opravy byly z atiky bohužel odstraněny charakteristické konzoly.

⁵⁶⁹ Čitelná jsem obě číslice vyrytá přes sebe.

⁵⁷⁰ Podle nápisu ještě v roce 1862 čitelného karta NPÚ. Evidenční list nemovité kulturní památky, Velká Štáhle, kostel Nejsvětější Trojice, poř. č. 100653, Národní památkový ústav, <https://www.pamatkovykatalog.cz/kostel-nejsvetejisi-trojice-13037455>, vyhledáno 5. 11. 2019.

⁵⁷¹ Strop je hladký, na bocích sklopený.

⁵⁷² Evidenční list nemovité kulturní památky, Břidličná, kostel sv. Tří Králů, poř. č. 50, Národní památkový ústav, <https://www.pamatkovykatalog.cz/kostel-sv-tri-kralu-13041212>, vyhledáno 5. 11. 2019. Teprve od roku 1655 zasvěcený Třem králům jako římskokatolický. Ve Frýdlantě byla jedna z nejstarších luteránských farností Alois Matuška, *Z historie Frýdlantu nad Moravicí, dnes Břidličné*, Bruntál 2018, s. 3, <http://www.mu-bridlicna.cz/5993-strucna-historie-mestecka-bridlicna-na-rymarovsku>, vyhledáno 6. 4. 2019.

⁵⁷³ Sovinecké panství od Boskoviců koupil v roce 1575.

v báni věže, podle něhož se předpokládá, že byl kostel rozšířen a zvýšena jeho loď.⁵⁷⁴ Podle popisu rozsahu prací, ale i podoby obnažené fasády po osekání vnějších omítek kostela,⁵⁷⁵ na němž nebyly čitelné žádné fáze přestavby, je však pravděpodobnější, že loď i presbytář pocházejí z jedné stavební fáze. Lucie Augustinková dokonce popisuje, že při opravě dnes hladké věže kostela byly ve zdivu zdokumentovány pásy osekáných tvarovek, které musely původně vyčnívat z líce zdiva jako římsy.⁵⁷⁶ Z doby výstavby chrámu se dochovaly také zbytky sgrafita a vstupní portál. Na severovýchodní straně se nacházejí točité schodiště a sakristie s oratoří v patře.⁵⁷⁷ Dva mohutné opěráky na severní straně byly spíše reakcí na nějaký statický problém, což naznačuje fotodokumentace z doby odhalení zdiva. Loď kostela měla být podle Augustinkové v 19. století prodloužena, fasáda s termálním oknem nad obdélným vstupem tedy nepochází z doby výstavby lodi.⁵⁷⁸ Interiér lodi i presbytáře je osvětlen okny s lomenými záklenky. Klenba v presbytáři, členěná hrotitými trojúhelnými výsečemi, byla vystavěna bez použití vnějšího opěrného systému. Hrany výsečí jsou v interiéru opatřeny výraznými hřebínky včetně pro renesanci typického motivu středového hřebínku ve vrcholu klenby.

Kromě výše uvedených stavebníků si obdobné řešení rovně zastropené lodi s klenutým presbytářem zvolil v letech 1611–1612⁵⁷⁹ ve svém **kostele sv. Maří Magdaleny v Horním Městě u Rýmařova** na Bruntálsku [21–23] také protestant Ondřej Hofmann z Grunbüchlu a Štřekova (cca 1570–1617).⁵⁸⁰ Po smrti svého otce Ferdinanda, původem ze Štýrska,⁵⁸¹ zdědil kromě všech statků i vzácnou rodovou knihovnu.⁵⁸² Horní Město s hornickou tradicí se díky císařským výsadám rozrůstalo, stalo se střediskem dolování a byla sem přenesena i farnost. Ondřej Hofmann byl napojen na významné protestantské

⁵⁷⁴ Matuška, *Z historie Frýdlantu* (pozn. 572).

⁵⁷⁵ K nevhodnému kompletnímu osekání omítek došlo během oprav kostela v roce 2010, čímž velmi pravděpodobně byly odstraněny vrstvy historických omítek včetně případných zbytků sgrafita či maleb.

⁵⁷⁶ Augustinková, *Sakrální architektura* (pozn. 9), s. 111.

⁵⁷⁷ Starší fotodokumentace ukazuje, že bylo východní okno presbytáře druhotně zazděno a upraveno na kruhový tvar. Tato úprava byla odstraněna až ve 2. polovině 20. století.

⁵⁷⁸ Augustinková, *Sakrální architektura* (pozn. 9), s. 98.

⁵⁷⁹ Samek, *Umělecké památky 1* (pozn. 245), s. 522. – Augustinková, *Sakrální architektura* (pozn. 9), s. 65.

⁵⁸⁰ Původní osada Hankštejn byla povýšena v roce 1580 za císaře Rudolfa II. na svobodné císařské horní město s názvem Bergstadt – Hangstein (Horní Město). Rabštejnské panství, do nějž patřilo i Horní Město, Hoffmannové zakoupili roku 1583.

⁵⁸¹ Přicházeli němečtí protestantští horníci z Krušných hor.

⁵⁸² Kateřina Hausnerová, *Ferdinand Hofmann z Grünbüchlu (1540–1607). Knihovna zapomenutého sběratele Rudolfovy doby* (magisterská diplomová práce), FF UP, Katedra historie, Olomouc 2012, s. 85.

osobnosti, například jeho svatba s Johanou Apolenou z Kolovrat, dcerou Volfa Novohradského, se v roce 1603 konala v pražském sídle jednoho z předních představitelů protestantské stavovské většiny Petra Voka z Rožmberka.⁵⁸³ Po požáru v roce 1659 byl interiér lodi kostela vybaven impozantními patrovými celodřevěnými emporami, dále byl pořízen nový záklopový strop, prolomena spodní okna, přistavěno schodiště vedoucí na oratoř nad sakristií a zbudována jižní předsíň se schodištěm na empory.⁵⁸⁴

Také **kostel sv. Wolfganga ve Vikanticích** v okrese Šumperk [24–25], zastropený rovným stropem s mírně odsazeným presbytářem, byl zřejmě budován během poslední čtvrtiny 16. století. Podle dochovaného latinského nápisu byl zvon umístěn ve věži ulit pro katolíky vratislavským mistrem Hansem Fuchsem v roce 1577.⁵⁸⁵ V kostele se také nacházela pozoruhodná kazatelna opatřená erby donátorů Jana mladšího Bruntálského z Vrba (1563–1608) a jeho manželky Alžběty Hoffmannové z Grünbüchlu.⁵⁸⁶

Analogické stavební koncepty plochostropé lodi a zaklenutého presbytáře se například vyskytovaly v **kostelech sv. Máří Magdaleny v Podlesí, dříve Krumperky** (po roce 1598),⁵⁸⁷ **Sv. Trojici ve Vysoké Studnici** (1605)⁵⁸⁸ nebo **Nejsvětější Trojici v Bystřici nad Pernštejnem** (1613–1615).⁵⁸⁹ Lodi výše uvedených staveb byly ale později zaklenuty.⁵⁹⁰

⁵⁸³ Březan Václav: *Životy posledních Rožmberků. II. Život Petra Voka z Rožmberka*. Praha 1985, s. 568.

⁵⁸⁴ Samek, *Umělecké památky 1* (pozn. 245), s. 522–523. Ty pak v roce 1690 vyzdobil malíř Weintritt.

⁵⁸⁵ Zvon je opatřen latinským nápisem psaným kapitálou: „VERBUM DOMINI MANET IN AETERNUM HANS FUCHS ME FECIT M D L XX VII“. „Slovo Páně trvá na věky.“ 1 Petr 1,24. Pod dolní linkou zvon obtáčí stylizovaný ornament s motivem festonů a okřídlených hlaviček andělů. Krku zvonu vévodí reliéf Panny Marie s Ježíškem v paprscité aureole. Panna Marie přitom stojí na hadovi a půlměsíci. – Mlčák, *Zvony na Šumpersku* (pozn. 8), s. 24. Výzdoba zvonu v podobě katolických motivů naznačuje, že zvon vznikl pro katolického objednavatele. Roku 1646 byl do hrobky v chrámu pochován držitel vikantického dvora Jan Václav Sedlnický svobodný pán z Choltic.

⁵⁸⁶ Evidenční list nemovité kulturní památky, Vikantice, kostel sv. Wolfganga, poř. č. 1228, Národní památkový ústav, <https://www.pamatkovykatalog.cz/kostel-sv-wolfganga-534562>, vyhledáno 5. 11. 2019. V nedávné době byla převezena do Branné. Kazatelnu detailně popsal Josef Faltičko. Josef Faltičko, *Pozdně renesanční sakrální stavby na území bývalého panství Kolštejn (Branná)* (bakalářská diplomová práce), Katedra teorie a dějin výtvarných umění FFUP, Olomouc 2018, s. 38–41.

⁵⁸⁷ V roce 1683 zásadně přestavěný.

⁵⁸⁸ Původně protestantská modlitebna byla vystavěna rodem Grünů ze Stürzenberga.

⁵⁸⁹ V původně moravské oblasti dnes zasahující do Čech v okrese Žďár nad Sázavou vystavěl evangelík Jan Čejka z Olbramovic.

⁵⁹⁰ Samek, *Umělecké památky 1* (pozn. 245), s. 326. V roce 1735 byla původní stavba kostela upravena, kdy kostelní loď byla zaklenuta valenou klenbou s výsečemi.

4.1.2. Několik příkladů jednolodních zaklenutých staveb s odsazeným presbytářem, s vnějším opěrným systémem

Tradiční koncepci podélné stavby s odsazeným presbytářem a kompletně zaklenutým interiérem, zajištěným primárně vnějším opěrným systémem obíhající stavbu, si pro svůj chrám zvolila řada významných stavebníků. Jejich charakter dokládá, že se jedná o spolu nesouvisející solitéry.

Takovou koncepci nacházíme u hřbitovního **kostela sv. Stanislava v Mohelnici** [26–27],⁵⁹¹ který nechal v letech 1577–1584, vybudovat zdejší rodák, pražský arcibiskup Antonín Brus (eps. 1561–1580),⁵⁹² znalý názorů Tridentského koncilu, kterého se osobně účastnil.⁵⁹³ Kostel byl během švédských válek poškozen a znovu od roku 1664 opravován mohelnickými farníky za přispění biskupa Karla z Lichtensteinu-Castelcornu, který jej posvětil v roce 1695. Z původní Brusovy stavby se zřejmě dochovalo jen půdorysné rozvržení, protože klenba podle Bohumila Samka pochází z roku 1773.⁵⁹⁴ Nevíme přesně, jak původní stavba mohelnického kostela vypadala, je ale možné, že následovala aktuální dobové trendy. Pražský arcibiskup Antonín Brus byl totiž velmi osvíceným stavebníkem, jak naznačuje jen o něco málo starší projekt naprosto ojedinělé desetiboké oválné kaple sv. Vojtěcha před Svatovítskou katedrálou na Pražském hradě, vystavěné v letech 1575–1576 podle projektu Wolmutova nástupce, italského architekta Ulrica Aostalliho.⁵⁹⁵

Tradiční koncepci odsazeného presbytáře zvolil v letech 1587–1589 (svěcen 1591) během stavby svého pohřebního **kostela Narození svatého Jana Křtitele ve Staré Vsi nad Ondřejnicí** (okres Ostrava) [28–36] také katolický držitel panství Ctibor Syrakovský z Pěrkova, významný představitel moravské šlechty, který v letech 1579–1600 zastával funkci nejvyššího písaře markrabství moravského.⁵⁹⁶ Dnešní velmi jednotně a uceleně vyhlížející kostel se západní

⁵⁹¹ Samek, *Umělecké památky 2* (pozn. 126), s. 548–549.

⁵⁹² Biskup vídeňský (1558–1562) a arcibiskup pražský (1561–1580). Kostel vysvětil olomoucký biskup Stanislav Pavlovský dne 17. května 1584. Samek, *Umělecké památky 2* (pozn. 126), s. 548–549.

⁵⁹³ Krčálová, *Kostely české* (pozn. 4), s. 11. – Krčálová, *Renesanční architektura* (pozn. 4), s. 16. Podle Krčálové byl arcibiskup znalý rovněž teoretických spisů o stavitelství a hornoitalské architektury.

⁵⁹⁴ Samek, *Umělecké památky 2* (pozn. 126), s. 548–549.

⁵⁹⁵ Stavba přislíbena již v roce 1563, arcibiskup měl dodat plán. Krčálová, *Renesanční architektura* (pozn. 4), s. 16.

⁵⁹⁶ Krčálová, *Kostely české* (pozn. 4), s. 8. – Zdenka Gläserová-Lebedová, *Stará Ves nad Ondřejnicí v době šlechtických stavebníků v 16. století, 2. část: kamenná výzdoba, Poodří: Časopis obyvatel horní Odry*, Ostrava 2010, 13 (3), s. 20–31. – Libuše Dědková – Antonín Grůza, *Stará Ves nad Ondřejnicí – dějiny obce a její dominanty*, Ostrava 2014.

věží,⁵⁹⁷ odsazeným presbytářem a kompletně zaklenutým interiérem vznikl na místě starší stavby. Půdorysné a výškové odsazení presbytáře – výraz starší tradice – je od lodi oddělen štítem.⁵⁹⁸

Ctiborův otec Jaroš Syrakovský z Pěrkova⁵⁹⁹ spolu s manželkou Kateřinou Petřvaldskou z Petřvaldu započali ve Staré Vsi zhruba v polovině 60. let 16. století přestavbu starší tvrze na renesanční zámek,⁶⁰⁰ jak naznačují kamenné erby umístěné nad vstupem do zámku. Je pravděpodobné, že začali také s přestavbou místního kostela, protože jejich erby nalézáme i na svornících žebrové klenby presbytáře.⁶⁰¹ Ctibor spolu se svou první ženou Alinou Prusinovskou z Víckova v letech 1574–1578 navázal na otcovo dílo, jak naznačuje dvojice aliančních erbů ve vyšších partiích fasády zámku provedená ve sgrafitu.

Na vnitřní epištolní straně presbytáře kostela je umístěn sdružený náhrobní monument spojující do jednotného architektonického rámování náhrobní desky členů rodiny,⁶⁰² pod presbytářem se nachází krypta.⁶⁰³ Na jednotlivých deskách tohoto monumentu jsou znázorněni kromě Ctibora Syrakovského z Pěrkova († 1600) a jeho ženy Aliny /Heleny/ Prusinovské z Víckova († 1578), sestry biskupa Viléma Prusinovského (eps. 1565–1572), pro kterého Ctibor vykonával funkci komorníka,⁶⁰⁴ i Ctiborovi rodiče Jaroš Syrakovský a Kateřina z Petřvaldu. Náhrobní desky Ctiborových rodičů jsou odlišně provedené a dokládají, že do současného souborného monumentu byly osazeny sekundárně a byly zřejmě původně osazeny v jiných prostorových souvislostech. Není ale jasné, jestli Ctibor nechal sdružený nástěnný monument udělat již někdy po smrti své první ženy v roce 1578, nebo až jako součást

⁵⁹⁷ Kostel je mírně vyosen.

⁵⁹⁸ Podobný půdorys kostela s odsazeným nižším presbytářem nalezneme například v kostele sv. Jiří v dolnorakouském Hornu, který byl vystavěn v letech 1594–1597.

⁵⁹⁹ Dědková – Grůza, *Stará Ves* (pozn. 596), s. 38–39 Jaroš biskupský komisař a hukvaldský úředník, kterému Starou Ves-Prosokovice udělil po složitém majetkovém řízení olomoucký biskup Vilém Prusinovský z Víckova (1565–1572) přišel na Moravu z Polska z dobřínského kraje za episkopátu biskupa Stanislava Thurzy (1497–1540), kariéru zahájil za biskupa Jana Dubravia (1541–1553). V roce 1542 je doložen jako úředník největšího mensálního biskupského panství Hukvaldy, na sklonku života je v biskupském kopiáři v roce 1568 označen jako „*hejtman biskupský na Ukvaldách*“.

⁶⁰⁰ Čtyřkřídlá renesanční zámecká budova byla budována v několika stavebních fázích, první renesanční fáze přestavby tvrze na zámek probíhala za Jaroše Syrakovského z Pěrkova někdy v letech 1566–1570. Na otcovo dílo navázal jeho syn Ctibor se svou ženou Alinou v letech 1574–1578.

⁶⁰¹ I když existuje ještě druhá možnost, že erby do presbytáře mohl dát jako připomínku svých rodičů až syn Ctibor.

⁶⁰² Blíže viz: Hana Myslivečková, *Late Gothic, Renaissance and Manneristic Figural Sepulchral Monuments in Moravia and Czech Silesia, Acta Historiae Artium, Academiae Scientiarum Hungaricae, Tomus LX*, 2019, s. 123–160, s. 154.

⁶⁰³ Dnes prázdná krypta pod presbytářem byla zřejmě původně pohřebním místem některých členů rodiny Syrakovských z Pěrkova, ale vzhledem k tomu, že uvnitř pramení vodní zdroj, nebylo dlouhodobé uložení ostatků patrně z technických důvodů vhodné.

⁶⁰⁴ Dědková – Grůza, *Stará Ves* (pozn. 596), s. 39, od roku 1569 se o něm píše jako o biskupském komorníkovi.

výbavy a výzdoby nově budovaného kostela v souvislosti s přípravou svého pohřebního místa. O pořízení kamenných dekoračních prvků v kostele v jedné stavební fázi svědčí obdobný rytý vegetabilní ornament a také velmi blízké provedení hlavic kanelovaných sloupů s vloženým kanelovaným nástavcem a volutami. Úzké pilastry s píšťalami a hlavicí tvořenou palmetovými listy, které vytvářejí architekturu náhrobní sestavy v kostele, nacházíme také na vnitřních portálech zámku. Jižní portál s datací 1589 nese alianční erby stavebníků Ctibora a jeho druhé ženy Johanky Bruntálské z Vrbna, dcery luterána Hynka Bruntálského z Vrbna.⁶⁰⁵

Staroveské zámecké sídlo,⁶⁰⁶ budované v poslední čtvrtině 16. století rodem Syrakovských z Pěrkova⁶⁰⁷ jako reprezentativní sídlo s nedalekým pohřebním kostelem, mělo demonstrovat katolickou orientaci svých stavebníků a jejich úzký vztah k olomouckému biskupství,⁶⁰⁸ jak potvrzuje skutečnost, že 28. dubna 1591 kostel posvětil olomoucký biskup Stanislav Pavlovský.⁶⁰⁹ Na rozdíl od zámeckého sídla, v jehož struktuře se s gotizujícími prvky nesetkáváme, je staroveský kostel směsicí goticko-renesančního tvarosloví, a to nejen svými výtvarnými a uměleckořemeslnými prvky, ale i volbou stavebních konstrukčních postupů. Kombinaci goticko-renesančního tvarosloví nesou například kamenná ostění vstupních portálů.

Na svém průřezu mírně zalomená valená křížová žebrová klenba staroveského kostela, se sítovým dekorem a s heraldickou výzdobou na svornících, je z vnější strany zachycena odstupněnými opěráky. Směr a způsob kladení cihel konstrukce kleneb je již renesanční, použití kamenného žebrového systému naopak silně odkazuje ke gotické stavební tradici. Použité gotické tvarosloví se však neomezuje pouze na vizuálně přístupné prostory. Archaické tvary v podobě reziduí středověké stavební tradice nese také konstrukce krovu. Naznačuje to tedy, že se na výstavbě zřejmě podílela tesařská skupina pracující ještě ve starší stavební tradici, než že by šlo vždy o záměrně volený symbolický

⁶⁰⁵ Na Bruntále a Kolštejně. nejvyššího hejtmana markrabství moravského a zároveň vdova po Zdeňku Lvu z Rožmitálu a Blatné

⁶⁰⁶ K zámku více viz např. Libuše Dědková – Antonín Grůza, *Renesanční zámek ve Staré Vsi nad Ondřejnicí, Průzkumy památek VIII*, 2001, č. 2, s. 132–140.

⁶⁰⁷ Typický příklad přestavby středověké tvrze na renesanční zámek. Na Moravě si velmi podobné zámecké sídlo vybudovali například protestantští Žerotínové v Dřevohosticích. Avšak od subtilního provedení dřevohostických arkád se poměrně masivní sloupy arkád nádvoří ve Staré Vsi poměrně liší.

⁶⁰⁸ Jaroš byl biskupským hejtmanem na Hukvaldech, Ctibor začínal na dvoře biskupa Prusinovského, jako ženu měl jeho sestru a později působil jako biskupský komorník.

⁶⁰⁹ Jak uvádí opis nápisové desky na věži.

historismus. Podobné krovové konstrukce, ztužené klasovými vzpěrami, se v této oblasti dochovaly například v hřbitovním kostele sv. Kříže v Javorníku (krov presbytáře kolem roku 1576–1579), v kostele Nanebevzetí Panny Marie v Branticích (1593) nebo kostele Nejsvětější Trojice v Raduni (1598).⁶¹⁰

Zajímavé souvislosti je možno vidět ve skutečnosti, že staroveský zámecký bosovaný pevnostní portál je blízkou obdobou nedalekého⁶¹¹ zámku kastelového typu ve slovenské Bytči,⁶¹² který nechal v letech 1571–1574 vybudovat na místě starší tvrze nitranský biskup František I. Thurzo,⁶¹³ ve své době jedna z nejmocnějších osobností severozápadního Slovenska.⁶¹⁴ V této souvislosti je rovněž pozoruhodná přestavba nedalekého kostela v Bytči, ke které došlo v roce 1590.⁶¹⁵ Právě rámuující kanelované sloupy portálu s kanelovaným nástavcem, jsou velmi blízké sloupům jižního portálu a nástavcům pod hlavicemi sloupů empory kostela ve Staré Vsi. Přes podobnost použitého tvarosloví se staroveský portál od portálu v Bytči liší vloženým lomeným obloukem, také je výrazně převýšený a chybí mu renesanční proporcionalita. Podobnost některých použitých prvků nemusí nutně naznačovat tvorbu téže dílny, ale jistou míru transformace převzatých a v té době aktuálních vzorů. Vzhledem k úzkým kontaktům Syrakovských k olomouckému biskupství je také pravděpodobné, že někteří kameníci, zaměstnaní na staroveských stavbách, mohli být po jejich dokončení povoláni na biskupské stavby v Bytči.

Ondřej Jakubec se domnívá, že staroveský zděný kostel byl vybudován jako novostavba.⁶¹⁶ Podobně o tom uvažuje i autorská dvojice Libuše Dědková – Antonín Grůza, která zároveň v knize o dějinách Staré Vsi přináší zmínky z písmenných pramenů o existenci starší farní školy, což potvrzuje existenci staršího kostela. Dědková – Grůza uvádějí bez udání pramenů, že Jaroš měl být dne 3. března 1570 pohřben v kostele pod hlavním oltářem původního

⁶¹⁰ Augustinková, *Sakrální architektura* (pozn. 9), s. 121.

⁶¹¹ Obě místa nejsou vzdušnou čarou od sebe příliš vzdálená, odděluje je pohoří Beskyd. Podobný portál nacházíme například také v pernštejnské Litomyšli.

⁶¹² Peter Kresánek, *Slovensko – ilustrovaná encyklopédia pamiatok*, Bratislava 2009, s. 271–275.

⁶¹³ Od 1563 byl majitelem.

⁶¹⁴ Zámku moc neužil, protože ve stejném roce 1574 zemřel. Po jeho smrti v roce 1574 Bytčů převzal Jiří Thurzo (1567–1616) uherský palatín a majitel Bytče v letech 1574–1616. Stavbu kastelu v Bytči měla podle dochovaných zpráv provádět skupina italských mistrů (zedníků a kameníků), kteří údajně předtím pracovali na přestavbě Lietavského hradu. Další nápis, který informuje o začátku stavby je osazen nad vstupním portálem, který se právě nápadně podobá hlavnímu zámeckému portálu ve Staré Vsi.

⁶¹⁵ Jak se můžeme dočíst na desce osazené nad jeho jižním portálem.

⁶¹⁶ Jakubec, *Poznámky k architektonickému* (pozn. 6), s. 618.

dřevěného kostela.⁶¹⁷ Zmínka o pohřbu pod hlavní oltář však jednoznačně naznačuje existenci zděné svatyně s kryptou. Této teorii o přítomnosti starší zděné stavby nahrává také skutečnost, že oba náhrobky Jaroše a Kateřiny, kteří pravděpodobně začali s přestavbou kostela, do kompozice sdruženého náhrobku tvarově i stylově nezapadají a zřejmě pocházejí ze staršího kostela.

Některé dodnes patrné stavební detaily staroveského kostela naznačují, že byl budován v několika etapách nebo během výstavby došlo ke změně plánů, spočívajících zejména v proměně způsobu zastropení či výšky lodi. Svědčí pro to například současné nesmyslné ukončení dřevěného točitého schodiště vedoucího do věže, které bylo vyprojektováno jako vyšší, než je potřeba vzhledem k jeho komunikačnímu provázání s věží. Na další stavební detaily svědčící o budování v několika fázích upozornila ve své dizertační práci Lucie Augustinková.⁶¹⁸ Na obvodovém zdivu nad klenbami jsou v místech mezi výsečemi patrné kapsy po trámech, přičemž by se mohlo jednat o stopy po starším rovném zastropení, patrně s horním i dolním záklopem, vzhledem k průběžné absenci omítek v tomto pásu. S ohledem na dlouhou historii farnosti ve Staré Vsi není vůbec vyloučeno, že mohly být některé starší části kostela do nové stavby zakomponovány. Pro starší existenci současného presbytáře svědčí například znaky Jaroše a jeho ženy na svornících,⁶¹⁹ které jsou ztvárněné odlišným výtvarným rukopisem než ostatní svorníky kleneb v lodi, ale také původně zahroceně tvarované okenní otvory, jak naznačuje fotografie obnaženého zdiva z roku 1931.⁶²⁰ Fotografie jasně dokládá, že cihelný záklenek je druhotný a že okna byla původně v kamenném zdivu završena hrotitě.

Ve srovnání s dalšími moravskými stavbami ze stejného období se jeví jako zajímavý motiv ze všech stran průchozího přízemí západní věže, dnes ze severu a jihu druhotně zazděného.⁶²¹ Podobně volně průchozí předsíň v přízemí západních věží mají také například kostel sv. Bartoloměje v Potštátě⁶²² či navzájem si typologicky velmi blízká dvojice protestantských staveb, a to kostel

⁶¹⁷ Dědková – Grůza, *Stará Ves* (pozn. 596), s. 39.

⁶¹⁸ Augustinková, *Sakrální architektura* (pozn. 9), s. 78.

⁶¹⁹ I když existuje ještě druhá možnost, že erby do presbytáře mohl dát jako připomínku svých rodičů až syn Ctibor.

⁶²⁰ Fotka z archivu v Opavě digi archiv: MNV Stará Ves nad Ondřejnicí, 507, kronika_1_s142_F1,

<http://digi.archives.cz/da/permalink?xid=AD947859E1FA11E5A73E8086F29B66F2&scan=1>, vyhledáno 17. 7. 2018.

⁶²¹ Později došlo k druhotnému uzavření průchodu pod věží, což naznačují zřejmě druhotně odhalené a na kámen očištěné hrotitě završené ostění jižního a severního portálu.

⁶²² Jehož jádro by mělo z doby kolem roku 1500 a později přestavován. Evidenční list nemovité kulturní památky, Potštát, kostel sv. Bartoloměje, poř. č. 519, Národní památkový ústav, <https://www.pamatkovykatalog.cz/kostel-sv-bartolomeje-12607443>, vyhledáno 5. 11. 2019.

ev. Matouše v Brtnici (1588–1589)⁶²³ a kostel Nejsvětější Trojice v Běhařovicích (1596).⁶²⁴ Na všech výše uvedených stavbách se rovněž uplatňuje propojení goticko-renesančního tvarosloví.

Jak již bylo výše zmíněno, s velmi podobným goticko-renesančním tvaroslovím včetně obdobných tvarů volut sloupů, jaké byly použity v kostele ve Staré Vsi, se setkáváme o dva roky později v jezuitském kostele sv. Petra (St. Petri) v Münsteru, na jehož stavbě v letech 1590–1597 je doložen architekt Johann Roßkott (Rosskott) a kameník Johann Kroesem.⁶²⁵ Tato v severním Německu první jezuitská bazilika je sice typologicky odlišná, je ale blízka kombinací goticko-renesančních prvků a určitými kamenickými detaily.⁶²⁶ V této souvislosti se zdá být zajímavé již zmíněné blízké propojení staroveského stavebníka Ctibora Syrakovského z Pěrkova s jezuitským řádem. Olomoucký biskup Vilém Prusinovský, pro něhož Ctibor vykonával funkci komorníka, ve svých postojích rázně vystupoval proti moravským nekatolíkům a v Olomouci roku 1566 založil jezuitskou kolej. Velmi blízky staroveské stavbě je také například evangelický kostel sv. Jiří (St. Georg) v Hornu, vystavěný v letech 1593–1597 ve směsici goticko-renesančního tvarosloví paní Elisabeth Puchheimovou po smrti jejího manžela v roce 1589. Avšak podobné stavby, kombinující goticko-renesanční prvky, vznikaly také v samotné Itálii. Příkladem je kostel sv. Máří Magdaleny v Cusianu v oblasti Trentina, v okolí jezera Lago di Garda. Rozvrh stavby i klenební principy vycházejí zjevně ze shodného základu jako staroveský chrám, ale v Cusianu jsou klenby staticky zajištěny vtaženými pilíři, kostel nemá z exteriéru opěráky.⁶²⁷

Zcela jiné funkce než staroveský katolický kostel pak zastával impozantní **bratrský sbor** s domem a školou v **Lipníku** [37–40],⁶²⁸ který zůstal patrně kvůli nedostatku finančních prostředků zpočátku plochostropý a zaklenutý byl až ve druhé polovině 17. století.⁶²⁹ Sbor založili na místě starší stavby Petr Vok

⁶²³ Humanisticky vzdělaný protestantský šlechtic Hynek Brtnický z Valdštejna se svou manželkou Kateřinou Zajímačkou z Kunštátu si kostel v Brtnici budovali jako pohřební rodový chrám.

⁶²⁴ Protestantský majitel Tavíkovice Jiří Kryštofem Teuffelem z Gundersdorfu.

⁶²⁵ Jeffrey Chipps Smith, *Sensuous worship: Jesuits and the art of the early catholic reformation in Germany*, Princeton 2002, s. 124–126.

⁶²⁶ Anton Henze, *Rheinische Kunstgeschichte*, Dusseldorf 1961, s. 465.

⁶²⁷ Starší stavba byla podobně jako ve Staré Vsi přestavěna (vestavně klenby) během 2. poloviny 16. století.

⁶²⁸ Dnes Lipník nad Bečvou, současné zasvěcení je sv. Františku Serafinskému.

⁶²⁹ Stavba je mířen vyosena. S klenbou se ale jistě počítalo od počátku, jak ukazují opěráky na plánu chrámu z roku 1635. Naposledy podrobně: Potůčková – Myslivečková, Piaristé v Lipníku (pozn. 1).

z Rožmberka se svou ženou Kateřinou z Ludanic, dědickou helfštýnského panství. Základy stavby, která se později stala jádrem piaristického kláštera, byly položeny v roce 1590.⁶³⁰ Stavbu sboru, dokončeného v období 1591/1592, vedl stavitel, zedník či kameník jmenovaný jako Vlach (blíže však neuvedený),⁶³¹ a to nejspíše podle plánu ticinského architekta Baltassara Maggiho da Ronio (1550?–1619), hojně zaměstnávaného Rožmberky,⁶³² i když jeho autorství není pramenně doloženo. Podobný architektonický aparát pozorujeme na Maggiho dalších stavbách, které pro tento rod prováděl. Patrné shody jsou například ve ztvárnění rožmberské rezidenční krumlovské zámecké věže, jindřichohradeckého zámeckého rondelu nebo věže bývalého špitálního kostela sv. Jošta v Českém Krumlově, který nechal Petr Vok v roce 1596 přestavět na bratrský chrám.⁶³³ Pro Maggiho autorství lipnického sboru svědčí i založení stavby na dubových kůlech, což připomíná technologický postup při zakládání letohrádku Kratochvíle, který Maggi rovněž projektoval.⁶³⁴

Přestože lipnický sbor byl piaristy přestavován a rozšířen, původní podoba je dobře čitelná. Reprezentativní podoba lipnického orientovaného jednolodního sboru s odsazeným trojboce uzavřeným presbytářem nesla goticko-renesanční tvarosloví. Je zřejmé, že na rozdíl od kostela ve Staré Vsi měl sbor loď i presbytář od počátku stejně vysoké. Z původní vnitřní podoby lipnického kostela se bohužel nic nedochovalo, stavba měla zcela jistě svou velkolepou podobou nejen demonstrovat konfesijní orientaci svých stavebníků, ale také zdůrazňovat význam prosperujícího města a jeho důležité postavení mezi moravskými středisky jednoty bratrské, která ve městě pořádala několik synod. Již v roce 1587, tři roky před založením lipnického sboru, se Petr Vok odhodlal k okázalé demonstraci své nové víry, kdy veřejně přijímal Večeři Páně

⁶³⁰ K stavební historii bratrského sboru zejména viz Florian Zapletal, *Bývalý bratrský sbor v Lipníku nad Bečvou*, Přerov 1930. – Slavomíra Kašpárková, *Stavebně-historický průzkum. Lipník nad Bečvou I. Kostel sv. Františka Serafinského*, Olomouc 1980. – Krčálová, *Renesanční stavby* (pozn. 4), s. 40–43. – Samek, *Umělecké památky 2* (pozn. 126), s. 358–361. – Jakubec, *Sakrální architektura* (pozn. 17), s. 410, 414, 415. – Iveta Tůmová, *Bratrská chrámová architektura jako nástroj šlechtické reprezentace*, in: Magdaléna Nová – Marie Opatrná (edd.), *Cultural Transfer. Umělecká výměna mezi Itálií a střední Evropou, Sborník příspěvků mezinárodní konference studentů doktorských studijních programů*, Praha 2014, s. 159–165, zejména s. 163–164. – Myslivečková, *Ke stavební historii* (pozn. 1). – Potůčková – Myslivečková, *Piaristé v Lipníku* (pozn. 1).

⁶³¹ Jaroslav Pánek (ed.), *Václav Březan, Životy posledních Rožmberků*, II, Praha 1985, s. 497.

⁶³² Jako první tuto hypotézu vyslovil už Florian Zapletal, později pak Jarmila Krčálová či Ondřej Jakubec. Viz Zapletal, *Bývalý bratrský sbor* (pozn. 630), s. 24–26. – Krčálová, *Renesanční stavby* (pozn. 4), s. 40–43. – Jakubec, *Sakrální architektura* (pozn. 17), s. 414.

⁶³³ Jakubec, *Sakrální architektura* (pozn. 17), s. 410, 414, 415.

⁶³⁴ „... zedníci zakládali grunt v tom úhlu, kudy se vchází velikými dveřmi do sboru na pravé straně, v sobotu počali duby zakládati na grundfešty ...“ viz „Památky rozličných příběhů od Eliáše Rožnovského, měšténina a rychtáře lipenského, po smrti pak jeho od Václava Rožnovského, syna jeho vlastního sepsané“, které publikoval Jakub Mráček, in: *XVII. Výroční zpráva České zemské vyšší reálky v Lipníku za školní rok 1911–1912*, Lipník 1912, s. 5–8, zejména s. 6.

od bratrských kněží při návštěvě Mladé Boleslavi, a tentýž rok se podobně prezentoval také v Lipníku.⁶³⁵ Jako správce lipnického sboru působil v době výstavby významný představitel bratrské církve biskup Pavel Jessenius. Ze záznamů úmrtní knihy jsme informováni, že právě on nechal v Lipníku „*znamení stavení vystavět*“.⁶³⁶ Z pramenů víme, že se lipnickou stavbou inspirovaly další bratrské sbory, jako například nedochovaný, ale v základech nedávno objevený kostel sv. Marka v Přerově v místě „*Na Marku*“.⁶³⁷

V kontextu domácích bratrských sborů v Lipníku pozorujeme zcela výjimečný motiv dvojice věží při presbytáři, jehož užití může odkazovat na stavitelovu invenci nebo také na stavebníkovy požadavky.⁶³⁸ Severní, mohutnější a vyšší věž je nahoře opatřena otevřeným arkádovým ochozem s kamennou balustrádou a zakončena štíhlou jehlancovou střechou. Přidružení věží k chóru mělo v katolickém prostředí podtrhovat liturgickou slavnost eucharistické zóny. Motiv bývá považován za výhradně katolický či dokonce protireformační, jak ukazuje jeho pozdější použití ve Vranově u Brna, Staré Boleslavi nebo Bojkovicích. Tvarové zpracování věží v podobě kombinace lizén a výrazných kordonových říms, kterými nahoře pronikají záklenky oken lemované nikami,⁶³⁹ a také vzdušný sloupový ochoz s balustrádovým parapetem jsou prvkem italským.

Podobné stavby s tradičně odsazeným presbytářem a ve směsici goticko-renesančních prvků nalezneme také v Čechách. Známy je bohatě štukově zdobený kostel sv. Petra a Pavla ve Volenici ve strakonickém okrese, vybudovaný v roce 1577 v kombinaci goticko-renesančního tvarosloví zednickým mistrem Tommasem Rossim z Mendrisia.⁶⁴⁰ Patří sem kostel sv. Petra a Pavla v Kralovicích (1575–1581), který nechal přestavět Florián Gryspek z Grysparu, sekretář Ferdinanda I. a rada České komory. Například ve Smečně (okres Kladno) Jiří Bořita z Martinic v 80. letech 16. století kromě přestavby pozdně gotické tvrze na mohutný renesanční zámek provedl v roce 1587 přestavbu kostela Nejsvětější Trojice. Půdorysný rozvrh lodi s odsazeným

⁶³⁵ Pánek, *Václav Březan* (pozn. 631).

⁶³⁶ Orlíkova úmrtní kniha bratrského duchovenstva. Viz Zapletal, *Bývalý bratrský* (pozn. 630), s. 8.

⁶³⁷ Myslivečková, *Ke stavební historii* (pozn. 1).

⁶³⁸ Kašpárková, *Stavebně-historický průzkum* (pozn. 630). – Jakubec, *Sakrální architektura* (pozn. 17), s. 414.

⁶³⁹ Podobné členění věže nacházíme například při výzdobě fasád věže chrámu v italském Nepi (Lazio).

⁶⁴⁰ Evidenční list nemovité kulturní památky, Volenice, kostel sv. Petra a Pavla, poř. č. 4466/12, Národní památkový ústav, <https://www.pamatkovykatalog.cz/kostel-sv-petra-a-pavla-673933>, vyhledáno 5. 11. 2019.

presbytářem, okna s lomeným obloukem, odstupněné opěráky i klenby se síťovým dekorem jasně odkazují ke gotické tradici, zatímco západní průčelí i vstupní portál jsou koncipovány v duchu klasického řádu. Průčelí je tvořeno triumfálním motivem trojitě arkády uvnitř vysokého pilastrového řádu s íónskou hlavicí, završuje je patrový volutový trojúhelný štít.⁶⁴¹ Velmi blízké příklady sakrálních staveb budovaných v goticko-renesančních formách můžeme na konci 16. století a v počátku 17. století zaznamenat také v severních a severozápadních Čechách. Patrně zde navazovaly na gotizující saskou a holandskou renesanci: kostel sv. Floriána v Krásném Březně (1597–1603) vystavěl Hans Boga z Pirny pro Rudolfa III. z Bünau, příslušníka saského rodu, který vlastnil statky na Ústecku a Děčínsku. Příbuzný je i kostel sv. Jakuba Staršího ve Svádově, dokončený v roce 1606 za Bedřicha Salhausena.

4.1.3. Přejídná skupina jednolodních staveb bez odsazeného presbytáře se sjednoceným prostorem

Na konci 16. a počátku 17. století lze na Moravě v sakrálním stavitelství zaznamenat větší počet staveb, které jsou zajímavé svou snahou o jednotu stavby, u nichž není presbytář od lodi odsazen.⁶⁴² Mezi takovými stavbami lze pak také zaznamenat přejídnou skupinu kostelů nesoucí goticko-renesanční tvarosloví, jejichž trojboce uzavřený presbytář není v exteriéru odsazený,⁶⁴³ vnější hmota stavby je sjednocena. Avšak v interiéru je situace odlišná, presbytář je uvnitř klasicky odsazen a oddělen od lodi vítězným obloukem. V prostoru mezi vnitřním zdívm ohraničujícím presbytář a vnější obvodovou zdí jsou v přízemí po obou stranách situovány sakristie, v patře pak vřetenovými schody přístupné oratoře.⁶⁴⁴ Jedná se o jistou přejídnou tendenci, kdy bylo u některých chrámů zjevně upřednostněno hledisko vnější jednoty stavby nad vnitřní.

Patrně nejstarším příkladem takové koncepce, avšak výrazně přestavěným, je **kostel Nanebevzetí Panny Marie v Andělské hoře** na

⁶⁴¹ Podobný motiv arkády použil již Alberti na kostele sv. Františka v italském Rimini.

⁶⁴² Zabývali se tím například: Krčálová, *Kostely české* (pozn. 4), s. 19. – Krčálová, *Renesanční architektura* (pozn. 4), s. 54–58. – Vlček, *Renesanční kostely* (pozn. 27). – Nováková, *Shodné renesanční* (pozn. 8). – Dvorská – Prix, *Kostel Nanebevzetí* (pozn. 8).

⁶⁴³ Krčálová, *Renesanční architektura* (pozn. 4), s. 54–58.

⁶⁴⁴ Předobrazem jim mohl sloužit kostel na Andělské hoře, který autorská dvojice Dvorská – Prix kladou do 80. let 16. století, který se nedochoval v původní podobě. Dvorská – Prix, *Kostel Nanebevzetí* (pozn. 8), s. 271–282.

Bruntálsku [41–42],⁶⁴⁵ jehož výstavba proběhla patrně v letech 1575–1584 za Hynka staršího Bruntálského z Vrbna (1534–1596), protestanta a pozdějšího moravského zemského hejtmána (1590–1594). Hana Dvorská a Dalibor Prix upozornili na původní, později zásadně přestavěnou podobu kostela a rekonstrukci tohoto stavu uveřejnili.⁶⁴⁶

Velmi podobnou tendenci sjednotit exteriér pak demonstruje poměrně dobře zachovalá dvojice protestantských kostelů v Brtnici a Běhařovicích. Starší z nich, **brtnický kostel ev. Matouše** [43–47], nechal vystavět v letech 1588–1589 Hynek Brtnický z Valdštejna se svou manželkou Kateřinou Zajímačkou z Kunštátu jako rodový pohřební kostel.⁶⁴⁷ Humanisticky vzdělaný protestantský stavebník zastával významné zemské funkce. V letech 1581–1582 byl moravským nejvyšším sudím, 1582–1589 zastával pozici zemského hejtmána a později byl nejvyšším komorníkem markrabství moravského (1587–1595). V Brtnici zároveň dokončoval renesanční přestavbu zámeckého sídla, kterou měl řídit v souvislosti s Lipníkem zmíněný vlašský stavitel Baltassar Maggi da Ronio, který se tak mohl podílet také na výstavbě brtnického kostela.⁶⁴⁸ Za nového majitele, plukovníka Rombalda XIII. hraběte de Collalto a San Salvatore, který zkonfiskované panství odkoupil od císaře Ferdinanda II., byl chrám přestavován (1629–1641). Z původní stavby se dochovala chrámová loď, zaklenutá valenou klenbou členěnou pasy s trojúhelnými výsečemi, zpevněnými profilovanými žebry. Polygonálně ukončený chór si zachoval v exteriéru svou původní podobu včetně velkých hrotitých oken s kružbami. Proměnou však prošel zejména interiér, respektive presbytář, jehož závěr byl snížěn a nově získal podobu konchy, kvůli níž musela být horní část oken zazděna. Doplněno bylo vnitřní členění architektonickým řádem s iónskými hlavicemi, upraveno bylo kazetování klenby presbytáře i vnitřní tvar přilehlých oken.

⁶⁴⁵ Andělskou Horu Bruntálští založili před rokem 1550 jako hornické město. V roce 1556 Jan starší Bruntálský z Vrbna propůjčil hornická práva po vzoru Jáchymova. Dosud žádný z badatelů tyto stavby nespojil do skupiny, chrám na Andělské Hoře byl většinou badateli srovnáván s kostely ve Branticích, Velkých Losínách, Branné a Sobotíně. – Nováková, *Shodné renesanční* (pozn. 8), s. 60–63. – Polách, *Farní kostel* (pozn. 8), s. 124. – Dvorská – Prix, *Kostel Nanebevzetí* (pozn. 8), s. 278. – Faltičko, *Pozdně renesanční* (pozn. 586).

⁶⁴⁶ Dvorská – Prix, *Kostel Nanebevzetí* (pozn. 8), s. 276–278. Tato stavba se nedochovala v původní podobě, avšak v zásadě se stavba podobá této dvojici, jelikož má sakristii a emporu v patře vkomponovány do jednotného exteriéru.

⁶⁴⁷ Dnes kostel sv. Karla Boromejského a bl. Juliány. Janák – Balcárek – Čapka et al., *Dějiny Brtnice* (pozn. 479), s. 376.

⁶⁴⁸ Krčálová, *Renesanční stavby* (pozn. 4).

Velmi podobné znaky a prvky, jako má brtnický chrám, nalezneme také v **kostele Nejsvětější Trojice v Běhařovicích** (okres Znojmo) [48–52], který nechal postavit v roce 1596 Jiří Kryštof Teuffel z Gundersdorfu.⁶⁴⁹ Pomineme-li u brtnického chrámu pozdější collaltovskou přestavbu, která se týkala výstavby bočních kaplí, úpravy portiku a chóru a nové štukové výzdoby interiéru, je podobnost obou staveb nápadně blízká. Shodují se nejen půdorysem a rozměrem, mají velmi blízké zděné ukončení vrcholových částí věží. Částečně se liší podoba obou portiků, běhařovický neobepíná věž kolem dokola, ale je situován jen na bočních stranách věže. Jiným způsobem je vyřešen přístup do věží, u běhařovické stavby je dvouramenné exteriérové schodiště umístěno v ose chrámu. V Brtnici je schodiště pojato do hmoty portiku, který byl ale zřejmě do dnešní podoby rozšířen během pozdější přestavby.⁶⁵⁰ Zcela se ale shoduje podoba vnějších opěrných pilířů obou staveb, dokonce s totožným volutovým vrcholovým zakončením, které připomíná ukončení opěráků kostela sv. Rocha na Strahově v Praze. Brtnická a běhařovická stavba mají obdobně půlkruhově tvarované vstupní portály, na nichž je variován motiv diamantování. Rovněž se shoduje křížové zaklenutí obou lodí s hranami zdůrazněnými profilovanými žebry, ale také klenutí presbytářů s kazetově vyzdobenou jednotnou valenou klenbou. Analogické jsou rovněž vestavěné útvary sakristií a oratoří, přístupných točitými schodišti. Původní výzdoba valené klenby běhařovického presbytáře, tvořená schématem propojených osmibokých kazet dekorativně členěných lištami,⁶⁵¹ naznačuje, že základ kazetové výzdoby presbytáře brtnického kostela mohl vypadat podobně a v době collaltovské přestavby na počátku 17. století byl zřejmě pouze přezdoben. Běhařovická stavba působí monumentálněji než brtnická, což je například způsobeno rozdílným měřítkem a členěním arkád. Proti trojitě arkádě v Brtnici je kůr v Běhařovicích pětiosý, postranní pole pokračují směrem do lodi. V provedení detailů běhařovického kůru si můžeme všimnout jednodušších forem směřujících až k rustikalizaci, například toskánské sloupy postrádají ladnost sloupů brtnických a oblouky arkád jsou v Běhařovicích ploché, bez kamenických

⁶⁴⁹ Samek, *Umělecké památky 1* (pozn. 245), s. 36–37.

⁶⁵⁰ Panochová, *Mezi zbraněmi* (pozn. 18), s. 112–114.

⁶⁵¹ Jakubec, *Skupina pozdně* (pozn. 17), s. 279.

detailů. Rozdílná je také velikost oken, která jsou v Běhařovicích užší. Právě odlišné měřítko oken a kůru vnáší do interiéru rozdílné vnímání obou staveb.

Z testamentu Hynka Brtnického z Vladštejna, stavebníka brtnického kostela, psaného 11. dubna 1595 a vloženého do zemských desk v březnu 1596, vyplývá, že jeho sestra Markéta Brtnická z Valdštejna byla provdána za stavebníka běhařovického kostela, Jiřího Krištofa Teuffela z Gundersdorfu, komorníka rakouského arciknížete Matyáše a později dvorního kraječe císaře Rudolfa II.⁶⁵² Je tak velmi pravděpodobné, že si po svatbě, která proběhla před rokem 1595, mohli novomanželé přivést z Brtnice do Běhařovic buď stavitele úzce spojeného s brtnickým chrámem, anebo alespoň inspiraci. Za předpokladu, že původní brtnickou stavbu vyprojektoval Baltassar Maggi da Ronio, vyvstává nutně otázka, zda se také nepodílel na výstavbě kostela v Běhařovicích. Uvažovat o tom, že běhařovický kostel mohl projektovat přímo tento italský architekt, by bylo bez archivních dokladů velmi odvážné, avšak v mnoha směrech nápadná podobnost obou staveb je nepopiratelná. Maggiho působení na Moravě není zcela probádáno, kromě účasti na stavbách v Brtnici se měl v 90. letech 16. století podílet také na budování zmíněného bratrského sboru v Lipníku v letech 1590–1593. Z období přelomu století až do jeho smrti mu pak nejsou připisány žádné stavby, v roce 1619 zemřel v italském rodišti.⁶⁵³

Je otázkou, zdali ojedinělý koncept brtnického a běhařovického kostela nesouvisí se stavbou ve výše zmiňované Andělské Hoře, neboť stavebníci kostelů v Brtnici a Andělské Hoře byli v těsném kontaktu v zemských úřadech, Hynek starší Bruntálský z Vrbna byl nástupcem Hynka Brtnického z Vladštejna ve funkci moravského zemského hejtmana. Oba patřili ve své době k nejvýznamnějším osobnostem Moravy a mohli si tak vzájemně předat buď přímo architekta nebo alespoň stavební vzory a inspirace.

Jako zcela opačný v kontextu výše uvedené prostorové typologie se jeví příklad poutní **kaple sv. Rocha na Úsovsku** [53–55]. V její hmotě se projevuje manýristická iluzivní manipulace s vnímáním presbytáře vůči hmotě lodi. Poutní morovou kapli na kopci nad Úsovem nechali vybudovat v roce 1624

⁶⁵² *Moravské zemské desky*, III, Kraj brněnský, 1567–1641, Miloslav Rohlík (ed.), Praha 1957, s. 268–271. – Jaroslava Hausenblasová, *Der Hof Kaiser Rudolfs II. Eine Edition des Hofstaatsverzeichnisse 1576–1612*, Prag 2002 (Fontes historiae artium IX), s. 231, 276.

⁶⁵³ Krčálová, *Renesanční stavby* (pozn. 4), s. 40 a 75–76.

katoličtí stavebníci Karel Liechtenstein se svou ženou Annou z Boskovic.⁶⁵⁴ V případě úsovské kaple se totiž, na rozdíl od předchozí skupiny, na první pohled zdá, že má stavba tradiční půdorysné řešení a že je presbytář od lodi klasicky odsazen. Ve skutečnosti je domnělý presbytář od hlavního prostoru oddělen a tvoří samostatnou portálem přístupnou sakristii. Tento postup byl zřejmě použit proto, že se tu kladl důraz na vnější hmotu v krajně výrazně pohledově exponované poutní kaple. Zjevná je snaha vytvořit dojem, že je kaple komponována tradičním způsobem ve formě lodi s odsazeným presbytářem. Při projektování úsovské svatyně je patrná důsledná snaha zakomponovat všechny části stavby do hmoty tak, aby nic nenarušovalo zdání celistvosti. Kromě umístění sakristie za hlavní prostor kaple, aby zvenku působila jako odsazený presbytář, najdeme stejný princip také uvnitř, kde ani vnitřní prostor není ničím narušen. Vchod do oddělené sakristie byl původně zcela skrytý za dnes nekompletním oltářem a návštěvník uvnitř kaple o existenci sakristie vůbec nevěděl. Zajímavé je také umístění schodiště vedoucího do krovu a na kůr, procházejícího velmi sofistikovaně a nenápadně hmotou bočního zdiva kaple, čímž ani ono hmotově nenarušuje interiér ani exteriér stavby. Jednotně dochovaná výzdoba kaple ukazuje na zajímavý ohlas historizujících tendencí, které nacházíme nejen v již zmíněném naznačení tradičního půdorysu s odsazeným presbytářem, ve tvaru a vůbec užití střílnových okének k osvětlení schodiště kaple, ale také v obrození středověkých ikonografických námětů v její vnitřní výzdobě. Zejména se to týká malovaného pásu po obvodu stavby pod římsou, zobrazujícího nástroje umučení Krista, které jsou zavěšeny mezi ovocné festony a okřídlené andělčí hlavičky. Citaci gotického tvarosloví cítíme také v nápodobě zalomení ostění hlavního portálu.⁶⁵⁵ Je tak zřejmé, že také katolické kruhy, které byly převážně průkopníky nového barokního umění, využívaly v době pobělohorské rekatolizace příležitostně retrospektivních idejí, manifestačních odkazů na dobu středověku.⁶⁵⁶ Oblíbenost ikonografického námětu Arma Christi v interiérech kaplí v té době ukazuje stejný námět štukové výzdoby zámecké kaple v Bučovicích, kterou nechala o něco později v letech

⁶⁵⁴ Více v poslední době například: Panochová, *Mezi zbraněmi* (pozn. 18), s. 235–238. – Myslivečková, *Kaple sv. Rocha* (pozn. 1). – Jakubec, *Norma, forma a dialekty* (pozn. 6), s. 182–183. – Myslivečková, *Příspěvek k historii* (pozn. 1).

⁶⁵⁵ Myslivečková, *Kaple sv. Rocha* (pozn. 1). – Myslivečková, *Příspěvek k historii* (pozn. 1).

⁶⁵⁶ Kotrba, *Česká barokní* (pozn. 5), s. 47, 55.

1637–1641, vybudovat Annina sestra Kateřina z Boskovic, manželka Maxmiliána z Liechtensteinu.

4.1.4. Skupina jednolodních staveb se sjednoceným prostorem bez odsazeného presbytáře

Příklady snah o sjednocený prostor jednolodních svatyní, kde není presbytář nijak odsazen,⁶⁵⁷ můžeme zaznamenat ve sledovaném období přelomu 16. a 17. století v oblasti Moravy a Slezska, zejména na stavbách budovaných rody Bruntálských z Vrbna a Žerotínů, ale také mimo tento okruh.⁶⁵⁸ Nalezneme ale také případy, kdy se přes zjevnou jednotící tendenci v interiéru vyskytuje oddělující vítězný oblouk, plně vyvinutý nebo jen naznačený. Jednotlivé chrámy často odlišuje postavení západních nárožních opěráků, které jsou většinou vystavěny šikmo k nároží, jen někdy kolmo k obvodovému zdem.

Nejstarší příklad tohoto typu nacházíme v **Branticích**, které sousedily s panstvím Bruntálských z Vrbna. Rozšíření zdejšího původního gotického **kostela Nanebevzetí Panny Marie** [56] inicioval rada a kancléř krnovského knížectví Jeroným Reinwald, který měl Brantice pronajaté od krnovského knížete Jiřího Bedřicha Hohenzollerna.⁶⁵⁹ Během této přestavby kostela byla vybudována západní věž s oktogonálním nástavcem a sgrafitovou psaníčkovou výzdobou.⁶⁶⁰ Epigrafické vročení do roku 1593, umístěné na štukové destičce tradičního římského tvaru zv. „*tabula ansata*“, odpovídá stáří dřevěné konstrukce krovu ztuženého klasovými vzpěrami, jež byla v této době již více méně zastaralou.⁶⁶¹ Rozšířením chórové části kostela vznikl vnitřní jednotný prostor bez odsazeného presbytáře, avšak v interiéru zůstal přiznán vítězný

⁶⁵⁷ Krčálová, Kostely české (pozn. 4), s. 19. – Krčálová, Renesanční architektura (pozn. 4), s. 54–56. – Dvorská – Prix, Kostel Nanebevzetí (pozn. 8), s. 278.

⁶⁵⁸ Jedním z časných příkladů je kostel sv. Anny v Morašicích (okres Znojmo), patrně z poloviny 16. století, kde zvenku není presbytář odsazen, uvnitř je ale výrazný vítězný oblouk. Samek, *Umělecké památky 2* (pozn. 126), s. 557.

⁶⁵⁹ Podrobněji viz například: Gregor Wolny, *Kirchliche Topographie von Mähren meist nach Urkunden und Handschriften. Olmützer Erzdiocese*, Band 4, Brünn 1862, s. 363. – Evidenční list nemovité kulturní památky, Brantice, kostel Nanebevzetí Panny Marie, poř. č. 48, Národní památkový ústav, <https://www.pamatkovykatalog.cz/kostel-nanebevzeti-p-marie-12491702>, vyhledáno 5. 11. 2019. – Samek, *Umělecké památky 1* (pozn. 245), s. 125–126. – Prix – Zezula, Archeologický výzkum (pozn. 8), s. 279–305.

⁶⁶⁰ Chrám je mírně vyosený.

⁶⁶¹ Augustinková, *Sakrální architektura* (pozn. 9), s. 121.

oblouk.⁶⁶² Kostel z vnějšku ,kromě jižní strany, kde byl chrám později rozšířen, obíhají masivní opěráky, mezi nimiž jsou prolomena půlkruhově završená okna. Opěrák na severozápadním nároží je postavený nakoso.

Vyvrcholení této tendence představuje skupina kostelů vybudovaných přímo na panstvích ovládaných významnými moravskými rody Bruntálských z Vrbna a Žerotínů. Odlišení presbytáře od lodi není na sledovaných stavbách patrné a tvůrcům se podařilo dokonale sjednotit funkční části a vnější hmotu stavby v jeden nečleněný, jednotný celek. Pokud je přítomna věž, bývá umístěna před lodí na západním průčelí. Skupinu chrámů spojuje také jednotná valená klenba, která je členěna mělkými výsečemi nad kruhovými okny – okuly, umístěnými nad spodními často zahrocenými okny. Snaha o sjednocení prostoru a zdůraznění jeho hloubky je pak zřejmá i z charakteristických motivů geometrické průběžné štukové výzdoby, vytvářející síť, někdy svou strukturou a jemností působící jako krajka.

Za první příklad a vzor těchto staveb bývá obvykle považován rozměrný **kostel sv. Jana Křtitele ve Velkých Losinách** (okres Šumperk) [57–59], který budoval v letech 1600–1603 na místě staršího dřevěného chrámu⁶⁶³ se zděnou věží majitel losinského panství Jan mladší ze Žerotína a na Losinách († 1608) se svou ženou Andělinou Ryšánovou z Modřic.⁶⁶⁴ Stejný stavebník předtím v roce 1589 dokončil přestavbu staré vodní tvrze na renesanční zámek. Prostor jednolodního losinského kostela bez odlišeného presbytáře obíhají nečleněné masivní opěráky, na západních nárožích postavené nakoso. Vybudována byla rovněž hrobka, v níž v roce 1608 Jan spočinul.⁶⁶⁵ Dnešní boční oktogonální kaple sv. Kříže nad rozšířenou kryptou pochází až z roku 1725,⁶⁶⁶

⁶⁶² H. Dvorská a D. Prix uvádějí: „Uvnitř chrámu s neodlišeným presbytářem se zachovala dělicí zeď s vítězným obloukem nesoucím protipožární východní štít lodi přepažující podkroví.“ Dvorská – Prix, Kostel Nanebevzetí (pozn. 8), s. 278.

⁶⁶³ Původní dřevěná stavba propojena s dřevěnými stavbami kostela sv. Michaela v Mašíkově (1609) a kostela sv. Martina v Žárově (1610). Majitelé Maršíkova a Žárové byli Janovi synové. Materiál ze starého dřevěného kostela v Losinách byl použit na jejich výstavbu Jaromír Polášek, *Dřevěné kostely a kaple Moravy a Slezska, Český Těšín* 2001, s. 335–339.

⁶⁶⁴ Stavební historii chrámu se věnovala celá řada badatelů: Nováková, *Shodné renesanční* (pozn. 8), s. 60–63. – Krčálová, *Kostely české* (pozn. 4), s. 19. – Polách, *Farní kostel* (pozn. 8), s. 123–136. – Jakubec, *Motiv srdce* (pozn. 17), s. 279–280. – Jakubec, *Modalita a konfesionalita* (pozn. 17), s. 62–63. – Faltičko, *Pozdně renesanční* (pozn. 586), s. 17–18.

⁶⁶⁵ Na náhrobním kameni v losinském kostele je zobrazena Janova druhá manželka Mariana Žampachová z Potštejna, synové Vilém a Zdeněk a rovněž Jan ve zbroji. Z nápisu pod ním se dozvídáme, že: „*Léta Páně 1608 dne 8. máje jest urozený pán Jan mladší z Žerotína a na Losině z tohoto světa blahoslaveně vykročil...*“.

⁶⁶⁶ V roce 1725 nechal ke kostelnímu jednolodí přistavět Jan Ludvík hrabě ze Žerotína barokní kapli sv. Kříže s novou rodinnou hrobkou Žerotínů.

avšak je pravděpodobné, že nahradila starší pohřební kapli, o níž nemáme žádné zprávy. Monumentální prostor chrámu je zaklenut průběžnou valenou klenbou půlkruhového průřezu s mělkými trojúhelnými výsečemi bez zvýrazněného vítězného oblouku. Trojboký závěr je zaklenut částí hranaté kupole s výsečemi.⁶⁶⁷ Typem klenby se kostel velmi podobá stavbám, které ve stejné době v českých zemích používali stavitelé kapucínského řádu, například v Praze na Hradčanech (1599) nebo ve Vyškově (1616),⁶⁶⁸ pouze s tím rozdílem, že u kapucínů nenacházíme okuly a trojúhelné výseče nad nimi.⁶⁶⁹ Ve shodně s kapucínskými stavbami okna spodní etáže losinského kostela nezasahují do průběžné římsy tvarované v podobě jednoduchého pásku obíhajícího patu klenby. Hrotitě završená okna jsou totiž umístěna těsně pod ní. Klenbu nepodpírá architektonický řád, člení ji systém jednoduchých plochých štukových lišt, které vytvářejí pravidelné schéma propojených čtverců, obdélníků a sextagonů. Tato kompozice je doplněna s rastrem komunikujícími kruhovými motivy napojenými na římsu. Ve vrcholnici klenby rastr doplňují izolované rozety, ve výsečích jsou umístěny srdcovité motivy.

Zapojením římsy do klenebního štukového vzoru je chrám v Losinách unikátní, poněvadž ve všech ostatních příkladech plochy kolem výsečí nesou samostatné obrazce (Sobotín, Branná, Strážek). Štukaturou dekorovaná klenba losinského kostela působí dojmem, jako by byla ozdobena bílou krajkovou sítí, která podtrhuje jednotný nečleněný prostor. Interiérová jednota je narušena pouze vestavěnými tribunami, které byly koncem 18. století z části sneseny.⁶⁷⁰ Téměř identickou kompozici štukové dekorace můžeme spatřit v hlavním sále nedalekého zámku Kolštejn (Branná), jak upozornil Ondřej Jakubec.⁶⁷¹ Předlohu základního motivu hexagonu publikoval ve svém spisu již Sebastiano Serlio.⁶⁷² Podobný vzor pak nese také například dřevěný kazetový strop sálu zámku v Janovicích u Rýmařova.

⁶⁶⁷ Syrový, *Architektura* (pozn. 339), s. 157–158.

⁶⁶⁸ podobné klenby byly zřejmě i v Brně 1604 a Olomouci 1614, kde se nejstarší kláštery s kostely nedochovaly, v Mikulově 1611 se dochoval jen presbytář.

⁶⁶⁹ Velmi podobné pojednání oken s okuly nad hrotitými okny nese rovněž losinská zámecká kaple, která však byla zřejmě vybudována až v polovině 17. století. Viz Richterová – Vítek – Hradilová et al., *Velké Losiny – zámek* (pozn. 127). – Architektonickým uspořádáním včetně dvouetážových oken, se losinské stavbě velmi blíží kostel Narození panny Marie v Třebenicích (1591–1601). Konstruktivní statika kleneb je však pokročilejší než u staveb sledované skupiny.

⁶⁷⁰ Polách, Farní kostel (pozn. 8), s. 124.

⁶⁷¹ Jakubec, *Motiv srdce* (pozn. 17), s. 299.

⁶⁷² Faltičko, *Pozdně renesanční* (pozn. 586), s. 18. – Vzor byl publikován v díle: Sebastiano Serlio, *Regole generale di architettura*, Venezia, 1537, IV. Kniha. Jedná se o vzory pro dekorace stropů.

O několik let dříve než ve Velkých Losinách probíhaly stavební úpravy **kostela sv. Jana Křtitele v Hlučíně** na Opavsku [60–63], který byl centrem panství rodu Bruntálských z Vrbna. Zdejší starší kostel byl v roce 1597 po pádu věže přestavěn a jeho loď nově zaklenuta,⁶⁷³ ale zachován byl gotický odsazený presbytář z 15. století. Při opravě dokončené v roce 1608 zřejmě vzniklo současné členění fasád na dvě etáže a patrně tehdy byly vybudovány masivní opěráky. Klenba z této doby se bohužel nedochovala, zřítla se po požáru v roce 1616, avšak záhy, v roce 1618, za Václava hraběte Bruntálského z Vrbna (1589–1649), byla nahrazena novou, a to dnešní hladkou valenou s výsečemi.⁶⁷⁴ Otázkou je, zdali členění vnitřních stěn chrámu kanelovanými širokými pilastry s píšťalami pochází z doby výstavby lodi na přelomu 16. a 17. století, anebo, což je pravděpodobnější, byly zhotoveny až v roce 1618.⁶⁷⁵ Zachováním původního odsazeného presbytáře se stavba sice poněkud vymyká ze sledované skupiny, avšak vnější znaky lodí hlučinského a losinského kostela jsou si nápadně podobné, a proto je možno kostel v Hlučíně zasvěcený sv. Janu Křtiteli, stejnému světcovi jako chrám v Losinách, do skupiny zařadit. Společnými znaky jsou dvě etáže oken, se spodními hrotitými a horními kruhovými okuly, masivní nečleněné opěráky obíhající stavbu a šikmo postavené západní nárožní pilíře. Časná datace kostela v Hlučíně do roku 1597 naznačuje, že další, později vzniklé stavby, zejména na losinském a kolštejnském panství, byly zřejmě hlučinským příkladem ovlivněny. Nejistotu do stavební historie hlučinského kostela vnáší existence boční severní kaple sv. Anny s kryptou, pohřebního místa Bruntálských z Vrbna, která byla vystavěna zřejmě již během druhé poloviny 16. století.⁶⁷⁶ Náhrobky a erbovní desky zemřelých majitelů panství, opavského hejtmana Štěpána Bruntálského z Vrbna († 1567) a jeho ženy Marty ze Žerotína († 1572), kteří stáli na počátku nejvýznamnější rodové linie, pocházejí z 60. let 16. století, což naznačuje pravděpodobný vznik kaple. Dnešní nahodilý stav sekundárního osazení kamenných náhrobků zjevně neodpovídá původnímu

⁶⁷³ Samek, *Umělecké památky 2* (pozn. 126), s. 481–483. Samek se domnívá, že obvod lodi také pochází z období gotiky.

⁶⁷⁴ Gregor Wolný, *Kirchliche Topographie von Mähren meist nach Urkunden und Handschriften. Olmützer Erzdiocese*, Band 5, Brünn 1863, s. 256. – Evidenční list nemovité kulturní památky, Hlučín, kostel sv. Jana Křtitele, poř. č., 1372, Národní památkový ústav, <https://www.pamatkovykatalog.cz/kostel-sv-jana-krtitele-12760614>, vyhledáno 5. 11. 2019.

⁶⁷⁵ Samek, *Umělecké památky 1* (pozn. 245), s. 480–483.

⁶⁷⁶ Samek uvádí, že pochází z konce 16. století. Samek, *Umělecké památky 1* (pozn. 245), s. 481.

konceptu, jak upozornila ve své knize Hana Myslivečková.⁶⁷⁷ Ale pohřební kaple samotná, jednoduchá, centralizující, v exteriéru polokruhově ukončená stavba, uvnitř tvořená krátkým úsekem valené klenby s navazujícím polygonálním závěrem a otevřená zahrocenými okny, by stylově době vzniku náhrobků odpovídala. Klenba kaple je výrazně vyšší než průchod do hlavního prostoru chrámu. Pětiboký závěr kaple je zaklenut částí hranaté kupole, tvořené klášterní klenbou nad mnohoúhelníkem s trojúhelnými výsečemi nasedajícími na ploché konzolky s kapkami a půlkruhovými čely.⁶⁷⁸ Štukové pruty, zdůrazňující hrany a vycházející z vrcholů výsečí, se střetávají v plochém kruhovém svorníku, ozdobeném vegetabilním dekorem, a připomínají tvar hvězdy. Podobná klenba i schéma její výzdoby byla použita také například při výzdobě presbytáře kaple rožmberské venkovské vily Kratochvíle u Netolic, která vznikla před rokem 1590.⁶⁷⁹ V profánní architektuře podobnou výzdobu klenby, ovšem nad čtvercovým půdorysem, nalzáme na zámku Kolštejn (Branná),⁶⁸⁰ který od Žerotínů získal Hynek starší Bruntálský z Vrbna († 1592). Ten v letech 1582–1596 sídlo přestavěl a opatřil bohatou výzdobou.

Stavitel, který navrhl v letech 1600–1603 novostavbu losinského kostela pro Jana ze Žerotína, se tak zřejmě inspiroval u Bruntálských z Vrbna.⁶⁸¹ Je pravděpodobné, že také hlučínská stavba, patřící Bruntálským z Vrbna, mohla být s chrámy na Šumpersku propojena, ba co víc, je možné, že stála na jejich počátku. Mimochodem také pozdější losinská boční pohřební kaple nápadně připomíná svou koncepcí kapli sv. Anny v Hlučíně. Je tak možné, že v Losinách na místě kaple dnešní stála starší žerotínská pohřební kaple, možná ne příliš vzdálená té hlučínské.

Na panství Jana ze Žerotína († 1608), stavebníka losinského kostela, vznikly v tomto období další sakrální stavby, u nichž ale můžeme pozorovat

⁶⁷⁷ Myslivečková, *Mors ultima* (pozn. 346), s. 124–129.

⁶⁷⁸ Syrový, *Architektura* (pozn. 339), s. 157–158. – V italské terminologii se tomuto typu říká *volta a ombrello*.

⁶⁷⁹ Viz například: Jan Chlíbač, *Italští sochaři v českých zemích v období renesance*, Praha 2011, s. 159–160. – Václav Bůžek – Ondřej Jakubec, *Kratochvíle posledních Rožmberků*, Praha 2012, s. 156–163.

⁶⁸⁰ Předtím sídlo (hrad Kolštejn se dvěma městečky, 19 stávajícími a 6 tehdy zakládanými vesnicemi) patřilo od roku 1575 Karlu staršímu ze Žerotína, který je postoupil Janu mladšímu ze Žerotína. Za rodu Žerotínů bylo na místě zrušeného příkopu vnitřního starého hradu a jeho předhradí zahájena v 70. letech 16. století stavba nového sídla, renesančního zámku. V roce 1581 prodal Jan mladší ze Žerotína Kolštejn významnému slezskému rodu pánů z Vrbna, kteří převzali rozestavěné dílo a dále v něm pokračovali. Až do 90. let 16. století vedl stavbu též stavitel. Jiří Stibor, Bruntálští z Vrbna, in: Lumír Dokoupil, *Biografický slovník Slezska a severní Moravy X*, Ostrava 1998, s. 45.

⁶⁸¹ Zajímavé je, že Žerotínové rovněž na Kolštejně započali od 70. let 16. století výstavbu renesančního sídla vedle starého hradu.

různé modifikované přístupy. První z nich byl **kostel Všech svatých v Bratrušově** (okres Šumperk) [64–65],⁶⁸² který nechal Jan vybudovat v roce 1603. Tuto stavbu s výše uvedenou skupinou sice pojí nejen objednatelské pozadí a období vzniku, ale také zjevná snaha o sjednocení vnitřního prostoru. Presbytář bratrušovského kostela není od lodi odsazen, chybí vítězný oblouk, ale přechod mezi lodí a presbytářem je v interiéru mírně naznačen změnou rytmu umístění konzol žebrových křížových kleneb. V exteriéru je mírně naznačeno odsazení presbytáře ustoupením ve střešní partii. Okna jsou završena půlkruhově, nad každým z nich, i těmi zazděnými na severu lodi, jsou umístěna střílnová okénka. Pod korunní římsou se zachovaly zbytky starších omítek se sgrafitovou psaníčkovou výzdobou s florálním dekorem. Přestože je zde patrná podobná snaha o jednotný chrámový prostor jako na výše zmíněných stavbách skupiny, zaznamenáváme zde ještě tradiční křížové žebrové klenby s vrcholovými plastickými svorníky.

Kostel sv. Vavřince v Sobotíně [66–69], na losinském panství, na který Jan ze Žerotína svým poddaným podle zpráv přispěl,⁶⁸³ se na rozdíl od svatyně v Bratrušově podobá stavbě chrámu ve Velkých Losinách. U sobotínského kostela jsou pak výjimečně doložena jména mistrů, kteří se na jeho výstavbě podíleli.⁶⁸⁴ Podle dochovaných účtů prováděli stavební práce mistr Antonio Thoma (Andoni Doma) a stavitel Andreas Wart, kterým mělo být zaplaceno 400 tolarů.⁶⁸⁵ Ze dne 22. října 1619 se zachoval závěrkový list Adama Hanckeho, zednického mistra z Velkých Losin, který se týká stavby radnice ve Starém Městě na kolštejnském panství. V listině se uvádí mistr Antonio Thoma jako Hanckeho spolupracovník. Drahomír Polách, vycházející z názorů Miroslavy Novákové, se domnívá, že se jedná o stejnou osobu jako v Sobotíně a účast mistra Thomy na stavbě velkososinského kostela je podle něj víc než pravděpodobná.⁶⁸⁶ S přípravou sobotínské stavby se započalo několik let po

⁶⁸² Polách, Několik poznatků (pozn. 8), s. 100–102. – Drahomír Polách – Josef Sobek, *Bratrušov 630 let (1371–2001)*, Bratrušov 2001, s. 39–40.

⁶⁸³ Terezie Dvořáková, *Architektura a výzdoba kostela sv. Vavřince v Sobotíně. Dějiny výstavby kostela sv. Vavřince v Sobotíně a jeho podoba v první polovině 17. století* (bakalářská práce), Olomouc 2014, s. 23–27.

⁶⁸⁴ Nováková, Shodné renesanční (pozn. 8), s. 60–63. – Krčálová, Kostely české (pozn. 4), s. 19. – Polách, Farní kostel (pozn. 8), s. 123–136. – Polách, Několik poznatků (pozn. 8), s. 98–113. – Jakubec, Motiv srdce (pozn. 17), s. 280. – Polách, *Historické toulky* (pozn. 8). – Jakubec, Modalita a konfesionalita (pozn. 17), s. 62–63. – Faltičko, *Pozdně renesanční* (pozn. 586), s. 17–18.

⁶⁸⁵ Polách, Farní kostel (pozn. 8), s. 125.

⁶⁸⁶ Nováková, Shodné renesanční (pozn. 8), s. 62. – Polách, Farní kostel (pozn. 8), s. 125.

dokončení velkososinského kostela. Základní kámen byl položen 3. dubna 1607 a již 21. října byl kostel vysvěcen. Sobotínská stavba je jednolodním orientovaným chrámem s neodsazeným presbytářem zaklenutým valenou klenbou s trojúhelnými výsečemi, trojboký závěr pak tvoří část hranaté kupole rovněž s trojúhelnými výsečemi. Klenba je opatřena geometrickou plošnou štukovou výzdobou. Na rozdíl od hlučínské či losinské stavby, kde není v interiéru probíhající římsa přerušována okenními otvory, v Sobotíně se okna se zahrocenými vrcholy vyskytují jen v jediné etáži a pronikají skrz patu klenby. Průběžná obíhající římsa je tedy přerušována a omezuje se tak jen na úseky klenebních náběhů. Zvnějšku stavbu dokola obíhají masívní opěráky. Na konci 18. století byl chrám západním směrem prodloužen a byla doplněna předsazená věž.⁶⁸⁷ Původně tak západní fasáda zřejmě věž neměla. Sobotínský chrám se tak jeví jako zjednodušená varianta losinského kostela. Avšak přes vnější snahy o jednotný prostor – presbytář není odsazený – je v interiéru přechod mezi lodí a presbytářem překvapivě zdůrazněn, a to nejen existencí plasticky se projevujícího vítězného oblouku. Při přechodu z lodi do presbytáře se také mění rastr štukové geometrické výzdoby klenby, přestože to nebylo vyvoláno žádnou vnější skutečností. Při přechodu lodi a presbytáře tak dokonce vznikají téměř rušivá, na sebe nenavazující místa.

Nacházíme zde tedy znaky narušující trend ke zdůraznění jednoty stavby, které jsme zaznamenali u losinského kostela. Lod' sobotínského chrámu zdobí velké čtvercové rámy s nakoso vloženými menšími čtverci, propojenými lištami. Presbytář oddělený klenebním pasem dekoruje síť šestiúhelníkových a čtvercových forem, které odkazují k předlohám publikovaným v díle Sebastiana Serlia.⁶⁸⁸ Na starší realizaci obdobného vzoru klenby v prostoru jménem Sala dei Cesari mantovského Palazzo del Te z roku 1532, upozornil Ondřej Jakubec.⁶⁸⁹ Avšak podobný vzor nemusíme hledat tak daleko, například schéma dekorací sobotínského presbytáře nacházíme v jednom ze sálů hranického zámku (okres Přerov), který budoval majitel panství Jan Kropáč z Nevědomí (na Hranicích v letech 1553–1572). Majetek později přešel do rukou žerotínského rodu, konkrétně Jana mladšího ze Žerotína. Stejným vzorem je pak

⁶⁸⁷ Nováková, Shodné renesanční (pozn. 8), s. 62.

⁶⁸⁸ Serlio, *Regole generale* (pozn. 672). IV. Kniha, vzory pro dekorace stropů. – Faltičko, *Pozdně renesanční* (pozn. 586), s. 18.

⁶⁸⁹ Jakubec, Skupina pozdně (pozn. 17), s. 281.

také vyzdobena klenba schodiště zámku v Tatenicích (okres Ústí nad Orlicí), který nechal v roce 1606 vybudovat Ladislav Velen ze Žerotína.

Také panství **Hustopeče nad Bečvou** (okres Přerov), které náleželo Žerotínům, procházelo v té době náročnou výstavbou. Bohumír Indra uvažuje, že se při stavbě a výzdobě zámku v Hustopečích uplatnili zedníci a kameníci pracující předtím, v letech 1580–1596, na zámku ve Valašském Meziříčí, kam je pozval Karel ze Žerotína.⁶⁹⁰ Teprve jeho syn Viktorín ze Žerotína,⁶⁹¹ držitel Hustopečí, Starého Jičina a Holešova,⁶⁹² vzdělaný podporovatel umění znalý italského prostředí, založil a vybudoval v Hustopečích patrně na místě starší stavby nový **kostel Povýšení sv. Kříže** [70–73],⁶⁹³ ve kterém zřídil hrobku. Letopočet 1611 na věži chrámu zřejmě značí rok dokončení stavby. A v tomto roce umírá také stavebník, který měl být do hrobky pohřben v cínové rakvi, na níž měl být umístěn český nápis: *„Léta Páně 1611 dne 11. Septembris mezi 6. a 7. hodinou na půl Horologia před večerem zavalán jest od Boha z tohoto světa na zdejším zámku Hustopečském urozený pán pan Viktorín ze Žerotína na Hustopečích, Kantorově a Tylovicích, jeho milosti arciknížete rakouského Maxmiliána komorník, pán dědičný a fundator tohoto kostela hustopečského, majíc věku svého 41 let, 8 neděl a 1 den. Jehožto tělo v této truhle jest křesťansky položeno, duše jeho pak v radosti odpočívá a veselosti, radujíc se s Pánem Kristem vždycky i na věky amen.“*⁶⁹⁴ Nedochovaný náhrobní kámen pana Viktorína měl stát na severní straně věže kostela.⁶⁹⁵

⁶⁹⁰ Indra, K renesančnímu stavitelství (pozn. 45), s. 141.

⁶⁹¹ Viktorín ze Žerotína se narodil v červenci 1570 Karlu ze Žerotína a jeho druhé ženě Johance Černčické z Kácova. Absolvoval kavalírskou cestu po Itálii, v srpnu roku 1591 se setkáváme s Viktorínem, baronem ze Žerotína v Římě ve společnosti Štěpána mladšího Bruntálského z Vrbna a jiných tří příslušníků moravské šlechty. v Itálii pak také v roce 1598 zemřel Viktorínův bratr Vratislav ze Žerotína. Viktorín vykonává čestné funkce kráječe a komorníka ve službách arciknížete Maxmiliána, rovněž zastával zemské funkce (byl nejvyšším písařem moravským od roku 1599 a aktivním účastníkem zemských soudů). Viktorín se v letech 1587–1588 pod vedením arciknížete Maxmiliána účastnil vojenského tažení do Polska, roku 1591 cestuje po Itálii a zapisuje se na univerzitě v Sieně. Roku 1598 na návrh císaře Rudolfa II. je jmenován členem zemského soudu na Moravě a od roku 1596 má i titul komorníka arciknížete Maxmiliána. Florián Zapletal, Viktorín ze Žerotína. Viktorínova sestra byla provdána za moravského zemského hejtmana Joachyma Haugvice z Biskupic na Rokytnici u Přerova, kde koncem 16. století budoval sídlo s kostelem.

⁶⁹² Také v Holešově, který roku 1604 prodal se Viktorín zasloužil o budování místního kostela, jak dokazují dva zvony z roku 1596 a 1597, kde je Viktorín uveden. Mimo to držel manské statky olomouckého biskupství. Viz Florian Zapletal, *Viktorín ze Žerotína a na Hustopečích nad Bečvou*, Zvláštní otisk ze sborníku "Záhorská kronika", Přerov 1937, s. 6–8.

⁶⁹³ Indra, K renesančnímu stavitelství (pozn. 45), s. 141.

⁶⁹⁴ V roce 1796 měly být ostatky pana Viktorína přeloženy do dřevěné rakve a cínová měla být prodána v dražbě. Měl ji údajně zakoupit zdejší farář Ondřej Popp za 240 zlatých a 12 krejcarů a zhotovit z ní svícny pro kostel. Zapletal, *Viktorín ze Žerotína* (pozn. 692). – *Farní kostel Povýšení sv. Kříže, Hustopeče nad Bečvou (historie)*, <https://www.ihustopece.cz/obcan/farnost/historie/>, vyhledáno 6. 5. 2019.

⁶⁹⁵ Ibidem. Měl být zazděn v roce 1851.

Hustopečský kostel, jednolodní stavba s neodsazeným presbytářem, předsazenou věží a po obvodu obíhajícími opěrnými pilíři, lze rovněž vřadit do námi sledované skupiny. Avšak na rozdíl od opěráků většiny sledovaných staveb jsou opěráky odstupněné a na západních nárožích jsou k delším obvodovým stěnám umístěné kolmo. Plochy mezi opěráky dnes prolamují široká a vysoká okna završená segmentově, jejich tvar a velikost byly však v roce 1885 druhotně upraveny. Tehdy mělo dojít ke sjednocení původně dvouetážových oken,⁶⁹⁶ jaká se nacházejí u většiny sledovaných staveb. Přesná podoba původních oken před úpravou není doložena. Současná klenba měla vzniknout až po požáru v roce 1711.⁶⁹⁷ Bohumil Samek se domnívá, že kostel byl do té doby plochostropý,⁶⁹⁸ což naznačují v podkroví nad klenbami dochované omítky. Z doby výstavby chrámu pochází také patrový kůr, který odpovídá luterským zvyklostem. Zajímavý je také vstupní edikulový portál renesančního tvarosloví, který v nástavci nese sekundárně osazený erb pozdějšího stavebníka Jana Podstatského z Prusinovic, který kostel opravil v roce 1752.⁶⁹⁹ Florián Zapletal popisuje, že „portál je porušen ve svém vlysu, v němž byl nápis. Zachovala se z něho pouze jednotlivá písmena, dnes těžko čitelná“.⁷⁰⁰ Z výše naznačeného je zřejmé, že také kostel v Hustopečích úzce souvisí s popisovanou skupinou staveb, které si budovali Žerotínové a Bruntálští z Vrbna na svých panstvích na přelomu 16. a 17. století.

Se sledovanou stavební skupinou souvisí také katolický **kostelík sv. Jošta ve Frýdku** (okres Frýdek-Místek) [74–76], vybudovaný na počátku 17. století na místě starší stavby a situovaný na mírném návrší opodál centra města nad důležitou cestou z Frýdku do Těšína.⁷⁰¹ Zmatek do historie jeho vzniku a objednavatele stavby vnáší údaj opakovaný v kronikách: „Roku 1612 vystavěn byl vně města kostel sv. Jošta, vyznavače, od nejjasnějšího pána Bartoloměje

⁶⁹⁶ Samek, *Umělecké památky 1* (pozn. 245), s. 578.

⁶⁹⁷ Gregor Wolný, *Kirchliche Topographie von Mähren, meist nach Urkunden und Handschriften, Brünnener Diöcese*, Bd. III, Brünn 1860, s. 343. – Samek, *Umělecké památky 1* (pozn. 245), s. 577–578. – Evidenční list nemovité kulturní památky, Hustopeče nad Bečvou, kostel Povýšení sv. Kříže, poř. č. 441/1-16, Národní památkový ústav, vyhledáno <https://www.pamatkovykatalog.cz/kostel-povyсени-sv-križe-539410>, 5. 11. 2019.

⁶⁹⁸ Samek, *Umělecké památky 1* (pozn. 245), s. 578.

⁶⁹⁹ Nad portálem je erb s písmeny INGVP (Joannes Nepom. Graf von Prussinowitz), který byl majitelem panství v letech 1736–1758.

⁷⁰⁰ Zapletal, *Viktorin ze Žerotína* (pozn. 692), s. 14.

⁷⁰¹ První písemná zmínka o dřevěném kostele sv. Jošta pochází z roku 1543. V 17. století kolem kostela vznikl morový hřbitov. Kostel je mírně vyosený od tradiční orientace západ – východ.

z Vrbna.⁷⁰² Pokud je citovaná datace 1612 správná, nemohl být fundátorem Bartoloměj Bruntálský z Vrbna, který zemřel již v roce 1604. Jeho stavebníkem byl zřejmě Jan mladší Bruntálský z Vrbna, majitel panství v letech 1609–1620.⁷⁰³ Chrám odlišné náboženské konfese se shoduje nejen neodsazením presbytáře, ale také podobou obíhajících mohutných neodstupněných pilířů, na západních nárožích postavených nakoso. Liší se však absencí předsazené věže. Jednoduše utvářené průčelí je nad korunní profilovanou římsou završeno trojúhelným štítem, vertikálně členěným středovou lizénou a dvojicemi okének, v horní části kruhových, ve spodní hranatých. Ve zdivu prolomený vstup je završen profilovanou římsou, nad níž se nachází štukové zrcadlo s vepsaným monogramem Krista IHS. Nad vstupem se průčelí otevírá oknem se segmentovým záklenkem, nad nímž je patrný ve štuku provedený věnec s vavřínovou ratolestí a stuhou.⁷⁰⁴ Valená klenba s výsečemi spočívá na mělkých přízvedních pilířích s římsovými hlavicemi. Statika kleneb je zde navíc ještě zajištěna pohledově uplatněnými kovanými táhly, což je prvek, který nebyl v interiérech církevních staveb v našem prostředí příliš obvyklý. Klenbu jednotného sceleného prostoru, na západě doplněného kruchtou, zdobí štukový průběžný obrazec, který je tvořen jednoduchými, ale rafinovaně propojenými hřebínky zvýrazňujícími hrany nestyčných výsečí do průběžného síťového dekoru.⁷⁰⁵ Plochy mezi pilíři prolamují úzká převyšovaná okna se segmentovými záklenky, jejichž tvar nebyl u ostatních staveb skupiny příliš obvyklý.

Vyvrcholením stavební činnosti rodu Bruntálských z Vrbna a Žerotínů se stala již zmiňovaná, v našem prostředí ojedinělá stavba velkolepého neorientovaného luteránského **kostela Zmrtvýchvstání Páně** (dnes sv.

⁷⁰² K Bartoloměji viz Biografický slovník, č. 10, s. 38. Farní kroniky kronikářů Josefa Karla Schippa i Jindřicha Samuela Wolffa opakují sporný údaj, že byl kostel vystaven Bartolomějem v roce 1612, ten ale zemřel v roce 1604. SOkA Frýdek – Místek, fond Farní úřad Frýdek, Josef Karel Schipp, *Liber ecclesiae Fridencensis, 1826. „Anno 1612. Aedificata est Ecclesia sancti Iodoci Confessoris extra civitatem ab Illmo Dno Dno Bartholomeo de Wrbna.“* Jaroslav Novák – Karel Novák, *Z dějin kostelíka sv. Jošta ve Frýdku*, 1993, nestr. Frýdecký farář a arcikněz Jindřich Samuel Wolff z Března totiž věnuje ve své latinsky psané farní.

Confessoris extracivitatem ab Illmo Dno Dno Bartholomeo de Wrbna. – Roku 1612. Vystavěn byl vně města kostel sv. Jošta, vyznavače, od nejjasnějšího pána Bartoloměje z Vrbna.“ Bartoloměj z Vrbna 1567 studoval v Olomouci, v roce 1571 se biskup přimlouvá, aby byl přijat mez pážata císařských synů, podnikl tříletou kavalírskou cestu do Itálie. Od roku 1595 byl nejvyšším zemským sudím knížectví opavského. Biografický slovník, sešit 10, s. 38.

⁷⁰³ Stibor, Bruntálský z Vrbna (pozn. 680), s. 44–45.

⁷⁰⁴ Dřevěný sanktusník umístěný nad západní částí lodi byl doplněn až v roce 1791. Alena Königová-Kudělková, *Soupis stavebních památek v Ostravském kraji Slezský sborník LI, č. 3, 1953.*

⁷⁰⁵ Jeho interiér zdobí vzácný raně barokní hlavní oltář z roku 1665. Autorem je pravděpodobně Salomon Steinhoffer, který zhotovil také milostnou sochu Panny Marie Frýdecké.

Archanděla Michaela)⁷⁰⁶ v **Branné** (dříve Kolštejn) [77–81], která na našem území ve své době neměla obdobu. Podle některých badatelů měl chrám plnit funkci pohřebiště majitelů zámku,⁷⁰⁷ avšak neexistence krypty vzbuzuje otázku, jakou roli hrála za této situace rodová pohřební kaple vybudovaná v roce 1585 při kostele Narození Panny Marie v Bruntále. Kostel v Branné sice přímo navazuje na skupinu jednolodních longitudinálních chrámů, ale svým polygonálním ukončením na obou kratších stranách se typologicky zařadil mezi protažené centrály se dvěma středy.⁷⁰⁸ Stavbu nechal vybudovat Hynek mladší Bruntálský z Vrbna (1589–1614) se svou manželkou Bohunkou ze Žerotína († 1636), jejichž erby jsou vytesány na portálech obou vstupů do kostela. Výstavba nové evangelické modlitebny na místě staršího dřevěného kostela probíhala v letech 1612–1614. Na Kolštejně se přitom nacházel ještě další kostel.⁷⁰⁹ Drahomír Polách na základě doloženého autorství kostela v Sobotíně předpokládá, že stejný autor, Antonio Thoma, navrhoval kromě losinského kostela také tuto svatyni v Branné (Kolštejně).⁷¹⁰ Ta je svou podobou velmi blízká losinské stavbě, ale zároveň se částečně ze sledované skupiny typologicky vymyká.

Rozměrný chrám v Branné, s obíhajícími tribunami, vznikl jako svatyně rozvíjející půdorysný ideál protestantské liturgie, které mnohem lépe vyhovoval centralizovaný půdorys. Tento typ příčné orientace se později vyvinul v tzv. *querkirche*, jehož výhodou byly také dobré akustické vlastnosti. Je pravděpodobné, že tímto oblíbeným protestantským stavebním typem byl původně inspirován také chrám v Branné. Podobný půdorys protáhlého polygonu měla skica nerealizované varianty kostela v Hanau, doložená v dopise Daniela Soreaua Renému Mahieumu z počátku 17. století. Půdorys protáhlého oktogonu má pak také protestantský kostel ve švýcarském Wilchingenu.⁷¹¹

Hlavní oltář, který v současnosti dominuje severovýchodní části chrámu, zřejmě pochází až z doby po přeměně na katolický kostel. Zjevně druhotně

⁷⁰⁶ Šamánková (pozn. 47).

⁷⁰⁷ Jakubec, *Modalita a konfesionalita* (pozn. 17), s. 63. – Nováková, *Shodné renesanční* (pozn. 8), s. 60–63, cit. s. 61. – Faltičko, *Pozdně renesanční* (pozn. 586), s. 4.

⁷⁰⁸ Podobně jako například ovál.

⁷⁰⁹ Miroslava Nováková, *Shodné renesanční* (pozn. 8), s. 61. Nováková uvádí jako objednavatele také Hynkova bratra Bernarda.

⁷¹⁰ O autorství Antonia Thomy se uvažuje jen analogicky, není doloženo pramenně. Viz Polách, *Farní kostel* (pozn. 8). – Faltičko, *Pozdně renesanční* (pozn. 586), s. 70–71.

⁷¹¹ Schmid, *Die Querkirche* (pozn. 523), s. 47. Budování v několika fázích od druhé pol. 16. století do 70. let 17. století.

zazděné okno za oltářem vzbuzuje pochybnosti, zda zde původně neobíhala tribuna. Protestantské kostely, určené primárně pro kázání, byly organizovány tak, aby se věřící mohli shromažďovat zejména kolem kazatelny, ke které se obraceli, nikoliv tedy k hlavnímu oltáři. Absence oken v polovině jihovýchodní stěny naznačuje, že kazatelna mohla být umístěna na tomto místě.

Chrám v Branné je zaklenut mohutnou valenou klenbou s průřezem ve tvaru mírně stlačeného oblouku a s mělkými trojúhelnými výsečemi. Na rubu klenbu zpevňují pasy. Trojboké závěry jsou pak zaklenuty částmi hranaté kupole s výsečemi. Průběžná plošná štuková výzdoba klenby vytváří síť k sobě se přimykajících oktagonů, čtvercové plochy vzniklé mezi nimi jsou vyplněny dřevěnými plastickými prvky – rozetami.⁷¹² Trojboké závěry na obou stranách lodi zdobí na plošnou síť lištami napojené kruhy, štuky zdůrazňují také hrany výsečí. V oktogonech jsou umístěny plasticky vystupující hladké štukové osmicípé hvězdy s vpadlým kruhovým středem. Podobně aplikované hvězdy, byť odlišného tvaru, nacházíme také na klenbě průjezdu kolštejského zámku.⁷¹³ Ze sledované skupiny jsou popisované výzdobě nejbližší štukatury v Sobotíně. Předlohu pro výzdobu chrámu v Branné identifikoval Josef Faltičko s příkladem uvedeným ve čtvrtém svazku *Tutte l'opere d'architettura* Sebastiana Serlia.⁷¹⁴ Podobný strop, tzv. *Soffitto dei Semidei* v římském Palazzo dei Penitenzieri, na objednávku kardinála Domenica della Rovere (1442–1501) však realizoval již v roce 1490 Pinturicchio (1452–1513).

Asi nejbližší půdorysnou analogií či předobrazem atypické kolštejské stavby mohl být samostatně stojící pohřební kostelík či kaple sv. Máří Magdalény ve Štítíně (okres Opava)⁷¹⁵ z roku 1579. Budoval ji tehdejší majitel tvrze, slezský šlechtic, Mikuláš Tvorkovský z Kravař,⁷¹⁶ který si řemeslníky přizval ze slezského Břehu.⁷¹⁷ Kaple stojí na půdoryse protáhlého oktagonu, její vznik patrně souvisel s přestavbou zdejší dnes neexistující tvrze na renesanční

⁷¹² Novodobé, které byly umístěny na místo předešlých po poslední obnově chrámu po jeho požáru v roce 1906. Viz Polách, Farní kostel (pozn. 8), s. 132. V prostoru nad okny se dochovalo i několik plastických květů z doby před obnovou chrámu na počátku minulého století. Viz Faltičko, *Pozdně renesanční* (pozn. 586), s. 15–16.

⁷¹³ Hvězdy průjezdu jsou vloženy do křížů.

⁷¹⁴ Serlio, *Regole generale* (pozn. 672). IV. Kniha, vzory pro dekorace stropů. – Faltičko, *Pozdně renesanční* (pozn. 586), s. 15.

⁷¹⁵ Krčálová, Kostely české (pozn. 4), s. 18. – Dvorská – Prix, Kostel Nanebevzetí (pozn. 8), s. 282.

⁷¹⁶ Majitel štítinské tvrze Mikuláš Hynek Tvorkovský založil v roce 1576 také kostel sv. Jana Křtitele v Mokřých Lazcích v opavském okrese. Ale z této původní sálové plochostrupé stavby se do dnešní doby dochovalo jen obvodové zdivo lodi a presbytáře zpevněného opěráky. Samek, *Umělecké památky 2* (pozn. 126), s. 556–557. Samek uvádí, že k zaklenutí došlo až v době, kdy chrám přešel do zprávy dominikánek.

⁷¹⁷ Historicky Horní Slezsko. Působení březských umělců vedených Kašparem Cuneem je pak známé také z Prostějova, kam si je Vratislav z Pernštejna v letech 1568–1572 povolal k přestavbě zdejšího zámku.

zámek. Plochý strop s dřevěnou emporou v západní části pochází patrně z doby výstavby, jak naznačuje dochované jméno tesaře Hanuše Seilera z Břehu, který dokončil v roce 1579 také sanktusník.⁷¹⁸ Štítinská centrální kaple má velmi jednoduchý zevnějšek s hrotitými nízkými okny, přízemí v západní části je nezvykle otevřeno pěticí arkádových otvorů [258]. Nenápadnost exteriéru kontrastuje s dynamickým pojetím interiéru, jehož stěny člení zalamující se kanelované pilastry. V lodi je umístěna tříramenná dřevěná tribuna. Horizontála je v interiéru zdůrazněna dvěma jednoduše profilovanými robustními římsami (kordonovou i korunní) pod plochým deskovým stropem. Uprostřed cihlové podlahy se nachází pískovcem rámovaný vstup do krypty, vybudované na přání vnuka fundátora kaple Mikuláše Hynka Tvorkovského z Kravař. K valeně klenuté kryptě se vztahuje zmínka v kupní smlouvě z roku 1613, převádějící štítinský zámek na nového majitele Karla Mošovského z Moravčina. Mikuláš Hynek si v ní vymínil „*právo k pohřbu svému v kostelíku sv. Majdaleny u zámku*“.⁷¹⁹

Je pravděpodobné, že spolu s řemeslníky sem mohl být ze slezského Břehu importován také půdorysný vzor, protože přímo v Břehu nalzáme starší stavbu podobné typologie. Již v roce 1567, během renesanční přestavby gotického kostela sv. Jadvigy, byl půdorys staršího polygonálně ukončeného chrámu nově na západě uzavřen do tvaru protáhlého oktogonu. Stavebník, představitel slezské rodové větve Piastovců, protestanský kníže Jiří II., nově připojil pohřební kryptu a vybudoval zde rodové mauzoleum, kam byl pochován po své smrti v roce 1586.⁷²⁰ Do Slezska se tento motiv zřejmě dostal ze Saska, které mělo na Slezsko značný vliv a kde půdorysný motiv protáhlého oktogonu najdeme ještě dříve. Například v Meissen-Obermeisa byla v letech 1470–1474 a 1516–1525 budována na půdoryse protáhlého oktogonu pozdně gotická kaple sv. Wolfganga.⁷²¹

Oblíbenost tohoto motivu v 16. století v prostředí moravské šlechty pak naznačuje výstavba dvoupatrové zámecké kaple Zvěstování Panny Marie

⁷¹⁸ Augustinková, *Sakrální architektura* (pozn. 9), s. 121.

⁷¹⁹ Evidenční list nemovité kulturní památky, Štítina, kaple sv. Maří Magdalény, poř. č. 1497, Národní památkový ústav, <https://www.pamatkovykatalog.cz/kaple-sv-mari-magdaleny-12700834>, vyhledáno 5. 11. 2019.

⁷²⁰ Kazimierz Jasiński, *Rodowód Piastów śląskich*, 1, Wrocław 1973. – Helena i Stefan Kozakiewiczowie, *Renesans w polsce*, Warszawa 1976, s. 144–149.

⁷²¹ Milada Radová – Oldřich Rada, *Das Buch von den Zellengewölben Gebundenes Buch*, Prag 2001, s. 199. Uvažuje se o autorství Arnolda von Westfalen.

v Tovačově, započatá v roce 1559. Iniciovali ji Vratislav II. z Pernštejna (1530–1582)⁷²² se svou chotí, španělskou šlechticnou Marií Maxmilianou Manrique de Lara, dvorní dámou budoucí císařovny Marie Španělské.⁷²³ O nejstarší podobě kaple nemáme bohužel bližší zprávy, ale lze předpokládat, že v době jejího založení se vzhledem k jejímu provázání s okolními částmi renesančního zámku již počítalo se stávajícím půdorysem, dvoupatrovým členěním i její výškou.⁷²⁴ Spodní část kaple⁷²⁵ má půdorys polygonálně ukončeného obdélníka, horní protáhlého oktogonu. Je otázkou, kam až stavební práce na tovačovské kapli pokročily, neboť již v roce 1561 zdědil Vratislav po svém bezdětném bratru Vojtěchovi plumlovské panství s městem Prostějovem, které si následně zvolil za své sídlo a Tovačov ztratil svou rezidenční funkci.⁷²⁶

Několik příkladů protaženého centrálního půdorysu se objevuje na konci 16. a počátkem 17. století také v Praze. Mezi ně patří zejména již zmíněná a dnes neexistující desetiboká kaple sv. Vojtěcha na Hradčanech (1575–1576), která byla dílem italského mistra Ulrica Aostalliho.⁷²⁷ V evropském kontextu jedinečná je pak oválná kaple Nanebevzetí Panny Marie, zvaná Vlašská, kterou nechali v letech 1590–1600 při Klementinu vystavět členové italské kongregace.⁷²⁸ Půdorys protáhlého oktogonu, jen obohacený o trojici přiléhajících pětibokých kaplí, má také císařský votivní katolický kostel sv.

⁷²² Vratislav, který Tovačov zdědil v roce 1558, byl úspěšný šlechtic, diplomat a v letech 1566–1582 nejvyšší kancléř českého království. Byl také prvním českým šlechticem, jenž byl odměněn řádem Zlatého rouna (1556). Podobně jako jeho žena byl společníkem budoucího císaře Maxmiliána II. a významným spolupracovníkem habsburských panovníků. V době vlády Vratislava zažíval Tovačov zlatý věk, sídlo procházelo výraznou stavební proměnou a byla dovršena přestavba pozdně gotického hradu na renesanční zámek.

⁷²³ Sňatek byl v roce 1555. V literatuře se někdy uvádí, že Vratislav novou zámeckou kapli budoval právě pro svou silně katolicky založenou španělskou choť, známou pro svůj černý španělský šat jako „černá paní tovačovská“ S osobností Marie ale bývá spojována náboženská intolerance a výrazná rekatolizační činnost.

⁷²⁴ Myslivečková, Zámecká kaple (pozn. 1).

⁷²⁵ Depositář vyznačen na plánu Maxe Fleishera. Karel Žurek, Zapomenutý plán nerealizované přestavby zámku Tovačov, in: Bouchal (ed.) (pozn. 1), s. 104–105.

⁷²⁶ A to nejen proto, že díky novým statkům, jako byl Prostějov, ale také Litomyšl nebo Plumlov již patrně nemohl Vratislav věnovat Tovačovu tolik své pozornosti, ale zejména také z finančních důvodů. Náročnou reprezentací a značnými finančními výdaji se Vratislav velmi zadlužil po jeho smrti nastal naprostý rozklad nesmírného perňštejnského majetku. Dědicem se stal jeho syn Jan z Perštýna, ale už v letech 1585–1594 musel zadlužené panství převzít jeho tchán, Jan Manriquez de Lara, který panství v roce 1597 prodal. Později se tovačovské panství dostalo do rukou hrabatům ze Salm-Neuburgu, kteří kapli opatřili bohatou štukovou výzdobou, kterou se podrobně zabývala Jana Zapletalová, Ticinští štukatéri na Moravě: okruh Quirica Castellioho a Carla Borsy, in: Martin Mádl (ed.), *Tencalla I. Statě o životě a díle ticinských freskařů, o objednavatelích a o umělcích z jejich okruhu*, Praha 2012, s. 275–302. – Myslivečková, Zámecká kaple (pozn. 1).

⁷²⁷ Jiří Burian, *Katedrála sv. Víta*, Praha 1978, s. 26–29. V době neogotické dostavby chrámu v 19. století byla zbořena, její podoba je zachycená na mnoha vyobrazeních.

⁷²⁸ Šamánková (pozn. 47), s. 41. Oválná kaple s vnitřními emporami plně odpovídá soudobým návrhům a tendencím italské manýristické architektury, avšak v Itálii na rozdíl od Čech nedošlo k žádné realizaci tohoto typu. Peruzzi navrhl velmi podobné dílo, ale nebylo realizováno.

Rocha v Praze na Strahově, budovaný v roce 1603–1612 v goticko-renesančním tvarosloví.⁷²⁹

Podobnou stavbou, možná přímo související autorsky se sledovanou skupinou jednolodních staveb bez odsazeného presbytáře a se sjednoceným prostorem, je neorientovaný **kostel sv. Šimona a Judy ve Strážku** (okres Žďár nad Sázavou) [82–85], vystavěný v roce 1616 moravským zemským úředníkem Vilémem Munkou z Ivančic,⁷³⁰ příznivcem jednoty bratrské, který udržoval styky s Žerotíny.⁷³¹ Kostel ve Strážku se svou dekorativní výzdobou blíží nejvíce výzdobě chrámu ve Velkých Losinách. Oproti němu má ale pouze jednu etáž vysokých hrotitě završených oken, která narušují patu klenby podpíranou pilastry s římsovými hlavicemi. Shodný je sjednocený prostor s neodsazeným presbytářem, který zvnějšku obíhají nečleněné opěráky s omítkovou rustikou (bosáží). Při průčelí, jemuž je předsazená věž, jsou opěráky postaveny nakoso. Klenbu dekoruje geometrická štuková síť tvořená překrývajícími se čtverci se zaoblenými rohy, uvnitř vyplněnými kruhovými motivy. Hrany výsečí, zdůrazněné štukami, jsou rovněž napojeny na dekorativní síť. Náběhy kleneb zdobí izolované kvadriloby, plochy výsečí jsou opatřeny štukovými motivy srdcí.⁷³² S podobným uplatněním srdcovitých útvarů jsme se setkali v kostele v Losinách, ale jejich aplikaci nacházíme také nedaleko Strážku, ve výzdobě zámku v Moravci, který od roku 1609 spravoval stavebník kostela ve Strážku, Vilém Munka z Ivančic.⁷³³

Při vzájemné rodové propojenosti Žerotínů a Bruntálských z Vrbna, jejich majetkových držav, ale také širších společenských vztahů, lze předpokládat, že docházelo nejen k transferu vzorů a ke vzájemným inspiracím, ale že je také možné, že se při svých objednávkách obraceli na jeden více či méně proměnlivý stavební okruh.

⁷²⁹ Krčálová, *Renesanční architektura* (pozn. 4), s. 57–58.

⁷³⁰ Od počátku 17. století se prosadil v nižší zemské správě, k roku 1601 byl písařem menšího zemského práva Markrabství moravského, v letech 1609–1619 vykonával úřad moravského královského prokurátora a krátce před smrtí mu byl svěřen podkomořský úřad na Moravě za vlády Bedřicha Falckého. Po přijetí do řad moravského rytířstva roku 1612 začal Vilém Munka budovat nové rodinné šlechtické sídlo.

⁷³¹ Jakubec, *Motiv srdce* (pozn. 17), s. 299.

⁷³² *Ibidem*, s. 299–300.

⁷³³ Na některých klenbách místností přízemí (například na klenbě světnice v SZ křídle budovy) se mimo jiné dochoval motiv srdce. Na přelomu 16. a 17. století vlastnili zámek Moravec rod Munků, kteří od roku 1595 prováděli jeho přestavbu. Protože se Vilém aktivně podílel na českém stavovském povstání v roce 1618, byl mu po bitvě na Bílé hoře jeho majetek včetně Moravce zkonfiskován. Viz Samek, *Umělecké památky 2* (pozn. 126), s. 558–560. – Jana Mrkvičková, *Zámek v Moravci. Stavební dějiny* (bakalářská diplomová práce), Seminář dějin umění FFMU, Brno 2007, s. 15–16.

Se sledovanou skupinou jednolodních staveb, charakterizovaných neodsazeným polygonálním presbytářem a představenou věží, pozoruhodně souvisí také dvojice staveb objednaná rodem Zástřizlů. První z nich je od orientace východ-západ mírně vyosený pohřební **kostel sv. Martina v Měrotíně** (okres Olomouc) [86–88], který nechal pro protestanty na místě starší stavby v letech 1618–1619 vybudovat Bernard Prakšický starší ze Zástřizl († 1622).⁷³⁴ Tato stavba se ale ze skupiny vymyká. Chrámu totiž chybí vnější opěrný systém, což bylo zřejmě způsobeno tím, že loď měla původně plochý strop. Opěrný systém ale chybí také kolem polygonálně ukončeného presbytáře zaklenutého klenbou s kamennými žebry vrcholící svorníkem se znakem Zástřizlů. Čela klenby jsou hrotitě završena a naznačují, že navazují na starší gotickou stavbu. Gotizující tvarosloví nesou také okenní výplně presbytáře i jihozápadní věže; okna v lodi mají segmentové záklenky. Presbytář od lodi odděluje vítězný oblouk spočívajícím na kamenných přízvedních pilířích zdobených meandrem vavřínových listů a perlovcem. Renesanční tvarosloví nacházíme také na západní kamenicky ztvárněné kruchtě, tvořené trojosou arkádou podepřenou třemi iónskými sloupy, na vstupních portálech i arkádových předsíních. Supraporty obou portálů doplněných iónskými sloupy a vegetabilně zdobeným vlysem nesou alianční znaky rodu Zástřizlů. V pokročilejších barokních formách je utvářen portál s ušima osazený v ohradní zdi, který nese nápis pojednávající o zrušení původního a výstavbě nového kostela v letech 1618–1619.

Druhou stavbou vystavěnou až v letech 1640–1643 katolíkem Milotou Prakšickým ze Zástřizl je **kostel sv. Martina v Buchlovicích** (okres Uherské Hradiště) [89–93], který je na rozdíl od měrotínské stavby sice opatřen vnějším opěrným systémem, ale s použitím některých odlišných stavebních forem.⁷³⁵ Ty se týkají zejména valené klenby tvořené sledem širokých, avšak krátkých polí se styčnými výsečemi vytaženými do hřebínků. Jednotlivá pole jsou oddělena

⁷³⁴ Samek, *Umělecké památky 2* (pozn. 126), s. 533–534. V kostele se dochoval náhrobek stavitele.

⁷³⁵ Samek, *Umělecké památky 1* (pozn. 245), s. 314. – Josef Zelinka, *Dějiny Farnosti v Buchlovicích*, Buchlovice 2005, s. 11. V roce 1622 psal velehradský opat Františku z Dietrichsteina, že katolický kostel v Buchlovicích je již 50 let opuštěn, v obci existoval již od počátku 16. století rovněž ještě bratrský kostel. V letech 1921–1922 byla v místech původního vítězného oblouku výrazně přestavěna východní část kostela, k lodi byl nově připojen transept. Na počátku 20. století došlo také ke sjednocení fasád do dnešní podoby. Upravena byla také věž kostela.

klenebními pasy nasedajícími na pilastry s římsovými hlavicemi. Původní podobu kostela narušila přístavba novodobého transeptu ve 20. letech 20. století. Ve vrcholu klenby prostředního pole lodi je umístěn oválný medailón s reliéfním erbem Zástřizlů a rytým nápisem: MILOTA Z ZASTRIZL 1640.⁷³⁶ Kombinace stylově pokročilejšího tvarosloví a tradičního schématu se jeví jako poměrně neobvyklá. Mohlo se jednat o formu historismu, pomocí níž stavebník vyjadřoval rodovou tradici. Bohumil Samek⁷³⁷ se pak domnívá, že opěrné pilíře mohly být dostavěny k lodi kostela až dodatečně, během poslední velké novodobé přestavby, avšak podle dochované fotografie⁷³⁸ měla stavba vnější opěrný systém i v době před výše uvedenou akcí. Vstup do kostela rámuje obdélný portál, který je lemován kamenným ostěním s ušima, završený prolomeným frontonem. Vlys supraporty zdobí plasticky pojednaný ovocný feston a dvojice okřídlených hlaviček andílků. Ve štítě zasazená kartuše se znakem Miloty ze Zástřizl nese letopočet 1643. Velmi zajímavá se zdá být v literatuře opomíjená podobnost tohoto vstupního portálu buchlovického kostela s portály sakristií chrámu Nanebevzetí Panny Marie ve Valticích, který započal roku 1631 budovat Karel z Liechtensteina a s jeho vnitřní výzdobou od roku 1637 pokračovali jeho následovníci.⁷³⁹ Zmíněné portály se ale liší podobou nástavců. Hlavní portál buchlovického kostela nese vyložený nástavec – trojúhelnou supraportu –, kdežto oba valtické interiérové portály nástavec nemají a jsou pouze završeny po bocích zalomenou římsou. Vzhledem k výrazným motivickým souvislostem a časové a teritoriální blízkosti můžeme uvažovat o tom, že na jejich vzniku participovali stejní tvůrci.

Kromě většinového využití hrotitě završených oken se v některých případech, a to nejen ve výše zpracované skupině, vyskytlo použití druhé etáže okenních okrouhlých otvorů, tzv. okul, jako například na kostelních stavbách

⁷³⁶ Jménem je zde označen stavebník, syn Jiřího Zikmunda Prakšického ze Zástřizl a Alžběty Kotvrdové z Olešničky, která se roku 1614 po smrti svého manžela ujala správy zástřizlovského panství za ještě nezletilého syna Milotu. V době stavovského povstání finančně podporovala odbojné stavy. V pobělohorském období byli Zástřizlové donuceni konvertovat, ale jejich přestup ke katolické víře byl jen formální. Alžběta zůstávala věrná bratrské víře, dokonce v roce 1623 na svém panství ukrývala a chránila bratrské kazatele. Mladého Miloty ze Zástřizl si povšiml František z Dietrichsteina a snažil se, aby byl vymaněn z protestantského vlivu své matky. Proto roku 1625 vybídl Alžbětu, aby syna poslala do Vídně k císařskému dvoru, jak se také stalo. Není známo, kdy přesně se Milota z Vídně vrátil, ale roku 1633 převzal od matky správu svých statků. Zelinka (pozn. 735), s. 11. – Hana Myslivečková, Příklady pozdně renesanční komemorativní reprezentace v rytířské rodině Zástřizlů na Moravě, *Umění LIV*, 2006, s. 177–186.

⁷³⁷ Samek, *Umělecké památky 1* (pozn. 245), s. 314.

⁷³⁸ Zelinka (pozn. 735), s. 11.

⁷³⁹ Jan Eliáš, *Valtice, farní kostel, stavebně historický průzkum*, Brno 1994, s. 39. Zcela dokončen byl ale až v roce 1671.

v Lipníku nad Bečvou, Hlučíně, Velkých Losinách, Branné a patrně i v Hustopečích nad Bečvou. Motiv je možno zaznamenat i na některých moravských zámeckých kaplích, například na zámku ve Velkých Losinách nebo v Račicích (1620).

Nejstarší výskyt kombinace lomených oken s okuly evidujeme na stavbě bratrského sboru v Mladé Boleslavi (1544–1554). Je však pozoruhodné, že tuto dvouetážovou úpravu nacházíme také na několika teritoriálně blízkých stavbách v příhraničních slezských oblastech, na kostele Božího Těla (1600–1615) v kladském městě Międzyzlesie, v kostele sv. Archanděla Michaela (1610) v Králíkách, ale rovněž na plochostropém kostele sv. Matouše v blízké Červené Vodě (polovina 17. století).

Architektonické charakteristiky sledované skupiny se kromě výše uvedených příkladů uplatnily v daném období také na několika dalších stavbách rozmanitého funkčního charakteru. Oproti většinou protestanským rozměrným stavbám se jednalo spíše o menší katolické svatyně, respektive kaple špitální, pohřební, morové či Božího Hrobu.

Můžeme uvést například špitální **kapli sv. Anny ve Vyškově** [94–95], jejíž přestavba byla v kombinaci goticko-renesančního tvarosloví dokončena nejpozději roku 1582, jak naznačuje nápis na klenbě „ANNO DOMINI 1582“. Valené klenby se styčnými výsečemi, propojujícími se jak ve svornících, tak i v středovém kruhovém zrcadle, nasedají na téměř hladké klenební náběhy. Zdivo kaple, dekorované malířskou výzdobou, prolamují štíhlá hrotitá okna s kružbami. Kapli, napojené na objekt špitálu, chybí vnější opěrný systém a rovněž nemá samostatný vstup. Vchod poskytuje bosovaný portál špitálu, patrně z doby vzniku kaple. Portál je završený vlysem s řadou triglyfů a římsou a svými formami odkazuje na soudobou italskou manýristickou architekturu.

Podobně jednotně koncipovaný vnitřní prostor, ještě silněji však navazující na italské manýristické vzory, najdeme v **kapli sv. Anny** [96–99], situované v těsné blízkosti **olomouckého dómu** sv. Václava. V roce 1617 ji slavnostně vysvětil olomoucký biskup kardinál František z Dietrichsteina. Avšak v tomto případě se jedná pouze o částečnou novostavbu, která navazovala na

základy starší zpustlé a pobožené středověké stavby. Jako svou pohřební kapli si ji nechal postavit olomoucký kanovník Martin Václav z Greiffenthalu († 1617).⁷⁴⁰ Jednoduchá převýšená stavba, ukončená trojbokým polygonálním závěrem, je završena valenou klenbou s trojúhelnými výsečemi zdůrazněnými profilovanými žebry, která odkazují ke gotické architektonické tradici.⁷⁴¹ Nasedají na již zcela klasicky utvářený interiér, jehož kladí se soudečkovým vlysem podpírají zalamované kanelované pilastry s píšťalami a římsovými hlavicemi. Vypouklý vlys je rovněž užít v kladí velmi kvalitně provedeného edikulového pískovcového portálu, jehož blízké předlohy nalezneme ve spisech Andrey Palladia a Sebastiana Serlia. Nad portálem je osazen reliéf sv. Anny Samotřetí.⁷⁴² Italianizující charakter stavbě dodává rovněž užití termálních oken. Kaple se nedochovala v původním stavu. V souvislosti s regotizací olomoucké katedrály byla zkrácena o jedno pole. Nové průčelí nese pseudorenesanční výzdobu vzdálenou její původní podobě, která je zachycena na dobovém zaměření a fotodokumentaci.⁷⁴³ Zejména vnitřní formy kaple a vstupního portálu odkazují k pozdnímu *palladianismu* a naznačují možnou účast neznámého, u nás působícího italského architekta, podobně jako se o tom uvažuje v případě současně budovaného monumentálního biskupského presbytáře olomoucké katedrály.⁷⁴⁴ Půdorys olomoucké kaple, členění vnitřního prostoru, ale také podoba štítu před úpravou v 19. století, mají velmi blízkou a pozoruhodnou analogii v hřbitovním **kostelíku sv. Františka Serafinského** v biskupském **Příboru** [100–101] z roku 1622.⁷⁴⁵

Ojedinělým příkladem stavby s půlkruhově ukončeným neodsazeným presbytářem se na Moravě a v českém Slezsku zdá být stavba farního **kostela**

⁷⁴⁰ Pozdější probošt, oficiál biskupské kurie a generální vikář; kapli do své správy získal v roce 1598. Martin Václav zemřel v roce dokončení kaple a je pohřben v kryptě před hlavním oltářem. Ve své závěti ustanovil bohatou fundaci pro pět kleriků, kteří měli obstarávat důstojné obřady v kapli. Na boční stěně nad portálem do křížové chodby je osazen jeho mramorový epitaf z roku 1652. Více například Zemek, *Posloupnost prelátů* (pozn. 212), poř. č. 760. – Simona Jemelková, *Olomouc, kaple sv. Anny, stavebně-historický průzkum*, Olomouc 2016, s. 6. – Jakubec, *Kaple sv. Anny* (pozn. 17).

⁷⁴¹ Jakubec, *Kaple sv. Anny* (pozn. 17).

⁷⁴² Arcibiskup Bedřich z Fürstenberka (1853–1892) nechal v letech 1883–1892 provést novogotickou přestavbu katedrály podle projektu Gustava Meretty a Richarda Völkela. Pavel Zatloukal, *Příběhy z dlouhého století: Architektura let 1750–1918 na Moravě a ve Slezsku*, Olomouc 2002, s. 335–342.

⁷⁴³ Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc, fond Metropolitní kapitula Olomouc, inv. č. 4555, sign. Ch a 1/11, č. kartonu 611. – Jakubec, *Kaple sv. Anny* (pozn. 17).

⁷⁴⁴ Právě pro biskupa Stanislava Pavlovského byla provedena přestavba západního dvouvěžového průčelí v letech 1589–1594 podle projektu italského Bernarda Leoneho z Locarna. Viz Chadraba, *K dějinám olomouckého* (pozn. 186), s. 43–70. – Jakubec, *Olomouc: Katedrála* (pozn. 17), s. 100–103. – Jakubec, *Průčelí katedrály* (pozn. 17), s. 75.

⁷⁴⁵ Evidenční list nemovité kulturní památky, Příbor, hřbitovní kaple sv. Františka Serafinského, poř. č. 1662, Národní památkový ústav, <https://www.pamatkovykatalog.cz/hrbitovni-kaple-sv-frantiska-serafinskeho-13029576>, vyhledáno 5. 11. 2019.

Nejsvětější Trojice z let 1605–1614 v **Suchdole nad Odrou** [102–103], kterou nechal postavit luteránský majitel panství Hans Baltazar Cetryš z Kynšperka.⁷⁴⁶

⁷⁴⁶ Augustinková, *Sakrální architektura* (pozn. 9), s. 29. – Karel Müller – Radek Polách – Jaroslav Zezulčík, *Kamenné svědectví minulosti, Heraldické památky novojičínská*, Nový Jičín – Praha 2008, s. 129–131.

4.1.5. Jednoduché sály s přízdními pilastry

Další skupinu jednoduchých sakrálních staveb, s nimiž se na Moravě a v českém Slezsku ve sledované době můžeme setkat, tvoří jednoduché sály, jejichž typickým znakem jsou interiérové přízdní pilastry, situované v místech soustředěných tlaků kleneb. Pilastry jsou většinou završené římsovými či toskánskými hlavicemi, na něž nasedají úseky kladí. Tyto prvky obvodové zdivo zpevňují v místech největšího zatížení, ale zřejmě nemají zásadní statickou funkci, kterou v těchto případech přebírají další stavební články. Těmi jsou zpočátku na exteriér se propisující vnější opěráky, jejichž hmota postupně ustupuje a opěrný systém mizí. Dalším statickým opatřením mohou být v podstřeší ukrytá táhla, která klenbu většinou v místě pasů příčně stahují.

Interiérové přízdní pilastry, většinou obdélného půdorysu a různé mocnosti a šířky, byly velmi často utvářeny jako svazkové, což umožnilo zjemnit jejich skutečnou hmotu. Členily vnitřní plochy a vnášely do interiéru modifikované ozvuky klasických architektonických řádů. V interiéru se různě vrství, zalamují, rozvíjí se jejich mnohvrstevná tektonická soustava, spějí k dynamizujícímu plastickému pojednání, rytmizaci a gradaci. Nereprezentují tedy pouze tektonický prvek, ale stávají se zdobným prvkem, plní roli optického efektu, který rytmizuje monumentalizovaný prostor. Obliba těchto až „kubizujícím“ forem se v průběhu sledovaného období zvyšovala.

Skupinou staveb typu sálu s přízdními pilastry jsem se zabývala již v své diplomové práci, kde jsem ji označila nepřiliš přesně: *Sál s pilíři vtaženými do zdiva*.⁷⁴⁷ K pojmenování tohoto typu jako *sál s přízdními pilastry*, který navrhl Rostislav Švácha,⁷⁴⁸ se přikláním a toto označení bude v předloženém textu nadále používáno. Uvedený typ zaznamenali také někteří zahraniční badatelé, jako například Heinrich Gerhard Franz⁷⁴⁹ nebo Renate Wagnerova-Riegrova,⁷⁵⁰ která je shledává téměř výlučně u kostelů kapucínských a františkánských.

⁷⁴⁷ Myslivečková, *Moravská sakrální* (pozn. 2).

⁷⁴⁸ Švácha, *Typy venkovských* (pozn. 26), s. 83–94, k rozdělení typů s. 89–91. Podle Šváchy lze v období 1648–1690 konstrukční systémy kostelů v Čechách a na Moravě roztrždit na tři typy: 1. hala s přízdními pilíři, 2. sál s přízdními pilastry, 3. emporová hala.

⁷⁴⁹ Franz, *Die böhmische* (pozn. 21), s. 81–83.

⁷⁵⁰ Wagner-Rieger, *Die Baukunst* (pozn. 22), s. 175–224, zejména s. 209–219.

Jarmila Krčálová či Věra Naňková tento typ jako samostatnou skupinu nespécifikovaly.⁷⁵¹

Masivnější rozšíření uvedeného architektonického typu sálu s přízdnými pilastry zaznamenáváme až na počátku 17. století, ale s jeho předchůdci se můžeme setkat již dříve. Za použití poměrně masivních pilastrů je členěno interiérové zdivo některých zámeckých kaplí z 2. poloviny 16. století na renesančních šlechtických sídlech,⁷⁵² jako například v zámecké kapli v Náměšti nad Oslavou z let 1565–1578, budované Janem starším ze Žerotína,⁷⁵³ nebo v zámecké pohřební kapli Věch svatých budované Zachariášem z Hradce v Telči,⁷⁵⁴ která dle recentního bádání, postaveného na výsledcích dendrochronologické datace dřevěných prvků krovu, musela vzniknout již někdy v letech 1567–1569.⁷⁵⁵ Jednoduché přízdní pilastry s římsovými hlavicemi použili stavitelé některých již zmiňovaných staveb, jako například **kostela ev. Matouše v Brtnici** (1588–1589) [43–47],⁷⁵⁶ jak je patrné na dvojici pilastrů, k nimž je v lodi přisazena empora. Tyto pilastry zjevně nesou svou původní podobu a nebyly v roce 1629 během přestavby upraveny.⁷⁵⁷ Přízdní pilastry s římsovými hlavicemi, příbuzné brtnickým, nacházíme rovněž v chrámu **Nejsvětější Trojice v Běhařovicích** (1596) [48–52].

V určitém smyslu přechodovým příkladem, avšak nejistého časového zařazení, je **kostel Věch svatých v Metylovicích** [104–107], místní části Frýdlantu nad Ostravicí (okres Frýdek-Místek), který nechal podle epigrafického záznamu postavit v roce 1577⁷⁵⁸ olomoucký biskup Stanislav Pavlovský.⁷⁵⁹ Jiné prameny uvádějí, že kostel pochází až z roku 1637.⁷⁶⁰

Jednolodní chrám s odsazeným polygonálně ukončeným presbytářem a předsazenou západní věží je osvětlován půlkruhově završenými okny. Valená

⁷⁵¹ Krčálová, *Kostely české* (pozn. 4), s. 1–37. – Naňková, *K typologii* (pozn. 25), s. 138–143.

⁷⁵² Pilastry člení také interiér katolické kaple budované Vratislavem z Pernštejna na zámku v Litomyšli z roku 1582 a poměrně masivní přízdní pilastry, působící skoro jako vtažené pilíře, najedeme také v zámecké kapli svaté Barbory na zámku Grabštejn datované rokem 1569, která nemá odsazený presbytář.

⁷⁵³ Zajímavé svými lomenými oblouky a zároveň renesanční štukovou výzdobou vzniklou po roce 1572.

⁷⁵⁴ Krčálová, *Kostely české* (pozn. 4), s. 8. – Krčálová, *Renesanční stavby* (pozn. 4), s. 64–71.

⁷⁵⁵ Krčálová, *Renesanční architektura* (pozn. 4), s. 26–31. – Ondřej Jakubec – Pavel Waisser, *Mauzoleum Zachariáše z Hradce na zámku v Telči a jeho výzdoba v kontextu renesančních zámeckých kaplí*, *Opuscula historiae artium*, Brno 2015, roč. 64, č. 1, s. 2–31.

⁷⁵⁶ Dnes kostel sv. Karla Boromejského a blahoslavené Juliány.

⁷⁵⁷ Pilastry byly svazkové, doplněno bylo kompletní kladí, řád byl nově změněn na iónský.

⁷⁵⁸ Leoš Mlčák, *Státní seznam nemovitých kulturních památek okresu Frýdek-Místek*, Ostrava 1980, s. 56–57.

⁷⁵⁹ Samek, *Umělecké památky 1* (pozn. 245), s. 450–451. Přepis viz Jakubec, *Kulturní prostředí* (pozn. 17), s. 239.

⁷⁶⁰ Augustinková, *Sakrální architektura* (pozn. 9), s. 52. Podle děkanské matriky Místku z roku 1695.

klenba lodi s hrotitě zalomeným průřezem a s hlubokými styčnými výsečemi s lomenými čely bez členících pasů nasedá na mělké přízедní pilastry, které ale nejsou završeny hlavicí, či jakkoliv členěny, nýbrž hladce přecházejí v klenbu. Takové řešení je v našem prostředí velmi ojedinělé. Pilastry metylovického kostela můžeme považovat za předchůdce rozvinutějšího typu. Z exteriéru je klenba stále ještě podpírána masívními odstupněnými opěráky, na západním nároží postavenými nakoso. Bohumil Samek a Ondřej Jakubec uvádějí, že kostel měl být patrně zaklenut v 70. letech 17. století,⁷⁶¹ ale nedokládají přesně, jak k tomuto závěru došli. Lucie Augustinková pak na základě dendrochronologického vřočení krovu do roku 1637 upřesňuje, že zdivo lodi i presbytáře pochází ze starší stavební fáze (1577?), a již roce 1637 měl být podle jejího názoru kostel výrazně přestavěn úpravou okenních otvorů, stavbou nového krovu a patrně i novým zaklenutím.⁷⁶² Kombinace gotizujících a renesančních rysů klenby spolu s přítomností vnějších masívních opěráků spíše naznačuje, že klenba mohla vzniknout ještě před přestavbou v roce 1637.

S podobným řešením návaznosti klenby na přízедní pilastry se můžeme setkat také ve střední části kostela (původně hlavní lodi) **sv. Martina ve Skalici u Frýdku** [108–109], vystavěné v letech 1612–1617.⁷⁶³ Zdejší valená klenba, tentokrát půlkruhového průřezu se styčnými výsečemi, je opatřena štukovými žebry, která také plynule vyrůstají z hladkých přízедních pilastrů bez římsových hlavic. Kostel je obdobně opatřen zvnějšku odstupněnými pilíři.

Dalším příkladem stavby s klenbou lodi i presbytáře spočívající na přízедních pilastrech obdélného půdorysu je již ve skupině staveb s neodsazeným presbytářem zmiňovaný **kostelík sv. Jošta ve Frýdku** [74–76]. Ten byl vybudován na počátku 17. století (zřejmě v roce 1612) rekatolizovanými příslušníky rodu Bruntálských z Vrbna. Statika prostoru byla kromě vnějších opěráků zajištěna pohledově uplatněnými kovanými táhly osazenými při patě klenby v interiéru kostela.⁷⁶⁴

⁷⁶¹ Kdy měly být přistavěny i boční kaple. Z korespondence Lichtensteina-Castelcorna vyplývá, že byla v této době zřejmě stavěna věž.

⁷⁶² Augustinková, *Sakrální architektura* (pozn. 9), s. 52.

⁷⁶³ Tato část tvoří dnešní střední část kostela, k němuž bylo v klasicismu přistavěno trojlodí.

⁷⁶⁴ Zpevňují klenby lodě a empory.

Kostel sv. Jana Křtitele v jihomoravských Vlasaticích (okres Pohořelice) [110–117],⁷⁶⁵ postavený v roce 1610 luteránem Jeronýmem Václavem hrabětem z Thurnu († 1613),⁷⁶⁶ bratrem jednoho z hlavních vůdců českého povstání v letech 1618–1620, Jindřicha Matyáše Thurna,⁷⁶⁷ představuje výjimečného zástupce přechodové architektury, v níž je pozdně renesanční tvarosloví a dekor aplikován již na raně barokní architektonickou strukturu. Půdorysné řešení chrámu, fasády členěné vysokým řádem, blokovitost a monumentalita stavby, odlišující se od většiny moravských a slezských staveb tohoto období, předjímá pro moravskou raně barokní architekturu koncept rozvíjený během celého 17. století. Kostel sv. Jana Křtitele se zřejmě stal rodovým pohřebištěm, jak naznačuje krypta pod presbytářem.⁷⁶⁸

Jedná se o orientovaný jednolodní kostel⁷⁶⁹ s půdorysně i výškově odsazeným, rovně ukončeným presbytářem na téměř čtvercovém půdorysu a na západě předsazenou čtyřbokou věží.⁷⁷⁰ Lod' je zaklenuta čtyřmi úzkými, ale široce se pnoucími poli valené klenby s nestyčnými trojúhelnými výsečemi

⁷⁶⁵ Kostel ve Vlasaticích je zmiňován již kolem roku 1276, kdy náležel pod patronát kounického kláštera, avšak není známo, komu byl tehdy zasvěcen. v 16. století, kdy se přidala značná část farníků k luteránům a zbytek k novokřtěncům, kostel zcela zpustl. Na začátku 17. století byl starý vlasatický kostel zbořen a na jeho místě nechal hrabě Jeroným Václav Thurn v roce 1610 postavit kostel nový. Z původního chrámu zůstala patrně věž a snad části obvodového zdiva, o čemž svědčí dva pozdně gotické boční portálky. O kostelu se zmiňují: Gregor Wolný, *Die Markgrafschaft Mähren topographisch, statistisch und historisch geschildert*, 1. Abtheilung, Brünnener Kreis, band 2, Brünn 1836, s. 430. – Alois Hruďička, *Topografie diecése brněnské*, Brno 1908, s. 112. – Tomáš Kruťa, *Vlastivěda Moravská*, Břeclavsko, Brno 1969, s. 655–656. – Emil Kordiovský – Jiří Danihelka, *Brána do kraje*, Mikulov 1999, s. 235. – Walfried Blaschka, *Wostitz. Geschichte einer deutschen marktgemeinde in Südmähren*, Geislingen 1993. – Myslivečková, *Moravská sakrální* (pozn. 2), s. 49–53.

⁷⁶⁶ Protestant Jeroným Václav, který toužil po náboženské snášenlivosti a rovnoprávnosti a zastával významnou funkci zemského sudího na moravském zemském soudu od roku 1598, kde se mimo jiné sblížil i s Karlem starším ze Žerotína. Odvážného ducha prokázal, když byl v roce 1607 navržen za nejvyššího moravského sudího, ovšem s podmínkou, že bude přisahat na katolickou formuli, což odmítl přes to, že mu hrozilo udání u císaře a podobné politické problémy, jakými byl několik let zmítán Žerotín.

⁷⁶⁷ Větev katolického starobylého italského rodu Thurnů zvaná Valsassina získala vlasatické panství v roce 1574. Prodal Jan Šembera Černoohorský z Boskovic panství Vlasatice. Obec Vlasatice se nachází nedaleko Pohořelic a Mikulova. Vlasatická tvrz vznikla patrně již roku 1342, první přímá zmínka se datuje až do roku 1567. Na počátku 16. století patřily Vlasatice ke statkům dolnokounického kláštera, roku 1535 je získal Jiří Žabka z Limberka, který pravděpodobně přestavěl tvrz v nevelký renesanční zámek. v roce 1567 Vlasatice koupil Albrecht Černoohorský z Boskovic, fara zde byla 1572 luterská a v letech 1591–1622 se zde objevují i novokřtěnci. Hruďička, *Topografie diecése* (pozn. 765), s. 112. František Hrubý, Hrabata z Thurnu a Valsassina. Dějiny jejich českomoravské větve, in: *Československý časopis historický XXVIII*, s. 74–108. – Karolína Šreflová, *Osudy Vítá Jindřicha hraběte z Thurnu a Valsassiny před a po Bílé hoře* (bakalářská práce), Historický ústav FF MU, Brno 2006, s. 8. Roku 1533 se František z Thurnu oženil s Ludmilou Berkovnou z Dubé, po její smrti se oženil podruhé s Barborou hraběnkou Šlikovou.

⁷⁶⁸ V kryptě je umístěno několik ztrouchnivělých neoznačených rakví s ostatky zemřelých. Uvádí se, že se má jednat o rakve místních duchovních. Hruďička, *Topografie diecése* (pozn. 765), s. 112.

⁷⁶⁹ Kostel byl několikrát opravován, větší rekonstrukce proběhla v roce 1671. Roku 1879 byla na evangelijní straně přistavěna kaple Božího hrobu a v roce 1894 bylo železnými sponami staženo zdivo, aby lod' nepukala. Za druhé světové války v roce 1945 byl kostel značně poškozen, nejvíce byl zasažen presbytář, střecha a věž, ušetřen nezůstal ani mobiliář, ale již v roce 1947 byl ale kostel opraven. Mobiliář chrámu není původní a byl sem svezen z různých lokalit koutů země. Viz *Popis a dějiny kostela ve Vlasaticích* (výpis z farní kroniky), nedatovaný strojopis z farního archivu v Pohořelicích, nestr. – Hruďička, *Topografie diecése* (pozn. 765), s. 112. – Blaschka, *Wostitz. Geschichte* (pozn. 765), s. 57.

⁷⁷⁰ Není umístěna symetricky v ose průčelí, nýbrž vybočuje severně z osy lodi, což svědčí o jejím starším původu. Věž podírají ze západu dva široké opěráky, mezi nimiž je prolomen hlavní vstup do kostela. Ze severu ji podírá ještě třetí, výrazně zešíkmený mohutný opěrák. K severní straně lodi přiléhá novodobá sakristie, datovaná rokem 1907, vybudovaná na místě staré. *Popis a dějiny kostela* (pozn. 769).

a s pasy, presbytář jedním polem klenby se styčnými výsečemi. Zdivo je v místech, kde jsou svedeny tlaky kleneb, zpevněno mělkými svazkovými pilastry s římsovými hlavicemi ozdobenými štukovým dekorem; v presbytáři jsou pilastry na nároží zalomeny.

Boční stěny lodi kostela jsou v místech, kam se propisují vnitřní přízdní pilastry, zpevněny zevními pilastry, téměř polopilíři,⁷⁷¹ které se výrazně prostorově uplatňují zejména na nárožích, jež obepínají. Vrcholovou část zdiva kostela obíhá několikanásobné římsové imitující kladí, které se nepřerušovaně zalamuje i v horních částech pilastrů, které jsou navíc ukončeny nepatrně zešikmenými stříškami. Plochy mezi pilastry jsou prolomeny úzkými okenními otvory se segmentovými záklenky, okno v ose presbytáře bylo druhotně zazděno.⁷⁷² Jak typ utváření klenby, tak i užití svazkových pilastrů lze považovat v panoramatu soudobé architektonické produkce za slohově pokročilé.

Klenby lodi i presbytáře jsou opatřeny štukovým dekorem, který využívá drobnopisně zdobených žeber, která se stýkají ve vrcholu klenebního pole ve štukových kruhových rozetách s tím, že každý obrazec je opatřen odlišným dekorem, připomínajícím svou jemností krajkoví. Jednotnost výzdoby celého chrámu naznačuje motiv perlovce, který najdeme jak na štukách kleneb, tak ve výzdobě portálu či znakové desce Vlasatic. Ačkoli se v lodi jedná o klenbu s nestyčnými výsečemi, štuková výzdoba neodpovídá skutečnému průběhu jejích hran a imituje klenbu s výsečemi styčnými. Také každý pas nese originální kombinaci geometrického štukového dekoru v podobě hladkého pásku, na něj jsou navlečeny útvary čtverce, obdélníku, kvadrilobu a tvary od nich odvozené. V presbytáři jsou navíc, kromě štukových žeber vrcholících v kruhovém zdobeném medailonu, plochy klenebních polí ozdobeny čtyřmi ojedinělými štukovými útvary, vzniklými proložením trojlistu s trojúhelníkem, jakési triloby. Analogii k danému tvaru se mi podařilo najít pouze na jednom z půdorysných návrhů italského manýristického architekta Baldassarra Peruzziho.⁷⁷³

⁷⁷¹ Na rozdíl od klasických opěráků pilastry ve Vlasaticích zaujímají celou výšku stavby až po korunní římsu. Opěráky obvykle dosahují cca do dvou třetin.

⁷⁷² Ze starších popisů chrámů, například ještě z evidenčního listu z roku 1966, se dovídáme o armování věže, stejně jako o štukovém exteriérovém dekorativním vlýsu, který dnes není patrný (není jisté, jestli jsou tyto detaily překryté, nebo jestli byly zničeny). Evidenční list nemovitě kulturní památky, Vlasatice, kostel sv. Jana Křtitele, poř. č. 1810, Národní památkový ústav, <https://www.pamatkovykatalog.cz/kostel-sv-jana-krtitele-16217013>, vyhledáno 5. 11. 2019.

⁷⁷³ Uloženo v Uffizi (U553A v). Joseph Connors, S. Ivo Alla Sapienza: The First Rhree Minutes, *Journal of the Society of Architectural Historians*, Vol. 55, No. 1, 1996, pp. 38–57, s. 46.

Obdobnou geometrickou štukovou výzdobu, jakou nese vlasatický kostel, nacházíme kolem roku 1600 také na stavbách Žerotínů a Bruntálských z Vrbna.

V kostele se rovněž dochovala řada pozoruhodných heraldických památek. Hlavní vstup vedoucí podvěžím je rámován pravoúhlým profilovaným kamenným portálem s ušima a renesančními pásovými ornamenty – perlovcem a listovcem. Jeho vlys je utvářen kanelováním s píšťalami a celek je završen profilovanou římsou. Nad portálem je umístěna kamenná deska s aliančním znakem stavitele Jeronýma Václava hraběte z Thurnu a jeho první ženy Anny hraběnky z Hardeka, po bocích flankovaná motivy delfínů.⁷⁷⁴

Kamenickou výzdobu nese také čtyřosou arkádou nesená západní kruchta podepřená třemi toskánskými sloupy, která je podklenutá čtyřmi poli valené klenby s výsečemi bez využití pasů. Hrany výsečí, zvýrazněné subtilními štukovými profilovanými žebry zdobenými perlovcem, se ve středu setkávají v různě dekorovaných kruhových zrcadlech, podobně jako na klenbách lodi a presbytáře. Oblouky arkády jsou zdobeny bosováním se zvýrazněným vrcholovým klenákem. Na poprsnici kůru je osazena řada kartuší s erby zakladatelů a pravděpodobně dalších spřízněných šlechtických rodů. Heraldická výzdoba poprsně představuje zřejmě dvacetierbovní vývod Jeronýma Václava z Thurnu.⁷⁷⁵

Vladislava Říhová ve své dizertační práci komparovala kamenickou výzdobu vlasatické kruchty s dalšími díly vznikajícími na Moravě a dospěla k závěru, že se na její výzdobě mohl podílet žerotínský kamenický mistr, kterého označila podle analogií nacházejících se na moravskotřebovském zámku jako

⁷⁷⁴ První žena Anna hraběnka z Hardeku (vdova po Vladislavu Heltovi z Kementu na Velkém Meziříčí), druhá žena Apolonie z Žerotína. Stejně rodové znaky nalezneme i na portálech schodiště na věž a na kůru, oba portály mají ve vlysu dva erby zakladatelů a jsou završeny římsou. Na jižní a severní straně lodi v blízkosti vítězného oblouku se nacházejí pozdně gotické lomené portálky pocházející ze starší stavby, které byly doplněny renesanční římsou a přízdívkami. Nad římsami obou portálů jsou osazeny kamenné erby. Na evangelijní straně se nachází erb Dietrichsteinů, na epištolní znak Vlasatic. ve (zlato-červeně) kolmo děleném oválném štítě se v kartuši nacházejí dva odvrácené (stříbrné) vinařské nože se (zlatými) rukojetmi. Na horním okraji kartuše je knížecí koruna, ve štítě chybí horní a spodní část dělicí linie. Bud' je na desce velký nános dosud neodstraněných nátěrů, nebo se jen tvůrce snažil napodobit vedlejší renesanční erbovní desku se znakem Vlasatic. Vlasatice dostaly znak privilegiem Ferdinanda I. dne 25. 4. 1538, a to v modrém štítě stříbrná věž zakončená stínkami a červenou střechou. Česká heraldická literatura výskyt erbu ve Vlasaticích neregistruje – nejpodrobněji o znaku: Jaroslav Dřímál – Ivan Štarha a kol.: *Znaky a pečeti jihomoravských měst a městeček*, Brno 1979, s. 150–151. Znak v kostele zmiňuje Bruno Kaukal, *Die Wappen und Siegel der südmährischen Gemeinden*, 2, Geislingen – Steige 1996, s. 256. „Pěkný, v kameni provedený erbovní reliéf s věží s cimbuřím se nachází nad vstupem do sakristie farního kostela ve Vlasaticích“. V ploše přízdívky jižního portálu byl dodatečně vyryt letopočet 1769. Josef Pilnáček, *Staromoravští rodové*, Brno 1930 (reprint 1. vydání z roku 1996), s. 427.

⁷⁷⁵ Za poskytnutí bližších informací jsem zavázána Karlovi Müllerovi. Jedná se o pozoruhodnou heraldickou kompozici, která by si zasloužila detailnější výzkum. K vývoji erbu viz například Heinrich von Kadich – Conrad Blažek, *Der mährische Adel*, Nürnberg 1899, s. 160, tab. 115. – Vítězslav Houdek, *Moravské vývodní erbovní*, Brno 1917, s. 45–46.

„*Mistra arkád*“.⁷⁷⁶ Tuto možnost podporuje i skutečnost, že druhou ženou Jeronýma Václava Thurna byla Apolonie ze Žerotína.⁷⁷⁷

Starší stav exteriéru kostela zachycený na fotodokumentaci z roku 1966 ukazuje, že obíhající vlys byl doplněný geometrickým štukovým ornamentem, na snímku je také patrné původní armování nárožní věže.⁷⁷⁸ Provedení některých prvků naznačuje motivickou souvislost s luteránským kostelem sv. Salvátora v Praze na Starém Městě, který vznikl jen o rok později (1611–1614). Půdorysně se sice obě stavby odlišují, avšak dekorativně ztvárněný vlys exteriéru a bosování věže, které se v případě vlasatické stavby již nedochovaly, rovněž nacházíme na pražské salvátorské stavbě. Obdobné je také tvarování vnějších pilastrů, ale i úzkých segmentově zakončených oken. Obě stavby vznikaly pro stavebníky luterského vyznání ve stejné době, autora je tak teoreticky možné hledat v rodově či nábožensky blízkém okruhu.

Podobnou výzdobu pasů propojených geometrickými tvary, jakou nese vlasatická stavba, nacházíme u jezuitských kostelů sv. Michala v bavorském Mnichově (budován v letech 1583–1590 a 1594–1597),⁷⁷⁹ a rovněž v Praze na jezuitském chrámu sv. Salvátora v Klementinu, jehož výzdoba pochází z let 1625–1627.⁷⁸⁰ Obdobný charakter výzdoby nacházíme v Čechách také například na jičínském v kostele P. Marie de Salle, jehož stavba byla započata v roce 1629, nebo kartuziánském kostele ve Valdicích.

Utváření forem exteriéru a interiéru vlasatické stavby se jeví v našem prostoru jako velmi pokročilé. Podobného tektonického členění, zejména konstrukce zevních pilastrů, bylo použito u lodi kostela Panny Marie Vítězné (v té době Nejsvětější Trojice) v Praze na Malé Straně, kterou si v letech 1611–

⁷⁷⁶ Vladislava Řihová, *Sochařská výzdoba manýristické části zámku v Moravské Třebové* (disertační práce), FF UP, Katedra teorie a dějin výtvarných umění, Olomouc 2007, s. 101–102.

⁷⁷⁷ V roce 1613 pak vlasatické panství zdědil jeho nejstarší syn Vít Jindřich z Thurnu, jehož manželkou byla Zuzana z Tiefenbachu. Vítu Jindřichovi byly Vlasatice zkonfiskovány a v roce 1622 a následně prodány olomouckému biskupovi Františku z Dietrichsteina. Vít Jindřich z Thurnu záhy po bitvě na Bílé Hoře konvertoval a pokoušel se až do své smrti v roce 1635 získat Vlasatice zpátky, což se mu nepodařilo. Dietrichsteinové vlastnili Vlasatice do roku 1864. Změna majitele přinesla Vlasaticím úpadek, neboť v rámci obrovských dietrichsteinských držav ztratily funkci panského sídla a sídlilo zde jen úřednictvo. Ladislav Hosák, *Historický místopis země Moravskoslezské*, Praha 2004 (2. vydání), s. 232, 975.

⁷⁷⁸ Foto z roku 1966. Evidenční list movité kulturní památky kostela sv. Jana Křtitele ve Vlasaticích, poř. číslo 1810, Národní památkový ústav, územní pracoviště Brno, zpracovaný v roce 1966 zpracovala L. Lefnerovou. – Podobně je výzdoba zalamaného vlysu popisována i v záznamech farního úřadu v Postřelmově: „*Z venku pod římsou nad okny je pěkný vlys, který je nad každým oknem jiný*“. Viz *Popis a dějiny kostela* (pozn. 769).

⁷⁷⁹ Naňková, *K typologii* (pozn. 25), s. 138.

⁷⁸⁰ Richter, *Stavební vývoj* (pozn. 233), s.370.

1612 nechali postavit němečtí luteráni rovněž podle projektu Giovanniho Marii Fillipio.⁷⁸¹

Na základě výše uvedených souvislostí lze konstatovat, že kostel sv. Jana Křtitele ve Vlasaticích jednoznačně předjímá nové architektonické principy, které jsou však v tomto případě ještě tradicionalisticky svázány s doznívajícím renesančním tvaroslovím a ornamentikou. Na Moravě se autorce doposud při výzkumu nepodařilo najít ke kostelu sv. Jana Křtitele žádnou analogickou stavbu.

Motiv mělkých svazkových pilastrů, zesilujících místa, kam jsou svedeny tlaky klenby, navíc doplněné táhly v podkroví, můžeme nalézt ve struktuře Dietrichsteinského presbytáře při **svatováclavském dómu v Olomouci** [118–123], budovaného od roku 1617. Svazkové pilastry nebyly tentokrát použité pouze v interiéru, jako u vlasatické stavby, nýbrž členily i exteriér stavby, přičemž v nárožích byly zdvojeny.⁷⁸²

Přízední subtilní kanelované pilastry s toskánskými hlavicemi se vyskytují také v interiéru **olomoucké kaple sv. Anny** při dómu sv. Václava (1617) [96–99]. Při patě klenby na pilastry nasedá průběžná profilovaná římsa se soudkovitým vlysem, která se nad nimi výrazně zalamuje. Podobné členění vnitřního prostoru nacházíme také v analogickém hřbitovním **kostelíku sv. Františka Serafinského** v biskupském **Příboru** z roku 1622 [100–101].⁷⁸³

Vrcholem užití přízedních pilastrů u jednolodních staveb je trojice poměrně blízkých kostelů budovaných po skončení třicetileté války v 50. letech 17. století. Tyto stavby spojuje rovněž obdobný půdorys s odsazeným rovně ukončeným presbytářem, avšak liší se počtem a postavením věží.

⁷⁸¹ Zde se systém pilířů plně uplatňuje rovněž v interiéru i exteriéru. Uvnitř je však rozveden bočními mělkými kaplemi, umístěnými mezi pilíři a pilastry na pilířových arkádách.

⁷⁸² Nesvazkové štíhlé pilastry, kanelované či hladké, se staly vnitřní struktury členění olomoucké kaple sv. Anny (1617) a kostelíka sv. Františka Serafinského v biskupském Příbore roku 1622.

⁷⁸³ Evidenční list nemovité kulturní památky, Příbor, hřbitovní kaple sv. Františka Serafinského, poř. č. 1662, Národní památkový ústav, <https://www.pamatkovykatalog.cz/hrbitovni-kaple-sv-frantiska-serafinskeho-13029576>, vyhledáno 5. 11. 2019.

Nejstarší z této skupiny je **kostel sv. Josefa (1651–1653, vysvěcen 1673)** [124–130] při bývalém konventu františkánek v Brně.⁷⁸⁴ Jedná se o orientovanou stavbu s nepatrně odsazeným kněžištěm čtvercového půdorysu a obdélnou lodí o třech polích. Výrazně převýšené trojosé hlavní průčelí, k němuž se ze severu přimyká, ale z uliční fronty ustupuje, hranolová věž, je členěno čtyřmi pilastry dosahujícími k průběžnému podstřešnímu kladí, které je v prostřední ose mírně prolomeno. Užití vysokého pilastrového řádu umocňuje vertikální stavbu. Fasádu uzavírá subtilně působící štít s postranními volutově vypjatými křídly, flankovaný obelisky a vrcholící trojúhelným tympanonem. Plochy bočních polí průčelí jsou členěny v prvním patře nízkými obdélnými okny, ve druhé etáži jsou umístěny niky s trojúhelníkovými frontony s pozdější sochařskou figurální výzdobou. Vstup do kostela tvoří obdélný portál s kamenným profilovaným ostěním flankovaným podloženými pilastry s kompozitními hlavicemi. Volutové konzoly v supraportě nesou masivní prolomený fronton, nad nímž se opakuje motiv obdobně utvářené drobné edikuly. V nástavci portálu jsou osazeny dietrichsteinské erby. Fasádě dominuje velké okno se segmentovým záklenkem. Věž, která dosedá na dvoupatrovou chodbu rovnoběžnou s lodí kostela, která propojuje chrám s klášterem, je na všechny čtyři strany prolomena půlkruhově zakončenými okny. Její plášť horizontálně rytmičují neprofilované kordonové římsy, přičemž plocha prvního patra je členěna lizénovým čtvercovým rámem, stejně jako polopatro nad ním. Nároží jsou v horní části zvýrazněna pilastry s římsovými hlavicemi. Průčelí s věží kostela sv. Josefa svou puristickou geometrickou tvarovou strukturou, bělostí a čistotou, manifestující se jasným systémem vertikálních lizén a horizontálních článků, zapadá do stylových rámců sakrální architektury první poloviny 17. století spojené s mecenátem protireformačního zaměření. Hlavním důvodem prostého řešení jižní fasády byla nejspíše skutečnost, že nebyla pohledově exponovaná a že navazovala na pojetí architektury blízké mendikantskému řádu františkánek.⁷⁸⁵

Lod' kostela sv. Josefa je zaklenuta valenou klenbou o třech polích s pasy a nestyčnými výsečemi. Hrany výsečí i pasů překrývají štukové profilované

⁷⁸⁴ Samek, *Umělecké památky 1* (pozn. 245), s. 207. Josefínským dekretem byl v roce 1782 klášter františkánek u sv. Josefa zrušen a při klášteře byla zřízena škola pro dívky. Za druhé světové války byly klášter i kostel poškozeny zejména při bombardování a poté i při osvobození Brna.

⁷⁸⁵ Kroupa, „Moderní fiori“ (pozn. 16), s. 64.

pruty, které komunikují s obdélníkovými zrcadly v jednotlivých klenebních polích. Klenební patky dosedají v lodi na úseky bohatě profilovaného římsového kladí, neseného svazkovými pilastry. Odsazené rovně ukončené kněžiště pak klene klenba křížová, jejíž hrany jsou vytaženy do hřebínků. Statiku kleneb zajišťují táhla sestávající z dřevěného trámu a šikmých kovaných částí, které zdivo nad každým pasem v podstřeší stavby příčně stahují.

V celém vnitřním prostoru je důsledně užito mnohvrstevné tektonické soustavy, typické pro časně příklady raně barokní architektury. Setkáváme se zde jak s rytmizací a seskupováním, tak plasticky profilujícím pojednáním článků zejména v místech, kde se stěna zalamuje, jak je to například patrné nad kůrem v jihozápadní části chrámu. Západní hluboký trojosý zděný kůr, nesený šesti pilíři s přiloženými pilastry, je podklenutý valenou klenbou se styčnými výsečemi vytaženými do hřebínků, v podélném směru jej člení pasy. Lod' a presbytář, který od lodi odděluje nepřilíš výrazný vítězný oblouk, osvětluje pouze několik oken různých tvarů v jižní stěně kostela. Klenební pole situované u vítězného oblouku osvětluje termální okno, pod nímž nalezneme mezi přízedními pilastry mělký výklenek, snad náznak kaple,⁷⁸⁶ který se prostorově manifestuje i v exteriéru. Stejně tak je tomu i na protější stěně, ale s tím rozdílem, že termální okno je zde zaslepené. Po bocích hlavního oltáře vedou portály do sakristie umístěné při východní stěně presbytáře.⁷⁸⁷ Václav Richter a Zdeněk Kudělka uvádějí jako autora projektu kostela sv. Josefa Ondřeje Ernu († 1652) a zmiňují i stavbu provádějícího zednického mistra Pavla Weinbergera († 1681).⁷⁸⁸ Cecílie Hálová-Jahodová a Jiří Kroupa naopak přisuzuje návrh Pavlu Weinbergerovi.⁷⁸⁹

Ve stejném roce, kdy byl položen základ brněnského kostela sv. Josefa, začal v jihomoravských **Bojkovicích** budovat nový **chrám sv. Vavřince** [131–137] významný šlechtic uherského původu Gabriel Serényi.⁷⁹⁰ Tento majitel

⁷⁸⁶ S vestavěným oltářem z 19. století.

⁷⁸⁷ Samek, *Umělecké památky 1* (pozn. 245), s. 207.

⁷⁸⁸ Richter – Kudělka, *Die Architektur* (pozn. 3), s. 99.

⁷⁸⁹ Hálová-Jahodová, *Brno, stavební* (pozn. 246), s. 132. – Kroupa, *Počátek nového* (pozn. 16), s. 25.

⁷⁹⁰ Původní bojkovický kostel sv. Jiří, který se nacházel výše ve svažitém terénu hřbitova, se rozhodl hrabě Gabriel Serényi nahradit novým monumentálním kostelem. O jeho výstavbu pro duchovní potřeby rozsáhlé bojkovské farnosti se také přičinil bojkovický farář Vavřinec *František Urtík, který zde působil od roku 1648. Jak připomíná Alois Jašek „(...) neobyčejně čilý ruch rozvinul se na prostranství pod starým kostelem. Ke stavební ploše nového chrámu odstoupil farář část ovocné farní zahrady.“* Alois Jašek, *Dějiny a popis farního chrámu sv. Vavřince v Bojkovicích*, Bojkovice 1937, s. 12. – Josef

bojkovického panství, angažovaný v zemských úřadech a císařských službách – jako hejtman hradištského kraje, císařský tajný rada, nejvyšší moravský sudí, nejvyšší komorník a od roku 1655 moravský zemský hejtman –, byl roku 1656 povýšen do hraběcího stavu.⁷⁹¹

Jednolodní chrám sv. Vavřince s odsazeným rovně ukončeným protáhlým presbytářem je orientován podél osy severovýchod-jihozápad. V místech odsazení je k presbytáři připojena dvojice hranolových věží, k nimž přiléhají čtyřboké útvary depozitáře a sakristie s oratořemi v patře, které sledují celou délku kněžiště. Věže, podobně jako neobyčejně mohutné zdivo, měly mimo jiné poskytovat bezpečný azyl obyvatelům v případech pustošivých nájzdů a patrně ze stejného důvodu byl nový chrám původně obehnán na všech stranách zdí, chráněnou silnými nárožními baštami, z nichž se dvě zachovaly dodnes.⁷⁹² Svým půdorysným rozvrhem – tedy jednolodím s věžemi přiléhajícími k presbytáři – navazuje bojkovická stavba na půdorys chrámu Narození Panny Marie ve Vranově u Brna, který podle návrhu Giovanni Maria Fillipiho vystavěl stavitel Ondřej Erna.

Výrazně převýšené trojosé průčelí bojkovického chrámu je členěno čtyřmi pilastry s římsovými hlavicemi dosahujícími k průběžnému podstřešnímu v místech pilastrů se zalamujícímu kladí. Užití vysokého řádu na hlavní i na bočních fasádách umocňuje vertikalitu a převýšenost stavby. Průčelní fasádu uzavírá subtilně působící štít prolomený dvěma nikami s vloženými okénky, jehož siluetu dotvářejí postranní křídla s čučky, a ve vrcholu trojúhelný tympanon. Obdobný štít se uplatňuje nad rovným závěrem presbytáře.

Monumentální hlavní portál je tvořený obdélným ostěním s ušima. K tomuto rámování jsou po stranách přiloženy části pilastrů, které jsou, stejně jako profil vchodu, doplněny drobnými volutami. Portál završuje edikula se segmentovým frontonem zasazená v prolomeném trojúhelníkovém nástavci. Segmentový fronton vrcholí obeliskem doprovázeným po stranách vázami s vystupujícími plaménky. V nástavci je osazena mramorová deska s aliančním znakem hraběte Gabriela Serenyiho a jeho ženy Alžběty Zahrádecké ze

Juračka, 340 let chrámu sv. Vavřince v Bojkovicích, *Naše Bojkovsko* XV, 1991, č. 7, s. 4–5. – Karel Dolina, *Kronika Bojkovic*, Bojkovice 2000.

⁷⁹¹ Pilnáček, *Staromoravští rodové* (pozn. 774), s. 434.

⁷⁹² Samek, *Umělecké památky 1* (pozn. 245), s. 87.

Zahrádky a pětiřádkovým latinským nápisem.⁷⁹³ Nad vstupním portálem se pak nachází velké okno se segmentovým záklenkem, šambránou a kapkami. Plochy bočních polí v průčelí nesou ve spodní části niky zaklenuté konchami s trojúhelníkovými frontony, výše je plocha pročleněna jen obdélnými vpadlinami.

Boční stěny lodi jsou mezi pilastry prolomeny menšími okny se segmentovými záklenky a profilovanými římsami. Presbytář je otevřen oválným oknem v ose chrámu, po bocích okny termálními.

Lod' kostela je zaklenuta valenou klenbou o třech polích s pasy a mělkými výsečemi. Dlouhý presbytář, oddělený výrazným vítězným obloukem, klenou dvě pole stejně koncipované valené klenby. Hrany výsečí i pasů překrývají štukové profilované pruty, které spolu s kvadriloby (s pozdější malířskou výzdobou) ve vrcholu každého pole vytvářejí komunikující zrcadlové rámy. V presbytáři se pak uplatňují jednoduché kruhové motivy. Prostá výzdoba, zdůrazňující tektonické články a doplněná zrcadlovými poli, je typickým rysem raně barokní moravské sakrální tvorby a objevuje se především v díle stavitelské rodiny Ernů. Klenební patky dosedají v lodi na úseky bohatě profilovaného plně vyvinutého římsového kladí, neseného svazkovými přízedními pilastry s římsovými hlavicemi. Jeho nepřerušované úseky se nacházejí pouze v místě vítězného oblouku.

Zatímco v koutech presbytáře jsou pilastry zalomeny jen jednou, v rozích nad kůrem se pilastry zalamují vícekrát, což je typickým znakem pro raně barokní architekturu. Totožná gradace článků, tvořená několikanásobným zalomením pilastrů s římsovou hlavicí včetně odpovídajícího úseku profilovaného kladí, byla ve stejné podobě užita také na stavbě v mnoha ohledech podobného kostela sv. Josefa v Brně. A podobně jako v Brně byla i zde statika kleneb zajištěna táhly, které zdivo příčně stahují nad každým pasem v podstřeší stavby.⁷⁹⁴

⁷⁹³ INSIGNIA ILLUSTRISIMIS COMITIS AC DOMINI GABRIELIS SERENI HAEREDITARII DOMINI / NI ARCE IN NOVA SWIETLOV, ZLIN, MILOTICE ET KUNEWALD, SACRAE CAESARIAE REGIAE MAJESTATIS. FERDI / NANDI TERTII CONSILIARII CAMERARII PRAENOM MARCHIONATUS MORAVIAE CAPITANEI ET CONSORTIS / EJUS ILLUSTRISIMAE DOMINAE ELISABETHAE, NATAE DE ZAHRADEK ANNO DOMINI M D C L V I / [- - -] Evidenční list nemovité kulturní památky, Bojkovice, kostel sv. Vavřince, poř. č. 3225, Národní památkový ústav, <https://www.pamatkovykatalog.cz/kostel-sv-vavrince-13518403>, vyhledáno 5. 11. 2019. – Pilnáček, *Staromoravští rodové* (pozn. 774), s. 195.

⁷⁹⁴ Jejich bližší analýze se ve své bakalářské práci věnovala Helísková, která zpracovala monografii bojkovického kostela. Michaela Helísková, *Kostel sv. Vavřince v Bojkovicích. Repräsentant typu venkovského kostela v době katolické obnovy* (bakalářská diplomová práce), Katedra teorie a dějin výtvarných umění FFUP, Olomouc 2019.

Nad vnitřní vstupní částí chrámu bojkovického sv. Vavřince je umístěna trojosá kruchta spočívající na čtyřech pilířích a podklenutá šesti poli valené klenby s lunetami. V profilaci pilastrů přiložených k pilířům se velmi podobá kůru jezuitského kostela sv. Michala ve Znojmě a také kruchtě v chrámu sv. Josefa v Brně.⁷⁹⁵ Souvislosti mezi brněnským kostelem sv. Josefa a chrámem v Bojkovicích nalézáme také v téměř shodném pojednání hlavního průčelí, v podobně utvářeném portálu, ve stejném tvaru bočních pilastrů i v příbuznosti tvarosloví kůrů. Oba chrámy se podobají také ve způsobu utváření věží, na nichž se uplatňuje kombinace stereotomního členění ve spodních patrech a tektonického v horní části. Bojkovický kostel, jak uvádí Bohumil Samek, měl být podle dnes patrně překrytého pamětního nápisu na vítězném oblouku, vystavěn podle návrhu brněnského stavitele Jana Křtitele Erny v letech 1651–1656.⁷⁹⁶ Stavba chrámu sv. Vavřince tedy započala ve stejném roce, kdy se začal budovat kostel sv. Josefa v Brně, který pravděpodobně navrhl Ondřej Erna. Roku 1652 Ondřej Erna zemřel a většinu stavebních úkolů po něm převzal jeho syn Jan Křtitel, který byl tohoto času již pět let mistrem.⁷⁹⁷ Vzhledem k nápadné příbuznosti obou chrámů se pak nabízí možnost, že obě stavby mohl navrhnout Ondřej (Andrea) Erna, který byl až do své smrti vůdčím představitelem stavebního brněnského podniku. Bojkovický kostel pak jeho syn Jan Křtitel mohl jen dle plánů otce dokončit. Této teorii by nasvědčoval i nepatrně odlišný styl Jana Křtitele, který můžeme pozorovat na významné zakázce dominikánského chrámu sv. Michala v Brně, který byl vystavěn v letech 1658–1679.⁷⁹⁸ Předimenzované průčelí kostela sv. Michala v Brně, završené mohutným štítem, se odlišuje od koncepce obou popisovaných staveb, v jejichž průčelí dominuje zcela odlišná vertikální tendence ve vrcholu umocněná subtilně ztvárněným štítem. Jindřich Noll také uvažuje o autorském podílu Pavla Weinbergera, kterého do roku 1673 měl hrabě Gabriel Serényi zaměstnávat.⁷⁹⁹ S podobně převýšeným průčelím, jakým se vyznačuje bojkovický kostel a brněnský kostel sv. Josefa, se můžeme setkat také v chrámu sv. Jana Křtitele v Náměšti nad Oslavou, kde je vertikální tendence rovněž zdůrazněna využitím vysokého

⁷⁹⁵ Myslivečková, *Moravská sakrální* (pozn. 2), s. 101–105.

⁷⁹⁶ Samek, *Umělecké památky 1* (pozn. 245), s. 87. V nadpraží kamenného portálu nalezneme letopočet 1655, patrně rok dokončení hrubé stavby. Základní kámen byl položen 27. července 1651, v roce 1656 byl kostel vysvěcen.

⁷⁹⁷ Noll, Jan Křtitel (pozn. 20), s. 27–43.

⁷⁹⁸ Z odkazu člena původně protestantské rodiny Lva Viléma z Kounic a jeho manželky Eleonory z Dietrichsteina.

⁷⁹⁹ Noll, Jan Křtitel (pozn. 20), s. 33.

pilastrového řádu.⁸⁰⁰ Nápadná podoba bojkovického kostela a chrámu sv. Josefa v Brně dokazuje, že v brněnském případě nebylo užito střízlivých, jednoduše pojednaných forem pouze kvůli příslušnosti k mendikantské řeholi stavitelk, jak bývá někdy v literatuře naznačováno, ale že se spíše jedná o objednavatelsky nespécifikovaný, dobově rozšířený styl, typický pro 30. až 50. léta 17. století.

Na základě jistých tvaroslovných analogií lze k výše uvedenému bojkovickému a brněnskému kostelu nově připojit další, svým provedením jednodušší **kostel sv. Vavřince v Klouboukách u Brna** (okres Břeclav) [138–140], který nechal na místě starší stavby roku 1655 vybudovat majitel klobouckého statku, premonstrátský klášter v Brně-Zábrdovicích, za převora Huga Colina.⁸⁰¹ Část původního kostela měla být zbořena a část zakomponována do novostavby. Roku 1658 získal kostel nový zvon, který dal ulít zábrdovický opat Gottfried Olenius, což pravděpodobně naznačuje datum ukončení výstavby. Zvon s reliéfem Krista na kříži, ornamentálním a nápisovým vlysem signoval lotrinský zvonař Benedikt Briot, v opisu text: BENEDICTVS [B]RIOT LOTARINGO FEC[IT].⁸⁰²

Jedná se o jednolodní podélný kostel severojižní orientace s odsazeným rovně ukončeným presbytářem přibližně čtvercového půdorysu a s předsazenou věží. K východní straně presbytáře je připojena sakristie s oratoří v patře. Chrám je zaklenut valenou klenbou se styčnými výsečemi nasedajícími na svazkové přízvední pilastry s římsovými hlavicemi. Na rozdíl od brněnského chrámu sv. Josefa a kostela sv. Vavřince v Bojkovicích v Klouboukách chybí plně rozvinuté kladí. Místo něho se uplatňuje římsa, jejíž průběh, podobně jako v Bojkovicích, není přerušován pouze v místech návaznosti pilastrů na vítězný oblouk, který římsa obíhá. Klenba lodi je opatřena štukovým žebrovým dekorem zdůrazňujícím hrany výsečí, které se ve vrcholu stýkají ve štukovém kruhovém zrcadle, v presbytáři dekor zcela chybí. Při severní straně lodi stojí pozdější dřevěná kruchta, kterou podpírají litinové sloupy.

⁸⁰⁰ Ibidem, s. 35–36. – Evidenční list nemovité kulturní památky, Klobouky u Brna, kostel sv. Vavřince, poř. č. 1304, Národní památkový ústav, <https://www.pamatkovykatalog.cz/kostel-sv-vavrince-14934736>, vyhledáno 5. 11. 2019. – Karel Jaromír Bukovanský, *Vlastivěda moravská. II. Místopis Moravy. I. Díl, Brněnský kraj, Kloboucký okres*, Brno 1909, s. 41–43.

⁸⁰¹ Samek, *Umělecké památky 2* (pozn. 126), s. 142–143. V roce 1853 byl upraven.

⁸⁰² Samek, *Umělecké památky 2* (pozn. 126), s. 143.

Zdivo lodi a presbytáře prolamují okna se segmentovými záklenky. Do tělesa stavby jsou po stranách věže symetricky vložena schodiště, která jsou v několika patrech osvětlována okrouhlými okny. Hladce pojednaná věž je otevřena půlkruhově završeným vstupem a nad ním stejně ukončeným oknem, horizontálně ji člení z lodi pokračující korunní římsa. Nad římsou je prolomeno jedno hranaté okno, zvonivé patro se pak otevírá na tři strany půlkruhově zaklenutými okny. Vzhledem k výrazným souvislostem zejména s bojkovickou, ale i brněnskou stavbou sv. Josefa je pravděpodobné, že se na výstavbě kostela v Kloboukách podílel některý brněnský stavitel. I doba výstavby, v roce 1655, naznačuje, že by se mohlo jednat o Jana Křtitele Ernu, který měl po smrti svého otce Ondřeje Erny převzít jeho zakázky, nebo také o Pavla Weinbergera.

Rovněž další stavbu, která patří do sledované skupiny, budovali v letech 1659–1661 premonstráti, ale tentokrát se jednalo o **konventní kostel Panny Marie klášterního Hradiska u Olomouce** [141–144]. Zdejší premonstráti se odhodlali k první velké stavební akci po odchodu Švédů z Olomouce v roce 1650. Mezi troskami klášterních budov začal opat Tomáš II. Olšanský s výstavbou nového kostela Panny Marie. Základní kámen byl položen 8. května 1659, na konci roku 1661 byla zaklenuta loď a sloužila se zde ještě v provizoriu první mše.⁸⁰³ V roce 1666 byla dostavěna průčelní hranolová věž.⁸⁰⁴

Konventní kostel byl koncipován jako podélné orientované jednolodí s okny ve dvou etážích a s mírně odsazeným rovně ukončeným presbytářem, avšak byl pro potřeby vojenské nemocnice přestavěn. Západní, pozdějšími přestavbami rovněž pozměněné převýšené průčelí, k němuž se z jihu přimykala věž, je členěno vysokým pilastrovým řádem a otevřené rozměrným půlkruhově ukončeným oknem. Stavbu korunuje trojúhelný patrový štít, rozčleněný rastrem horizontálních a vertikálních pásem, do jeho siluety se promítají drobná volutová křídla s obelisky a celek vrcholí trojúhelným tympanonem.

⁸⁰³ Nový kostel je situovaný mimo starší kostelní dispozici, archeologicky doloženou jihovýchodněji před dnešní věží na nádvoří. Jana Oppeltová – Jiří Kroupa – Josef Bláha et al., Olomouc – Klášterní Hradisko (Olomouc), Bývalá kanonie premonstrátů s kostelem Nanebevzetí P. Marie, původně konvent benediktinů s kostelem sv. Štěpána, in: Foltýn (ed.) (pozn. 243), s. 513–522.

⁸⁰⁴ Leoš Mlčák, K dějinám raněbarokního konventního kostela premonstrátské kanonie na Hradisku u Olomouce, in: *Střední Morava. Kulturně historická revue*, roč. 6, č. 10, Olomouc 2000, s. 4–25, cit. s. 5–6. Téhož roku opat Olšanský zemřel a zřejmě byl pohřben do krypty pod původně kratším presbytářem.

V interiéru lodi valená klenba členěná pasy a nestyčnými trojúhelnými výsečemi nasedala na přízdní pilastry.⁸⁰⁵ V podstřeší klenbu zajišťují cihelné nadezdívky, z nichž jsou vyvedená kovaná táhla zachycující příčné tlaky.

Novou sakristii a delší odsazený presbytář nechal přistavět opat Alexius Worstius v letech 1674–1676⁸⁰⁶ a podle Leoše Mlčáka byla tato přístavba dílem císařského architekta Giovanniho Pietra Tencally.⁸⁰⁷ Nad rovným závěrem byl rovněž vztyčen vysoký volutový štít.

K objasnění stavební historie kostela přispělo objevení zbytků původních omítek, které se dochovaly v podstřeší přiléhajících konventních budov. Můžeme z nich rekonstruovat jednotlivé fáze výstavby objektu. Fragmenty omítek ukazují, že profil korunní římsy obíhá nejen okolo obvodu lodi, ale i přestavěného presbytáře. Dokládají také, že nová úprava jižní fasády respektovala nejstarší členění fasády lizénovým rámem, který byl proveden v cihle a zachoval dodnes. V podstřeší je také patrné, že na nejstarší jednovrstvou hlazenou a bíle natíranou omítku byla nanesena štuková vrstva nových omítek, související se stavbou konventu. V podstřeší můžeme rovněž zkoumat autentickou situaci ubourané průčelní věže, která musela v roce 1686, za opata Norberta Želeckého, ustoupit plánu na výstavbu kanonie podle velkolepého Tencallova projektu.⁸⁰⁸ V souvislosti s budováním nového křídla prelatury byla roku 1704 snesena střecha původní věže konventního kostela, která byla následně ubourána. Celá dřevěná konstrukce, včetně makovice, byla přenesena na nově nadstavěnou kostelní věž v Konici.⁸⁰⁹ Při nedávné opravě konického kostela byly v makovici objeveny pamětní listiny, a to včetně memoriálií vážících se k výstavbě konventního kostela na Hradisku. Na pamětním lístku, který je datovaný rokem 1666, jsou uvedena jména olomouckých zednických mistrů Petera Schüllera a Wenzla Andreše, tesařského

⁸⁰⁵ Toto řešení bylo použito například při stavbě klášterního kostela sv. Josefa – uršulinek v Brně (1651–1654) či kostela sv. Vavřince v Bojkovicích (1651–1656, Gabriel Serényi), kostel sv. Vavřince, Klobouky u Brna (1655, patřící zábrdovickému premonstrátskému klášteru v Brně).

⁸⁰⁶ Viz nejnověji například: Mlčák, K dějinám raněbarokního (pozn. 804), s. 8. – Jana Oppeltová, Premonstrátská kanonie Hradisko u Olomouce a její kulturní prostředí, in: Jakubec – Perůtka (edd.) (pozn. 15), s. 53–65. Kostel slavnostně vysvětil 25. října v 1676 biskup Karel z Lichtensteinu-Castelcornu. Na výzdobě kostela vyzdobili malíř Antonín Martin Lublinský, sochař František Zürn starší, kameník Antonín Kirchler, kteří se také podíleli interiéru konventního kostela.

⁸⁰⁷ Mlčák, K dějinám raněbarokního (pozn. 804), s. 8.

⁸⁰⁸ S výstavbou kanonie měl začít kroměřížský mistr Matyáš Porst. Do projektu prelatury později zasáhla osobnost Domenica Martinelliho, nověji se uvádí Christian A. Oedtl. Viz Oppeltová, Premonstrátská kanonie (pozn. 806).

⁸⁰⁹ Viz MZA, fond E 55, Deník kanonie z let 1702–1705, fol. 118b, 125a.

mistra Wolffa Ulmansbergera a dalších osob, které se podílely na budování premonstrátského kostela.⁸¹⁰

Z výše uvedeného vyplývá, že nejprve vznikla loď kostela a věž. V 1675 byl pak dobudován pravděpodobně již dříve rozestavěný presbytář, avšak v této fázi se ještě dostavby neúčastnil Giovanni Pietra Tencalla. Stavitel, který při dostavbě presbytáře navazoval na loď, zopakoval tvar kladí podle Petra Schüllera a přizpůsobil se tak existujícímu řešení. Úpravy jižní fasády kostela proběhly nepochybně až v době výstavby konventu, která započala v roce 1686.

4.1.6. Jednolodní hala se vtaženými pilíři

Jednolodní chrámy se vtaženými pilíři jsou charakteristické do interiéru vloženými pilíři, na něž nasedá klenba, kterou podpírají. Mezi vtaženými pilíři jsou většinou umístěny kaple, které jsou stejně vysoké jako prostor lodi. V moravském prostředí nacházíme příklady těchto staveb zejména od 2. desetiletí 17. století, avšak s podobnými tendencemi jsme se setkali ojedinele již dříve.

Typ haly se vtaženými pilíři je zjednodušenou verzí jednolodí se vtaženými pilíři a emporami, které je v německé literatuře označováno jako „Wandpfeilerkirche mit Emporen“.⁸¹¹ Tento stavební typ se podle Věry Naňkové odvíjel od jezuitského kostela sv. Michala v Mnichově (1583–1590, 1594–1597)⁸¹² a v Čechách a na Moravě se uplatnil jen sporadicky. Významným časným příkladem tohoto typu se vtaženými pilíři a emporami je chrám Nanebevzetí Panny Marie v Mostě (budován v první polovině 16. století). Prvním negotickým příkladem je, podle Jarmily Krčálové, kostel sv. Petra a Pavla

⁸¹⁰ Viz ŘKF Konice, Pamětní listiny z makovice věže kostela, pamětní zápis z roku 1666; MZA, fond E 55, inv. č. 302, sign IV C 12, kart. 17. Jména původního zhotovitele tesařského díla byla zaznamenána na pamětním lístku z roku 1666. Jednalo se o olomouckého tesařského mistra Wolffa Ulmansbergera („*Meister Wolff Ulmansberger Zimmerman, auß der Stadt Olmütz, hat daß Dachwerk über der Kirche, Abbey, den Glockenstuhl, wie auch den Thurm von Holtz obig den Glocken erbauet.*“). Jsou zde uvedena i jména dalších osob, které se podílely na budování konventního kostela, mj. olomouckých zednických mistrů Pettera Schüllera a Wenzla Andreše. Autorství již dříve předpokládal Leoš Mlčák, ačkoliv nebylo prameně doloženo. Mlčák, *K dějinám raněbarokního* (pozn. 804), s. 7.

⁸¹¹ Základní poznatky o typologii jednolodních sakrálních staveb 16. a 17. století přinesly například tyto práce: Franz, *Die böhmische* (pozn. 21), s. 81–83. – Wagner-Rieger, *Die Baukunst* (pozn. 22), s. 175–224, zejména s. 209–219. – Ulrich Fürst, „Wandpfeilerkirche“ über eine Verwirrung in der Fachterminologie der Architekturgeschichte und über ein konfessionelles cross-over in der Etablierung eine neuzeitlichen Bautypologie, in: Harasimowicz (Hrsg.) (pozn. 27), s. 147–160. – Sauter, *Die oberdeutschen* (pozn. 29), s. 39–64. – Krčálová, *Kostely české* (pozn. 4), s. 1–37. – Naňková, *K typologii* (pozn. 25), s. 138. – Fidler, *Architektúra seicenta* (pozn. 12), s. 402–404.

⁸¹² Naňková, *K typologii* (pozn. 25), s. 138.

v Kralovicích (1575–1581).⁸¹³ Ve sledovaném období se s tímto typem doplněným o emporu na Moravě nesetkáváme.

Časným, pravděpodobně zcela prvním dochovaným příkladem moravské stavby se vtaženými pilíři je kostel **Nanebevzetí Panny Marie v Mařaticích** (dnes součást Uherského Hradiště), budovaný v letech 1610–1614 [145–151]. Zdejší jednolodí můžeme považovat za nejbližší anticipaci kostela ve Vranově u Brna, kde se tento typ sálu se vtaženými pilíři bez empor plně rozvinul. Kostel Nanebevzetí Panny Marie fundoval Václav Kulíšek, původem z Moravičan († 1638),⁸¹⁴ jeden z nejvýznamnějších činitelů protireformace na Moravě v předbělohorské době.⁸¹⁵ Tento zámožný hradištský měšťan, radní a primátor se po smrti své manželky roku 1613 vydal na duchovní dráhu.⁸¹⁶ Impulzy, které ho vedly k založení kostela na vyvýšeném místě nad městem, můžeme hledat nejen v potřebě reprezentace pozemských ambicí úspěšného hradištského patricije, ale zejména v jeho oddanosti katolické víře a ve snaze posílit protireformační hnutí.⁸¹⁷ První fázi výstavby mařatického kostela lze, na základě získaných poznatků a v souladu se známými písemnými a epigrafickými prameny, zasadit do druhého desetiletí 17. století.⁸¹⁸ Letopočty 1610 a 1611 jsou vytesány do kamenné fundační desky, která byla až do 80. let minulého století osazena v závěru kněžiště za hlavním oltářem.⁸¹⁹ Dnes jí nalezneme ve zdivu lodi napravo od vstupu.⁸²⁰ Roky 1613 a 1614 uvedl pak sám iniciátor stavby Václav Kulíšek jako dataci založení kostela v přepisu fundačního zápisu

⁸¹³ Krčálová, *Renesanční architektura* (pozn. 4), s. 16.

⁸¹⁴ Václav Kulíšek studoval u jezuitů v Olomouci. Jeho přičiněním přišli do Hradiště Františkáni z Velehradu. Bohumil Fišer, *Uherské Hradiště. I. Topografie*, Uherské Hradiště 1921, s. 163–168. – Pilnáček, *Staromoravští rodové* (pozn. 774), s. 200. – Nelly Komendová, *Kostel Nanebevzetí Panny Marie, 1610–1613, k. ú. Mařatice, Uherské Hradiště, Standardní nedestruktivní stavebněhistorický průzkum*, Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Kroměříži 2007.

⁸¹⁵ Roku 1627 byl jeho českým sekretářem v Kroměříži. Fišer, *Uherské Hradiště* (pozn. 814), s. 163–168. – Pilnáček, *Staromoravští rodové* (pozn. 774), s. 200. – Komendová, *Kostel Nanebevzetí* (pozn. 814).

⁸¹⁶ Václav Kulíšek, radní v letech 1613–1614, 1618–1619 a primátor města, v Mařaticích působil jako farář, v roce 1616 byl děkanem v Hradišti, ostře vystupoval proti nekatolické většině obyvatelstva. Později se stal sekretářem Františka Dietrichsteina. Fišer, *Uherské Hradiště* (pozn. 814), s. 164.

⁸¹⁷ Velmi ostře vystupoval proti nekatolíkům. Viz Jakub Malý, *Vlastenecký slovník historický*, Praha 1877, s. 407. Kulíšek se mimo jiné zasadil o uvedení jezuitského řádu do Uherského Hradiště. Metoděj Zemek, *Dějiny jezuitské koleje v Uherském Hradišti*, in: *Kniha o Redutě*, Velehrad 2001, s. 20–21.

⁸¹⁸ Přesné určení datace založení stavby se v literatuře i pramenech rozchází na dvě časová rozmezí, 1610–1611 a 1613–1614.

⁸¹⁹ Komendová, *Kostel Nanebevzetí* (pozn. 814), s. 4.

⁸²⁰ Deska přibližně čtvercového formátu z jemně opracovaného narůžovělého pískovce nese v horní liště český nápis: „WACZLAW-KVLISCHEK-ZMORAWICZAN-AETATIS-SVAE-30-ANNO“. Střední pole s reliéfem rodového erbů je lemováno pletenci. Pod erbem vytesán nápis v kartuši: „ANNO-1610-A-1611-ZGRVNTV-WYSTAWIEL-NESOBIE-NEZ-KOMV-BVOH-PRZEGE-TOBIE-MORS-VLTIMA-LINEA-RERV“.

ze dne 4. února 1637.⁸²¹ Této dataci nasvědčuje i údaj v listině datované 6. května 1614,⁸²² v níž Václav Kulíšek píše, že se souhlasem kardinála Františka Dietrichsteina a staré i nové městské rady začal se stavbou kostela ke cti Nanebevzetí Panny Marie v Mařaticích.⁸²³ Původní podoba a rozsah kostela v době jeho založení nejsou z dostupných pramenů zřetelné.⁸²⁴ Peripetiím osudu fundační listiny, jejíž opis se zachoval v městských knihách, se věnoval Bohumil Fišer.

Kostel Nanebevzetí Panny Marie, samostatně stojící stavbu orientovanou od severozápadu k jihovýchodu, tvoří obdélná loď a mírně odsazený presbytář neobvyklého lomeně podkovovitého půdorysu, k němuž na severní straně přiléhá přízemní obdélná sakristie. Západní průčelí lodi vrcholí trojúhelným štítem, před nějž předstupuje třípodlažní zvonice, pocházející z doby přestavby v 18. století.⁸²⁵ Zdivo kostela s hladkými fasádami ve vrcholu obíhá podstřešní profilovaná římsa a v lodi je prolamují obdélná okna, v presbytáři a sakristii pak půlkruhově završená. Presbytář, oddělený od lodi půlkruhovým neprofilovaným vítězným obloukem, má rovný strop, pod kterým obíhá maltový profil, osazený pod výrazným podstropním fabionem. Loď klene valená klenba s pasy a trojúhelnými výsečemi s mělkými hřebínky, spočívající na vtažených pilířích neobvyklého tvaru pěti stran oktogonu. Každá strana je zdobena pilastry ukončenými hladkými římsovými hlavicemi.⁸²⁶

⁸²¹ Fundační listina: Fišer, *Uherské Hradiště* (pozn. 814), s. 164–168. – Komendová, *Kostel Nanebevzetí* (pozn. 814), s. 4–5.

⁸²² Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, ACO, sign. BII c1/3, inv.č.1111, listina, Václav Kulíšek z Moravičan, 6. května 1614 Hradiště.

⁸²³ Kolátorem fary má být olomoucký biskup, sobě si vyhrazuje prezentační právo. Vyjdeme-li z předpokladu, že kamenná deska skutečně bezprostředně souvisí s výstavbou kostela, pak můžeme dataci 1610 a 1611 interpretovat jako fyzické založení stavby, tedy položení základního kamene a následující údaje vztahující se k letům 1613 a 1614 jako založení duchovní, spojené s fundačním zajištěním kostela i fary. Vyloučit zcela nelze ani možnost, že deska pochází z některého stavbě předcházejícího staršího Kulíškova stavebního počínu a v kostele Nanebevzetí Panny Marie v Mařaticích se ocitla až druhotně. Pak by za počátek výstavby musel být považován až rok 1613.

⁸²⁴ Bohatě je však doloženo jeho fundační a nadační zajištění, o které se Václav Kulíšek pečlivě staral a pečoval až do své smrti v roce 1638. Kulíšek zde uvádí, že dal kostel i faru postavit na své náklady a daroval mu lán polí, roboty a desátky ze vsi Popovice, Jarošov, Podolí a Mařatic. Dochovaly se i další úpravy fundace, a to z let 1614, 1615 a 1625. Všechny stvrzené úmluvy na jeho žádost potvrdil kardinál Dietrichstein zvláštním listem, vydaným v Mikulově 25. ledna 1626. Fundaci z roku 1613 i s následujícím rozšířením a úpravami sepsal Kulíšek vlastní rukou 4. února 1637, listinu opatřil svou pečeti a podpisem a její obsah nechal vnést do městských knih. Testamentem dne 16. ledna 1638 doplnil Kulíšek fundaci o přidělení domu vedle fary pro kaplana, který později splynul s farou. Fišer, *Uherské Hradiště* (pozn. 814).

⁸²⁵ Připojena při pozdější barokní přestavbě, která není přesněji datována. Dosvědčuje to svislá spára zjištěná na styku jižní zdi věže a západní zdi lodi. Pravděpodobně současně vznikla při severní straně věže i nevelká přístavba s vnitřním schodištěm, vedoucím do 2. nadzemního podlaží věže. Barokní přestavba kostela bývá kladena do období kolem roku 1740, ovšem pouze na základě datace dnes torzálně dochovaného barokního oltáře v interiéru. v rámci této přestavby mohly nejpravděpodobněji vzniknout i opěrné pilíře při bočních frontách lodi. Zřízení kruchty v západní části lodi, situované v úrovni 2. nadzemního podlaží věže, se nepodařilo časově zařadit. Jan Štětina, *Mařatice, kostel Nanebevzetí Panny Marie, Operativní průzkum a dokumentace spodních částí zdiva na exteriéru a v interiéru*, Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Kroměříži 2008. s. 6.

⁸²⁶ K západní straně lodi kostela je přiložena nepůvodní kruchta, o jejímž dodatečném zřízení svědčí starší vrstva omítky, zabíhající pod spodní hranu omítaného dřevěného pláště kruchty. Štětina, *Mařatice, kostel* (pozn. 825), s. 6. Pilastry opěráků jsou cihelné, opatřené omítkou.

Na otázku doby zaklenutí lodi nepanuje jednotný názor. Zatímco Nely Komendová⁸²⁷ vyslovila domněnku, že klenba lodi byla provedena dodatečně, na základě výsledků operativního průzkumu z roku 2008⁸²⁸ dospěla autorka předkládaného textu k názoru, že klenba lodi pochází z doby výstavby chrámu.⁸²⁹

Stavba mařatického kostela některými svými formami zapadá do pozdně renesanční a manýristické tvorby, avšak do její stylové struktury zároveň vstupují nové formy, mezi něž patří moderní konstrukční řešení spolu s nečleněnými hladkými fasádami, které souvisí s nastupujícími barokními tendencemi.

V roce 1611, tedy ve stejné době, kdy byl stavěn mařatický kostel, nechal luterán a humanisticky orientovaný básník a literát Peter Révay přestavět starší středověký kostel sv. Heleny ve slovenské obci Dražkovce nedaleko Martina.⁸³⁰ Na stavbě bylo použito obdobné řešení zaklenutí lodi s využitím vtažených polygonálních pilířů.

Mezi stavby se vtaženými pilíři, avšak ještě doplněnými vnějším opěrným systémem, lze zařadit katolický **kostel Božího Těla v Jablunkově** (okres Frýdek-Místek) [152–154]. Kostel náležel k těšínskému knížectví, jehož majitelé netáhli k protestanství. Kníže Václav I. Adam (1595–1617) konvertoval ke katolické víře a zahájil protireformaci, ve které pokračoval jeho následovník Bedřich Vilém (1617–1625).⁸³¹

Podle Leoše Mlčáka byl kostel vystavěn v roce 1620,⁸³² avšak Bohumil Samek uvádí, že by loď mohla pocházet z konce 16. století.⁸³³ Poněvadž byl v roce 1932 v místě presbytáře kostel podstatně přestavěn, dochovala se ze starší stavby do dnešních dnů jen věž a loď.⁸³⁴

⁸²⁷ Komendová, *Kostel Nanebevzetí* (pozn. 814), s. 8.

⁸²⁸ Štětina, *Mařatice, kostel* (pozn. 825), s. 6.

⁸²⁹ Myslivečková, *Moravská sakrální* (pozn. 2), s. 57.

⁸³⁰ Juraj Žáry, Dražkovce, Řím. Kat. farský kostel sv. Heleny, in: Rusina (ed.) (pozn. 29), s. 232, 674–675, obr. 21.

⁸³¹ Ivo Stolařík – Jaroslav Štika – Věra Tomolová, *Těšínsko. 1. díl: Přírodní prostředí, dějiny, obyvatelstvo, nářečí, zaměstnání*, Šenov 1997, s. 49–51.

⁸³² Mlčák, *Státní seznam* (pozn. 758), s. 66–67.

⁸³³ Samek, *Umělecké památky 2* (pozn. 126), s. 15–16.

⁸³⁴ Ibidem. Projekt pochází z roku 1931, kostel v místě starého presbytáře rozšířen o příčnou loď s kazetovým stropem a presbytář podle projektu Jaroslava Oplta z Brna. V literatuře se pak můžeme setkat kromě vročení stavby lodi do roku 1605 s údajem, že byl chrám v kameni vybudován až po roce 1619.

Chrám, původně s mírně odsazeným presbytářem, jak dokládá půdorys i fotografie před přestavbou, a s lodí s obíhajícími odstupněnými opěráky, na západě posazenými kolmo k delší obvodové zdi, je zaklenut valenou klenbou se styčnými výsečemi. Místa, kam jsou svedeny tlaky klenby v dochované lodi, byla zpevněna vtaženými pilíři, které jsou utvářeny masivními postamenty a obíhajícími římsovými hlavicemi. Ve shodě s dobovými tendencemi byla klenba jablunkovského kostela opatřena štukovou výzdobou zvýrazňující hrany výsečí a ústící ve vrcholu do různě tvarovaných a navzájem propojených geometrických obrazců, které jsou vyplněny florálními a geometrickými motivy. V jediném čtvercovém vrcholovém zrcadle v prostředním poli lodi, které je nejzdobnější, je ztvárněn monogram „IHS“, související se zasvěcením kostela Božímu Tělu.⁸³⁵ Ve shodě s rozšířenými verzemi zobrazení Kristova monogramu je ten v Jablunkově doplněn křížem se srdcem a třemi liliemi symbolizujícími tři hřeby Kristova ukřížování.⁸³⁶

Zatímco výše uvedené stavby můžeme považovat za jakýsi mezistupeň ve vývoji sálového jednolodí se vtaženými pilíři, je zřejmé, že se tento princip dočkal svého rozvinutí v raně barokní architektuře sledovaného území, a to zejména v okruhu nejvýznamnějších představitelů katolické strany.

Významnou moravskou objednávkou, která dozajista znamenala příchod moderních architektonických trendů, bylo v roce 1617 založení nového **kartuziánského kláštera ve Štípě** na Zlínsku [155–156]. Stavebník Albrecht z Vladštejna chtěl naplnit přání své zemřelé manželky Lukrécie Nekšové z Landeka.⁸³⁷ Se stavbou, na kterou měl Valdštejn „*povolat za velké peníze i italské mistry*“,⁸³⁸ se mělo začít až v roce 1618. Ve stejném roce se Valdštejn účastnil benátské války a na základě informací kronikáře valdické kartouzy Kašpara z Binsfeldu Petr Uličný vyvozuje, že si Valdštejn mohl své stavitele sehnat právě na této válečné výpravě.⁸³⁹ Kronikář však konkrétně zmiňuje

⁸³⁵ Monogram IHS souvisí se zavedením svátkem Božího těla a s úctou ke svátosti oltářní.

⁸³⁶ Hall nebo nějaké slovník ikonografické Tato podoba se pak rozšířila hlavně ve Španělsku a v Itálii v 15. a 16. století a začala se užívat jako samostatný symbol, který převzalo jako svůj znak Tovaryšstvo Ježíšovo (*Societas Jesu*) čili jezuité. Písmena *IHS* se zde vykládala jako *Iesum Habemus Socium* (Ježíš je náš společník) a symbol se vyskytuje od 16. století téměř všude na jezuitských stavbách, na liturgických předmětech, na náhrobcích a podobně.

⁸³⁷ Uličný, *Maniera of the Architecture* (pozn. 27), s. 196.

⁸³⁸ Vyplyvá to ze vzpomínek kronikáře valdické kartouzy Kašpara z Binsfeldu. Uličný, *Maniera of the Architecture* (pozn. 27), s. 196.

⁸³⁹ Uličný Binsfelda cituje, že Valdštejn „*prostřednictvím povolaných architektů položil základy krásného chrámu a klášterních cel z přitesaného a leštěného kamene*“. Fundační smlouva je z 1. května roku 1617, avšak olomoucký biskup

pouze kameníka Jana z Maria (Ioannes a Maria Lapidida), který byl společně s několika otci kartuziány v roce 1620 uvězněn v Olomouci vzbouřenými stavy.⁸⁴⁰

Poslední výzkum naznačuje, že minimálně část kostela kolem presbytáře byla vystavěna v krátkém čase až po korunní římsu.⁸⁴¹ Avšak záhy po bitvě na Bílé hoře v roce 1621 poslal Valdštejn štípské kartuziány do Jičina, aby zde v jeho okolí založili novou kartouzu, a v roce 1623 moravskou državu prodal i s rozestavěným klášterem.

Podlouhlý, půlkruhově zakončený, mírně odsazený presbytář je při závěru zevně pročleněn pilastry a prolamují jej dvě etáže segmentově završených oken. Na presbytář navazuje chrámová loď, která se pak oblouky otevírá do bočních kaplí. Vítězný oblouk chrámu spočívá na monumentálních prostorově se uplatňujících polosloupech, na nárožích je pak uplatněn tříčtvrteční sloup. Vtažené pilíře v lodi jsou rovněž doplněny polosloupky namísto obvyklých pilastrů, což je prvek v moravském kontextu zcela ojedinělý.

Petr Uličný naznačil, že neobyčejně monumentálně artikulovaný interiér presbytáře a části lodi dnešního chrámu lze považovat za původní součást valdštejnské stavby, vzniklou ještě před pozdně barokní dostavbou. Dokládá to existencí starších erodovaných omítek, dnes umístěných v podkroví přístavku přiléhajícího ze severní strany k presbytáři dnešního chrámu. Tyto omítky naznačují, že zdivo presbytáře a snad i části lodi bylo za Valdštejna kompletně vyzdviženo a také omítnuto.⁸⁴² Petr Uličný považuje za autora stavby Giovanniho Battistu Mariniho de Bussi, a to i přes skutečnost, že byl v souvislosti se stavbou zmiňován jen jako kameník.⁸⁴³

Dalším příkladem je poutní chrám **Narození Panny Marie ve Vranově u Brna** [157–162], který budovali příslušníci rodu z Liechtensteina, kteří zbohatli sňatkem s dcerami protestanta Jana Černoorského z Boskovic, zastávali významné místo ve stavovské společnosti a na přelomu 16. a 17. století

ji potvrdil až s ročním zpožděním dne 23. června 1618. V roce 1620 byli kvůli stavovskému povstání kartuziáni nuceni odjet do Olomouce. Uličný, *Maniera of the Architecture* (pozn. 27), s. 196.

⁸⁴⁰ Ibidem, s. 199. Uličný z Binsfeldovy kroniky dále zmiňuje, že je tento kameník totožný se stejnojmenným mistrem, který později pracoval pro Valdštejna ve Valdicích, protože o valdickém kameníkovi uvádí, že to byl „Jan z Maria, Švýcar, který byl kacíři uvězněn v Olomouci spolu s našimi otci.“

⁸⁴¹ Uličný, *Maniera of the Architecture* (pozn. 27), s. 210.

⁸⁴² Ibidem.

⁸⁴³ Ibidem, s. 200.

konvertovali ke katolicismu. Stali se důležitou oporou habsburského panovníka a těsně před započatím stavby vranovského poutního místa byli povýšeni do knížecího stavu.⁸⁴⁴ Maxmilián Liechtenstein se svou manželkou Kateřinou patřili k nábožensky nejaktivnějším členům rodu a výstavbě i výbavě sakrálních objektů na svých panstvích věnovali velkou pozornost. Veškeré tyto snahy směřovaly k posílení rodové a konfesionální reprezentace. Ve Vídni, Valticích i na dalších statcích si vytvořili vlastní dvorský okruh architektů a umělců, jejichž působení na Moravě zaznamenáváme i ve službách dalších moravských mecenášů.⁸⁴⁵ Při budování vranovského poutního místa se někdy uvádí také podíl Kateřininy sestry Anny Alžběty Černohorské z Boskovic a jejího chotě Karla z Liechtensteina.⁸⁴⁶

Prvotním záměrem zakladatelů byla výstavba nového kamenného chrámu na místě již nevyhovujícího dřevěného kostelíku a obnova mariánské poutní tradice. Stavba nového chrámu byla významná hned z několika důvodů. Nové poutní místo vzniklo v blízkosti Brna, důležitého moravského centra, manifestovalo nový protireformační katolicismus a poskytlo příležitost vybudovat pohřebiště všech větví knížecího rodu Liechtensteinů. Této zjevné rodové manifestaci katolické zbožnosti odpovídal také styl architektury. Severoitalský zednický mistr Ondřej Erna, který se právě tehdy usadil ve městě Brně, se ve smlouvě z roku 1617 zavázal, že vystaví zcela nový kostel podle projektu architekta, uvedeného v pramenech jako „*Joan Marie, Baumeister*“. V jehož osobě byl později identifikován rudolfínský architekt Giovanni Maria Filippi.⁸⁴⁷ Filippi působil do roku 1616 jako vedoucí pražský architekt, avšak kvůli prokázané krádeži materiálu byl propuštěn z císařských služeb. Útočiště našel v Brně, kde je v roce 1620 doložen jako majitel domu. V roce 1617 se Filippi objevil v Lednici u knížete Karla z Liechtensteina. V Brně pracoval také pro jezuity, na což poukazují dobové prameny – ve 20. letech 17. století je v nich Giovanni Maria Filippi označován jako „*jezuíta*“.⁸⁴⁸ V pramenech zmíněné jméno

⁸⁴⁴ Winkelbauer, Lichtenštejnové (pozn. 20), s. 215–222.

⁸⁴⁵ Z jejich mecenášských počinů můžeme jmenovat založení kamadulské kaple sv. Romualda s poustevnou na Josefsbergu u Vídně v roce 1637, podporovali taky významně řády servitů a paulánů. V Bučovicích v roce 1637 vystavěli zámeckou kapli Nanebevzetí Panny Marie a také kostel stejného zasvěcení. Knoz, Lichtenštejnové (pozn. 20), s. 311–313. – Panochová, *Mezi zbraněmi* (pozn. 18), s. 240.

⁸⁴⁶ Kroupa, Umělecká úloha (pozn. 16), s. 38. – Krčálová, Architektura doby (pozn. 4), s. 177.

⁸⁴⁷ Kalista, Vranov v zrcadle (pozn. 115), s. 68. – Kroupa, Umělecká úloha (pozn. 16), s. 38. – Podle Georga Skaleckého je autorem Giovanni Giacomo Tencalla. Skaleckí (pozn. 10), s. 205–206.

⁸⁴⁸ Kroupa, „*Moderní fiori*“ (pozn. 16), s. 59.

Joan Marie je však podle Petra Uličného stejně tak možné ztotožnit i s Valdštejnovým stavitelem Giovannim Battistou Marinim de Bussi.⁸⁴⁹

Bělohorské události stavbu vranovského chrámu pozdržely a práce tak započaly až po roce 1621, kdy byl stržen starší kostel.⁸⁵⁰ Stavba probíhala zřejmě v letech 1625–1630. Současně byla pod chrámem zřízena rodová hrobka Liechtensteinů, do které byl roku 1627 jako první pochován bratr zakladatele a pobělohorský místodržitel českého království kníže Karel z Liechtensteina. V období výstavby poutního areálu bývají na Vranově připomínáni jezuité, jejichž přítomnost a dohled na stavbu chrámu naznačuje, že se zde snad původně počítalo s jejich stálou rezidencí. Vzhledem k narůstajícímu počtu poutníků se kníže Maxmilián rozhodl přistoupit k výstavbě kláštera, jehož zakládací listina nese datum 14. září 1633.⁸⁵¹ Do kláštera uvedl paulány – řád nejmenších bratří sv. Františka z Pauly –, kteří se o poutní místo a hrobku měli starat. Za autora projektu nové klášterní kvadratury seskupené kolem pravoúhlého dvora bývá označován Maxmiliánův architekt Giovanni Giacomo Tencalla, provedení se ujal Ondřej Erna.⁸⁵² Kníže s manželkou věnovali do rukou tehdejšího provinciála paulánského řádu nově vybudovaný poutní chrám Narození Panny Marie s pozemkem k stavbě konventu a zahradou.⁸⁵³ Oba manželé se později stali paulánskými terciáři a po smrti byli do hrobky uloženi v řádovém hábitu. Roku 1642 byl nový chrám a klášter vysvěcen.⁸⁵⁴ Vzhledem k četným pozdějším zásahům můžeme původní tvarování průčelí a také charakter vnitřní výzdoby jen odhadovat.⁸⁵⁵ Jistí si však můžeme být půdorysem a prostorovým členěním chrámu.

⁸⁴⁹ Uličný, *Maniera of the Architecture* (pozn. 27), s. 200.

⁸⁵⁰ Kalista, *Vranov v zrcadle* (pozn. 115), s. 68.

⁸⁵¹ Fidler, *Architektur des Seicento* (pozn. 11), s. 141–142.

⁸⁵² *Ibidem*.

⁸⁵³ K nezbytnému zázemí patřily také tři rybníky na chov ryb a hlemýžďárna. Obojí souvisí se zvláštním slibem trvalého půstu masa, kromě rybiho a hlemýžďiho, který patří k charakteristickým rysům paulánské řehole. Chrám je víceméně orientovaný.

⁸⁵⁴ Zásadní proměna celého klášterního komplexu po architektonické, umělecké ale i duchovní stránce souvisí s rokem 1740, kdy se slavilo pětisté výročí od založení místní poutní tradice. Tehdy se přistoupilo k celkové rekonstrukci a renovaci kostela a kláštera. Freskovou výzdobu chrámu vytvořil Jan Jiří Etgens z Brna, do kněžiště byl postaven monumentální oltář s obrazem Nejsvětější Trojice od vídeňského malíře Paula Trogera. V rámci dalších úprav byly v průběhu následujícího desetiletí po vzoru brněnského augustiniánského chrámu sv. Tomáše obnoveny věže a byl nově a jednotně vyzdoben interiér. Byl postaven varhaní kůr, kazatelna, nově byly vybaveny boční oltáře, pořízeny byly varhany a vyřezávané lavice.

⁸⁵⁵ Na základě dekretu Josefa II. byl klášter roku 1784 zrušen. Klášterní kvadratura byla po zrušení komunity postupně odbourávána, zůstalo pouze křídlo přilehlé k chrámu, které sloužilo následně jako fara. V letech 1817–1821 byla liechtensteinská rodová hrobka přebudována vídeňským architektem Franzem Engelem a získala spolu s průčelím chrámu neoklasicistní podobu. Architekt však ponechal zachován základní tvar i puristickou čistotu původní stavby, jak se můžeme přesvědčit při pohledu na vedutu kláštera z poloviny 18. století. Viz Kroupa, *Umělecká úloha* (pozn. 16), s. 38–41.

Po stranách odsazeného rovně ukončeného kněžiště jednolodního podélného chrámu Narození Panny Marie jsou připojeny dvě věže. Toto umístění věží při presbytáři již dříve Giovanni Maria Fillipi užil u typologicky odlišného kostela Nanebevzetí Panny Marie ve Staré Boleslavi z let 1613–1623. Na Moravě se s podobným půdorysným řešením a s totožným umístěním věží setkáváme také později v kostele sv. Vavřince v Bojkovicích, 1651–1656. Stejně umístění věží se objevuje rovněž na původně bratrském kostele v Lipníku nad Bečvou z konce 16. století.

Poutní kostel ve Vranově u Brna je zaklenut jednotící valenou klenbou s lunetami bez pasů. Klenba lodi, délky čtyř široce se pnoucích klenebních polí, spočívá na mohutných přízvedních hranolových pilířích s představenými pilastry a s římsovými hlavicemi bohatě profilovaného kompletního kladí, které obíhá kolem celého prostoru. Přímo nad ním jsou umístěna termální okna, jimiž je loď osvětlována. Dříky pilastrů jsou ve své ploše probrány obdélnými vpadlinami. Podobné pročlenění pilastrů můžeme pozorovat již koncem 16. století například u kaple sv. Stanislava při olomouckém dómu anebo na fasádě kostela sv. Anny v Mikulově a přilehlé centrální kapli pánů z Náchoda. Mezi pilíři jsou pak situovány tři páry bočních mělkých kaplí. Úseky valených oblouků klenoucích kaple zároveň rytmizují klenbu lodi. V celém vnitřním prostoru je důsledně užito mnohvrstevné tektonické soustavy, rytmizace, plasticity článků a jejich prostupování a seskupování tam, kde se stěna zalamuje. Původní výzdoba se nezachovala, klenba je pokrytá freskou z 18. století. Tektonické články interiéru jsou upraveny omítkou typu stucco lustro, která imituje barevné mramorové obklady.

Kostel Narození Panny Marie ve Vranově představuje typologicky významný počín, jehož prostřednictvím se moravské prostředí poprvé seznámilo s vyspělým sakrálním typem haly se vtaženými pilíři doplněnými pilastry. Mezi vtaženými pilíři vznikly mělké boční kaple. Svým pojetím vnitřního a vnějšího prostoru se poutní chrám zřejmě stal vzorem pro další moravské sakrální stavby. Chrám, vyznačující se klasicizujícím, čistým, jednoduchým a monumentálním pojetím, se stal symbolem nových barokních tendencí spojených se sílícím katolicismem a souvisejících s manifestací rodové a konfesionální reprezentace aristokracie. Symbolický význam těchto

architektonických tendencí, nazvaných Jiřím Kroupou „*purismem*“, si lze uvědomit zejména při srovnání vranovského poutního chrámu s jinými pozdně renesančními a manýristickými stavbami.⁸⁵⁶

Další příklad sledovaného typu zaznamenáváme na panství významného představitele nekatolických moravských stavů, politika evropského formátu Karla staršího ze Žerotína, který se po bitvě na Bílé hoře rozhodl odejít do exilu. Svá panství Náměšť nad Oslavou a Rosice prodal roku 1628 Albrechtu z Valdštejna, císařskému generalissimovi,⁸⁵⁷ který chtěl touto koupí pomoci svému švagru a příteli, Karlu staršímu ze Žerotína. Nakonec ale obě žerotínská panství prodal Janu Křtiteli z Verdenberka.⁸⁵⁸ Rod Verdenberků, původem z Itálie, patřil ke šlechtě typické pro pobělohorskou dobu, která využila situace odchodu domácí aristokracie a získala významné pozice u habsburského dvora. Dvacátá a třicátá léta 17. století znamenala pro Jana Křtitele z Verdenberka (1582–1648) největší společenský i majetkový vzestup. Působením na dvoře arcivévody Ferdinanda ve Štýrsku dosáhl významného postavení ve službách císaře jako kancléř a tajný rada a v roce 1630 získal hraběcí titul.⁸⁵⁹ V **Náměšti nad Oslavou** nechal v letech 1637–1642, na místě požárem zničené starší stavby, založit nový **kostel** zasvěcený svému patronu **sv. Janu Křtiteli** [163–170].⁸⁶⁰

K jednodolnímu chrámu, orientovanému v ose severozápad jihovýchod, se připojuje odsazený polygonálně ukončený presbytář. Průčelí je členěno vysokým řádem, tvořeným pilastry s římsovými hlavicemi, které podpírají plasticky dominantní kompletní kladí. Plochy mezi nimi jsou probrány

⁸⁵⁶ Kroupa, *Umělecká úloha* (pozn. 16), s. 38.

⁸⁵⁷ Knoz, *Renesance a manýrismus* (pozn. 20), s. 20–21.

⁸⁵⁸ *Ibidem*, s. 318, 326–332. Rod hrabat z Verdenberga pak držel panství až do roku 1733.

⁸⁵⁹ *Ibidem*, s. 21. – Panochová, *Mezi zbraněmi* (pozn. 18), s. 269.

⁸⁶⁰ Kostel v Náměšti se poprvé připomíná v roce 1345, kostel jako luteránský a nedávno opravený je zmiňován také v roce 1587, kdy bylo město rovněž zachváčeno velkým požárem. Přímo v Náměšti nad Oslavou na místě starého blíže nespecifikovaného luteránského a v roce 1629 požárem poničeného kostela. Ze starého vyhořelého kostela zůstalo pravděpodobně jen torzo zdiva, jehož zbytky však mohly být využity na stavbu kostela nového, jak bylo zejména z ekonomických důvodů běžné. Odsazený polygonálně ukončený presbytář i věž umístěná v ose kostela, tedy tradiční uspořádání, by mohlo nějakého staršího předchůdce naznačovat. Samek, *Umělecké památky 2* (pozn. 126), s. 631. – Petr Fidler, zřejmě mylně, uvádí, že původní kostel shořel až v roce 1639. Fidler, *Architektur des Seicento* (pozn. 11), s. 103. – Karel Stejskal (ed.), *Náměšť nad Oslavou. Historie a současnost*, Náměšť nad Oslavou 2005, s. 39–48, 215–217. – Samek, *Umělecké památky 2* (pozn. 126), s. 631. Základní kámen nového náměšťského chrámu sv. Jana Křtitele byl slavnostně položen v roce 1637, letopočet 1639, který nese exteriérový vlys presbytáře, zřejmě značí ukončení hrubé stavby. Vysvěcení nového kostela provedl v roce 1642 olomoucký pomocný biskup Valentin Karas z Rhomsteina.

výraznými nikami ve dvou patrech.⁸⁶¹ Obdélný kamenný portál v ose průčelí je rámován subtilními pilastry nesoucími zalamující se římsu a vrcholí rozeklaným zaobleným štítem, v němž je osazen verdenberský erb. Plochý nečleněný štít kostela s volutovými křídly⁸⁶² je flankován dvěma obelisky. Ve vrcholu přechází v hranolovou zvoncovou věžní nástavbu pročleněnou zdvojenými lizénami, která je zabudována do hmoty stavby.⁸⁶³ Vysoký řád spolu s věží přispívají k výrazné vertikalitě fasády.

Zdivo lodi, transeptu i závěru člení pro architekturu baroka typické lizénové rámce, nad nimiž obíhá korunní římsa.⁸⁶⁴ Plochy mezi lizénami jsou ve své horní části prolomeny zvláště utvářenými okenními otvory, které vzhledem ke svému tvaru zřejmě spadají až do obnovy chrámu v roce 1744. Podle jejich šířkové proporce lze předpokládat existenci původních termálních oken. V ose závěru je do štukového rámce zasazeno oválné okno, po stranách jsou umístěna okna ve dvou patrech, horní s půlkruhovým záklenkem, spodní obdélná. Takové prosvětlení odpovídá požadavkům Karla Boromejského na světelné zdůraznění oltáře.

Jednolodní sálový kostel sv. Jana Křtitele je zaklenut valenou klenbou bez pasů, s nestyčnými výsečemi vytaženými do výrazných hřebínků. Klenba délky čtyř krátkých široce se pnoucích klenebních polí spočívá na mohutných vtažených hranolových pilířích, zdůrazněných přiloženým pilastrem s kompletním kladím navazujícím na římsu obemykající pilíře. V prostorách mezi vtaženými pilíři, překlenutých pasy, jsou situovány boční kaple. Dvojice kaplí při vítězném oblouku, zaklenutá křížovými hřebínkovými klenbami, je výrazně prohloubena. Uplatněn je zde dualistický princip, kdy na nás svým vnitřním a vnějším uspořádáním stavba působí odlišně. V interiéru se tyto

⁸⁶¹ Mezi pilastry se nacházejí niky bez rámování, s lasturami v záklencích, jejichž okrajové vlnovky působí zjemňujícím dojmem. V roce 1910 byly do nik osazeny sochy, které vznikly v brněnské kamenické dílně Adolfa Loose. Samek, *Umělecké památky 2* (pozn. 126), s. 631. Jediné podlaží hranolové průčelní věže prolomené oknem s půlkruhovým záklenkem, které se uplatňuje nad střechou chrámu, je členěno zdvojenými lizénovými rámy, které jsou u spodu ukončeny soklíky. Vstup do kostela v ose západního průčelí je tvořen obdélným portálem s kamenným ostěním, flankovaným úzkými pilastry s římsovými hlavicemi. Nad římsou se nachází prolomený segmentový fronton, v němž je zasazen drobný rodový znak Verdenberků.

⁸⁶² Západní štít prolomený obdélným oknem je flankován dvěma obelisky.

⁸⁶³ Samek, *Umělecké památky 2* (pozn. 126), s. 631. K severnímu boku kněžiště přiléhá sakristie na půdorysu obdélníka, na opačné straně je stejně velký přístavek. Vstupní část, nad níž se vypíná věž, v exteriéru lodí na délku prodlužuje o jedno klenební pole. Pouze odlišný tvar oken a přítomnost věže dává tušit, že toto první „pole“ v sobě ukrývá kromě vstupní podvěžní předsíně, zaklenuté křížovou klenbou s hřebínky, také vstup na věž a krucht. Ta spočívá na dvou hranolových pilířích a je podklenuta pruskými plackami. Vybudovaná byla patrně v roce 1779.

⁸⁶⁴ Kromě lizénového rámu je zdivo lodi pod okny členěno ještě obdélnými vpadlinami.

hlubší kaple opticky téměř neuplatňují,⁸⁶⁵ v exteriéru se v půdorysu výrazně manifestují a jejich masivní bloková, pouze lizénovým rámem členěná hmota vzbuzuje dojem transeptu, který je možno označit jako pseudotransept.

Mohutným vítězným obloukem k lodi kostela připojený presbytář o délce jednoho klenebního pole a trojbokého závěru je pročleněný trojúhelními výsečemi s hranami vytaženými do hřebínků. Ivana Panochová spatřuje ve tvaru odsazeného chóru o třech stranách oktogonu „*typický protobarokní*“ způsob utváření presbytáře.⁸⁶⁶ Podle provedeného průzkumu se závěr Ivany Panochové nedá vztáhnout na architekturu vzniklou ve sledovaném období. Na Moravě se na konci 16. století a v první polovině 17. století s polygonálním ukončením presbytářů běžně setkáváme u jednolodních kostelů s neodsazeným presbytářem či pogotických staveb. Utváření závěru kostela v Náměšti nad Oslavou naopak tvoří na Moravě mezi stavbami s převážně rovně ukončenými chóry v první polovině 17. století výjimku. Jediným nám známým příkladem polygonálně ukončeného chóru časně barokní stavby je kostel Nanebevzetí Panny Marie v Holešově z 50. let 17. století, který nechal vybudovat hrabě Jan z Rotallu. U této stavby je však zvažována možná návaznost na starší protestantský kostel.⁸⁶⁷ Panství Náměšť nad Oslavou i Holešov patřila kolem přelomu 16. a 17. století rodu Žerotínů a existenci protestantského kostela kazatelského typu zde lze rovněž předpokládat. Obě kostelní stavby spojuje tvar chóru a také věž v ose průčelí, která je rovněž pro protestantské kostely v této podobě charakteristická.

S kumulací pilastrů, obvyklých pro rané projevy baroka, se v Náměšti setkáváme především v místech bočních hlubokých kaplí a vítězného oblouku. Podobné uspořádání pilastrů nacházíme také v kostele Narození Panny Marie ve Vranově u Brna, kde je však tento motiv zopakován také na vnitřní straně západní stěny. Kostel sv. Jana Křtitele v Náměšti nad Oslavou a nedaleký poutní chrám Narození Panny Marie ve Vranově u Brna, vystavěný zřejmě podle návrhu Giovanni Maria Fillipiho architektem Ondřejem Ernou,⁸⁶⁸ jsou si podobné typologicky, totožným řešením lodi s bočními kaplemi mezi vtaženými pilíři včetně tvarování přiložených pilastrů. V Náměšti se však kolem pilastrů

⁸⁶⁵ Až v roce 1744 v nich byly vybudovány oratoře. Samek, *Umělecké památky 2* (pozn. 126), s. 631.

⁸⁶⁶ Panochová, *Mezi zbraněmi* (pozn. 18), s. 271.

⁸⁶⁷ Richter, Filiberto Luchese (pozn. 3), s. 30–31.

⁸⁶⁸ Kalista, Vranov v zrcadle (pozn. 115).

římsa nezalamuje, je ale možné, že byla kvůli změně tvaru oken v jejich okolí odstraněna.

Většina pozemkových držav Verdenberků ležela v Rakousku, kde se rovněž věnovali stavebnické a donátorské činnosti, a je pravděpodobné, že do svých služeb povolávali císařské architekty.⁸⁶⁹ Ve stejné době, kdy Jan Křtítel z Verdenberka budoval kostel v Náměšti nad Oslavou, budoval kostel v rakouském Straßu in Straßertale (nedaleko Grafeneggu), který je zároveň jedinou jeho dochovanou rakouskou stavbou.⁸⁷⁰ Stavba kostela ve Straßu započala po roce 1637,⁸⁷¹ avšak dokončovací práce, které se datují k roku 1640, probíhaly paralelně s výstavbou kostela v Náměšti nad Oslavou. Tento fakt vedl k jejich vzájemnému porovnávání a následnému vyslovení hypotézy, že spolu obě stavby souvisí.⁸⁷² Na základě komparace obou fasád došel Tomáš Knoz k závěru, že kostel v Náměšti je svou stavební podobou i ikonografií variantním řešením kostela ve Straßu a byl navrhnut stejným architektem. Argumentuje mimo jiné i tím, že oltářní obrazy v Náměšti i ve Straßu maloval týž dvorní umělec Friedrich Stoll.⁸⁷³ ⁸⁷⁴ Tuto teorii se následně pokusila vyvrátit Ivana Panochová, která sice připouští jisté kompoziční souvislosti průčelí obou staveb, ale konstatuje, že stavby se odlišují typologicky.⁸⁷⁵ Poznámává také, že na základě dílčích souvislostí geometrických osnov obou chrámů nelze vyvozovat atribuční závěry. Průčelí kostela ve Straßu má odlišné proporční schéma, založené oproti Náměšti spíše na horizontalitě. Půdorysné schéma stražského kostela je jednodušší, projektant použil sálový prostor s rovným závěrem, který nedoprovázejí boční kaple. Půdorysné schéma náměšťského kostela je rozvinutější a odkazuje ke tvaru latinského kříže.

V souvislosti s pokusem o určení autorství projektu kostela sv. Jana Křtitele v Náměšti nad Oslavou zmínil Tomáš Knoz císařského architekta

⁸⁶⁹ Panochová, *Mezi zbraněmi* (pozn. 18), s. 269. – Knoz, *Renesance a manýrismus* (pozn. 20), s. 98–99, 354–360. Stavební podniky Verdenberků nalézáme v císařské Vídni, kde si kromě vesměs nedochovaných rezidenčních novostaveb a přestaveb například paláce na Novém Trhu, budovali ve vídeňském kostele sv. Michaela rodinnou hrobku. Ze zámků v Grafeneggu a Judenau, městského paláce v Kremži a paláce v Brně se dodnes příliš nezachoval.

⁸⁷⁰ Skalecki (pozn. 10), s. 142–161, 194. – Knoz, *Renesance a manýrismus* (pozn. 20), s. 99.

⁸⁷¹ Kdy ji povolil pasovský biskup. Viz *Die Inschriften des Bundeslandes Niederösterreich, politischer Bezirk Krems, Straß i. Straßertale, Pfk. Mariä Himmelfahrt, 482*, <https://hw.oew.ac.at/inschriften/noe-3/teil4/noe-3-obj482.xml>, vyhledáno 25. 5. 2019.

⁸⁷² Skalecki (pozn. 10), s. 194.

⁸⁷³ Knoz, *Renesance a manýrismus* (pozn. 20), s. 98–99.

⁸⁷⁴ Nejcennějším mobiliářem z doby vzniku kostela sv. Jana Křtitele v Náměšti nad Oslavou jsou nepochybně tři obrazy od malíře nizozemského původu Friedricha Stolla, pocházející z roku 1640. V současné době jsou umístěny v oltářích vzniklých v době obnovy kostela v roce 1744. V pravém dolním rohu oltářního obrazu Ježíšova křtu nalezneme portrét a rodový erb Jana Křtitele z Verdenberka. Ibidem.

⁸⁷⁵ Panochová, *Mezi zbraněmi* (pozn. 18), s. 272.

Mathiasse (Mattea) Piazzola, kterému připisuje Georg Skalecki projekt kostela ve Strašū.⁸⁷⁶ Georg Skalecki také upozorňuje na souvislost strašského kostela s chrámem paulánů ve Vídni, na což navazuje Petr Fidler. Ten uvádí, že architektonické formy kostelů v Náměšti nad Oslavou a Strašū jsou blízké projevu císařského architekta Giovanniho Battisty Carloneho,⁸⁷⁷ doloženého stavitele paulánského chrámu ve Vídni (1627–1651), který pro Verdenberky prokazatelně pracoval.⁸⁷⁸ Vídeňský paulánský kostel je sice typologicky odlišný od náměšťské stavby⁸⁷⁹, ale Petr Fidler upozornil, že profilování kladí pilastrů kostela v Náměšti připomíná jemné členění kladí paulánského kostela. Fasádu kostela v Náměšti (odlišnou od fasád ve Strašū i paulánů ve Vídni) označuje za provincionální a postrádající grácii vídeňských paulánů.⁸⁸⁰ K výše uvedené diskuzi lze dodat, že klenby kostela vídeňských paulánů a chrámu v Náměšti spojuje podobnost v tvarování klenebních výsečí s hranami vytaženými do výrazně plasticky vystupujících hřebíků.

Do této skupiny spadá také příklad drobné vesnické orientované kostelní stavby v **Dobřém Poli** na drnholeckém panství, které zdědil v roce 1637 Rudolf z Tiefenbachu (1582–1653), císařský válečný rada s velkým vlivem u vídeňského dvora, původně luterán, který v roce 1623 konvertoval.⁸⁸¹ **Kostel sv. Cecílie** [171–175] má starší původ,⁸⁸² avšak dotace i povolení výstavby chrámu pochází z roku 1652. Dobu dokončení stavby může naznačovat pořízení zvonu v roce 1657.⁸⁸³

Jedná se o jednodušší podélnou stavbu s vnějšími subtilními odstupněnými opěráky, s odsazeným polygonálně ukončeným presbytářem a přilehlou západní věží. Tradičnějším způsobem utvářený presbytář bez architektonického členění tvoří valená klenba se styčnými výsečemi a polygonálním závěrem.

⁸⁷⁶ Skalecki (pozn. 10), s. 194.

⁸⁷⁷ Fidler, *Architektur des Seicento* (pozn. 11), s. 73–123

⁸⁷⁸ Ibidem, s. 103. – Skalecki (pozn. 10), s. 194.

⁸⁷⁹ Paulánský kostel představuje sál s hlubokými kaplemi mezi nevtáženými pilíři.

⁸⁸⁰ Fidler, *Architektur des Seicento* (pozn. 11), s. 103.

⁸⁸¹ Tiefenbachové je rod štýrského původu (von Teuffenbach), na Moravu se dostali v roce 1578, když císař Rudolf II. prodal Drnholec Kryštofu z Teuffenbachu, svému dosavadnímu veliteli na chorvatsko-slavonské hranici, polnímu zbrojmistru a dvorskému válečnému radovi. Po zavraždění Albrechta z Valdštejna se Rudolf v roce 1635 stává držitelem Jičina a dalších statků. V roce 1639 byl jmenován rytířem Řádu Zlatého rouna. V roce 1650 sepsal závět v níž zavázal mimo jiné své dědice k výstavbě kláštera pro konvent paulánů v Nové Pace.

⁸⁸² Evidenční list nemovité kulturní památky, Dobré Pole, kostel sv. Cecílie, poř. č. 1197, Národní památkový ústav, <https://www.pamatkovykatalog.cz/kostel-sv-cecilie-14883792>, vyhledáno 5. 11. 2019.

⁸⁸³ Samek, *Umělecké památky 1* (pozn. 245), s. 375–376. V roce 1852 přistavěna sakristie a hudební krucht.

Avšak loď je zaklenuta valenou klenbou s pasy a výsečemi, která nasedá na vtažené pilíře zdůrazněné přiloženými pilastry s kompletním kladím obíhajícím interiér. Plasticita tektonických článků je zdůrazněna koutovými vloženými zalomenými pilastry.

Zatímco v exteriéru raně barokní původ stavby naznačují pouze termální okna a jednoduchost fasád, v interiéru lodi se raně barokní charakteristiky již plně rozvinuly. Konstruktivní typ sálu se vtaženými pilíři, architektonické členění interiéru lodi, plasticita a tvarová čistota multiplikovaných prvků zapojených do obíhajícího kladí nasvědčují, že se jedná o kvalitní aktuální projev raného baroka na Moravě. V této souvislosti nebyl kostel v Dobrém Poli dosud zmiňován. Autor stavby není znám, avšak vzhledem k tvaroslovným analogiím je pravděpodobné, že ji mohl projektovat některý architekt brněnského stavebního podniku, jako například Ondřej Erna, Jan Křtitel Erna nebo Pavel Weinberger.

4.1.7. Jednolodí bazilikálního řezu

Dalším půdorysným typem je jednolodí bazilikálního řezu s bočními kaplemi vestavěnými mezi opěrné pilíře, které jsou vysunuté z půdorysu, a s přímým osvětlením lodi nad těmito kaplemi.⁸⁸⁴ Světlo pak také bylo často do lodi přiváděno okny jednotlivých různě hlubokých kaplí. Propojením kaplí v podélném směru pak vznikaly stavby na pomezí mezi jednolodími s bočními kaplemi a trojlodními bazilikami.

Prostorová řešení jednolodních chrámů s bazilikálním řezem jsou odvozena z italské architektury 16. století, na niž měl vliv kostel Leona Battisty Albertiho Sant Andrea v Mantově (1470),⁸⁸⁵ který byl zřejmě inspirován Vitruviovým popisem etruského chrámu tvořeného podélným prostorem a třemi přilehlými celami.⁸⁸⁶ Dalším z pravzorů byl tridentský kostel Santa

⁸⁸⁴ Viz například Franz, *Die böhmische* (pozn. 21). – Wagner-Rieger, *Die Baukunst* (pozn. 22), s. 175–224, zejména s. 209–219. – Fürst, „Wandpfeilerkirche“ (pozn. 811), s. 147. – Sauter, *Die oberdeutschen* (pozn. 29), s. 39–64. – Krčálová, *Kostely české* (pozn. 4), s. 1–37. – Naňková, *K typologii* (pozn. 25), s. 138. – Fidler, *Architektúra seicenta* (pozn. 12), s. 402–404. – Švácha, *Typy venkovských* (pozn. 26), s. 83–94, k rozdělení typů s. 89–91.

⁸⁸⁵ Sauter, *Die oberdeutschen* (pozn. 29), s. 39–55.

⁸⁸⁶ Casson – Raeburn – Coulton et al. (pozn. 109), s. 133. – Vitruvius, *Deset knih* (pozn. 431), s. 146–148. Podle Vitruvia (kniha IV. 7) měl etruský typ chrámu (například v Portonacciu poblíž Vejí) tři celly, které byly vedle sebe a ukončovaly podélný prostor uvozený portikem se dvěma řadami sloupů a vedle řeckého stylu významně ovlivnil pozdější římský chrámový styl. – Sám Alberti označil projekt kostela San Andrea v Mantově jako „sacrum etruscum“. Vlček, *Renesanční kostely* (pozn. 27), s. 249.

Maria Maggiore z let 1520–1524, který výrazně ovlivnil formování protireformačního chrámového typu. Interiér tridentského kostela byl totiž zachycen na řadě zobrazení zasedajícího tridentského koncilu. Na tento vzor navázaly četné římské jednolodní sakrální stavby s bočními kaplemi, jejichž řadu započal plochostropý kostel Santo Spirito in Sassia od Antonia da Sangallo mladšího z let 1538–1545. Jedním z nevlivnějších kostelů tohoto typu se stal mateřský jezuitský kostel Il Gesù v Římě (1568–1580), jehož plány vypracoval Jacopo Barozzi da Vignola a jehož stavbu vedl Giacomo della Porta. Tento velmi často citovaný chrám vznikl částečně na základě požadavků jezuitského řádu, ale už od počátku se do výstavby vměšoval mecenáš řádu kardinál Alessandro Farnese (1520–1589), který jeho výslednou podobu výrazně ovlivnil.⁸⁸⁷

V publikovaném dopise kardinál Vignolovi diktoval své požadavky: „*Kostel nemá mít hlavní loď a dvě vedlejší lodě, ale pouze hlavní loď s kaplemi po obou stranách. (...) Hlavní loď má být zaklenutá a nemá být zastřešena žádným jiným způsobem, vzdor námitkám, které oni jezuité mohou vznést, když budou říkat, že hlas kazatele by se mohl ztrácet kvůli ozvěně.*“⁸⁸⁸

Zatímco v Horním Rakousku se jednolodní typ bazilikálního řezu s kaplemi po bocích vyskytuje jen zřídka, hojně byl využíván ve Vídni a Dolním Rakousku, odkud se pravděpodobně rozšířil i k nám.⁸⁸⁹ Někdy byl navíc obohacen i připojením empor nad bočními kaplemi. Takto koncipovaná dispozice je typická především pro Čechy a je zastoupena hlavně v díle architekta a stavitele Carla Luraga. Na Moravě se ve sledovaném období s tímto typem setkáváme jen zřídka.

Patrně jedním z prvních moravských příkladů jednolodního chrámu bazilikálního řezu s bočními kaplemi je nedochovaný **kostel sv. Anny** s dietrichsteinskou hrobkou v **Mikulově** [176–180], budovaný pro olomouckého biskupa Františka z Dietrichsteina architektem italského původu Giovannim Giacomem Tencallou. Nový kostel sv. Anny, postavený jako součást velkolepého poutního areálu, do sebe pojmul, jak bylo zmíněno na jiném místě, již stojící starší loretánskou kapli. Poněvadž podrobnější informace o počátcích

⁸⁸⁷ DaCosta Kaufmann, East and West (pozn. 29), s. 274–304. – Casson – Raeburn – Coulton et al. (pozn. 109), s. 133. Architekt kostela Vignola nedostal zakázku od jezuitů, ale od mecenáše, který hradil náklady a toužil, aby nový kostel byl velký a skvělý, zřejmě proti přání jezuitů samotných.

⁸⁸⁸ Casson – Raeburn – Coulton et al. (pozn. 109), s. 133.

⁸⁸⁹ Naňková, *K typologii* (pozn. 25), s. 138.

mikulovské *Lorety* nejsou známy a původní stavba se nezachovala, není zcela jasné, jaký byl kardinálův počáteční stavební program.⁸⁹⁰ Václav Richter však uvádí, že při dostavbě loretánského kostela sv. Anny nebyla Santa Casa ještě hotová.⁸⁹¹

Základní kámen k loretánskému kostelu sv. Anny byl patrně položen již roku 1625, ale se stavbou se začalo až někdy před rokem 1638, kdy vznikl architektův popis tehdy nedokončených prací.⁸⁹² Chrám sv. Anny byl zřejmě dokončen v roce 1654 a o dva roky později byl vysvěcen.⁸⁹³ Václav Richter předložil řadu argumentů, které dosvědčují, že projekt loretánského kostela sv. Anny vytvořil pro Františka z Dietrichsteina italský architekt Giovanni Giacomo Tencalla.⁸⁹⁴ Předpokládá se, že František z Dietrichsteina nechal vlastní *Loretu* vybudovat nejprve pod volným nebem a že kostel sv. Anny, zamýšlený jako schránka nad ní, byl proveden teprve kardinálovým synovcem a nástupcem knížetem Maxmiliánem II. z Dietrichsteina (1596–1655).⁸⁹⁵ Usuzuje se však, že již František Dietrichstein měl v úmyslu situovat Santu Casu uvnitř kostela a že Maxmilián tento projekt pouze dokončoval,⁸⁹⁶ což potvrzují Petrem Fidlerem rozebrané prameny, které dokládají přítomnost projektanta kostela Giovanniho Giacoma Tencally v Mikulově ještě před rokem 1636.⁸⁹⁷ Jiří Kroupa se však domnívá, že zpočátku byla stavba loretánské chýše vybudována jako určité provizorium a že mohla být pouze malovaná.⁸⁹⁸ Giovanni Giacomo Tencalla byl se svým bratrem, štukatérem Giovannim Tencallou, zaměstnán na sousedním liechtensteinském panství a pro Maxmiliána (1578–1643) a Karla Eusebia z Lichtensteina (1627–1684) projektoval od 1631 novostavbu zámku a farního kostela ve Valticích a rovněž novostavbu zámku v Lednici. Pro Maxmiliána

⁸⁹⁰ V roce 1624 koupil František z Dietrichsteina v sousedství kapucínského kláštera dům, který nechal zbořit a na jeho místě se začalo s budováním Lorety. Základní kámen byl položen ještě téhož roku, v roce 1625 byla mikulovská Loreta vysvěcena a František z Dietrichsteina ji fundoval zakládací listinou. Václav Richter – Ivo Krsek – Miloš Stehlík et al., *Mikulov*, Brno 1971, s. 128.

⁸⁹¹ *Ibidem*, s. 130. Poutní místo v Mikulově, tvořené loretánským kostelem s rodovou hrobkou, bylo předáno do péče mikulovských kapucínů. Kromě toho byl také k tomuto účelu vybudován rozsáhlý areál Svaté Hory nad městem.

⁸⁹² Richter – Krsek – Stehlík et al., *Mikulov* (pozn. 890), s. 128–130. – Panochová, *Mezi zbraněmi* (pozn. 18), s. 263. – Petr Fidler uvádí, že bylo započato se stavbou již v roce 1636. Srv. Fidler, Giovanni Giacomo (pozn. 11), s. 100. – Další prameny jsou však zachovány až z roku 1640. Kroupa, „Moderni fiori“ (pozn. 16), s. 62.

⁸⁹³ Richter – Krsek – Stehlík et al., *Mikulov* (pozn. 890), s. 128. – Kroupa, „Moderni fiori“ (pozn. 16), s. 62. – Fidler, *Architektur des Seicento* (pozn. 11), s. 140.

⁸⁹⁴ Richter – Krsek – Stehlík et al., *Mikulov* (pozn. 890), s. 128–133.

⁸⁹⁵ Ten se po smrti svého strýce kardinála Františka z Dietrichsteina ujal správy zděděných statků, neobyčejně rozrostlých pobělohorskými konfiskacemi, ale také zatížených řadou pohledávek.

⁸⁹⁶ Richter – Krsek – Stehlík et al., *Mikulov* (pozn. 890), s. 128.

⁸⁹⁷ Fidler, Giovanni Giacomo (pozn. 11), s. 100. Usuzuje tak z pokuty, kterou musel v lednu roku 1636 G. G. Tencalla zaplatit Liechtensteinům za to, že odjel „za nějakými obchody do Mikulova“.

⁸⁹⁸ Kroupa, „Moderni fiori“ (pozn. 16), s. 62.

z Liechtensteina navrhoval při příležitosti přestavby bučovického zámku patrně také kostel Nanebevzetí Panny Marie, budovaný v letech 1637–1641.

Z liechtensteinských služeb byl, kvůli zřícení jím projektované kopule valtického chrámu v roce 1638, zřejmě propuštěn. Je ale dosti nepravděpodobné, že by jej Dietrichstein ještě zaměstnával i po této události.⁸⁹⁹ Ostatně se zdá, že po nezdaru ve Valticích Giovanni Giacomo Tencalla z Moravy odjel.⁹⁰⁰

Původní průčelí chrámu sv. Anny, s hranolovou věží a přilehlými předsazenými křídly s arkaturou přízemního loubí,⁹⁰¹ bylo v letech 1700–1705 (1706), pravděpodobně podle projektu Johanna Bernarda Fischera z Erlachu, přestavěno na dvouvěžové.⁹⁰² V roce 1784 byla většina kostela zničena požárem a ze zchovalých zbytků původní stavby byla vystavěna v letech 1845–1852 klasicistní rodová hrobka Dietrichsteinů.

Kostel sv. Anny, jak je také patrné z ikonografických pramenů, by vybudován jako jednolodní prostor bazilikálního řezu,⁹⁰³ k němuž se připojoval mírně odsazený a rovně ukončený presbytář. Z původního orientovaného kostela se nejlépe zachoval presbytář a k němu přilehlá centrální drobná kaple pánů z Náchoda. Architektonické detaily zchovalých částí prozrazují autorství Giovanniho Giacoma Tencally, štukové dekorace lze zase přičíst jeho bratru Giovannimu Tencalovi,⁹⁰⁴ zednickým mistrem byl Lorenz Pfeifer a kamenické práce prováděl Pietro Materna.⁹⁰⁵ Kněžiště je zaklenuto dvěma celými a jedním polovičním polem valené klenby s výsečemi mezi pasy. Pod patkami kleneb a pasů obíhá vyložené přerušované kladí, nesené jednotlivými pilastry s volutovými hlavicemi a dříky s vpadlými výplněmi. Vnitřní prostor je osvětlován na severu a jihu okny s půlkruhovými záklenky. Ikonografické prameny naznačují existenci dnes zřejmě zazděného termálního okna v ose

⁸⁹⁹ Příležitost setkat se přímo a architektem Tencallou nebo alespoň s jeho plánem nového velkolepého kostela měl František z Dietrichsteina například při příležitosti svčení základního kamene valtického chrámu, které osobně prováděl.

⁹⁰⁰ Richter – Krsek – Stehlík et al., Mikulov (pozn. 890), s. 128–129.

⁹⁰¹ Kudělka, Architektura (pozn. 3), s. 181.

⁹⁰² Ibidem, s. 247. – Samek, *Umělecké památky 2* (pozn. 126), s. 497.

⁹⁰³ Václav Richter i Jiří Kroupa uvádějí, že byla loď původně zaklenuta segmentovou nebo klášterní dřevěnou (rákosovou) klenbou či kopulí s monumentální štukovou výzdobou. Richter – Krsek – Stehlík et al., Mikulov (pozn. 890), s. 132. – Kroupa, „Moderni fiori“ (pozn. 16), s. 62.

⁹⁰⁴ Richter – Krsek – Stehlík et al., Mikulov (pozn. 890), s. 132. – Samek, *Umělecké památky 2* (pozn. 126), s. 497. – Fidler, *Architektur des Seicento* (pozn. 11), s. 140. – Kroupa, „Moderni fiori“ (pozn. 16), s. 61.

⁹⁰⁵ Kroupa, „Moderni fiori“ (pozn. 16), s. 62.

presbytáře.⁹⁰⁶ Stěny presbytáře jsou pod okny a v prostoru bočních portálů pročleněny mělkými půlkruhově zaklenutými výklenky a také dvěma nikami s konchami, které jsou završeny římsou. Provedení interiéru dochovaného presbytáře je nápadně blízké výzdobě vzniklé na počátku 17. století ve vídeňském kostele Am Hof. V letech 1845–1852 však prošlo kněžiště kostela sv. Anny úpravou, na západě bylo zazděno a přeměněno na kapli, do polovičního pole byla vestavěna klasicizující hudební kruchta a úpravy se dotkly i vnitřní výzdoby.

Původní podobu interiéru a strukturu kostela můžeme vyvozovat především ze zachovalé rytiny zobrazující jeho interiér.⁹⁰⁷ Stěny lodi byly v přízemí po obou stranách prolomeny pilířovými arkádami do bočních chodeb a vytvářely tak kolem hlavního prostoru lodi s *Loretou* ochoz. Přítomnost ochozu nejspíše souvisela s poutním charakterem místa.⁹⁰⁸ Na východním konci severní chodby byla k presbytáři připojena centrální kaple s válcovým pláštěm a kupolí, uvnitř osmibokého půdorysu. Chodby zůstaly zachovány, avšak jsou nově upraveny. Nad nimi byly v prvním patře umístěny empory, otevírající se do lodi obdélníkovými otvory, rámovanými zalamovanými šambránami a rovnými římsami. Nad emporami se nacházela okna se segmentovými záklenky.⁹⁰⁹ Exteriér dochovaných částí chrámu, tedy presbytáře, kaple a stěn chodeb, je členěn obdobnými pilastry s vpadlými výplněmi, s jakými jsme se setkali v interiéru presbytáře. Obdobné pročlenění pilastrů nalezneme také v kapli sv. Stanislava při olomouckém dómu nebo na pilastrech v interiéru poutního chrámu Narození Panny Marie ve Vranově u Brna.

S podobným typologickým řešením lodi i presbytáře, ale také členěním, pojednáním hmot i oken, se setkáváme i v dalších Tencallových projektech, jako je například chrám Nanebevzetí Panny Marie ve Valticích, nebo také kostel Nanebevzetí Panny Marie v Bučovicích. Svým exteriérovým uspořádáním zachovalých částí, vyznačujících se hmotnou, téměř nečleněnou strukturou, chrám sv. Anny zcela naplňuje charakteristiku nově příchozích barokních

⁹⁰⁶ List augšpurského rytce Melchiora Küssella, provedený podle kresby H. S. Haydta z roku 1783 a veduta Mikulova z roku 1673 a také pozdější veduta z druhé poloviny 18. století. Viz Kudělka, *Architektura* (pozn. 3), s. 181. – Brichtová, *K historii loretánského* (pozn. 301).

⁹⁰⁷ *Ibidem*.

⁹⁰⁸ Již 1639 byla pro poutníky o Loretě vydána tištěná knížečka. Richter – Krsek – Stehlík et al., *Mikulov* (pozn. 890), s. 128.

⁹⁰⁹ *Ibidem*, s. 132. – Panochová, *Mezi zbraněmi* (pozn. 18), s. 264.

trendů, s jakými se můžeme setkat nejen v projektech Giovannioho Giacoma Tencally, ale i na dalších moravských stavebních realizacích zejména první poloviny 17. století, pro něž je příznačné spojení rodové memorie významných katolických rodů s ostentativním zapojením zázračných a magických prvků do katolické liturgie.

Členové významného rodu Liechtensteinů, který na pomezí Rakouska a Moravy propojoval dvorskou a regionální kulturní sféru, budovali v letech 1631–1671 ve **Valticích**⁹¹⁰ monumentální **kostel Nanebevzetí Panny Marie** [181–188]. Jednolodní dispozice bazilikálního řezu s kaplemi po bocích zde však byla rozšířena o transept a kupoli nad jeho křížením s lodí. Z dochovaných pramenů vyplývá, že vybudovat ve Valticích nový farní kostel zamýšlel Karel z Liechtensteina již v roce 1602, tedy tři roky po jeho konverzi ke katolicismu. Tehdy měl vzniknout první model stavby.⁹¹¹ Karel z Liechtensteina však v roce 1627 zemřel a svůj záměr neuskutečnil.⁹¹² Po Karlu z Liechtensteina se stal hlavou rodu jeho ještě nezletilý syn Karel Eusebius (1611–1684), ale až do roku 1632 byli jeho poručníky strýcové Gundakar a Maxmilián, kteří v Karlově záměru pokračovali. V souvislosti s existencí modelu kostela z roku 1602 byly vysloveny domněnky o autorství různých umělců: Georg Skalecki uvažuje o rudolfínských architektech Giovannim Maria Fillipim či Josefu Heinzovi.⁹¹³ Zdeněk Kudělka se zase přiklání k autorství Giovannioho Battisty Carloneho, který v té době pro Liechtensteiny pracoval v Lednici.⁹¹⁴ Vedením stavby byl v roce 1629 pověřen dvorní architekt Maxmiliána z Liechtensteina Giovanni Giacomo Tencalla, který v roce 1631 dodal plány a posléze 1632 i dřevěný model stavby.⁹¹⁵ Základní kámen byl položen v roce 1631 za přítomnosti olomouckého biskupa Františka z Dietrichsteina, jehož přítomnost ještě podtrhla politický význam této události, která byla manifestací sílící

⁹¹⁰ Podrobněji o Lichtensteinech například: Winkelbauer, Lichtenštejnové (pozn. 20), s. 215–222. Největšího rozkvětu se Valticím dostalo až v době Karla z Liechtensteina, který byl jako první z rodu v roce 1608 povýšen do knížecího stavu a bylo mu uděleno opavské a krnovské panství.

⁹¹¹ Fidler, Kostel Nanebevzetí (pozn. 11), s. 209–224. – Panochová, *Mezi zbraněmi* (pozn. 18), s. 249–253.

⁹¹² Kudělka, *Architektura* (pozn. 3), s. 185.

⁹¹³ Skalecki (pozn. 10), s. 206–210. Při svých úvahách však nevěděl o dnes spolehlivém připsání projektu Giovanni Giacomo Tencalloví Petrem Fidlerem.

⁹¹⁴ Kudělka, *Architektura* (pozn. 3), s. 185.

⁹¹⁵ Fidler, Kostel Nanebevzetí (pozn. 11), s. 221.

protireformace na moravském pomezí.⁹¹⁶ Postup stavby podle Tencallových plánů se však vinou špatné organizace brzy zpomalil.⁹¹⁷ Teprve v roce 1637 stavba pokročila až k jejímu zaklenutí a mohlo se začít s výzdobou, na kterou byl najat štukatér Bernardo Bianchi.⁹¹⁸ Karel Eusebius z Liechtensteina, vášnivý stavebník a milovník architektury, byl s průběhem výstavby zřejmě spokojen a v roce 1638 uzavřel s Giovannim Giacomem Tencallou novou smlouvu, ve které mu kromě deputátu přiznal roční plat 450 zlatých.⁹¹⁹ Ve stejném roce uzavřel Karel Eusebius ještě smlouvu se štukatéry Bernardem Bianchim a architektoým bratrem Giovannim Tencallou na provedení dalších štukatérských prací v kostele.⁹²⁰

Patrně monumentální, až předimenzované pojetí tamburové kupole způsobilo její zřícení v roce 1638. Kupole s sebou strhla i klenby v transeptu včetně zdi mezi příčnou lodí a bočními kaplemi.⁹²¹ Ve čtyřicátých či padesátých letech 17. století ji nahradila nynější plochá kupole, složená z osmi sférických lichoběžníků, sbíhajících se do kruhového štukového zrcadla. Tento typ zaklenutí je monumentální obdobou kupolí bočních kaplí kostela sv. Karla Boromejského a bl. Juliány z Collalto v Brtnici a také centrální kaple při kostele sv. Anny v Mikulově.⁹²²

Giovanni Giacomo Tencalla stavěl současně ve Vídni dominikánský kostel S. Maria Rotunda, kde zamýšlel vyklenout podobně odvážnou kupoli. Po valtickém neúspěchu nechali vídeňští dominikáni její stavbu zastavit a později ji nahradili také kupolí plochou.⁹²³

Zklamáný stavebník Karel Eusebius, který se architekturou zabýval a sám stavby navrhoval, Giovanniho Giacoma Tencallu kvůli zřícení velkoryse zamýšlené kupole nad křížením lodi a transeptu ze svých služeb zřejmě propustil a povolal do Valtic brněnského stavitele a zednického mistra Ondřeje

⁹¹⁶ Ibidem, s. 211. Slavnosti se měla účastnit i Františkova proslulá kapela a při příležitosti založení stavby byla vydána pamětní medaile.

⁹¹⁷ Ibidem, s. 212.

⁹¹⁸ Ibidem. Podle dohody měl vyzdobit klenbu hlavní lodi, klenby nad chórem i ramena transeptu. Navíc měl sochami proroků dekorovat okno nad vstupem do kostela a další tři velká okna v příčné lodi a závěru kostela.

⁹¹⁹ Ibidem.

⁹²⁰ Ibidem, s. 212–213. Podle zachovaných výkresů měli oba štukatéri vyzdobit osm polí kupole, osadit je anděly, trofejemi a nikami podle jednoho ze dvou návrhů, který měl vybrat sám kníže.

⁹²¹ Ibidem, s. 213.

⁹²² Panochová, *Mezi zbraněmi* (pozn. 18), s. 250–251.

⁹²³ Fidler, *Kostel Nanebevzetí* (pozn. 11), s. 212–213.

Ernu, kterého pověřil opravou a dokončením chrámu.⁹²⁴ V roce 1660 byla podepsána smlouva se štukatérem Giovannim Tencallou, který od Ondřeje Erny přebral vedení stavby a kreslil pro Karla Eusebia další plány nejenom pro Valtice, ale například i pro Lednici. Slavnostní vysvěcení nového kostela Nanebevzetí Panny Marie proběhlo až v roce 1671.⁹²⁵

Kostel Nanebevzetí Panny Marie je jednolodní podélná neorientovaná impozantní stavba nebyvalých rozměrů⁹²⁶ s neodsazeným rovně ukončeným kněžištěm. Mezi dvě velmi krátká pole lodi bazilikálního řezu, se dvěma páry bočních kaplí, a presbytář vložil architekt transept, jehož krátká křídla spolu s presbytářem vytvářejí téměř půdorys rovnoramenného kříže. Pouze přestavené dvouvěžové průčelí chrám prodlužuje a dává mu longitudinální podobu. V kostele Nanebevzetí Panny Marie se tak propojuje centrální a podélná dispozice. Pilíře nad bočními kaplemi přecházejí ve volutový kontrafort.

Boční stěny interiéru člení arkády s přiloženými pilastry, mezi něž jsou situovány kaple, které stejně jako křídla transeptu i presbytář klenou úseky valené klenby bez výsečí; jen dvě pole lodi chrámu jsou zaklenuta valeně s výsečemi a pasy. Hlavice pilastrů nesou zvláštní variantu jónského řádu, jehož voluty jsou tvořeny roztaženými a na konci stočenými křídly korunované opeřené orlice. Po obvodu interiéru chrámu obíhá nad pilastry zalamované kladí. Plochy mezi arkádami kaplí a kladím jsou osazeny štukovými zrcadly.

Vysoko nad bočními kaplemi, které jsou otevřeny oválnými okny, je loď kostela osvětlena okny termálními. Presbytář a jednotlivá křídla transeptu prolamují po jednom velká a široká okna se segmentovým záklenkem. V západní části kostela se nachází široce se pnoucí jednoosá hudební kruchta, podklenutá stlačenou valenou klenbou.

Masivní hmoty a monumentalizující výraz, které můžeme považovat za charakteristický znak časných barokních forem, byl ve Valticích doveden do extrému.⁹²⁷ Setkáváme se zde s kontrastem strohého, přísného a především masivního, pouze lizénovými rámy členěného exteriéru a bohatě rozvedené

⁹²⁴ Ibidem, s. 213. Ondřej Erna se podle smlouvy zavázal obnovit částečně shnilé stavební lešení, strhnout a znovu vybudovat zeď na pravé straně mezi transeptem a bočními kaplemi, snést zdivo nad hlavní římsou pilířů zkřížení, zbourat klenbu nad oblouky zkřížení, všechny čtyři oblouky zkřížení znovu vybudovat a nad nimi vyzdít nové zaklenutí „a vella“. Stěny presbytáře měl zajistit zvenčí i zevnitř táhly a v celém kostele dokončit římsy v interiéru i na fasádě. Navíc měl Ondřej Erna celý kostel omítnout, vydláždít a postavit oltáře.

⁹²⁵ Ibidem, s. 218.

⁹²⁶ O rozměrech: 48 x 28 m; o výšce 34 m.

⁹²⁷ Panochová, *Mezi zbraněmi* (pozn. 18), s. 250–251.

štukové výzdoby interiéru, na které se podílelo mnoho italských štukatérů. Je zde rovněž uplatněn kumulační efekt tektonických článků.

Trojosé průčelí se středovým rizalitem je horizontálně členěno na dvě etáže řádů. Na pilastry přízemní části s římsovými hlavicemi nasedá průběžné kladí, v jehož vlysu se nachází nápis probíhající po celé šířce průčelí: CARLVS EUSEBIVS PRINCEPS DE LIECHTENSTEIN DE NICOLSBVRG OPP ET CARNOVIAE DVX. V ose průčelí je prolomený monumentální hlavní portál s kamenným profilovaným ostěním,⁹²⁸ flankovaným dvěma sloupy s kompozitními hlavicemi. Na zalomeném kladí spočívá prolomený segmentový fronton s figurální výzdobou, uprostřed je osazen bohatě utvářený liechtensteinský erb.⁹²⁹ Podvěžní osy jsou v přízemí prolomeny nikami zaklenutými konchami se segmentovými frontony. V prvním patře průčelí je fasáda členěna pilastry s vysokými postamenty a kompozitními hlavicemi završenými plně rozvinutým kladím. Ve střední ose je prolomeno okno s půlkruhovým záklenkem, flankované dolů se zužujícími pilastry s motivem penízků, jejichž volutové hlavice nesou segmentový fronton. Nad oknem se nachází okřídlená andílčí hlavička, utvářená podobně jako v nadpraží hlavního portálu. Podvěžní osy druhé etáže prolamují obdélná okna rámovaná štukovými dekory s volutami a trojúhelnými frontony. Průčelní rizalit je završen trojúhelníkovým štítem s plastickým erbem a festonem, po jeho stranách se tyčí čtyřboké věže.

Problematika valtického dvouvěžového trojosého průčelí, jež dominuje širokému okolí, staví názory uměnovědců proti sobě. Zdeněk Kudělka⁹³⁰ uvažuje o jejím vzniku až dlouho po polovině 17. století a v této souvislosti zmiňuje jméno architekta Giovanniho Pietra Tencally. Zdeněk Kudělka argumentuje jejím pokročilým ztvárněním, kdy je plasticky zdůrazněn prostřední rizalit. Petr Fidler však tuto teorii vyvrací, opíraje se o zprávu, že průčelí již roce 1651 stálo, ale připomíná, že v roce 1910 byly věže upraveny do dnešní podoby.⁹³¹ Ivana Panochová konstatuje, že se rozvrh průčelí svou plasticitou od soudobého pojetí dvouvěžových průčelí odlišuje,⁹³² avšak na moravské půdě nemá valtický kostel žádnou paralelu. Pokud můžeme soudit z dochovaných staveb, je prvním

⁹²⁸ V roce 1642 slíbil portál zhotovit kameník Giacomo Antonio Mazetta. Viz Fidler, *Kostel Nanebevzetí* (pozn. 11), s. 215.

⁹²⁹ *Ibidem*, s. 215.

⁹³⁰ Kudělka, *Architektura* (pozn. 3), s. 188.

⁹³¹ Fidler, *Kostel Nanebevzetí* (pozn. 11), s. 220, 223.

⁹³² Panochová, *Mezi zbraněmi* (pozn. 18), s. 252.

příkladem, kde bylo na Moravě užito podobného průčelí. O hypotetické existenci dvouvěžového průčelí by se dalo uvažovat ještě u chrámu Nanebevzetí Panny Marie v Bučovicích, který vznikl mezi lety 1637–1641 a jeví se jako redukováná verze valtického kostela. Podoba původní bučovické průčelní fasády je ale bohužel setřena klasicistní přestavbou. Pro tuto hypotézu také svědčí fakt, že obě stavby pro stejného stavebníka budoval stejný architekt Giovanni Giacomo Tencalla.⁹³³ Inspirační zdroje podobných dvouvěžových průčelí lze hledat v jezuitském kostele ve Vídni, budovaném od roku 1627 pravděpodobně Giovannim Battistou Carlonem,⁹³⁴ a rovněž v jezuitských kostelech v Trnavě (po roce 1629) nebo v Březnici (40. léta 17. století).⁹³⁵

Podobně plasticky pojednaný průčelní rizalit byl v moravské architektuře 1. poloviny 17. století výjimečný. Zásadní argument svědčící pro názor Petra Fidlera, že průčelí kostela Nanebevzetí Panny Marie ve Valticích vzniklo již v rané fázi, se vyjeví při porovnání valtického kostela s podobným téměř současně vzniklým projektem Giovanniho Giacoma Tencally pro vídeňské dominikány. Kostel Santa Maria Rotunda při dominikánském klášteře ve Vídni má velmi podobný půdorys, pouze s určitými odlišnostmi, které pramení ze závislosti nového chrámu na původní parcele středověkého kostela. Vídeňský chrám s valtickým úzce souvisí a vztahy mezi nimi podrobně rozebral Petr Fidler.⁹³⁶ Na fasádě vídeňského kostela, i když v odlišném rozvrhu, se s obdobným rizalitem také setkáváme.

Projektem valtického farního a zámeckého kostela Nanebevzetí Panny Marie Giovanni Giacomo Tencalla navázal na zcela aktuální koncepty sakrální římské architektury, což na Moravě představovalo typologicky velmi významný počín, protože sem poprvé přinesl římský motiv kupolového zkrřížení, známý především z díla římského architekta Giacoma della Porty.⁹³⁷ Valtický chrám, který svým víceméně jednoduchým a monumentálním pojetím plně zapadá do kontextu pronikajících barokních trendů, si zachovává velkolepost římských předloh a je v tomto ohledu v kontextu dobové produkce ve střední Evropě

⁹³³ Fidler, *Architektur des Seicento* (pozn. 11), s. 134.

⁹³⁴ *Ibidem*, s. 109.

⁹³⁵ Panochová, *Mezi zbraněmi* (pozn. 18), s. 252.

⁹³⁶ Fidler, *Kostel Nanebevzetí* (pozn. 11), s. 220, 222.

⁹³⁷ *Ibidem*, s. 219.

zcela ojedinělý.⁹³⁸ Ve velkorysé monumentálnosti projektu valtického chrámu se tak odráží manifestace významu Valtic jako nového hlavního města knížectví a zároveň centra lichtensteinské primogenitury, tedy nového centra šlechtického rodu, který v 1. polovině 17. století patřil mezi nejvlivnější a zároveň nejbohatší na Moravě. A jistě také upozorňoval na významné postavení stavebníků v katolickém táboře a na císařském dvoře a symbolizoval jejich protireformační a rekatolizační zásluhy.

Další stavbu jednolodního farního kostela **Nanebevzetí Panny Marie** s bazilikálním řezem nechal v letech 1637–1641 ve svém sídelním městě **Bučovicích** [189–195] ve vyškovském okrese vybudovat kníže Maxmilián z Liechtensteina (1578–1643).⁹³⁹ Panství získal v roce 1597 sňatkem s Kateřinou z Boskovic, dcerou bohatého moravského protestantského šlechtice Jana Šembery Černohorského z Boskovic.⁹⁴⁰ Architektem nového chrámu byl zřejmě architekt Giovanni Giacomo Tencalla.

Vzhledem k četným přestavbám je v některých částech chrámu složité jednotlivé fáze výstavby odlišit. Původní jednolodí bazilikálního řezu, orientované přibližně podél severojižní osy, bylo původně rozvedeno bočními mělkými kaplemi, umístěnými mezi pilíři a pilastry na pilířových arkádách. Později bylo rozšířeno na bazilikální trojlodní dispozici.⁹⁴¹ K lodi připojený odsazený presbytář je rovněž ukončený.

Hlavní loď v exteriéru člení vpadlé půlkruhově zakončené výplně, v nichž jsou prolomena nízká okna se segmentovým záklenkem a stejně tvarovanou nadokenní římsou. Obdobná okna osvětlují na všech stranách také kněžiště. Interiér chrámu je zaklenut valenou klenbou bez pasů, do níž se ostře zasekávají krátké výseče. Boční stěny prolamují arkády, k nimž jsou přiloženy pilastry s římsovými hlavicemi, na kterých spočívají úseky plně rozvinutého kladí. S podobnými řešeními jsme se setkali již ve valtickém chrámu Nanebevzetí

⁹³⁸ *Ibidem*, s. 220.

⁹³⁹ Knoz, Lichtenštejnové (pozn. 20), s. 311–313.

⁹⁴⁰ Její sestra Anny si vzala Maxmiliánova bratra Karla z Liechtensteina. Maxmilián se stal po smrti Karla z Liechtensteina poručníkem jeho syna Karla Eusebia. On i jeho žena byli silně nábožensky založeni a konvertovali ke katolictví v roce 1600.

⁹⁴¹ Dnešní podoba kostela je výsledkem pozdějších výrazných přestaveb. V roce 1748 byly v presbytáři vystavěny, podle projektu Antona Erharda Martinelliho, dvě protilehlé oratoře a na západě také hudební kruchta. Nejvýraznější proměnou však prošel chrám mezi léty 1826–1830, kdy byly podle projektu Franze Engela přistavěny dvě boční lodi a klasicistní jižní průčelní vstupní útvar s dvojevěžím a předsíní.

Panny Marie. Původní části bučovického kostela se jeví jako jeho redukováná verze. Níže položenými hladkými stlačenými oblouky se střední loď otevírá do lodí bočních, zaklenutých sledem pruských kleneb.⁹⁴² V presbytáři je kladí zredukováno a klenba spočívá pouze na obíhající profilované římsě, podobně jako ve valtickém chrámu. Vítězný oblouk je tvořen, stejně jako jemu odpovídající oblouk na protější straně lodi, vizuálně graduujícími plastickými zalamujícími se pilastry. Několikanásobnou až kubizující profilaci tektonických článků můžeme považovat za typický projev nových barokních forem.⁹⁴³ S podobným efektem jsme se mohli setkat například na přístavbách bočních kaplí brtnického kostela bl. Julány z Collalta. Z kněžiště pak vedou dva pravoúhlé portály s nadpražními římsami do kaple a do sakristie, nad nimiž jsou prolomeny empory.

Podobu hlavní lodi, vítězného oblouku a presbytáře, stejně jako zaklenutí těchto částí, boční pilířové arkády hlavní lodi i podobu oken, můžeme považovat za původní. Vzhled původního bučovického průčelí bohužel neznáme, neboť po přestavbě v roce 1826 změnilo zásadně svůj ráz. Je však pravděpodobné, že mohlo mít podobný rozvrh jako průčelí kostela Nanebevzetí Panny Marie ve Valticích.⁹⁴⁴ Bučovický kostel, který jasně prokazuje svůj raně barokní původ, však vzhledem k pozdějším přestavbám Ivana Panochová ani Václav Richter nezmiňují.⁹⁴⁵ K autorství kostela Nanebevzetí Panny Marie se poprvé vyjádřil Zdeněk Kudělka, který předpokládá, že chrám mohl vzniknout po roce 1633 podle návrhu Giovanniho Giacoma Tencally.⁹⁴⁶ Již s větší jistotou připisuje rovněž Petr Fidler autorství kostela tomuto architektu, jenž ve stejnou dobu pracoval pro Liechtensteiny na bučovickém zámku⁹⁴⁷ a také budoval monumentální chrám Nanebevzetí Panny Marie ve Valticích. Na tohoto architekta poukazují i stejně tvarovaná okna jako u kostela sv. Anny v Mikulově, která jsou patrná na rytině publikované Zdeňkem Kudělkou.⁹⁴⁸

⁹⁴² Samek, *Umělecké památky 1* (pozn. 245), s. 298–289. V 60.–70. letech 18. století doplnil Jan Schubert boční zdi lodi štukovou figurální výzdobou.

⁹⁴³ Jev popsala: Panochová, *Mezi zbraněmi* (pozn. 18), s. 156–157.

⁹⁴⁴ Fidler, *Architektur des Seicento* (pozn. 11), s. 134.

⁹⁴⁵ Panochová, *Mezi zbraněmi* (pozn. 18). – Richter – Kudělka, *Die Architektur* (pozn. 3), s. 91–130.

⁹⁴⁶ Kudělka, *Architektura* (pozn. 3), s. 45.

⁹⁴⁷ Fidler, *Architektur des Seicento* (pozn. 11), s. 134–135.

⁹⁴⁸ Kudělka, *Architektura* (pozn. 3), s. 45, 61.

S jednolodím bazilikálního řezu s vloženými bočními kaplemi se můžeme setkat také u přestavby lodi **znojmského jezuitského kostela sv. Michala** [196–203], která vznikla na místě starší stavby po roce 1642.⁹⁴⁹ Výstavba nového chrámu souvisela s vybudováním jezuitské koleje ve Znojmě, která byla podnícena Michalem Adolfem hrabětem z Althanu, plukovníkem a císařským válečným radou, a jeho ženou Alžbětou, kteří se zasloužili o založení i dalších jezuitských kolejí.⁹⁵⁰ V roce 1624 hrabě Althan u císaře Ferdinanda II. zajistil, aby byl jezuitům předán protestantský kostel sv. Michala se školou a třemi konfiskovanými domy.⁹⁵¹ K přestavbě pozdně gotického kostela sv. Michala byli jezuité přinuceni zřícením staré věže roku 1642, která při pádu poničila chrámovou loď. Na místě původní gotické lodi byla vystavěna loď nová, avšak jak dokazují četné gotické kamenické prvky v obvodových zdech dnešního chrámu, bylo při stavbě užito z velké části starého obvodového zdiva. Do určité míry zůstal zachován také původní gotický presbytář, který ovšem nese výrazné stopy barokní přestavby. Podle letopočtu na bočním portálu lodi byla hrubá stavba dokončena v roce 1651, ale kostel byl vysvěcen až v roce 1677 olomouckým světícím biskupem Janem Josefem hrabětem Breunerem.⁹⁵²

Při přestavbě chrámu byla odstraněna původní poškozená věž kostela, která stála v západním průčelí; novou samostatně stojící zvonici nechali jezuité postavit až roce 1694. V roce 1731 byla při severní straně chóru zbudována kaple sv. Kříže. Po zrušení jezuitského řádu v roce 1773 připadla větší část koleje studijnímu fondu, později zde byla kasárna, městská hudební škola

⁹⁴⁹ Václav Richter – Bohumil Samek – Miloš Stehlík et al., *Znojmo*, Praha 1966, s. 62–64. – Petra Nevimová – Martin Elbel, *Znojmo (Znojmo)*, Bývalá kolej jezuitů s kostelem sv. Michala, se seminářem sv. Michala a gymnasiem, in: Foltýn (ed.) (pozn. 243), s. 785–788. Nejstarší svatyně vznikla na místě starého pohanského kultoviště, jak také naznačuje jeho zasvěcení a poloha na nejvyšším bodě v širokém okolí. Na místě původní románské stavby, založené v roce 1103, byl ve 20. letech 16. století vybudován pozdně gotický kostel. Původně katolický chrám sloužil od poloviny 16. století až do roku 1620 protestantům.

⁹⁵⁰ Například v Jihlavě.

⁹⁵¹ V roce 1625 daroval olomoucký biskup František z Dietrichsteina jezuitům dva domy, čímž se zlepšilo jejich zázemí a tím mohla být rezidence změněna na kolej. Téhož roku vybudovali jezuité při koleji vlastní gymnázium, po Olomouci a Brně třetí vzdělávací ústav svého druhu na Moravě, a zahájili zde pedagogickou činnost. Potvrzení fundace kláštera hrabětem z Althanu, jehož erb je dodnes na stropě sálu kolejní budovy, proběhlo roku 1627, císař ji potvrdil až roku 1633. Mezitím získali jezuité další domy a mohli tak přistoupit k zahájení výstavby kolejní budovy. Znojmo se v té době stalo dějištěm významné události pro rekatolizaci zásadní, totiž v roce 1628 se zde sešel první pobělohorský sněm na Moravě. Na jeho veřejném slyšení na Dolním náměstí přísahali stavové králi věrnost a bylo slavnostně vyhlášeno Obnovené zřízení zemské markrabství Moravského. Budova jezuitské koleje vznikla v roce 1634 na místě dříve získaných starších domů a na její přestavbu přispěla také Marie Renata hraběnka z Náchoda. Původní stav po zrušení koleje v roce 1773 se dosti změnil, takže dnes činí určité potíže zjistit, do jaké míry byl realizován projekt, jehož čtyři varianty se zachovaly v řádovém archivu. Richter – Samek – Stehlík et al., *Znojmo* (pozn. 949), s. 62–64, 99.

⁹⁵² Jeho přítomnost měla posílit současné slavnostní uložení ostatku sv. Olympia v kostele, který se stal v roce 1680 patronem města Znojma. Richter – Samek – Stehlík et al., *Znojmo* (pozn. 949), s. 62–64.

a v letech 1961–1964 byla areál zrekonstruován pro potřeby znojemského okresního archivu.⁹⁵³

Kostel sv. Michala ve Znojmě je tvořen odsazeným pozdně gotickým polygonálně ukončeným presbytářem, k němuž přiléhá sálová loď bazilikálního řezu. Asymetrické postavení presbytáře vůči lodi kostela se patrně odvíjí od závislosti na původním půdorysu kostela. Boční fasády lodi kostela jsou prolomeny nízkými okny se segmentovými záklenky, zalamovanými šambránami a se segmentovými nadokenními římsami. Stejná okna osvětlují i boční kaple lodi. Opěrné pilíře nad bočními kaplemi přecházejí ve volutově tvarované kontraforty. S příkladem shodné výzdoby všech kontrafortů se setkáváme na Moravě poprvé. Musíme ale přihlídnout k tomu, že například u kostela Nanebevzetí Panny Marie v Bučovicích, u něhož lze kontraforty rovněž předpokládat, se jejich podoba z důvodu pozdější přístavby bočních lodí nedochovala.

Mírně převýšená loď chrámu sv. Michala je zaklenuta plně valenou klenbou s krátkými výsečemi a pasy, které jsou pouze naznačeny štukovými pruty. Štuky kopírují i hrany výsečí a každá z nich je pak s pasy po stranách podélně propojena. Štuková dekorace, zvýrazňující především tektonické články klenby, je charakteristická pro stavby spojené především s brněnským stavebním podnikem rodiny Ernů, jako například pro kostel sv. Josefa v Brně nebo chrám sv. Vavřince v Bojkovicích. Klenební patky znojemského kostela dosedají na pilastry s římsovými hlavicemi, na nichž spočívá římsové, bohatě profilované, nad pilastry zalamované a celou loď dokola obíhající kladí. Bohatá profilace kompletního kladí tvoří výraznou horizontálu, která vyvažuje převyšující tendenci lodi. Na vystupující korunní římsě kladí je umístěn ohoz. Vnitřní prostor lodi je rozveden třemi dvojicemi bočních mělkých kaplí, umístěných mezi pilíři a pilastry na pilířových arkádách. S podobnými pilastry přiloženými k pilířovým arkádám jsme se setkali již u valtického chrámu nebo v bučovickém kostele. Profilace soklů pilastrů se velmi podobá způsobu, jaký užíval Ondřej Erna nebo stavitelé kolem něj. Typické je pro ně hluboké vyžlabení, jako například u kostela sv. Josefa v Brně.

⁹⁵³ Nevimová – Elbel, Znojmo (Znojmo) (pozn. 949), s. 788.

Presbytář znojemského kostela, oddělený od lodi výrazným vítězným obloukem, je zaklenut zahrocenou klenbou s výsečemi, k níž se přimyká složitý gotický žebrový obrazec, tvořený navzájem se prostupujícími čtyřcípými hvězdami. Klenba presbytáře dosedá na barokně tvarované pilastry s římsovými hlavicemi s úseky kompletního kladí, které se v rozích zalamuje. Za oltářem, který těsně přiléhá k závěru presbytáře, klenba nedosedá na pilastry, nýbrž na původní gotické přípory s patkami. Tento fakt dokládá, že stavitel pečlivě zvažoval při výstavbě ekonomickou stránku stavby a kde to bylo možné, ponechal původní zdivo včetně jeho členění.

Lod' získala také nové západní třítážové průčelí, završené drobným trojúhelníkovým štítem, jehož jednotlivá patra jsou oddělena výraznými kordonovými římsami a po bocích profilována přiloženými volutovými křídly flankovanými obelisky. Spodní patro průčelí člení lizénové rámy, v plochách mezi lizénami jsou umístěny niky s frontony. Průčelí je v ose prolomeno obdélným portálem se zalamovaným kamenným ostěním, završeným prolomeným frontonem, v němž je umístěna prázdná nika. Nad ní se motiv prolomeného frontonu ve zmenšeném měřítku opakuje, niku flankují propletená volutová křídélka. První patro člení lizény se soklíky, po stranách jsou mezi nimi umístěny niky s frontony, v prostředním poli je pak zazděné nízké okno se segmentovým záklenkem. V horním patře je stereotomní členění kombinováno s tektonickým a podoba průčelí tak odpovídá novým barokním trendům. Na fasádě převládá horizontální tendence, podpořená výraznými vystupujícími římsami.

S podobně tvarovaným průčelím, jaké má kostel sv. Michala ve Znojmě, se na Moravě setkáváme vůbec poprvé. Jako nejbližší vzory tohoto řešení můžeme uvést dva vídeňské chrámy. Zcela totožný rozvrh průčelí, zejména co se týká počtu etáží a některých detailů, má vídeňský karmelitánský kostel sv. Josefa (1624), jehož podoba se odvíjela od domovského karmelitánského chrámu Santa Maria della Scala v Římě. Jeho průčelí, navržené Ottavianem Mascherinim v roce 1592,⁹⁵⁴ bylo v různých variantách v té době velmi rozšířeno. V některých detailech se jako podobné jeví i průčelí vídeňského kostela paulánů (1627–1651), který je připisován Giovanni Battistu

⁹⁵⁴ Skalecki (pozn. 10), s. 175–176.

Carlone. ⁹⁵⁵ Také ve významném katolickém centru Uherska, v Trnavě, se můžeme v 1. polovině 17. století setkat s podobným rozvrhem trojetážové fasády. Avšak oproti výrazně převýšenému trnavskému paulánskému kostelu sv. Josefa je znojemský chrám vybudován již v pokročilejších a uvolněnějších formách. Trnavský kostel byl vystavěn v letech 1616 nebo 1646 neznámým architektem. ⁹⁵⁶ Ke stavbě kostela sv. Michala ve Znojmě nacházíme také četné analogie v chrámu sv. Josefa v Brně, jehož stavitel není doložen, avšak jehož architektonické tvarosloví se v mnoha ohledech, jak bylo již při jiných příležitostech naznačeno, podobá tvůrčím projevům architekta Ondřeje Erny nebo stavební dílny s ním spojené. Jisté souvislosti můžeme spatřit rovněž s jezuitským chrámem sv. Maří Magdaleny v Jindřichově Hradci, kde nacházíme podobné štukové schéma v klenbě a také obdobné zalamování pilastrů v polygonálním závěru chrámu.

Prvky užité při přestavbě znojenského sv. Michala nezůstaly bez odezvy. V samotném Znojmě byl po polovině 17. století opravován válečnými událostmi poškozený špitální kostel sv. Alžběty, v němž byla, kromě nově zbudovaného západního průčelí s portálem, nově zaklenuta loď i původně gotické kněžiště. Valená klenba s výsečemi v kněžišti byla pokryta štukovými zrcadly obdobného rázu jako klenba v lodi kostela sv. Michala. ⁹⁵⁷ Stylové souvislosti nacházíme rovněž na přestavbě znojenského dominikánského chrámu sv. Kříže. ⁹⁵⁸

Mezi jednodlní stavby bazilikálního řezu také patří **brněnský kostel františkánů zasvěcený sv. Maří Magdaleně [204–210].** ⁹⁵⁹ Vystavěn byl na místě starší stavby v letech 1651–1654. ⁹⁶⁰ Kostel byl vysvěcen v roce 1673 olomouckým biskupem Karlem z Lichtensteinu-Castelcornu. Městská rada darovala františkánům v blízkosti kostela čtyři domy, na jejichž místě byly

⁹⁵⁵ Fidler, *Architektur des Seicento* (pozn. 11), s. 99.

⁹⁵⁶ Fidler, *Architektúra v 17. storočí* (pozn. 11), s. 15.

⁹⁵⁷ Richter – Samek – Stehlík et al., *Znojmo* (pozn. 949), s. 64.

⁹⁵⁸ *Ibidem*. Dary na obnovu dominikánské stavby se začínají shromažďovat již v roce 1642, ale obnova se vlekla a svatyně byla vysvěcena teprve v roce 1677.

⁹⁵⁹ Brněnský klášter františkánů stával v brněnském předhradí. Klášter vznikl z náboženského nadšení Brňanů, vyvolaného kázáním františkánského misionáře sv. Jana Kapistrána proti kališníkům v Brně roku 1451. Při klášteře stál kostel sv. Bernarda Sienského, a proto se mnichům říkalo bernardiní. Původní františkánský kostel s klášteřem byl v roce 1643 kvůli obléhání Švédů zbořen. Martin Elbel – Jiří Foltýn, Brno (Brno), bývalý konvent františkánů s kostelem sv. Maří Magdaleny, později konvent eucharistánů, v současnosti řeholní dům petrinů, in: Foltýn (ed.) (pozn. 243), s. 184–186.

⁹⁶⁰ Základní kámen ke stavbě nového kostela byl položen 14. února 1651. Původní kostel pocházel z roku 1454 a vznikl na místě bývalé synagogy. Hálová-Jahodová, *Brno, stavební* (pozn. 246), s. 132. – Elbel – Kroupa – Foltýn, Brno (Brno) (pozn. 959), s. 187.

v letech 1654–1672 vybudovány klášterní budovy, a to převážně z prostředků brněnské šlechty a měšťanstva. V letech 1677–1704 byl celý klášter vyzdoben a k jeho výbavě patřila bohatá knihovna a archiv.⁹⁶¹

Kostel i s klášteřem byl několikrát přestavován, v roce 1748 došlo ke zvýšení konventní budovy stavitelem Mořicem Grimmem. Po požáru v roce 1852 se úpravy dotkly také kostela, zvláště pak fasády věže přestavěné v duchu historizujícího romantismu.⁹⁶² Poté, co císař Josef II. klášter v roce 1787 zrušil, se kostel sv. Maří Magdaleny stal farním a část kláštera byla přeměněna na faru.⁹⁶³ V roce 1932 byla v kostele zřízena nová kruchta se schodištěm a prodlouženo kněžiště.⁹⁶⁴

Ve spojení s výstavbou františkánského kláštera a kostela sv. Maří Magdaleny se objevuje roku 1651 jméno Christiána Petscheho, od roku 1640 brněnského měšťana, který ale stavbu nedokončil, protože zemřel již v první fázi, při výkupu domů.⁹⁶⁵ Za autora projektu bývá označován Ondřej Erna.⁹⁶⁶

Kostel sv. Maří Magdalény je jednolodní orientovaná podélná stavba bazilikálního řezu, s nepatrně odsazeným rovně ukončeným presbytářem, po jehož bocích jsou umístěny obdélné útvary kaple sv. Judy Tadeáše a sakristie s oratořemi v patře. Tyto prostory jsou začleněny do klášterního souboru, stejně jako štíhlá hranolová věž při severním nároží kněžiště.

Trojosá dvojetážová fasáda kostela je završena trojúhelným nečleněným štítem. Jednotlivá patra průčelí pak oddělují profilované římsy. Spodní převýšená etáž je pročleněna výrazně plasticky pojednaným lizénovým rámem vytvářejícím rizalit šířky horního patra. Plasticita je ještě umocněna obdélnými vpadlinami mezi jednotlivými lizénami a také dvěma nikami zaklenutými konchou s figurální sochařskou výzdobou.⁹⁶⁷ V patře průčelí je užito tektonického členění pilastry s římsovými hlavicemi. V ose průčelí se nachází okno se segmentovým záklenkem, plochy mezi pilastry po stranách vyplňují

⁹⁶¹ Ibidem, s. 184. Knihovna měla v konventu významné místo, protože se zde nacházelo františkánské řádové učiliště. Vážnost kláštera byla také posílena uchovaným zbytkem hábitu zakladatele české františkánské provincie Jana Kapistrána.

⁹⁶² Samek, *Umělecké památky 1* (pozn. 245), s. 205.

⁹⁶³ Elbel – Kroupa – Foltýn, Brno (Brno) (pozn. 959), s. 184–186.

⁹⁶⁴ Hálová-Jahodová, *Brno, stavební* (pozn. 246), s. 132.

⁹⁶⁵ Ibidem, s. 132, 140.

⁹⁶⁶ Richter – Kudělka, *Die Architektur* (pozn. 3), s. 99. – Samek, *Umělecké památky 1* (pozn. 245), s. 205. – Kroupa, *Počátek nového* (pozn. 16), s. 25.

⁹⁶⁷ Sochy v nich umístěné jsou: socha sv. Mikuláše a sv. Martina, převezené sem roku 1870 ze zrušeného kostelíka sv. Mikuláše na dnešním náměstí Svobody.

obdobné niky jako ve spodní etáži, avšak prázdné. Po stranách jsou dvě rovně ukončená křídla bez volut. Boční fasáda kostela postrádá jakoukoliv výzdobu. Do kostela se vchází hlubokým půlkruhově zaklenutým vstupem, do něhož je vsazen obdélný portál završený plochou lasturou.

Obdélná loď chrámu sv. Maří Magdaleny s bazilikálním řezem o třech polích je zaklenuta valenou klenbou bez pasů se styčnými výsečemi vytaženými do hřebínků. Boční lodi jsou pročleněny pilířovými arkádami s přiloženými pilastry s římsovými hlavicemi, Mezi pilíři jsou umístěny prostory mělkých kaplí, nad nimiž pilíře přecházejí ve vertikální prosté kontraforty. Pata klenby lodi dosedá pouze na obíhající profilovanou římsu, nikoliv na kompletní kladí, jak bývá obvyklé. Světlo přichází obdélnými okny se segmentovými záklenky, kaple osvětlují termální okna. Celkově je zde znát snaha o co nejprostší pojednání stavby, která zřejmě souvisí s požadavky žebravého řádu františkánů. Prostá valená klenba je pročleněna pouze hřebínky a chybí zde štuky a jakákoliv výzdoba. Pozoruhodné je, že formy františkánského kostela sv. Maří Magdaleny jsou výrazně jednodušší než u brněnského kostela sv. Josefa, přínaležejícího k ženskému konventu františkánek a budovaného ve stejné době.

Jednolodní typ stavby bazilikálního řezu s bočními kaplemi, avšak tentokrát s nad nimi vloženými emporami, zvolili pro svůj nový **chrám sv. Michala brněnští** dominikáni [211–214]. Na stavbu jejich nového kostela odkázal roku 1655 člen původně protestantské rodiny hrabě Lev Vilém z Kounic šestnáct tisíc zlatých.⁹⁶⁸ Dochovala se původní plánová dokumentace včetně schvalovacího podpisu manželky Lva Viléma hraběnky Eleonory z Dietrichsteinu,⁹⁶⁹ která po smrti svého manžela vyjednala roku 1659 splnění jeho závěti se zednickým mistrem Jane Křtitelem Ernou.⁹⁷⁰ Kvůli výskytu trhlin při hlavním průčelí byly práce roku 1670 přerušeny. V roce 1677 svolaná stavební komise za účasti vídeňského zednického mistra Carla Canevaleho

⁹⁶⁸ Noll, Jan Křtitel (pozn. 20), s. 35. – Tomáš Borovský – Jiří Kroupa, Brno (Brno). Bývalý konvent dominikánů s kostelem sv. Michala, později řeholní dům redemptoristů, in: Foltýn (ed.) (pozn. 243), s. 154–160, cit. s. 158. – Evidenční list nemovité kulturní památky, Brno, kostel sv. Michala, poř. č. 0046, Národní památkový ústav, <https://www.pamatkovykatalog.cz/kostel-sv-michala-2147030>, vyhledáno 5. 11. 2019.

⁹⁶⁹ Samek, *Umělecké památky 1* (pozn. 245), s. 174.

⁹⁷⁰ Borovský – Kroupa, Brno (pozn. 968), s. 158.

rozhodla o nezbytnosti zpevnění narušeného průčelí a úprav interiéru.⁹⁷¹

Dokončený chrám byl vysvěcen v roce 1679.

Kostel sv. Michala vznikl na místě starší stavby, avšak jeho orientace je otočena o sto osmdesát stupňů. Z původní hlavní lodi se stal rovněž ukončený presbytář, zevně završený prostým štítem,⁹⁷² a s přiloženými bočními kaplemi s emporami v patře. Loď bazilikálního řezu s emporami v patře byla založena nově. Transept podle Bohumila Samka navazuje na původní křížovou dispozici starší stavby a může obsahovat jeho substrukce.⁹⁷³

Valená klenba lodi i presbytáře je členěna styčnými výsečemi bez pasů a je opatřena štukovou výzdobou zdůrazňující hrany výsečí. Žebrové pruty se ve vrcholu stýkají v kruhových motivech střídajících se s napojenými kvadriloby. Plochy výsečí jsou opatřeny útvary napojených čtyřlístů. Výzdoba plně odpovídá charakteru štukové dekorace založené na systému mezi sebou komunikujících geometrických rámců, s jakou se můžeme setkat u všech sledovaných architektonických typů. Boční kaple i transept jsou zaklenuty valeně.

S kumulací pilastrů, obvyklou pro rané projevy baroka, se u brněnských dominikánů setkáváme pouze u vítězného oblouku. Podobný motiv jsme našli v kostele Narození Panny Marie ve Vranově u Brna a také v chrámu sv. Jana Křtitele v Náměšti nad Oslavou. U dominikánů v Brně zcela chybí motivy plastické multiplikace a zalamování článků, které byly pro většinu sledovaných staveb 30. – 50. let 17. století typické.

Interiér bočních zdí lodi člení pilířové arkády s přiloženými pilastry, završenými římsovými hlavicemi. Na ně nasedá kladí s výrazně vyloženou korunní římsou, jež obíhá celý interiér. Zdivo nad arkádami je otevřeno půlkruhově završenými otvory empor s balustrádami. Zdivo kaplí, transeptu a závěru v exteriéru člení jednoduché lizénové rámce. Pilíře nad bočními kaplemi v exteriéru přecházejí v jednoduché šikmou stříškou završené kontraforty.

Chrámová loď a transept jsou přímo osvětlovány okny se segmentovými záklenky, nepřímé světlo do interiéru proniká skrze boční kaple termálními

⁹⁷¹ Noll, Jan Křtitel (pozn. 20), s. 35. – Borovský – Kroupa, Brno (pozn. 968), s. 158.

⁹⁷² Podobně byly utvářeny kapucínské kostely.

⁹⁷³ Samek, *Umělecké památky 1* (pozn. 245), s. 172.

okny a kruhovými okénky empor. Presbytář osvětlují okna s půlkruhovými záklenky.

Trojosé, na dvě etáže architektonických řádů horizontálně členěné průčelí je v celé šířce završeno zalomeným štítem, za nímž po stranách vyrůstají dvě věže. Monumentalitu průčelí umocňuje vysoký sokl a vyvýšený vstup s terasou, přístupnou dvouramenným schodištěm. Přízemí, členěné lizénovým rámem s přiloženými pilastry s římsovými hlavicemi, završuje kladí s výrazně vyloženou římsou. V ose průčelí je prolomený monumentální hlavní portál s kamenným profilovaným ostěním s ušima a přiloženými polovičními pilastry s římsovými hlavicemi. Na zalomeném kladí spočívá prolomený trojúhelný fronton, uprostřed doplněný nástavcem s volutovými křídly, na němž spočívá bohatě utvářený alianční znak zakladatelů. Podvěžní osy jsou v přízemí prolomeny protáhlými nikami s trojúhelnými frontony, na něž nasedají obelisky. V prvním patře průčelí je fasáda členěna lizénovým rámem překrytým pilastry s vysokými postamenty a kompozitními hlavicemi a je završena plně rozvinutým zalamovaným kladím. Ve střední ose je prolomeno okno se segmentovým záklenkem a stejně tvarovanou přerušenou římsou završenou po stranách dvěma čučky. Podvěžní osy druhé etáže nesou protáhlé niky se segmentovými frontony a uvnitř vloženou figurální výzdobou. Zvonicová patra hranolových věží člení pilastry bez hlavic a prolamují je okna s půlkruhovými záklenky a protáhlým klenákem.

Monumentální naddimenzované průčelí, doplněné erbem Kouniců nad vstupem, se výrazně uplatňuje jako součást nově regulovaného náměstí vedle sídla královského tribunálu. Podle Jiřího Kroupy tak nereprezentuje pouze konfesijní reprezentaci dominikánů, ale především postavení svého aristokratického mecenáše a jeho místo ve stavovské obci.⁹⁷⁴ Podle tohoto badatele stojí výrazná stavba dominikánského kostela „na konci dějin onoho přísného a puristicky čistého chrámového typu na Moravě“, s nímž se můžeme setkávat v průběhu 1. poloviny 17. století.⁹⁷⁵

⁹⁷⁴ Kroupa, Počátek nového (pozn. 16), s. 26.

⁹⁷⁵ Ibidem, s. 25.

4.2. Trojlodní stavby

Výstavbu trojlodních staveb ovlivňovalo několik faktorů. Byly to zejména determinance staršími stavbami na trojlodním půdorysu, ohledy na kapacitní potřeby, případně také inspirace staršími historickými příklady. Typy trojlodních staveb, ať už se jednalo o baziliky, pseudobaziliky či halová trojlodí, byly ve sledovaném období používány v různé míře průběžně, aniž by bylo možno vysledovat jejich vývojovou posloupnost.

4.2.1. Pseudobaziliky

V několika případech se v moravské sakrální architektuře uplatnil půdorys trojlodní pseudobaziliky, který do našeho prostředí uvedly bratrské chrámy v Brandýse nad Labem (1541–1542, dnes kostel Obrácení sv. Pavla)⁹⁷⁶ a v Mladé Boleslavi (1544–1554). Podle Jarmily Krčálové Krajířové z Krajků⁹⁷⁷ pro české bratry budovali baziliky inspirované raně křesťanským typem v souladu s vědomým přihlášením se k odkazu apoštolské církve, tedy s aspektem historismu. Jejich italský stavitel Matteo Borgorelli z lombardského Castella se zřejmě inspiroval tribunovým interiérem chrámu sv. Ambrože v Miláně.⁹⁷⁸ Podle Jarmily Krčálové obě bratrské stavby patřily k prvním příkladům renesančních tribunových pseudobazilik v celém Záp. Obě mají od hlavní lodi neodsazený presbytář, který na prostřední loď plynule navazuje, což je zdůrazněno také plynoucí štukovou geometrickou výzdobou. Do segmentově ukončených okenních špalet jsou vloženy zalomené výplně s kružbami, v druhé etáži interiér přisvětlují okuly.⁹⁸⁰

Na Moravě si pro svůj nový pohřební **kostel sv. Petra a Pavla v Hradci nad Moravicí** [215–216], budovaný na místě starší stavby neznámého rozsahu, formu pseudobaziliky po roce 1584 (vysvěcen 1597) zvolil významný katolický slezský šlechtic Kašpar Pruskovský, svobodný pán z Pruskova a na Šemicích,

⁹⁷⁶ Po roce 1547 císař Ferdinand I. zkonfiskoval Brandýs nad Labem a kostel jednotě bratrské odebral a předal utrakvistické církvi.

⁹⁷⁷ Krajířové z Krajků, stavebníci obou chrámů, byli členy jednoty bratrské a činnost této církve štědře podporovali. Mladá Boleslav se stala dokonce sídlem bratrských biskupů (Jan Augusta, Jan Blahoslav) a zdejší významná tiskárna Mikuláše Klaudiviana produkovala zásadní spisy a spolupracovala například s tiskárnou v Norimeberku.

⁹⁷⁸ Krčálová, *Kostelní stavby* (pozn. 4). – Krčálová, *Kostely české* (pozn. 4), s. 9.

⁹⁷⁹ Krčálová, *Kostely české* (pozn. 4), s. 20.

⁹⁸⁰ Krčálová, *Kostelní stavby* (pozn. 4). – Krčálová, *Kostely české* (pozn. 4), s. 9. Uvnitř mladoboleslavského bratrského sboru se dochovala původní malířská výzdoba včetně staročeských nápisů.

Hradci a Bzenci, mimo jiné rada císaře Rudolfa II. a nejvyšší velitel jízdy rakouského arcivévody Arnošta.⁹⁸¹ Z této stavby se dochovaly pouze dvě řady polí v západní části trojlodí, průčelí s věží a předsíní, které byly vybudovány v renesančním tvarosloví. Křížové klenby původní části stavby jsou vytažené do hřebínků, klenby spočívají na pilířích s přiloženými pilastry s toskánskými hlavicemi s kanelurami. Gotické reminiscence zde nenacházíme, je ale možné, že zanikly během některé z pozdějších oprav.⁹⁸² Zajímavým způsobem je rozčleněno západní průčelí s předsíní a věží po levé straně. Jeho trojosou fasádu vertikálně dělí dva hladké pilastry s římsovými hlavicemi, pravý nárožní pilastr dosahuje výš než střední pilastry a je také mohutnější. Průčelí je završeno rozměrným dvouetážovým štítem. Spodní etáž člení pilastry opatřené bosáží a okno se segmentovým záklenkem. Horní etáži dominuje rozměrný kamenný erb stavebníků. Bosáž zdobí také předsíň s portálem a okna věží. Kromě bosované západní části je chrám obehnan pilastry s římsovými hlavicemi.

Nedlouho poté byl pseudobazilikální typ zvolen také při přestavbě staršího gotického farního **chrámu Nanebevzetí Panny Marie v Bruntále** (dříve sv. Václava) [217–219], kterou objednal protestant Hynek starší Bruntálský z Vrbna (1534–1596). Volbu typu zde zřejmě určoval půdorys starší stavby, který byl zachován, pouze byly zvýšeny zdi hlavní lodi a věž, vestavěna byla cihlová klenba s žebrovou výzdobou. Z této doby zřejmě pochází i průčelí vrcholící stupňovitým štítem pokrytým spolu s věží renesančním sgrafitem. V roce 1585 pak Hynek nechal k presbytáři přistavět rodovou pohřební kapli čtvercového půdorysu, která byla později přeměněna na dnešní sakristii.⁹⁸³

Rovněž při plánování výstavby nového katolického **chrámu sv. Anny ve Starém Městě pod Sněžníkem** [220–221], který založila v letech 1617–1618 Eliška Petřvaldská z Petřvaldu, byla zvolena dispozice pseudobaziliky. Pozdně renesanční stavba s gotizujícími prvky má v západním průčelí představenou

⁹⁸¹ Wolny, *Kirchliche Topographie 4* (pozn. 659), s. 296–297. – Evidenční list nemovitě kulturní památky, Hradec nad Moravicí, kostel sv. Petra a Pavla, poř. č. 1383, Národní památkový ústav, <https://www.pamatkovykatalog.cz/kostel-sv-petra-a-pavla-12644753>, vyhledáno 5. 11. 2019. – Samek, *Umělecké památky 1* (pozn. 245), s. 546–549. Jak dokládá v kostele umístěný náhrobek a epitaf Kašpara Pruskovského z roku 1603. V roce 1780 měl být kostel prodloužen východním směrem.

⁹⁸² Bylo vybudováno nové apsidální kněžiště a sakristie. Samek, *Umělecké památky 1* (pozn. 245), s. 548.

⁹⁸³ Více například: Prix, *Stavební vývoj* (pozn. 8).

kvadratickou věž, trojlodí je zaklenuto křížovými klenbami, nad bočními loděmi se nacházejí sekundárně vybudované tribuny pocházející z roku 1689, kvůli nimž byla pravděpodobně upravena okna bočních lodí. Na rozdíl od chrámu v Hradci nad Moravicí, kde nacházíme na fasádě pouze pilastry s římsovými hlavicemi, je kostel ve Starém Městě zvnějšku obehnan opěrnými dvakrát odstupněnými pilíři. Jako stavitel bývá uváděn Antonio Thoma, který je doložen při stavbě chrámu v Sobotíně a uvažuje se, jak již bylo zmíněno, o jeho podílu na dalších stavbách zejména na Šumpersku (Velké Losiny, Branná).⁹⁸⁴

4.2.2. Halová trojlodí

Typ halové chrámové trojlodní dispozice se ve sledovaném období od konce 16. do poloviny 17. století uplatnil mnohem častěji, i když dochované stavby tvoří stylově jednotnou skupinu. Tento typ, oblíbený již v gotice, dovádí dle Jarmily Krčálové „*středoevropskou tradici doznívajícího středověku až do počátků baroka, síňové trojlodní chrámy jsou svým prostorovým pojetím v souladu s dobou snahou o sjednocení prostoru, jejich útlé podpory totiž interiér hmotně takřka vůbec nepředělují*“.⁹⁸⁵ Typ síňového trojlodí byl kontinuálně budován v průběhu 16. století zejména v Čechách,⁹⁸⁶ ale i na Moravě.⁹⁸⁷

Vznik halového trojlodí s emporami **kostela sv. Kateřiny v Klimkovicích** [222–224] literatura obvykle řadí do konce 15. století.⁹⁸⁸ Kostel však byl zásadně přestavován v letech 1578–1579 v souvislosti s budováním nové rodové hrobky katolického majitele panství Ondřeje Bzence z Markvartovic, který zároveň přestavoval i zdejší zámecké sídlo.⁹⁸⁹ Z této doby zřejmě pochází stylově odlišná vestavěná trojkřídlá empora, s níž zřejmě souvisí arkádová patrová krytá chodba spojující kostel se zámekem. Přípomínkou sepulkrální funkce kostela je také monumentální sdružený náhrobní monument členů rodiny a z této doby zřejmě pochází také hlavní bosovaný vstupní portál, sledující manýristické trendy inspirované grafickými předlohami, například

⁹⁸⁴ Marek Perůtka (ed.), *Seznam nemovitých kulturních památek okresu Šumperk*, Olomouc 1994, s. 122. – Nováková, *Shodné renesanční* (pozn. 8), s. 61–63. – Polách, *Farní kostel* (pozn. 8). – Faltičko, *Pozdně renesanční* (pozn. 586).

⁹⁸⁵ Krčálová, *Renesanční architektura* (pozn. 4), s. 54.

⁹⁸⁶ Krčálová, *Kostely české* (pozn. 4), s. 10.

⁹⁸⁷ Na budování těchto síňových staveb mohly mít velký vliv pozdněgotické katedrály jako v Albi, Marienkirche v Danzig nebo mnichovský městský cihlový Frauenkirche.

⁹⁸⁸ Samek, *Umělecké památky 2* (pozn. 126), s. 139–141.

⁹⁸⁹ Müller – Polách – Zezulčík, *Kamenné svědectví* (pozn. 746), s. 62–71. – Krov je dendrochronologicky datován do roku 1612. Viz Augustínková, *Sakrální architektura* (pozn. 9), s. 120.

Sebastiana Serlia, avšak zde je bosování aplikováno na otvoru se zalomeným obloukem, čímž se příznačně napojuje na starší místní gotickou tradici.⁹⁹⁰

Dalším z dochovaných příkladů síňového trojlodí je protestantský hřbitovní kostel **Nalezení sv. Kříže na Křížovém vrchu v Moravské Třebové** [225–226].⁹⁹¹ Jeho současná podoba je výsledkem radikální přestavby staršího kostela z počátku 16. století, kterou v 1602–1603 provedl stavitel Ondřej Balzer ze slezské Nisy⁹⁹² v goticko-renesančních formách, jak to dokládá boční portál datovaný rokem 1603. Zalomený záklenek portálu vrcholí konzolovým klenákem se znakem Moravské Třebové, mezi nasedajícími horizontálními římsami jsou pak umístěny erby tehdejšího majitele panství, vůdce odboje moravských stavů a zemského hejtmana Ladislava Velena ze Žerotína a jeho ženy Bohunky z Kunovic. K trojlodí je z východu připojen polygonální, od střední lodi odsazený presbytář, ze severu sakristie.⁹⁹³ Zvenku kostel obíhají jednou odstupněné opěrné pilíře, které jsou na nárožích postavené na koso. Renesanční element v podobě vložené horizontály je přítomen v podobě průběžné jednoduché římsy, obíhající ve výšce parapetů oken celou stavbu, tedy nejen opěráky, ale i pole mezi nimi. Tento prvek je uplatněn také na fasádě, kde se k zmíněné římsě přidává i římsa korunní, na niž nasedá zalomený trojúhelný štít, připomínající štíty kapucínských chrámů. Okna jsou většinou zalomená, pouze nad vstupem je okno završené segmentově. Síňové trojlodí včetně presbytáře je sklenuto valenými klenbami s hluboce vykrojenými výsečemi a s masivními hřebínky, které spočívají na čtyřech útlých oktagonálních pilířích. Arkádové oblouky s pasy, podélně oddělující hlavní loď od bočních, téměř nenarušují plynulé klenební přechody a prostorovou celistvost.⁹⁹⁴ Interiér ale výrazně předěluje masivní výrazně zalomený vítězný oblouk, který zřejmě pochází ze starší stavby.

⁹⁹⁰ Je také možné, že se nový portál napojuje na starší zalomený otvor, jehož původní tvar respektuje.

⁹⁹¹ Evidenční list nemovité kulturní památky, Moravská Třebová, kostel Nalezení sv. Kříže, poř. č. 3224, Národní památkový ústav, <https://www.pamatkovykatalog.cz/kostel-nalezeni-sv-krize-14793712>, vyhledáno 5. 11. 2019.

⁹⁹² Emanuel Poche (ed.) *Umělecké památky Čech*, II, Praha 1978, s. 426–427.

⁹⁹³ S podobně koncipovaným vítězným obloukem se setkáme také v jednolodním kostele sv. Maří Magdaleny v Horním Městě u Rýmařova, vystavěném v letech 1611–1612.

⁹⁹⁴ Poche (ed.) *Umělecké památky 2* (pozn. 992), s. 426–427. – Krčálová, *Renesanční architektura* (pozn. 4), s. 22, 54.

Také kníže Karel II. z Minsterberka zvolil pro svůj nový luteránský **kostel sv. Trojice v Moravském Berouně**, dnešní kostel Nanebevzetí Panny Marie [227–228],⁹⁹⁵ postavený mezi lety 1606–1610, dispozici síňového trojlodí. Větší změnou pak tento chrám prošel během opravy po roce 1672, kdy byla mezi pilíře vestavěna trojkřídlá empora a patrně byla prolomena dolní okna bočních lodí.⁹⁹⁶ Kostel Nanebevzetí Panny Marie je podélná trojlodní síňová stavba s odsazeným kněžištěm ukončeným protáhlým trojbokým závěrem. Zvenku kostel obíhají neodstupněné opěrné pilíře, které jsou na nárožích postaveny nakoso. V koutě mezi severní lodí a kněžištěm stojí hranolová věž s vnějším válcovým schodištěm, jejíž podvěží slouží jako sakristie. Hladké fasády kostela jsou prolomeny štíhlými okny s půlkruhovým záklenkem, v jejichž oboustranně rozevřených špaletách je naznačeno zahrocení. Kněžiště i trojlodí chrámu jsou zaklenuty valenými klenbami s výsečemi, hrany lunet jsou vytaženy do hřebínků. Klenby trojlodí nesou mohutné pilíře obdélného půdorysu bez přiložených pilastrů a se seříznutými hranami ve spodní části. V kostele je patrné využití renesančního tvarosloví s prvky nově příchozího barokního stylu bez gotických reminiscencí.

Na počátku 17. století byl také upraven vnitřní prostor protestantského kostela **Archanděla Michaela v Rýmařově** [229–231]. Ze stavební etapy z let 1609–1618, realizované za Hoffmanů z Grünbüchlu, pocházejí pravděpodobně mezilodní arkády členící prostor na trojlodí, klenba a věž.⁹⁹⁷ Oktagonální sloupy se zdobenými hlavicemi podpírají valenou křížovou klenbu s výsečemi se zalomenými čely, jejichž hrany jsou zdůrazněny štukovými pruty. V podélném směru oddělují lodě osvětlované okuly pasy v podobě lomených oblouků. V presbytáři štuková žebra vybíhající z hlavic vrcholí ve středovém žeburu, procházejícím po vrcholnici klenby, pruty kopírující hrany výsečí se sbíhají do dvou kruhových žebrových zrcadel.

⁹⁹⁵ Samek, *Umělecké památky 2* (pozn. 126), s. 579. – Zdeňka Bláhová, Kostel Nanebevzetí P. Marie, polovina 16. století, Moravský Beroun, in: Hlobil – Perůtka et al. (pozn. 8), s. 184. Není známo, kdy bylo původní patrocínium změněno na nynější mariánské.

⁹⁹⁶ Evidenční list nemovité kulturní památky, Moravský Beroun, kostel Nanebevzetí Panny Marie, poř. č. 135, Národní památkový ústav, <https://www.pamatkovykatalog.cz/kostel-nanebevzeti-panny-marie-539794>, vyhledáno 5. 11. 2019.

⁹⁹⁷ Augustinková, *Sakrální architektura* (pozn. 9), s. 118. – Augustinková, Členění sakrálního (pozn. 517), s. 127–140. – Evidenční list nemovité kulturní památky, Rýmařov, kostel sv. Archanděla Michaela, poř. č. 163, Národní památkový ústav, <https://www.pamatkovykatalog.cz/kostel-sv-michaela-archandela-13042455>, vyhledáno 5. 11. 2019.

Významným síňovým trojlodím je také nepochybně kostel **sv. Václava v Mikulově** [232–235], vybudovaný na místě staršího kolem poloviny 15. století.⁹⁹⁸ Po požáru na konci 16. století byla upravena věž. Nejvýznamnější přestavby jsou spojeny s povýšením kostela olomouckým biskupem Františkem z Dietrichsteina,⁹⁹⁹ který při původně farním kostele v roce 1625 založil kolegiátní kapitolu.¹⁰⁰⁰ Jejím zřízením se v rámci církevní hierarchie dostal kostel sv. Václava mezi nejvýznamnější moravské katolické chrámy.¹⁰⁰¹ Není známo, zda byla přestavba chrámu dokončena před ustavením kapituly či po něm, avšak zcela jistě byly práce hotovy před rokem 1640. Václav Richter uvádí, že se s přestavbou započalo až po roce 1625,¹⁰⁰² o dřívějším vzniku stavby naopak uvažuje Ondřej Jakubec.¹⁰⁰³ Proti časnější dataci před rokem 1610 však svědčí fakt, že František z Dietrichsteina Mikulov zdědil po smrti svého bratra Maxmiliána I. (1562–1611) až v roce 1611. A teprve když v roce 1612 přeložil císař Matyáš sídlo habsburského dvora z Prahy do Vídně, přestěhoval se František s celým knížecím dvorem z Kroměříže do Mikulova. Při přestavbě mikulovského chrámu bylo využito obvodových zdí původního pozdně gotického kostela včetně vnějších opěrných pilířů. Zachován zůstal rovněž dlouhý, pětibocce ukončený presbytář a věž kostela, v jejímž podvěží se nacházela původní stará sakristie. Na severovýchodě stavebník připojil patrový objekt nové sakristie s hudební kruchtou.¹⁰⁰⁴ Výrazným zásahem bylo

⁹⁹⁸ Na místě stávala pravděpodobně již koncem 12. století románská stavba, ale její hmotné pozůstatky nebyly dosud objeveny. Více například: Panochová, *Mezi zbraněmi* (pozn. 18), 257–259. – Jakubec, *Zbožná reprezentace* (pozn. 17), s. 39–40. – Myslivečková, *Moravská sakrální* (pozn. 2), s. 27–30.

⁹⁹⁹ V roce 1611 po smrti staršího bratra Maxmiliána I. (1562–1611) se stal majitelem mikulovského panství.

¹⁰⁰⁰ František z Dietrichsteina dostal již v roce 1622 souhlas papeže Řehoře XV. ke zřízení kolegiátní kapituly, v roce 1624 slavnostně uvedl do funkce prvního mikulovského probošta Jiřího Otislava z Kopenic, ale za datum oficiálního založení kapituly se uvádí až 22. srpen 1625, kdy tento akt posvětil papežskou bulou Urban VIII., jenž zároveň udělil mikulovskému proboštovi právo nosit mitru a berlu. V souvislosti se zřízením kapituly nechal po roce 1625 František z Dietrichsteina vybudovat také kanovnické sídlo na hlavním mikulovské náměstí. Miroslav Koudela – Jiří Vrbka, *Verbo et exemplo. Dějiny význačné kolegiátní kapituly a kostela sv. Václava v Mikulově*, Mikulov 2007, s. 5. – Evidenční list nemovitě kulturní památky, Mikulov, děkanský kostel sv. Václava, poř. č. 1380/A4, Národní památkový ústav, <https://www.pamatkovykatolog.cz/dekanky-kostel-sv-vaclava-18338515>, vyhledáno 5. 11. 2019.

¹⁰⁰¹ Koudela – Vrbka, *Verbo et exemplo* (pozn. 1000), s. 5. Až do začátku 17. století byly na Moravě takové kostely pouze tři: katedrála sv. Václava v Olomouci, kostel sv. Mořice v Kroměříži a chrám sv. Petra a Pavla v Brně. Zatímco v případě biskupských kostelů je existence kapituly víceméně pravidlem, v případě ostatních chrámů jde o zdůraznění výjimečného postavení konkrétního kostela, které má upozornit na mimořádný liturgický význam daného místa. Že jde o instituci dosti exkluzivní dokládá i skutečnost, že se od ustavení mikulovské kapituly počet moravských kapitulních chrámů do současnosti nijak nezměnil.

¹⁰⁰² Richter – Krsek – Stehlík et al., *Mikulov* (pozn. 890), s. 125. V roce 1584, v době po velkém požáru města, byla zvýšena věž o poslední patro a doplněna arkádovým ochozem s obydlím hlásného.

¹⁰⁰³ Jako argument uvádí údaj o svěcení nových oltářů Panny Marie a sv. Jana Křtitele dne 5. června 1610. Viz Jakubec, *Zbožná reprezentace* (pozn. 17), s. 39.

¹⁰⁰⁴ Která však svůj dnešní vzhled získala úpravami v druhé polovině 18. století. Koudela – Vrbka, *Verbo et exemplo* (pozn. 1000), s. 96. Při severní a jižní stěně trojlodí byly vedle bočních vstupů přistavěny dvě protilehlé kaple. Na jižní straně kostela byla zbudována kaple Bolestné Panny Marie a na severní kaple sv. Jana Křtitele, která byla po roce 1784 zasvěcena, v souvislosti s přenesením sochy mikulovské *Černé madony* z vyhořelého loretánského kostela sv. Anny, Panně Marii Loretánské. Při severním vstupu do kostela byla přistavěna nová předsíň.

prodloužení stavby v šířce trojlodí směrem na západ o prostor, v jehož prvním patře byla zřízena panská oratoř.¹⁰⁰⁵ Současně s oratoří nechal František z Dietrichsteina vybudovat krytou spojovací arkádovou chodbu, nesenou nestejnými oblouky opírajícími se o dva pilíře, která oratoř propojovala s nově vzniklou přístupovou cestou k zámku. Oratoř se do lodi otvírá třemi půlkruhovými masivními oblouky, nesenými plnými vysokými úseky původní gotické zdi.¹⁰⁰⁶ Kostel sv. Václava naplňuje nejen farní a významnou kapitulní funkci, ale propojením s knížecím sídlem se stává zároveň zámeckým kostelem.¹⁰⁰⁷ Propojení chrámu sv. Václava s mikulovským zámekem chodbou a podtržení této vazby štukovými erby umístěnými v interiéru kostela ukazuje na převažující šlechtickou fundaci stavby. Dietrichsteinská přestavba se kromě urbanisticko-utilitární změny dotkla především výrazně vizuálního působení interiéru síňového trojlodí. To bylo nově zaklenuto valenou klenbou se styčnými lunetami, opírajícími se o poměrně masivní oktogonální pilíře s jednoduchými podnožemi završenými prstencem vyložené římsy, po stranách bočních lodí pak o stejně členěné přízdní polopilíře (půl oktogonu).¹⁰⁰⁸ Relativně nízké zahrocené arkádové oblouky, které podélně oddělují hlavní loď od bočních, mírně narušují plynulé klenební přechody a prostor podélně rytmizují. Klenební konstrukce mikulovského kostela se styčnými výsečemi, jejichž hrany jsou pojednány kontrastní štukovou výzdobou rozlišující vystupující prvky a pozadí, se setkávají ve vrcholovém štukovém kruhovém zrcadle, uvnitř kterého je umístěna růžice. Stejný princip také zdůrazňuje motivy umístěné v jednotlivých polích klenby, kde se nacházejí kromě dietrichsteinských erbů také postavy andílků obklopených rozvilinovým ornamentem. Zdůraznění hran křížové kleny

¹⁰⁰⁵ Na obou zevních bočních stranách přístavěného prostoru vystupují ze zdiva na koso postavené opěrné pilíře, které naznačují původní délku trojlodí. Vedle je pak nový opěrný pilíř, takže je možné porovnat jejich podobu. Nový opěrák je dvakrát odstupněný, masivnější.

¹⁰⁰⁶ Přístavek oratoře měl negativní vliv na statiku západní části kostela, a proto musely být k ze západu průčelí v 19. století přístavěny vnější opěrné pilíře a prampouch. Informace o podobě Dietrichsteinovy panské oratoře a jejich pozdějších úpravách se v literatuře rozcházejí. Václav Richter uvádí, že východní čelo panské oratoře obrácené do trojlodí v celé své šíři a také vnitřek přístavku prošly v letech 1762–1775 úpravami, které však blíže nespecifikoval. Bohumil Samek zmiňuje pouze to, že v 18. století získala oratoř nový balkon. Ivana Panochová uvádí, že byla oratoř původně přístupná pouze z kryté chodby, v 18. století mělo dojít k výstavbě nového severního schodiště v síle zdi a úpravám kleneb. Podle Miroslava Koudely dietrichsteinská panská oratoř zasahovala až k první dvojici osmibokých pilířů v lodi kostela. Při úpravách v 18. století byla snesena a vybudována oratoř nová, která je zachována dodnes. Richter – Krsek – Stehlík et al., *Mikulov* (pozn. 890), s. 125. – Samek, *Umělecké památky 2* (pozn. 126), s. 491. – Panochová, *Mezi zbraněmi* (pozn. 18), s. 258. – Koudela – Vrbka, *Verbo et exemplo* (pozn. 1000), s. 98–99, 104.

¹⁰⁰⁷ Panochová, *Mezi zbraněmi* (pozn. 18), s. 257.

¹⁰⁰⁸ Panochová, *Mezi zbraněmi* (pozn. 18), s. 258. – Koudela – Vrbka, *Verbo et exemplo* (pozn. 1000), s. 97. Koudela uvádí, že kostel nebyl před přestavbou v první polovině 17. století zaklenut, avšak neuvádí pro toto své konstatování žádné argumenty.

spolu s hrotitým završením oblouků podélných arkád¹⁰⁰⁹ evokuje gotické křížové klenby.¹⁰¹⁰ Tento projev historismu pramení zřejmě ze snahy o přizpůsobení se staršímu pozdně gotickému presbytáři se síťovou klenbou, která byla také překryta novou sjednocující výzdobou. Původní zahrocená okna byla ve vrcholech zakulacena.

S oktogonálním tvarem pilířů v sakrální architektuře konce 16. a počátku 17. století se můžeme setkat poměrně často, a jak uvádí Ivana Panochová, zejména tehdy, když úprava navazuje na starší fázi stavby.¹⁰¹¹ V horní části má oktogonální pilastry vyrůstající z empor také například kostel sv. Stanislava v Jemnici (okres Třebíč), pocházející z 80. let 16. století, rodové pohřebiště pánů z Lomnice. Podobné pilíře oktogonálního tvaru podpírají klenby výše zmíněného síňového kostela Nalezení sv. Kříže na Křížovém vrchu v Moravské Třebové (1602–1603) nebo kostela Nanebevzetí Panny Marie v Moravském Berouně (1606–1610). Na všech zmíněných stavbách se mísí různé slohové formy. Motiv polygonálních polopilířů lze však v moravské sakrální architektuře zaznamenat také u jednolodních staveb. Například přízvední pilíře, jaké byly použity při stěnách síňového kostela sv. Václava v Mikulově, podpírají valenou klenbu jednolodního sálového kostela Nanebevzetí Panny Marie v Mařaticích u Uherského Hradiště, který byl vystavěn v letech 1610–1614. Velmi podobné vtažené polygonální pilíře použil v roce 1611 rovněž stavitel kostela ve zmíněné slovenské obci Dražkovec.

Dalším příkladem halového trojlodí s emporami, vloženými do bočních lodí, je v roce 1647 přestavěná loď staršího farního a hřbitovního **kostela Panny Marie Matky Boží v Telči**, na Starém Městě [236–237]. Ještě před tím, než si jindřichohradečtí jezuité v padesátých a šedesátých letech 17. století v blízkosti telčského zámku vybudovali vlastní kolej a nový kostel, využívali pro své potřeby starší kostel na Starém Městě. Razantní přestavbu původního jednolodního kostela zahájili jezuité, podporovaní rodem Slavatů, koncem 40. let 17. století. Novověký stavitel postupoval s respektem ke gotickému presbytáři a zachoval jej. Ponechal také původní štíhlý gotický vítězný oblouk,

¹⁰⁰⁹ Je otázka, jestli se nejedná o pozůstatek starší stavby.

¹⁰¹⁰ Panochová, *Mezi zbraněmi* (pozn. 18), s. 258. – Jakubec, *Zbožná reprezentace* (pozn. 17), s. 39.

¹⁰¹¹ Panochová, *Mezi zbraněmi* (pozn. 18), s. 258.

avšak jednolodí bylo nahrazeno značně širokým sálovým trojlodím, jehož střední loď byla zaklenuta vysokou zploštělou valenou klenbou s lunetami. Boční lodě vyplňují empory. Plochý tvar klenutí nad střední lodí a kvadrilobní dekorativní zrcadla ve vrcholu odkazují dle Ivany Panochové¹⁰¹² na františkánskou chrámovou loď v Jindřichově Hradci a na loď farního kostela v Lodhéřově, spravovaného rovněž jindřichohradeckými jezuiti. Hmoty stěn bez vnějšího opěrného systému a výzdoby jsou prolomeny dvěma etážemi půlkruhově završených oken.

Kdy přesně trojlodí vzniklo, není zcela jasné. Novější literatura přestavbu datuje před rok 1650.¹⁰¹³ Svým objednavatelským pozadím jindřichohradeckých jezuitů a rovněž podobnostmi, na něž upozorňuje Ivana Panochová, se přestavba kostela Matky Boží řadí spíše do okruhu počátků jihočeské barokní sakrální architektury.

Kromě síňového trojlodí v Mikulově zamýšlel František Dietrichstein vybudovat podobný prostor pod velkolepým **presbytářem olomoucké katedrály** [238–239], který zamýšlel jako biskupské pohřebiště po boku ostatků světců Cyrila a Metoděje. Biskupu Františkovi se však nepodařilo dílo zcela dokončit. Za jeho života byl pravděpodobně chór zaklenut pouze v horní části. Záhy po jeho smrti navázali na snahu dokončit stavbu pokračovatelé z dietrichsteinského rodu, biskupův synovec Maxmilián z Dietrichsteina (1596–1655) a jeho syn Ferdinand Josef z Dietrichsteina (1636–1698). Teprve ti započali s budováním spodní trojlodní síňové stavby s kryptou, aby sem mohlo být umístěno tělo zemřelého biskupa.¹⁰¹⁴ Kromě přerušení prací v době švédské okupace města provázely průběh stavby mnohé další problémy¹⁰¹⁵ a teprve podle smluv uzavřených v roce 1652 s olomouckým zednickým mistrem Petrem Schüllerem a kamenickým mistrem Wentzlem Wagnerem z Brna měl být spodní

¹⁰¹² Panochová, *Mezi zbraněmi* (pozn. 18), s. 173.

¹⁰¹³ Vlasta Kratinová – Bohumil Samek – Miloš Stehlík, *Telč. Historické město jižní Moravy*, Praha 1992, s. 105. – Panochová, *Mezi zbraněmi* (pozn. 18), s. 172–175.

¹⁰¹⁴ Svědčí pro to dochované archivní zprávy s četnými dotacemi vztahujícími se k rokům 1637 a 1638, ale naznačuje to také stáří dubových rozpěr kleneb v krovu, datovaných do let 1636/1637. – Tomáš Kyncl, *Výzkumná zpráva č. 057–17: Dendrochronologické datování dřevěných konstrukčních prvků z podkroví presbytáře kostela sv. Václava v Olomouci*, Brno 06/2017. – Josef Matzura, *Der Dom-Chor in Olmütz und seine Bauherrn: Kardinal Franz, Fürst Max und Ferdinand Dietrichstein*, *Zeitschrift des deutschen Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesiens* XXXIII, 1931, s. 95.

¹⁰¹⁵ Matzura, *Der Dom-Chor* (pozn. 1014), s. 95–96. – Miroslav Koudela, *Za třicetileté války*, in: Jindřich Schulz (red.), *Dějiny Olomouce*, sv. 1, Olomouc 2009, s. 333–367, 632.

kostel s kryptou včetně zaklenutí celý znovu od počátku vybudován.¹⁰¹⁶ Pohřeb biskupa kardinála Dietrichsteina do dokončené krypty olomouckého presbytáře proběhl 8. října 1661.¹⁰¹⁷ Nad spodní úzkou kryptou s rakvemi se tentokrát na půdoryse shodujícím se s nadzemní stavbou presbytáře rozprostírá trojlodní krypta,¹⁰¹⁸ jež je zaklenuta křížovými klenbami s hranami vytaženými do mělkých hřebínků, položenými na dvanácti kamenných pilířích a šestnácti přízdních svazkových pilastrech s římsovými hlavicemi; jednotlivá pole jsou od sebe dělena klenebními pasy.¹⁰¹⁹ Pilíře jsou ze všech stran opatřeny pilastry s římsovými hlavicemi. Trojlodní krypta je přístupná z bočních lodí dómu dvojicí dvouramenných pískovcových schodišť s heraldickou výzdobou. Prostor krypty po stranách od interiéru katedrály oddělují dvoje bohatě zdobené bronzové dveře, původně rámované dvěma sloupy edikulového portálu, s klenákem ve vrcholu půlkruhové klenby průchodu.¹⁰²⁰

Podobně vznikl síňový trojlodní prostor také v liechtensteinské hrobce pod **chrámem Narození Panny Marie ve Vranově u Brna**, která ale byla klasicistně přestavěna.

Stejná autorská dvojice, Petr Schüller a Wenzel Andreß z Olomouce, která budovala konventní kostel na Hradisku u Olomouce, stavěla klenbu nového síňového trojlodí, vzniklého při přestavbě městského **kostela Nanebevzetí Panny Marie v Uničově** [240]. Zde se po požáru v důsledku švédské okupace v roce 1643 propadly původní gotické křížové klenby.¹⁰²¹ Během rekonstrukčních prací, probíhajících v letech 1651–1656, byly vybudovány nové čtvercové pilíře opatřené ze všech stran pilastry zakončenými úsekem

¹⁰¹⁶ Matzura, Der Dom-Chor (pozn. 1014), s. 96–97. Zhotovení obou schodišť z katedrálního trojlodí do spodního kostela pak inicioval na radu dómského děkana Klaudia, svobodného pána ze Soriny (1650–1658), biskup arcivévoda Leopold Vilém (1638–1662).

¹⁰¹⁷ Josef Matzura s odkazem na pramen z roku 1672: Matzura, Der Dom-Chor (pozn. 1014), s. 104.

¹⁰¹⁸ Celkový rozměr prostoru dle vlastního zaměření laserovým měřidlem: celková vnitřní šířka a délka: 16,1 x 28,3 m, rozpon klenby polí bočních lodí 4,4 m, prostřední lodi 5,5 m, délka jednotlivých klenebních polí se pohybuje kolem 3,4 m, výška kleneb 5,4 m (v místě pasu 5,2 m). August Prokop, *Die Markgrafschaft Mähren in kunstgeschichtlicher Beziehung*. Band III-IV. Wien 1904, s. 1034, uvádí mírně odlišné informace: šířka bočních 4,6 m, prostřední 6,2 m, výška 5,4 m.

¹⁰¹⁹ Trojlodní prostora je neobvyklým způsobem vsazena do trojboce zakončeného tvaru presbytáře. Nepravidelná klenba v místě zkosení půdorysu je deformovaná a jednotlivé části zaklenuté asymetrickými úseky valených kleneb na sebe plynule nenavazují, perspektiva je v místě půdorysného zkosení opticky regulována poloviční mocností přízdních pilastrů, tak aby vizuálně zapadaly a svou hmotou nerušily harmonické působení interiéru. Rozměr svazkových pilastrů 5+50+5, avšak v půdorysném zkosení 5+25 cm.

¹⁰²⁰ Podoba obou bočních portálů je zachycena na dochovaném řezu chrámem s křížovou chodbou z roku 1883.

¹⁰²¹ Klenby se zachovaly v západním poli v místech kruchty, v navazujících částech a sakristii.

profilované korunní římsy toskánského kladí. Na ně byla položena nová klenba se styčnými výsečemi vytaženými do mělkých hřebínků.¹⁰²²

4.2.3. Baziliky

Bazilikálních staveb, které navazovaly na raně křesťanské vzory, nevznikalo ve sledovaném období mnoho. Zřejmě nejstarším a zároveň nejvýznamnějším příkladem tohoto dispozičního typu na konci 16. století a v první polovině 17. století a chrámem, který na Moravu přinesl již čistě italskou koncepci i formy, byl již zmiňovaný **brněnský jezuitský kostel Nanebevzetí Panny Marie** [241–249], jehož plány vznikly v roce 1598.¹⁰²³ Jezuité nejprve využívali herburský klášter dominikánek.¹⁰²⁴ Potřeba prostor narůstala a tak byla roku 1593 pod vedením architekta a kameníka Antonia Gabriho zahájena v místech herburského kláštera výstavba nové jezuitské koleje. Antonio Gabri zemřel v roce 1593 a práci tak nedokončil.¹⁰²⁵ Brněnští jezuité byli již tradičně podporováni olomouckými biskupy, a tak i František z Dietrichsteina významně do jejich stavebních podniků zasahoval. Dokonce ještě před svým zvolením biskupem měl v roce 1598 darovat brněnským jezuitům prst (digitus) sv. Václava ve stříbrném relikviáři.¹⁰²⁶ Podporoval výstavbu brněnského jezuitského komplexu s konventními a školskými budovami, tzv. dietrichsteinský trakt. Podle zachované kresebné a fotografické dokumentace můžeme říci, že na místě starého kláštera vznikl v 17. století rozlehlý soubor budov, který byl ale v roce 1904 zbořen. Zachoval se pouze monumentální portál přenesený z tzv. kardinálského dvora na nynější místo v Mozartově ulici.

Rovněž za podpory Františka z Dietrichsteina byl v letech 1598–1602 na místě středověkého chrámu, hrozícího tehdy zřícením, vybudován při koleji nový kostel, který měl být podle Maurice Trappa vystavěn podle plánů

¹⁰²² Filip Hradil – Ondřej Jakubec, *Uničovský kostel Nanebevzetí Panny Marie a Jan Sarkander*, Uničov 2009.

¹⁰²³ Samek, *Umělecké památky 1* (pozn. 245), s. 200.

¹⁰²⁴ Jiří Kroupa – Martin Elbel – Pavel Borský, Brno (Brno). Zaniklý konvent dominikánek „Cella S. Mariae“ či „Cella Castitatis“ s kostelem Nanebevzetí P. Marie, následně kolej jezuitů s domem první probace, se seminářem P. Marie a gymnasiem, v současnosti rezidence jezuitů, in: Foltýn (ed.) (pozn. 243), s. 160–167. První převorkou se stala Herburga (v letech 1241–1263), podle níž byl klášter někdy nazýván herburský.

¹⁰²⁵ Petr Kroupa – Jiří L. Bílý, *Brněnští sochaři, kameníci a zedníci v letech 1570–1620*, Brno 1987, s. 48–54. – Samek, *Umělecké památky 1* (pozn. 245), s. 199–200.

¹⁰²⁶ Jakubec, *Zbožná reprezentace* (pozn. 17), s. 37.

architekta a sochaře Giorgia Gialdiho.¹⁰²⁷ Cecílie Halová tuto domnětku navrhuje s odvoláním na necitovaný zdroj.¹⁰²⁸

Plán pro nový kostel Nanebevzetí Panny Marie si dali jezuité vypracovat roku 1598. Mělo se jednat o trojlodní baziliku s nehlubokým presbytářem a věží při severní straně kostela. Když se jezuité rozhodli středověký kostel nahradit novostavbou, museli se nejdříve vypořádat s odporem svých nadřízených. Vídeňský provinciál P. Alber se svými poradci, stejně tak i generál řádu P. Acquaviva v Římě, se snažili odradit brněnského rektora P. Ottaviana Navarolu od novostavby s poukazem na dobrý stav stávajícího kostela a vyzývali ho, aby peníze ze sbírky na stavbu využil k jinému účelu. Mecenáši ovšem vážali svůj peněžitý dar na stavbu nového kostela a o změně účelu sbírky neuvažovali.

Kromě olomouckého biskupa Františka z Dietrichsteina se ve věci novostavby nejvýrazněji angažovala Helena Berkovna, vdova po Bernardovi Tovarovi z Enzesfeldu a sestra Ladislava Berky z Dubé a Lipého na Meziříčí, nejvyššího komořího Markrabství moravského, který se zasadil i o částečnou změnu původního projektu.¹⁰²⁹ Ladislav Berka, hlavní iniciátor změn, nejprve prosadil zrušení tzv. Růžové uličky na východ od kostela. Tím mohl být prodloužen plánovaný presbytář a uveden do vhodného poměru k širokému trojlodí nového kostela. Ladislav Berka se zasadil také o změnu vzhledu západního průčelí; podle jeho přání byla změněna poloha věže kostela z původně plánovaného umístění napravo od presbytáře do hlavního průčelí kostela. Aby dosáhl svého, zavázal se, že věž postaví a vybaví zvony a věžními hodinami na vlastní náklady. Proti dalším plánovaným změnám projektu však zasáhl v roce 1600 sám provinciál P. Alfons Camillo.¹⁰³⁰

Na místě starého klášterního kostela vznikla v letech 1599-1602 novostavba bazilikálního trojlodí s dlouhým válcovitě zakončeným chórem. Půdorys původní stavby zřejmě budoucí zvolený typ ovlivnil, neboť by se spíš dalo předpokládat, že bude zvolen půdorysný typ kostela Il Gesù. Chrám v Brně nebyl pouze jezuitským chrámem a místem manifestace katolické víry svých zakladatelů a nových silících protireformačních tendencí proudících do země, ale měl i funkci memoriálně sepulkrální. Podpora jezuitské stavby paní Helenou

¹⁰²⁷ Mauric Trapp, *Brünn's kirchliche Kunst-Denkmaale*, Brünn 1888, s. 31.

¹⁰²⁸ Hálová-Jahodová, *Brno, stavební* (pozn. 246), s. 118, 121.

¹⁰²⁹ Fidler, *Několik poznámek* (pozn. 11), s. 182–183.

¹⁰³⁰ *Ibidem.* – Hálová-Jahodová, *Brno, stavební* (pozn. 246), s. 118, 121.

byla spojena s jejím úsilím vybudovat v kostele rodinnou hrobku. Dokonce je označována za původce stavby, s čímž jistě souvisel zvolený námět dialogu o svatém zápalu císaře Konstantina, syna její jmenovkyně Heleny, při přestavbě křesťanských svatyní, který předvedli žáci kolegia při slavnostním položení základního kamene k novému kostelu jezuitů.¹⁰³¹ Na brněnskou stavbu dohlížel v letech 1599–1602 římský jezuitský architekt Giuseppe Brizzio (Brizio),¹⁰³² který také dozoroval stavbu prvního polského jezuitského chrámu sv. Petra a Pavla v Krakově,¹⁰³³ budovaného v letech 1597–1619 podle plánů jezuitského architekta Giovanniho de Rossi (z roku 1596).¹⁰³⁴ Podobně jako v Brně, i v Krakově měl dvorní patronát blízké vztahy s Římem, a tak zde architekti pracovali s čistě italskými formami.¹⁰³⁵ Giovanni de Rossi, architekt krakovské koleje, byl také autorem jednoho dochovaného, ale nedatovaného plánu brněnského jezuitského komplexu i s vyznačeným kostelem. Šlo by o stavbu dnešního půdorysu, ovšem bez projektované věže, která vznikla až v letech 1627–1628.¹⁰³⁶ Tento zcela výjimečný pramen k historii brněnské stavby, který poprvé publikoval Jaroslav Jíra,¹⁰³⁷ představuje plán, který se zachoval v pařížské Národní knihovně, ve sbírce plánů jezuitských staveb. Později se jím zabýval Václav Richter,¹⁰³⁸ který jej datoval do poloviny roku 1598 a předpokládal, že se jedná o nejstarší dochovaný návrh stavby, který nebyl realizován. V plánu se k trojlodí přimyká původně zamýšlený krátký, rovně ukončený presbytář. Z kresebného provedení plánu lze předpokládat, že se může jednat o „*primae delineatio*“, tedy o původní záměr rozvržení novostavby,

¹⁰³¹ Viz Václav Richter, Nejstarší plán jezuitského kostela v Brně, *Akord*, 1936, s. 41–43. Srv. Fidler, Několik poznámek (pozn. 11), s. 183. Výzva se neminula účinkem a brzy se hlásili další mecenáši jako například Karel z Liechtensteina, Ladislav Popel z Lobkovic a další představitelé moravského katolického tábora s peněžitými dary a bezplatnými dodávkami stavebního materiálu.

¹⁰³² Srov. Samek, *Umělecké památky 1* (pozn. 245), s. 200. V témž roce nechal kardinál v kostele zřídit *castrum doloris*, které sloužilo k připomínce a pohřebním obřadům jeho matky, Margarity z Cardony, která stejného roku zemřela v Madridu. Dva příslušníci rodu, Františkův bratr Zikmund z Dietrichsteina a jeho dva synové, byli v brněnském jezuitském kostele pochováni již v červnu 1602, tedy krátce před vysvěcením chrámu kardinálem Františkem z Dietrichsteina.

¹⁰³³ DaCosta Kaufmann, *Court, Cloister* (pozn. 29), s. 216–217. Giuseppe Brizzio se podílel také například na stavbě chrámu v běloruské Nasviži.

¹⁰³⁴ Dokončené architektky Giovanni Maria Bernadonim (1541–1605) a později v letech 1605–1609 Giovanni Trevanem. Považován za první barokní chrám v Polsku. Viz DaCosta Kaufmann, *East and West* (pozn. 29), s. 274–304.

¹⁰³⁵ DaCosta Kaufmann, *Court, Cloister* (pozn. 29), s. 217.

¹⁰³⁶ Fidler, Několik poznámek (pozn. 11), příloha XIV, s. 199.

¹⁰³⁷ Jaroslav Jíra, Plány našich jezuitských kolejí a kostelů v Bibliotheque Nationale v Paříži, in: *Památky Archeologické* XXXIV, 1924–1925, s. 248, tab. XLIV. V obsahu neoznačený plán je vložen mezi plány kremžské a podle Jaroslava Jíry pochází z téže ruky jako plány koleje olomoucké.

¹⁰³⁸ Richter, Nejstarší plán (pozn. 1031), s. 41–43. K tomuto závěru dospěl Václav Richter na základě srovnání plánu s realizovanou stavbou.

kteřý předcházel vlastnímu projektu.¹⁰³⁹ V Moravském zemském archivu v Brně je uchována ještě další čtveřice nedatovaných a neuskutečněných plánů brněnské jezuitské koleje včetně kostela. Dva z nich jsou označeny jako „*Idea Domus Scholare et Templi Brunensis S. J.*“, druhý pak „*Delineatio Collegi Brunensis*“. Obě poznámky jasně dokládají, že se jednalo o primární koncepty rozvržení zamýšlené stavby.¹⁰⁴⁰ Jeden návrh dokonce počítal s mělkými kaplemi na obvodu, jež byly ohlasem italských sakrálních staveb 15. a 16. století.¹⁰⁴¹ Ondřej Jakubec v poslední době připomněl, že by tento návrh mohl být ve způsobu členění bočních stěn nikami ovlivněn vzorem ideálního kostela z V. knihy Sebastiana Serlia (1547).¹⁰⁴²

Roku 1598 byl položen základní kámen k novostavbě kostela. Na listině, která založení doprovázela, je nápis: „*Ad Dei Opt. Max. et Deiparae Virginis honorem, religionisque bonum, magnifica D. D. Helena Berka, magnifici D. D. Bernardi de Towar vidua, aliique pii homines, vetus hoc templum Soc. Jesu Brunae ampliari a fundamentis coeperunt anno 1598.*“¹⁰⁴³ Stavba probíhala čtyři roky, kostel vysvětil kardinál František z Dietrichsteina 22. září 1602.

Význam chrámu byl několik let po jeho dokončení, a to v letech 1605–1607, ještě povýšen vybudováním rodového mauzolea Dietrichsteinů, jednoho z tehdy nejvýznamnějších katolických rodů.¹⁰⁴⁴ Existencí rodových pohřebišť při jezuitských, ale také například kapucínských kostelích¹⁰⁴⁵ se naplňovaly potřeby memoriální reprezentace soudobého mecenátu.

Roku 1620 byli jezuité vytlačeni do vídeňského exilu a kostel se proměnil v bratrskou modlitebnu. Za rok se však opět vrátili a od druhé poloviny dvacátých let pokračovaly stavební úpravy interiéru i exteriéru. Mezi lety 1640–

¹⁰³⁹ O problematice týkající se prvotních idejí a konceptů v jezuitské architektuře pojednává studie Lenky Češkové, věnovaná jednomu z delineačtorů jezuitských klášterů – páteru Tobiáši Geblerovi. Úkolem delineačtorů bylo úsporně, funkčně a ikonograficky správně rozvrhnout komplex klášterních architektur. Delineačtor byl schopen prakticky uvažovat nad realizací projektu, znal technické předpoklady architektonické tvorby, byl schopen stavbu zaměřit, vyhotovit rozpočet a dohlížet nad průběhem stavebních prací. Lenka Češková, Páter Tobiáš Gebler a „*primae delineationes*“ jezuitských staveb ve druhé polovině 17. století, *Umění* LI, 2003, s. 385–405.

¹⁰⁴⁰ Petr Holub – Václav Kolařík – David Merta et al., Poznámky k topografii nejbližšího okolí bývalého herburského kláštera v Brně, in: František Novák (ed.), *Brno v minulosti a dnes* XVII, Brno 2005, s. 495–496.

¹⁰⁴¹ Krčálová, *Renesanční architektura* (pozn. 4), s. 54–58.

¹⁰⁴² Jakubec, *Sebastiano Serlio* (pozn. 17), s. 93.

¹⁰⁴³ Richter, *Nejstarší plán* (pozn. 1031), s. 41–43. – Fidler, *Několik poznámek* (pozn. 11), s. 183. V listině je označována Helena Berková vdova po Bernardovi z Tovarů za původce stavby. Jistě ne náhodou předvedli při slavnostním položení základního kamene ke kostelu žáci kolegia dialog o svatém zápalu císaře Konstantina, syna její jmenovkyně Heleny, při přestavbě křesťanských svatyní. Výzva se neminula účinkem a brzy se hlásili další mecenáši jako například Karel z Liechtensteina, Ladislav Popel z Lobkovic a další představitelé moravského katolického tábora s peněžitými dary a bezplatnými dodávkami stavebního materiálu.

¹⁰⁴⁴ Jakubec, *Zbožná reprezentace* (pozn. 17), s. 37–38.

¹⁰⁴⁵ Například Dietrichsteinská hrobka v Mikulově nebo Habsburská ve Vídni u kapucínů.

1644 vystavěl brněnský zedník Kristián Bertsch dvě chodby propojující kostel, přesněji chór a sakristii, se seminářem. Kostel byl znovu přestavěn mezi lety 1670–1671 Janem Křtitelem Ernou, který zbudoval při severní lodi mělkou kapli sv. Františka Xaverského. V první polovině třicátých let 18. století začali jezuité uvažovat o opravě střechy, bylo také rozhodnuto, že nízká hranolová věž bude zvýšena o zvonicevé patro podle projektu Mořice Grimma. V té době prošel interiér kostela úpravou, klenby byly pokryty freskami.¹⁰⁴⁶

Chrám Nanebevzetí Panny Marie je orientovaná podélná trojlodní stavba bazilikálního typu s půlkruhově ukončeným dlouhým kněžištěm v šířce hlavní lodi. Na bocích k chóru přiléhají pravoúhlé útvary kaple a sakristie. V ose západního průčelí trojlodí předstupuje hranolová věž, na severu se přimyká mělká kaple sv. Františka Xaverského, na jihu hranolová kaple Panny Marie. Hladké fasády hlavní lodi jsou nad kaplemi prolomeny půlkruhově zaklenutými okny, boční lodě člení vysoké pilastry s římsovými kamennými hlavicemi, které nesou podstřešní kladí, mezi pilastry jsou vpádlé výplně završené půlkruhovými termálními okny. Půlkruhově ukončený presbytář, spolu s bohatě plasticky pojednanými vřetenovitými schodišti, kterými jsou ukončeny boční lodě, vytváří tvar trojlistu. Útvary schodišť pocházejí až z pozdějších fází výstavby.¹⁰⁴⁷ Závěr presbytáře je osvětlován dvěma půlkruhově zaklenutými okny a v exteriéru jej člení dvě patra výrazných pilastrů, s římsovými hlavicemi, z nichž horní jsou subtilnější. Pozoruhodný je motiv římsy kopírující půlkruhové zalomení oken.

Chrám Nanebevzetí Panny Marie je v hlavní lodi zaklenut valenou klenbou s lunetami, podepřenou šesti mohutnými pilíři čtvercového půdorysu. V bočních lodích, do nichž jsou v každém poli umístěny oltáře a slouží tak jako boční kaple, jsou klenební pole zaklenuta plackou a oddělena pasy. Klenby bočních lodí se zdají být pozdější.¹⁰⁴⁸ Chór, oddělený od lodi nevýrazným vítězným obloukem, je zaklenutý dvěma poli valené klenby s lunetami bez pasů, závěr klene koncha. V podlaze kněžiště je zasazena rozměrná mramorová inkrustovaná deska označující dietrichsteinskou hrobku.¹⁰⁴⁹ Ve vpádlých

¹⁰⁴⁶ Holub – Kolařík – Merta et al., *Poznámky k topografii* (pozn. 1040), s. 490–491. – Samek, *Umělecké památky 1* (pozn. 245), s. 200. V roce 1944 byl chrám vážně poničen leteckým bombardováním.

¹⁰⁴⁷ Fidler, *Několik poznámek* (pozn. 11), s. 189.

¹⁰⁴⁸ *Ibidem*.

¹⁰⁴⁹ Na desce je znak Františka z Dietrichtseina a mosazný pás s rytým nápisem. Zaznamenává úmrtí Františkova bratra Zikmunda (1602) a jeho dvou synů. Široká mramorová obruba krycí desky má vykládané akantové listy obklopující osm štítů s rodovými znaky. Samek, *Umělecké památky 1* (pozn. 245), s. 201.

výplních obvodových zdí bočních lodí je umístěn soubor osmi mariánských obrazů od benátsko-nizozemského malíře Baldissera d'Anna z počátku 17. století objednaný pro brněnské jezuity Františkem z Dietrichsteina.¹⁰⁵⁰ Dalším cenným mobiliářem jsou dva bloky chórových lavic z let 1602–1605, zhotovené Emerichem Thurnem, ale také soubor bohatě řezaných lavic z 60. let 17. století, zdobených boltcovým ornamentem.¹⁰⁵¹

V poslední době se problematikou jezuitského kostela podrobně zabýval kolektiv autorů, jenž vydal studii pojednávající obšírně o topografii tzv. herburského kláštera v Brně a následné jezuitské přestavbě. Tito badatelé provedli systematický průzkum stavebních úprav a zásahů do konstrukcí kostela Nanebevzetí Panny Marie a kaple Panny Marie, který v konfrontaci s archeologickými ikonografickými prameny poskytl mnohé nové závažné informace. Nejnovější archeologické bádání prokázalo, že kostel navazoval na části původního chrámu herburského kláštera, jak už o tom uvažovali dřívější autoři. O využití substrukce středověkého kostela jezuitskou novostavbou se zmiňuje již Cecílie Hálová-Jahodová, která vycházela z nálezů z roku 1937. Tehdy byla snesena omítka soklu na jižní obvodové zdi sakristie a boční lodi, kde byly odkryty pozůstatky původní kamenné zdi s kamenickými fragmenty.¹⁰⁵² O závislosti na původní středověké stavbě v návaznosti na úskalí typologického zařazení kostela v rámci jezuitské architektury píše také Petr Fidler.¹⁰⁵³ Této skutečnosti nasvědčuje i nepravidelný půdorys novostavby.¹⁰⁵⁴

Archeologický průzkum odkrytých základů presbytáře doložil, že podoba jeho dnešní fasády je výsledkem pozdějších barokizujících zásahů do původně strohé podoby chóru. Dokazují to především velmi mělce založené základy pilastrů s vysokými patkami, které jsou k fasádě přiloženy na spáru.¹⁰⁵⁵ Nečleněná fasáda presbytáře je patrná i z četných ikonografických pramenů. Původní podobu jezuitské koleje a chrámu dokládá čtveřice vedut Brna z druhé poloviny 17. století – obrazy H. B. Bayera a H. J. Zeisera, datované k roku 1650,

¹⁰⁵⁰ V poslední době se výzdobou chrámu ve své diplomové práci zabývala Petra Drbalová: Petra Drbalová, *Ad maiorem Dei gloriam. Umělecká výzdoba jezuitského kostela Nanebevzetí Panny Marie v Brně* (magisterská diplomová práce), Seminář dějin umění FFMU, Brno 2010.

¹⁰⁵¹ Samek, *Umělecké památky 1* (pozn. 245), s. 203.

¹⁰⁵² Hálová-Jahodová, *Brno, stavební* (pozn. 246), s. 97. Při západním okně sakristie byl pod omítkou objeven otvor zakončený trojlistem a ostěním z tesaného kamene, sahající až k chodníku. Při úpravách kostela v roce 1941 byla objevena trojdílná sedile, oddělená dvakrát odstupňovanými pilířky přecházejícími v trojlist, členěný polokruhovitě.

¹⁰⁵³ Fidler, *Několik poznámek* (pozn. 11), s. 189.

¹⁰⁵⁴ Holub – Kolařík – Merta et al., *Poznámky k topografii* (pozn. 1040), s. 515.

¹⁰⁵⁵ *Ibidem*, s. 501.

obraz J. K. Spiesse, datovaný k roku 1675, a veduta Volperta van Allena z roku 1690.¹⁰⁵⁶ Pilastry patrně byly k závěru připojeny až v souvislosti s úpravou či výstavbou vřetenovitých schodišť. Do roku 1904, kdy byl klášterní komplex zbourán, tvořila severní stěna chrámu spolu s klášterními budovami uliční čáru a chórová část chrámu se tak pohledově vůbec neuplatňovala, kostel přímo srůstal s konventem, z ulice byla patrná pouze horní část závěru. Vzhledem k tomuto faktu a také na základě srovnání s fotografií z roku 1903, z doby před zbouráním klášterních budov, se domnívám, že podoba závěru presbytáře s bohatou pilastrovou výzdobou, včetně útvarů a výzdoby oblých vřetenovitých schodišť, musela vzniknout až po roce 1904.¹⁰⁵⁷ Naopak odlišné pilastry bočních lodí, s obnaženými kamennými hlavicemi, by mohly náležet k původnímu tektonickému členění fasády.

Právě s ohledem na členění presbytáře uvažují Jiří Kroupa a Ondřej Jakubec o účasti architekta Giovanniho Marii Filippiho na úpravě presbytáře ve spojitosti s vestavěním dietrichsteinské hrobky. Přesnější rozsah úprav chóru však není znám a oba badatelé tak usuzují pouze s ohledem na užití „modernějších“ forem ve výzdobě exteriéru chrámu.¹⁰⁵⁸ Giovanni Maria Filippi byl v letech 1602–1616 vedoucím pražským architektem, který však musel svou pozici opustit. Útočiště našel v Brně, kde se roku 1618 nedaleko jezuitského kláštera usadil.¹⁰⁵⁹ Na tento fakt také poukazují dobové prameny, ve 20. letech 17. století je v nich Giovanni Maria Filippi označován jako „jezuíta“;¹⁰⁶⁰ což opravdu naznačuje, že pro jezuity pracoval.

Vzhledem k výše uvedenému je ale otázkou, zda opravdu přisuzovat přestavbu či úpravu exteriéru chóru právě tomuto architektu, když právě ty prvky, které k němu podle Kroupy a Jakubce směřovaly nejvíce, jsou dílem historické rekonstrukce z 20. století.

Ve stejné době, kdy byl za podpory Františka z Dietrichsteina budován jezuitský chrám v Brně, se František po svém jmenování kardinálem v roce 1599 účastnil i obnovy svého římského titulárního kostela San Silvestro in Campite. Ta započala v 80. letech 16. století a vedl ji nejprve architekt Francesco

¹⁰⁵⁶ Ibidem, s. 492–493.

¹⁰⁵⁷ Myslivečková, *Moravská sakrální* (pozn. 2), s. 42–49. Na fotografii chrámu pořízené v roce 1903 od severovýchodu je útvar schodiště sice patrný, ale má obdélný tvar, nikoli oblý, jaký je v současnosti.

¹⁰⁵⁸ Kroupa, „Moderní fiori“ (pozn. 16), s. 59–60. – Jakubec, *Zbožná reprezentace* (pozn. 17), s. 38.

¹⁰⁵⁹ Fidler, *Architektur des Seicento* (pozn. 11), s. 59.

¹⁰⁶⁰ Kroupa, „Moderní fiori“ (pozn. 16), s. 59.

Capriani da Volterra († 1594) a po jeho smrti Carlo Maderna. Na této obnově a jejím financování se František z Dietrichsteina aktivně podílel a v roce 1601 stavbu i posvětil, ač prostory tehdy musely být vybaveny pouze provizorně. V kostele se nacházejí jeho erby a náhrobek synovce Jana Adama z Dietrichsteina, který zde byl v roce 1610 pohřben. Prameny mluví o kardinálu jako o velkém příznivci kostela, a tak musela být jeho donátorská iniciativa značná. V roce 1601 uzavřel Františkův agent Ursolini s kamenickým mistrem Giovannim de Rossi smlouvu o vyhotovení dvou mramorových oltářů v kostele, které nesou kardinálův erb.¹⁰⁶¹ Z výše uvedeného vyplývá, že František z Dietrichsteina, jeden z hlavních iniciátorů výstavby brněnského kostela, byl velmi dobře seznámen s aktuálními trendy římského umění a je pravděpodobné, že tyto zkušenosti, ne-li dokonce architekta, transferoval i na Moravu.

Trojlovní bazilikální dispozice se uplatnila také při přestavbě a zřejmě i rozšíření staršího protestantského chrámu v **Holešově**, který si zvolil za své rodové sídlo moravský zemský hejtman Jan hrabě z Rottalu (1605–1674).¹⁰⁶² Na obnovu značně poničeného sídla během třicetileté války¹⁰⁶³ si hrabě do svých služeb povolal císařského pevnostního stavitele Filiberta Lucheseho (1606–1666),¹⁰⁶⁴ který pro něj v 50. letech 17. století navrhl nejen nový zámek, ale nejspíše se ujal také přestavby zdejšího kostela a podle jeho plánů zřejmě byla vystavěna také oktogonální hřbitovní kaple. **Kostel Nanebevzetí Panny Marie** [250–257], vybudovaný na starších základech, je tvořen hlavní lodí s navazujícím presbytářem a po bocích nižšími loděmi.¹⁰⁶⁵ Každé pole bočních

¹⁰⁶¹ Tomáš Parma, Kardinál František (pozn. 20), s. 28–31. – Eileen Kane, *La chiesa di San Silvestro in Capite a Roma*, Roma 2005.

¹⁰⁶² Jana z Rottalu, císařem Ferdinandem III. povýšený do hraběcího stavu roku 1641, zastával úřad moravského zemského hejtmána v letech 1648–1655. Pro existenci starší protestantské stavby z konce 16. století také svědčí fakt, že holešovské panství patřilo na přelomu století nejvýznamnějšímu představiteli evangelických stavů Karlu staršímu ze Žerotína.

¹⁰⁶³ Nejvíce pak v roce 1643, kdy většina města shořela.

¹⁰⁶⁴ Architekt Filiberto Luchese (1606–1666) pocházel z Lombardie, kde se patrně i školil, a do císařských služeb ve Vídni přišel přes Polsko kolem roku 1640. Na Moravě je také doložen v Uherském Ostrohu v roce 1652, kde pro Gundackara z Liechtensteinu upravoval zámek. Přítomnost císařského architekta je v Holešově doložena v roce 1652 Václav Richter. Viz Richter, Filiberto Luchese (pozn. 3), s. 30. – Fidler, Filiberto Luchese (pozn. 11), s. 176–188. – Kudělka, *Architektura 17. století* (pozn. 3), s. 283. – Samek, *Umělecké památky 1* (pozn. 245), s. 501. – Fidler, *Kostel sv. Jakuba* (pozn. 479), s. 188–189. – Fidler, *Architektúra seicenta* (pozn. 12), s. 183. – Pavel Vlček, Luchese, in: Pavel Vlček (ed.), *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*, Praha 2004, s. 377. – Jana Zapletalová, *Poslední vůle císařského architekta Filiberta Lucheseho*, *Umění LXIV*, 2016, s. 247–257.

¹⁰⁶⁵ Richter, Filiberto Luchese (pozn. 3), s. 30–31. – Samek, *Umělecké památky 1* (pozn. 245), s. 504. Uvádí se možná souvislost dnešního presbytáře se stavbou z konce 15. století. Výrazně byl upravován na konci 16. století, jak naznačuje stář dvojice zvonů nesoucí žerotínské znaky a letopočty 1596 a 1597. – Evidenční list nemovité kulturní památky,

lodí vytváří kapli s oltářem a stavba se tak ocitá na pomezí typu trojlodí a jednolodí bazilikálního řezu s průchozími bočními kaplemi.

Trojboce ukončené kněžiště, na něž plynule navazuje hlavní loď, odděluje pouze nevýrazný vítězný oblouk. Hlavní loď kostela je zaklenuta valeně s výsečemi mezi pasy, stejně zaklenutý presbytář je ukončen lunetovým závěrem. Patu klenby vyznačuje průběžné římsové kladí nesené svazkovými pilastry s volutovými hlavicemi, doplněnými perlovcem. V kněžišti a na vítězném oblouku jsou hlavice doplněny výrazně plastickými ovocnými festony a okřídlenými hlavičkami andílků, v lodi zase girlandami z vavřínových listů. Hlavní loď kostela se otevírá do lodí bočních půlkruhovými oblouky na masivních pilířích. Boční lodě jsou zaklenuty sledem křížových kleneb mezi pasy, které dosedají na pilastry s římsovými hlavicemi.

Presbytář prolamují dvě etáže oken rámovaných pískovcovými ostěními, horní s půlkruhovým záklenkem, spodní obdélná. Stejný princip je zopakován také v trojlodí, kdy hlavní loď prolamují půlkruhově zaklenutá okna a boční nižší lodi okna obdélná.

Fasády dále člení pilastry s římsovými hlavicemi, které měly původně na dřících vpadlé omítkové výplně.¹⁰⁶⁶ Holešovský chrám tak zřejmě mohl stát na počátku skupiny staveb, jejichž fasády byly zdobeny různě pojednanými povrchy omítek, u nichž rozdílný odraz světla tvořil dvoubarevný efekt. Podobně vpadlé dřívky pilastrů zaznamenáváme v díle architekta Giovanni Pietra Tencally, následovníka a pokračovatele Filiberta Lucheseho. Je pravděpodobné, že se taková omítková úprava neomezila jen na pilastry, ale původně pokrývala i další části stavby.¹⁰⁶⁷

V ose západního trojetážového, v přízemí pětiosého průčelí vystupuje nízkým rizalitem do stavby zakomponovaná původní hranolová věž. Krajiní osy parteru průčelí, vymezené pilastry vysokého řádu s římsovými hlavicemi vrcholícími čučky, člení v přízemí vstupy a nad nimi obdélná okna. Hlavní vchod do kostela rámuje portál s kamenným ostěním flankovaným sloupy, který je

Holešov, kostel Nanebevzetí Panny Marie s Černou kaplí, poř. č. 5933, Národní památkový ústav, <https://www.pamatkovykatalog.cz/kostel-nanebevzeti-panny-marie-s-cernou-kapli-12695819>, vyhledáno 5. 11. 2019.

¹⁰⁶⁶ Richter, Filiberto Luchese (pozn. 3), s. 31. – Fidler, *Architektúra seicenta* (pozn. 12), s. 183.

¹⁰⁶⁷ Jako je to doloženo na kostele Navštívení Panny Marie na Sv. Kopečku u Olomouce, na klášterním Hradisku u Olomouce, na kostele sv. Michala nebo dnes neexistujícím špitálním kostele Panny Marie v poli rovněž v Olomouci, jak je patrné z ikonografického zobrazení Olomouce na doposud neznámé veduté města z 30. let 18. století (objev profesora Hlobila). – Josef Kšír, *Staré olomoucké špitály a jejich situování, Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci*, č. 118, Olomouc 1964, s. 5, 7–8. – Belšík – Myslivečková, *Stříkané omítky* (pozn. 406).

završen prolomeným volutovým štítem, v němž se nachází kartuš s rodovým erbem Rottalů.¹⁰⁶⁸ Nad vstupem se nachází půlkruhově završená nika s figurální sochařskou výzdobou. Stejně niky pak můžeme sledovat také v osách přiléhajících k věži. Podoba vstupního portálu holešovského chrámu působí slohově pokročilejším dojmem a podle Petra Fidlera představuje stylový zlom, který naznačuje zřejmě nejčasnější realizaci Giovanniho Pietra Tencally.¹⁰⁶⁹ To odpovídá také některým zprávám, které naznačují, že se výstavba kostela protáhla až do 2. poloviny 17. století. Je tak možné, že kromě provedení portálu se Tencalla mohl podílet také na zpracování omítek fasády.

Druhá etáž průčelí je trojosá, rámují ji lizénové rámy s přiloženými pilastry a s římsovými hlavicemi vrcholícími čučky. Prolomena je třemi obdélnými okny a po bocích k ní přiléhají volutová křídla. Poslední etáž je tvořena horním patrem věže bez oken, rámují ji pilastry s volutovými hlavicemi a přiléhají k ní boční volutová křídla.

Na fasádě kostela Nanebevzetí Panny Marie v Holešově je dobře patrné architektovo poučení planimetrismem římských a severoitalských oblastí, který se důsledně projevil rovněž na fasádách zámku.¹⁰⁷⁰ Velmi pokrokové v kontextu soudobé moravské architektury je plasticky pojednané průčelí kostela obohacené o rizalit, vytvořený částečným předsunutím původní věže. Tento motiv fasádu výrazně dynamizuje. Struktura průčelí se v tom výrazně odlišuje jak od většiny ploše pojednaných fasád, tak od těch, které mají věž naopak výrazně předsunutou před průčelí, jež pak bývá vizuálně zcela potlačeno, a tedy většinou bez dekorace.¹⁰⁷¹

¹⁰⁶⁸ Richter, Filiberto Luchese (pozn. 3), s. 27–44. – Fidler, *Architektur des Seicento* (pozn. 11), s. 188–189. – Samek, *Umělecké památky 1* (pozn. 245), s. 504–508.

¹⁰⁶⁹ Fidler, *Architektúra seicenta* (pozn. 12), s. 183. Tencalla je bezpečně doložen při dokončování holešovského zámku, jak vyplývá z korespondence biskupa Karla z Lichtensteinu-Castelcornu. Viz Švácha – Potůčková – Kroupa (edd.) (pozn. 1), s. 92.

¹⁰⁷⁰ Kroupa, Počátek nového (pozn. 16), s. 27. – Kroupa, Umělecká úloha (pozn. 16), s. 43–44.

¹⁰⁷¹ Věže byly podchozí, případně byl kolem věže budován portikus například jako v Brtnici nebo Běhařovicích.

4.3. Samostatně stojící centrální sakrální stavby

V moravské sakrální architektuře se centrální půdorys uplatnil zejména u objektů kultovních pro účely sepulkrální či memoriální. Objevuje se fenomén staveb poutních a votivních, které si budovali významní stavebníci, většinou členové protireformační šlechty, ale rovněž příslušníci bohatého katolického patriciátu či kléru. Při výstavbě těchto kaplí se často setkáváme se spojením memorie významných katolických rodů či církevních mecenášů s ostentativní podporou zázračných prvků v katolictví. Obroda poutní tradice, v 16. století utlumené, pak měla za úkol přilákat populaci ke katolické víře. Stavby kaplí či rodových mauzoleí nebyly jen manifestací duchovního, kulturního a majetkového potenciálu objednavatelů a podporou historické kontinuity rodů, ale zrcadlily ve své reprezentativní podobě i snahu o udržení politického vlivu. Poutní a votivní charakter těchto staveb také souvisel, jak již bylo zmíněno, s oživením strategií „*vynalézání tradice*“, spočívající ve snaze navázat na připomínky úspěchů křesťanství dob minulých a v aktivním vyhledávání zázračných událostí, obrazů, ikon či relikvií, které byly doplněny různými pověstmi, jež se k založení poutních míst vztahovaly.¹⁰⁷² Oživovaná úcta k posvátným místům a úsilí o jejich obnovení iniciovalo zakládání poutních míst, kde byl zdůrazňován zejména vztah k místním světcům.

Prostřednictvím staveb spojených s poutní strategií, budovaných často na pohledově exponovaných či vyvýšených místech, chtěli jejich objednavatelé demonstrovat svou náboženskou příslušnost a oddanost katolické církvi. V duchu potridentských architektonických zásad byly akcentovány urbanistické aspekty stavby, mezi něž patřilo promyšlené účelové zakomponování do městského či krajinného prostředí. Architektura v tomto období totiž ve zvýšené míře nesla symbolické významy, vyplývající mimo jiné z tridentských doporučení.

Pojmem centrální stavby jsou míněny objekty, jejichž půdorys je organizován symetricky okolo jednoho středu na základě geometrických útvarů, jako jsou kruh, čtverec, oktagon nebo řecký kříž.¹⁰⁷³ Stavby tohoto typu

¹⁰⁷² Kroupa, „Moderní fiori“ (pozn. 16), s. 61. – Miller, *Propaganda, symbolika* (pozn. 57), s. 13.

¹⁰⁷³ Centrálními se zabývali například: Wagner-Rieger, *Die Baukunst* (pozn. 22), s. 208. – Krčálková, *Centrální stavby* (pozn. 4). – Fidler, *Architektúra seicenta* (pozn. 12), s. 400.

označujeme jako centrály statické. Kromě nich se může rovněž jednat o objekty, jejichž půdorys je utvářen okolo dvou bodů, a to na základě tvaru elipsy, oválu nebo protáhlého oktogonu. Takové stavby označujeme jako centrály protáhlé. Ze sledovaného období se dochovalo jen velmi málo samostatně stojících centrálních staveb. Převážně se jednalo o drobné privátní svatyně. Zvláštní skupinu pak tvoří boční kaple kostelů či svatyně zakomponované do hmoty větších architektonických celků, jako například zámecké kaple, kterým však není kvůli obsáhlosti této problematiky v následujícím textu věnována pozornost.

Zatímco v předchozích obdobích můžeme zejména v italském umění zaznamenat rozvoj centrálně koncipovaných sakrálních staveb v linii od půdorysů statických po progresivnější protáhlé, na Moravě a v českém Slezsku se ve sledované době setkáváme téměř souběžně s různými typologickými variantami.

Nejstarším příkladem samostatně stojící stavby centrálního typu na sledovaném území je již zmiňovaný protestantský pohřební kostelík či **kaple sv. Máří Magdalény ve Štítině** (okres Opava), z roku 1579 [258–259]. Kostelík, postavený na půdorysu **protáhlého oktogonu**,¹⁰⁷⁴ vybudoval tehdejší majitel panství Mikuláš Tvorkovský z Kravař,¹⁰⁷⁵ který si přizval řemeslníky ze slezského Břehu.¹⁰⁷⁶

Další centrála na půdorysu **protáhlého oktogonu**, monumentální **chrám sv. Archanděla Michaela v Branné** na Šumpersku [77–81], byla již zmiňována. Nechal ji v letech 1612–1614 vybudovat evangelík Hynek mladší Bruntálský z Vrbna (1589–1614) se svou manželkou Bohunkou ze Žerotína († 1636).

Zajímavým příkladem pravidelné **oktogonální** stavby je pohřební **kaple sv. Kříže v Holešově** [260–261] vystavěná v letech 1652–1669 holešovským měšťanem a purkmistrem Janem Ležatkou zřejmě podle projektu císařského

¹⁰⁷⁴ Na Moravě však najedeme ještě starší příklad oktogonální drobné kapličky zasvěcené Panně Marii Bolestné, která byla budována po roce 1564 a jejíž fasády jsou pokryty sgrafitovou výzdobou.

¹⁰⁷⁵ Majitel štítinské tvrze Mikuláš Hynek Tvorkovský založil v roce 1576 také kostel sv. Jana Křtitele v Mokřých Lazcích v opavském okrese.

¹⁰⁷⁶ Historicky Horní Slezsko. Působení břežských umělců vedených Kašparem Cuneem je pak známé také z Prostějova, kam si je Vratislav z Pernštejna v letech 1568–1572 povolal k přestavbě zdejšího zámku.

inženýra a architekta Filiberta Lucheseho.¹⁰⁷⁷ Jeho autorství není pramenně doloženo. Úvahy o této možnosti vycházejí ze skutečnosti, že Luchese prokazatelně v Holešově pracoval a také několik let před tím, v letech 1650–1651, navrhoval obdobně koncipovanou, avšak monumentálnější a zdobnější kapli sv. Brigity ve Vídni.¹⁰⁷⁸

Nároží holešovské kaple zdůrazňují pilastry završené kladím s římsovými hlavicemi, které navazují na kladí obíhající stavbu. Dvě stěny prolamují čtyři okna s půlkruhovými záklenky a kamennými šambránami. Vstup do kaple tvoří obdélný portál s kamenným ostěním. Interiér je zaklenut zalamovanou kupolí, která nasedá na průběžnou římsu podpíranou pilastry s římsovými hlavicemi. V interiéru, jehož stěny pokrývají pozdně barokní grisaillové malby, se nacházejí čtyři náhrobky včetně zakladatele a jeho manželky.¹⁰⁷⁹

Výjimečným příkladem samostatně stojící centrály na **čtvercovém půdorysu** je **hrobka s kaplí** protestantsky orientovaného rytířského rodu **Bukůvků z Bukůvky v Postřelmově** v okrese Šumperk, vybudovaná v roce 1592 [262].¹⁰⁸⁰ Kaple se nachází v sousedství farního kostela sv. Matouše. Stěny této stavby výrazně sepulkrálního charakteru jsou hladké a bez oken a vrcholí obíhajícím jednoduchým kladím. Interiér komunikuje bezprostředně s exteriérem širokou arkádovou archivoltou, která vytváří vlastní monumentální vstup. Tento „*kvazi portál*“ s konzolovým klenákem, završený subtilní římsou, bohatě zdobený heraldickou a figurální ornamentální výzdobou, je ve spodní části je doplněn o kamenicky pojednanou parapetní poprseň.¹⁰⁸¹ Interiér od exteriéru odděluje pouze renesančně utvářená zdobná kovaná mříž. Přízemí hrobky, které sloužilo jako kaple, je zaklenuto klášterní klenbou

¹⁰⁷⁷ Evidenční list nemovité kulturní památky, Holešov, kaple sv. Kříže, poř. č. 5936, Národní památkový ústav, <https://www.pamatkovykatalog.cz/kaple-sv-krize-12910125>, vyhledáno 5. 11. 2019.

¹⁰⁷⁸ Richter, Filiberto Luchese (pozn. 3), s. 27–44. – Fidler, Filiberto Luchese (pozn. 11), s. 177–198. – Walter F. Kalina, Die Brigittakapelle in Wien XX (1650/51). "in capella a nobis nuper in sylva Thaber inter pontes Danuby extracta...", in: Bundesdenkmalamt (Hg.), *Österreichische Zeitschrift für Kunst und Denkmalpflege*, LIX, Heft 3/4, Horn – Wien 2005.

¹⁰⁷⁹ Pavel Kvasnička, *Holešovský okres*, Brno 1929, s. 102. – Samek, *Umělecké památky 1* (pozn. 245), s. 509. – Fidler, Filiberto Luchese (pozn. 11), s. 176–188.

¹⁰⁸⁰ Krčálová, *Centrální stavby* (pozn. 4), s. 33. – Zdeněk Doubravský, *Bukůvkové z Bukůvky a jejich rodinná hrobka v Postřelmově*, Postřelmov 2006. – Jakubec, *Poznámky k architektonickému* (pozn. 6), s. 615–633.

¹⁰⁸¹ Historicko-umělecký průzkum portálu a vysvětlení jeho figurální symboliky podala nejpodrobněji Milada Lejsková-Matyášová: Milada Lejsková-Matyášová, *Portrétní a náhrobní plastiky zemanského rodu Bukůvků na Šumpersku*, in: *Severní Morava*, sv. 13, Šumperk 1966, s. 58–64.

s jednoduchými štukami, v podzemí se nachází rodinná hrobka s dřevěnými rakvemi členů rodu.

Ani kruhový půdorys se při stavbě samostatně stojících centrál příliš neuplatnil. Ojediněným příkladem **kruhového** půdorysu je **kaple sv. Rocha a Šebestiána ve Fulneku** [263–265]. Katolicky orientovaný majitel panství Václav Bruntálský z Vrbna († kolem 1649) chtěl demonstrovat své politické úspěchy a náboženskou příslušnost, a proto si v roce 1632 na svém konfiskacemi získaném panství nechal na vyvýšeném a pohledově exponovaném místě vystavět votivní kapli. Tento úspěšný protireformační šlechtic, odchovanec olomoucké jezuitské koleje, získal za svou věrnost Habsburkům a služby v císařské armádě mnohé významné posty a byl v roce 1624 povýšen do stavu říšského hraběte. Zemřel na jedné ze svých cest v roce 1649 v Benátkách, a proto byl nakonec pochován v kostele sv. Antonína v Padově.

Neorientovaná hřbitovní kaple se rozkládá na kruhovém půdorysu a jejímu průčelí dominuje obdélná předsíň završená trojúhelným štítem odkazujícím k palladianismu. Zalamovaný, plasticky pročleněný štít nasedá na čtveřici sdružených pilastrů, které se propisují do obíhajícího kladí. S podobným motivem zdvojených pilastrů završených štítem se můžeme setkat také u kaple sv. Šebestiána nad Mikulovem. Nad půlkruhově zaklenutým vstupem do fulnecké kaple je umístěna kamenná deska s votivním nápisem: "SS ROCHO ET SEBASTIANO / WENCESLAWS. S. R. I. COMES DE WIRBNA EX WOTOP." Bosovaná archivolta je nesena pilíři s římsovými hlavicemi. Při západní straně předsíně je situován obdélný přístavek, v němž se nachází schodiště na kruchtu. Hladké vnější zdivo kaple je završeno kladím a prolomeno čtyřmi segmentově zaklenutými okny, na západní straně je situován boční obdobně utvářený vstup.

Interiér kaple člení pilastry s římsovými hlavicemi, které navazují na obíhající korunní římsu, která nese klenbu prosté kopule. Předsíň klene valená klenba s výsečemi, doplněná přetínavými hřebínky.

Kaple je pozoruhodná rovněž svým urbanistickým zakomponováním do hřbitovního prostoru čtyřlísté dispozice. V místech protnutí segmentů tu byly situovány drobné válcové stavby. V původním stavu se z nich dochovala pouze

kaple Panny Marie, kterou nechal podle nápisové desky postavit fulnecký hejtman Georg Knur v roce 1660.¹⁰⁸²

Nejčastěji voleným typem centrály se ve sledovaném období stal půdorys **rovnoramenného kříže**. Nejstarším příkladem takové stavby je poutní **kaple sv. Šebestiána, sv. Rocha a Karla Boromejského v Mikulově** [266–268], rezidenčním městě olomouckého biskupa Františka kardinála z Dietrichsteina. Ten nad Mikulovem, na hoře zvané Tanzberg, založil v roce 1623 na památku záchrany města před morem novou kapli. Stala se součástí velkorysé urbanistické koncepce místa nově nazývaného Svatá hora, kde postupně vznikal soubor doplňkových poutních staveb. Kromě výstavby křížové cesty byla do Mikulova z Itálie přivezena socha Černé loretánské madony, která byla umístěna do nově budované loretánské *Svaté chýše*.

Kardinálovým cílem bylo vytvořit z Mikulova významné duchovní a politické centrum. Všechny jeho kroky svědčí o velmi aktuální a moderní protireformační strategii. Poutní místo v Mikulově se stalo v době třicetileté války významným centrem rekatolizace a katolické reprezentace, jak dokládá návštěva habsburského císaře v době války.¹⁰⁸³

Kaple je orientovanou centrální stavbou na půdoryse rovnoramenného kříže. Ústřední prostor je zaklenut osmibokou kupolí, ramena kříže valenými klenbami. Průčelí jednotlivých ramen završují v duchu palladiovské inspirace trojúhelníkové štíty prolomené termálními okny, fasády jsou členěny sdruženými pilastry. Podobné členění štítů nalzááme také ve výzdobě průčelí kaple sv. Rocha a Šebestiána ve Fulneku.

Kaple několikrát vyhořela, vysvěcena byla v roce 1672. Není proto zcela jasné, do jaké míry současná stavba respektuje původní podobu před požárem.¹⁰⁸⁴ Podle ikonografického materiálu, jímž je dochovaný votivní obraz mikulovské kapituly zobrazující vedutu města z doby kolem roku 1625, se však

¹⁰⁸² Samek, *Umělecké památky 1* (pozn. 245), s. 458.

¹⁰⁸³ Parma, Kardinál František (pozn. 20), s. 25–31. – Kroupa, „Moderni fiori“ (pozn. 16), s. 63.

¹⁰⁸⁴ Skaleckí (pozn. 10), s. 201. – Jiří Kostka, Mikulov. Městská památková rezervace, státní zámek a památky v okolí, Praha 1962, s. 18. – Jiří Kroupa uvádí, že po zhořelém požáru v roce 1663, kdy vyhořela původní kaple sv. Šebestiána, zde byla v roce 1672 vystavěna a v roce 1679 vysvěcena větší, která se zachovala dodnes. Kroupa, Počátek nového (pozn. 16), s. 40. – Ondřej Dykast požár závažnost požáru zpochybňuje a domnívá se, že její současná podoba pochází z doby výstavby. Viz Ondřej Dykast, *Architektura Svatého kopečku v Mikulově* (bakalářská diplomová práce), Seminář dějin umění FFMU, Brno 2016.

zdá, že stavba nesla výše uvedené rysy centralizujícího půdorysu završeného kupolí.

Autor stavby není znám. Někdy v této souvislosti bývá zmiňován v Mikulově pro kardinála pracující architekt Giovanni Giacomo Tencalla.¹⁰⁸⁵ Klasické podoby kaple si povšiml Jiří Kroupa, který jako první kapli označil za „palladiánskou“ a „scamozziiovskou“.¹⁰⁸⁶

V duchu potridentských strategií přišel s obdobnou myšlenkou vybudovat na dominantním místě v krajině poutní **kapli** olomoucký měšťan Jan Andryšek. V letech 1629–1632 nechal na pozemku hradištského premonstrátského kláštera na **Sv. Kopečku u Olomouce** [269–270] vybudovat poutní mariánskou, dodnes nedochovanou kapli, na jejímž místě byla později vybudována dnešní bazilika Navštívení Panny Marie.

Představu o původní podobě kaple si můžeme udělat na základě ikonografických pramenů. Tyto zdroje naznačují, že se jednalo o stavbu vybudovanou na půdorysu řeckého kříže s půlkruhově zakončeným presbytářem. Fasáda byla členěna lizénami nebo pilastry, nesoucími plasticky pojednaný štít. Podoba kaple je patrná na mědirytině provedené podle návrhu Antonína Lublinského. Schématický půdorys se pak náhodně dochoval na titulním listu příjmů kaple z roku 1652.¹⁰⁸⁷

Je zajímavé, že stavbu podobného půdorysu, s půlkruhově zakončeným presbytářem, v letech 1623–1627 projektoval pro Albrechta z Valdštejna v jeho rezidenčním městě Jičíně zřejmě architekt Giovanni Pieroni.¹⁰⁸⁸

Křížová centrální dispozice byla použita také u pohřební **kaple Povýšení sv. Kříže** (dnes sv. Jana Nepomuckého), vybudované v letech 1644–1645 na dobře viditelném vyvýšeném místě na Strážné hoře u **Třebíče** [271–274]. Kaple

¹⁰⁸⁵ Švácha, *Hlava pátá* (pozn. 14), s. 401. – Skalecki (pozn. 10), s. 201. – Kudělka, *Architektura 17. století* (pozn. 3), s. 279.

¹⁰⁸⁶ Kroupa, „*Moderni fiori*“ (pozn. 16), s. 63. – Kroupa, *Umělecká úloha* (pozn. 16), s. 39.

¹⁰⁸⁷ Leoš Mlčák, *Manýristická poutní kaple na Svatém Kopečku u Olomouce, Výroční zpráva Okresního archivu v Olomouci za rok 2000*, Olomouc 2001, s. 88–109, cit. s. 109.

¹⁰⁸⁸ Fidler, *Architektúra seicenta* (pozn. 12), s. 400. – Fidler, *Císařský architekt* (pozn. 11), s. 20–21. Postavený byl v letech 1628–1634.

je dílem neškoleného místního stavitele Jana Fulíka, jenž byl v kryptě ve tvaru kříže v roce 1672 pochován.¹⁰⁸⁹

Nároží převýšené orientované kaple člení pilastry zakončené profilovaným kladím s římsovými hlavicemi, které se napojují na obíhající korunní římsu. Boční stěny prolamují kruhová okénka, zadní východní stěnu okno termální. Pod okny, rámovanými štukovými šambránami, je umístěna nečleněná římsa. Kaple je zastřešena stanovou střechou vrcholící sanktusníkem.

Západní stěnu prolamuje kamenný vstupní portál tvořený archivoltou, na niž nasedá římsa podpíraná dvěma konzolami. Klenák archivolty překrývá erb doplněný lebkou se zkříženými hnáty, kolem něhož je umístěno ryté vročení 1644. Nad klenákem se nachází medailon s motivem ukřižovaného Krista.

Interiér kaple je zaklenut třemi poli valené klenby s výsečemi vytaženými do hřebínků, klenba nasedá na pilastry s římsovými hlavicemi.

¹⁰⁸⁹ Jiří Joura, *Procházky starou Třebíčí – podruhé*, Třebíč 2006, s. 159–164. – Evidenční list nemovité kulturní památky, Třebíč, kaple sv. Jana Nepomuckého, poř. č. 3121, Národní památkový ústav, <https://www.pamatkovykatalog.cz/kaple-sv-jana-nepomuckeho-14480684>, vyhledáno 5. 11. 2019.

5. Závěr

Dizertační práce se soustředila na průzkum samostatně koncipovaných sakrálních objektů – kostelů a kaplí – v rozmezí let 1580–1660 na Moravě a v českém Slezsku. Na základě terénního a heuristického výzkumu pak byla provedena základní typologická a stylová klasifikace sakrálních longitudinálních a centrálních staveb. Cílem bylo zhodnotit základní slohové tendence a charakteristiky sakrální architektury přelomového období končící epochy renesance a manýrismu a postupně se etablujícího barokního slohu.

Z provedeného výzkumu vyplynulo, že se na Moravě a v českém Slezsku po celé období let 1580–1660 vyskytují sakrální stavby koncipované jako jednolodní a trojlodní longitudinály a objekty centrálního půdorysu. Nejčastěji využívaným typologickým uspořádáním byla podélná jednolodní dispozice, samostatných centrál se objevuje poměrně málo.

Mezi jednolodními sakrálními stavbami bylo identifikováno několik protestantských kostelů půdorysu s odsazeným, většinou klenutým presbytářem a rovně zastropenou lodí. Zde byla zaznamenána ucelená skupina staveb nacházející se v regionech Bruntálska a Šumperska, spojená objednavatelsky s osobnostmi Jana st. Kobylky z Kobylího a jeho ženy Anny Ederovny ze Štiavnice. Jedná se o čtyři kostely, a to sv. Jiří v Lomnici u Rýmařova, sv. Kunhuty v Pasece, Nejsvětější Trojice ve Velké Štáhli a Tří Králů ve Frýdlantě nad Moravicí (dnes Břidličná). Další příklady této skupiny, nesouvisející objednavatelsky s rodem Kobylků, jsou již více regionálně roztroušené. Patří k nim kostely sv. Maří Magdaleny v Horním Městě u Rýmařova, sv. Wolfganga ve Vikanticích, sv. Máří Magdaleny v Podlesí (dříve Krumperky), sv. Trojice ve Vysoké Studnici nebo kostel Nejsvětější Trojici v Bystřici nad Pernštejnem. U tří posledně jmenovaných staveb došlo v pozdější době k zaklenutí lodí. Všechny stavby této skupiny využívají v různé míře goticko-renesanční architektonické tvarosloví.

Dalším typem jednolodních staveb byly kompletně zaklenuté chrámy tvořené lodí s odsazeným presbytářem, doplněné vnějším opěrným systémem a provedené rovněž v kombinaci goticko-renesančního stylu. Tyto stavby, jichž nenacházíme mnoho, souvisejí s významnými stavebníky pocházejícími z obou

konfesijních táborů. Jedná se o kostely sv. Stanislava v Mohelnici, Narození svatého Jana Křtitele ve Staré Vsi nad Ondřejnicí a bratrský sbor v Lipníku nad Bečvou.

Z provedeného průzkumu vyplynulo, že jednoznačně nejoblíbenějším předbělohorským typem jednolodí, výjimečně použitým i v době pobělohorské, byly chrámy, které spojuje snaha o optické sjednocení exteriéru i interiéru a u nichž není trojboce ukončený presbytář (výjimečně tvaru půlkruhu) od lodi odsazen.

Stavby skupiny klenutých chrámů s neodlišeným presbytářem byly až na výjimky opatřeny vnějším opěrným systémem, v němž se uplatňoval proměnlivý tvar opěráků, většinou výrazné masivní podoby, na nárožích až na výjimky postavených nakoso. Tento typ nebyl volen jen u protestantsky orientovaných stavebníků, ale zaznamenáváme jej také u katolíků, a to i v pobělohorském období. Celkově se jedná o velkou skupinu patnácti staveb, tvořenou kostely Nanebevzetí Panny Marie Branticích, sv. Jana Křtitele ve Velkých Losinách, sv. Jana Křtitele v Hlučíně, Všech svatých v Bratrušově, sv. Vavřince v Sobotíně, Povýšení sv. Kříže v Hustopečích nad Bečvou, sv. Jošta ve Frýdku, Zmrtvýchvstání Páně (dnes sv. Archanděla Michaela) v Branné, sv. Šimona a Judy ve Strážku, Nejsvětější Trojice v Suchdole nad Odrou, sv. Martina v Měrotíně, sv. Martina v Buchlovicích, jakož i kaplemi sv. Anny ve Vyškově, sv. Anny v Olomouci a kostelíkem sv. Františka Serafinského v biskupském Příboru. Častým rysem těchto staveb byla až na výjimky hrotitě završená okna, v některých případech doplněná druhou etáží okenních okrouhlých otvorů, tzv. okulů, jako například na kostelních stavbách v Lipníku nad Bečvou, Hlučíně, Velkých Losinách, Branné a patrně i v Hustopečích nad Bečvou. Kromě goticko-renesančního tvarosloví se u svatyní katolických stavebníků setkáváme s kombinacemi renesančního slohu s prvky moderního slohu barokního. Některé z výše uvedených staveb zaznamenáváme v okruhu významných šlechtických, navzájem četnými příbuzenskými svazky propojených objednavatelů z rodu Žerotínů a Bruntálských z Vrbna.

S typem chrámů bez odlišeného presbytáře souvisí přechodná skupina kostelů, jejichž trojboce uzavřený presbytář není v exteriéru odsazený od lodi, avšak v interiéru se oddělení presbytáře přece jen manifestuje proporčním

odsazením a vítězným obloukem. Mezi takové stavby patří nejen později zásadně přestavěný kostel Nanebevzetí Panny Marie v Andělské Hoře, ale i chrámy ev. Matouše (později sv. Karla Boromejského a bl. Juliány Collalto) v Brtnici a Nejsvětější Trojice v Běhařovicích. V tomto kontextu je zmíněn i zcela unikátní opačný příklad manýristické poutní kaple sv. Rocha na Úsovsku, u níž se na první pohled zdá, že stavba má tradiční půdorysné řešení s odsazeným presbytářem, ale ve skutečnosti je domnělý presbytář tvořen samostatnou oddělnou sakristií. U těchto staveb nacházíme prvky gotizujícího tvarosloví nebo historismu.

Dalším velmi oblíbeným typem jednolodních staveb byly chrámy v interiéru doplněné přízdními pilastry, situovanými v místech soustředěných tlaků kleneb. Pilastry v místech největšího zatížení obvodové zdivo zpevňují, ale zřejmě nemají zásadní statickou funkci, kterou v těchto případech přebírají další stavební prvky. Těmi jsou ještě zpočátku na exteriér se propisující vnější opěráky, jejichž hmota postupně ustupuje. Opěrný systém je pak nahrazován statickým opatřením v podobě táhel umístěných v podstřeší, která klenbu v místě pasů příčně stahují. Interiérové přízdní pilastry, většinou obdélného půdorysu a různé mocnosti a šířky, jsou velmi často utvářeny jako svazkové, což umožnilo zjemnit jejich skutečnou hmotu. Z počátku jednoduché přízdní pilastry se postupně v interiéru různě vrství, zalamují a spějí k dynamickému plastickému pojednání, přispívajícimu k prostorové rytmizaci a gradaci. Nereprezentují tedy pouze tektonický prvek, ale stávají prvkem zdobným. Obliba těchto až „kubizujících“ forem se v průběhu sledovaného období zvyšovala.

Masívnější rozšíření chrámů s vnitřními přízdními pilastry zaznamenáváme až na počátku 17. století, ale s jejich předchůdci se můžeme setkat již na konci 16. století. V předbělohorském období tento typ využívali příslušníci obou konfesijních táborů, jak dokládají kostely ev. Matouše (později sv. Karla Boromejského a bl. Juliány Collalto) v Brtnici, Nejsvětější Trojice v Běhařovicích, Všech svatých v Metylovicích, sv. Martina ve Skalici u Frýdku, sv. Jošta ve Frýdku, sv. Jana Křtitele ve Vlasaticích, presbytář svatováclavského dómu v Olomouci, kaple sv. Anny v Olomouci a kostelík sv. Františka Serafinského v Příboru. Vrcholným příkladem užití přízdních pilastrů

u jednolodních staveb je trojice poměrně blízkých a zřejmě autorsky propojených kostelů sv. Josefa v Brně, sv. Vavřince v Bojkovicích, sv. Vavřince v Kloboukách u Brna a také bývalý konventní kostel Panny Marie na Hradisku u Olomouce, s výše uvedenou skupinou však autorsky nesouvisející. Tyto stavby, vybudované po skončení třicetileté války, v padesátých letech 17. století, spojuje rovněž obdobný půdorys s odsazeným rovně ukončeným presbytářem, avšak liší se počtem a postavením věží. Jejich objednateli byly, kromě mecenášů z řad světské a duchovní aristokracie, zejména staré církevní řády (františkánky a premonstráti).

Méně častým typem jsou jednolodní chrámy s pilíři vtaženými do interiéru, na něž nasedá klenba, kterou podpírají. Kromě vložených pilířů mohla být statika pojištěna také v podstřeší ukrytými táhly. Mezi vtaženými pilíři bývají umístěny boční kaple, stejně vysoké jako prostor lodi. V moravském prostředí nacházíme příklady těchto staveb zejména od 2. desetiletí 17. století, avšak s podobnými tendencemi jsme se setkali ojedinelé již dříve. Typ chrámu se vtaženými pilíři mohl být obohacen o empory, ale s touto variantou se ve sledovaném období na Moravě nesetkáváme. Jednolodní chrámy s vtaženými pilíři využívali dle provedeného průzkumu i v předbělohorském období výhradně katolicky orientovaní stavebníci. Nesetkáváme se u nich s gotizujícími reminiscencemi, pouze u několika raných příkladů se uplatňuje různě modifikovaný vnější opěrný systém. Jedná se o kostely Nanebevzetí Panny Marie v Mařaticích, Božího Těla v Jablunkově, Narození Panny Marie ve Štípě, Narození Panny Marie ve Vranově u Brna, sv. Jana Křtitele v Náměšti nad Oslavou a sv. Cecílie v Dobrém Poli.

Dalším půdorysným typem je jednolodí bazilikálního řezu s bočními kaplemi, vysunutými z půdorysu a vestavěnými mezi opěrné pilíře, a s přímým osvětlením lodi nad těmito kaplemi nebo okny v kaplích. Kromě vložených pilířů mohla být statika pojištěna také v podstřeší ukrytými táhly. S chrámy bazilikálního řezu se setkáváme výhradně až v době pobělohorské, a to již v moderních barokních formách. Tento typ využívali nejen aristokratičtí objednatelé, ale rovněž stavebníci z řad nově příchozích i starých řádů (jezuité, františkáni a dominikáni). Jedná se o kostely sv. Anny v Mikulově,

Nanebevzetí Panny Marie ve Valticích, Nanebevzetí Panny Marie Bučovicích, sv. Michala ve Znojmě, sv. Maří Magdaleny v Brně a sv. Michala v Brně.

Propojením kaplí v podélném směru vznikají stavby na pomezí mezi jednolodími s bočními kaplemi a trojlodními bazilikami. Takovou stavbou, zařazenou v předloženém textu mezi bazilikální trojlodí, je kostel Nanebevzetí Panny Marie v Holešově. Někdy byly chrámy bazilikálního řezu obohaceny připojením empor nad bočními kaplemi. Takto koncipovaná dispozice, typická především pro Čechy, se ve sledovaném období na Moravě objevila pouze v jednom případě, a to u kostela sv. Michala v Brně. U chrámů bazilikálního řezu se poprvé setkáváme se skutečným transeptem vytvářejícím s lodí jeden spojitý prostor, jehož prosazování v potridentské době zřejmě souviselo s oživenou připomínkou smrti Krista na kříži. V prvním případě, u chrámu Nanebevzetí Panny Marie ve Valticích, je prostor nad křížením doplněn plochou kupolí, vybudovanou po pádu původně zamýšlené pravé kupole na tamburu. Druhým příkladem, avšak bez kupole nad křížením, je již zmiňovaný kostel sv. Michala v Brně. Dosud jsme se u několika předešlých staveb mohli setkat pouze s tzv. pseudotranspetem, u něhož se ve skutečnosti jednalo o protějškové boční kaple nenapojené plně na hlavní prostor lodi. Mezi takové stavby patří kostely ev. Matouše (později sv. Karla Boromejského a bl. Juliány Collalto), sv. Jana Křtitele v Náměšti nad Oslavou nebo Zvěstování Panny Marie v Olomouci.

O něco méně časté bylo užití dispozice trojlodní, která se uplatňovala v různých variantách, a to jako bazilikální, pseudobazilikální či halové trojlodí. Nejhojněji je zastoupeno halové trojlodí, a to v průběhu celého sledovaného období u představitelů katolické konfese, v době předbělohorské i u protestantů. Z počátku se na dochovaných stavbách halového trojlodí mísí tvarosloví goticko-renesanční s občasnými raně barokními prvky, v pobělohorském období se gotizující reminiscence až na výjimky (například významný dietrichsteinský kostel sv. Václava v Mikulově) vytrácejí a trojlodní síňové prostory z tohoto období nesou již prvky nového, barokního slohu. Tento proces dokládají kostely sv. Kateřiny v Klimkovicích, Nalezení sv. Kříže na Křížovém vrchu u Moravské Třebové, sv. Trojice (dnes Nanebevzetí Panny Marie) v Moravském Berouně, Archanděla Michaela v Rýmařově, sv. Václava v Mikulově, Panny Marie Matky Boží v Telči, Nanebevzetí Panny Marie v Uničově

a rovněž prostor krypty v dietrichsteinském chóru olomoucké katedrály i liechtensteinské hrobky pod chrámem Narození Panny Marie ve Vranově u Brna.

V typologickém spektru sledované oblasti se méně uplatnily pseudobaziliky, které si v předbělohorském období sice volili příslušníci obou náboženských skupin, ale nacházíme je pouze v oblasti severní Moravy a českého Slezska. U zástupců tohoto typu se setkáváme s kombinacemi goticko-renesančního, ale také renesančního tvarosloví bez gotizujících reminiscencí s pronikajícími raně barokními prvky. Jedná se o kostely sv. Petra a Pavla v Hradci nad Moravicí, Nanebevzetí Panny Marie v Bruntále a sv. Anny ve Starém Městě pod Sněžníkem.

Nejméně bylo využíváno trojlodí bazilikální, které si v průběhu sledovaného období zvolili pouze zástupci katolického tábora. Nejstarším příkladem z těchto staveb, které byly pojednány v moderních formách přicházejícího barokního stylu, je jezuitský chrám Nanebevzetí Panny Marie v Brně, dalším kostel Nanebevzetí Panny Marie v Holešově, který souvisí s mecenátem nové pobělohorské šlechty.

Ze sledovaných půdorysných typů se nejméně uplatnily centrálně koncipované dispozice, z nichž se ve sledovaném období vyskytují nečetné stavby půdorysu protáhlého a pravidelného oktogonu, čtverce, kruhu a rovnoramenného kříže.

Půdorys protáhlého oktogonu byl využit pouze v předbělohorském období objednavateli z řad protestantské aristokracie, a to na stavbách kostelíka či kaple sv. Máří Magdalény ve Štítině a chrámu sv. Archanděla Michaela v Branné, které ve své architektonické výbavě nesou kombinaci goticko-renesančního tvarosloví.

K protestantskému rodu Bukůvků z Bukůvky se v Postřelmově na severu Moravy váže pozoruhodná stavba centrální rodové pohřební kaple, postavené na půdorysu čtverce, která je bohatě sochařsky dekorována v duchu slezské renesance bez gotizujících prvků.

Půdorys kruhu a stejně tak pravidelného oktogonu u samostatných sakrálních objektů je rovněž zastoupen vzácně, a to ojedinělými stavbami, pořízenými katolickými stavebníky a provedenými již v duchu nového

barokního stylu s klasicizujícími prvky. Jedná se o kruhovou kapli sv. Rocha a Šebestiána ve Fulneku a oktogonální kapli sv. Kříže v Holešově.

Častěji voleným typem centrály byl v pobělohorském období půdorys rovnoramenného kříže. V dochovaných případech, a to stavebních podnicích výhradně u katolických mecenášů, jsou již zcela zřejmé rysy pronikajícího raně barokního, mnohdy klasicizujícího stylu. Kromě dnes neexistující kaple na Sv. Kopečku u Olomouce se jedná o kapli sv. Šebestiána, sv. Rocha a Karla Boromejského v Mikulově a pohřební kapli Povýšení sv. Kříže (dnes sv. Jana Nepomuckého) na Strážné hoře u Třebíče. U většiny těchto staveb, ať už poutní či pohřební funkce, je v duchu potridentských architektonických zásad zřejmá snaha o akcentování urbanistických a krajinných aspektů jejich umístěním na pohledově exponovaných či vyvýšených místech.

Souhrnně je možno konstatovat, že kromě typu jednolodního kostela bazilikálního řezu a trojlodní baziliky, které nacházíme pouze u katolíků, byly všechny ostatní typy longitudinál potvrzeny u obou náboženských skupin. Centrálně koncipované samostatně stojící stavby protáhlého oktogonu a čtverce nacházíme ve sledované době pouze mezi protestanty, naopak objednateli svatyní půdorysu kruhového, oktogonálního a rovnoramenného kříže byli pouze katolíci.

Z provedeného průzkumu také vyplynulo, že v předbělohorském období nebyl postaven žádný nový kostel starých církevních řádů, ty vznikaly až v době pobělohorské. U těchto nově vzniklých staveb konventních kostelů nelze vysledovat typologické řádové preference, což bylo zřejmě ovlivněno prioritou konkrétních funkčních a kapacitních potřeb a také tvůrčími vklady projektujících architektů či stavitelů. Stylově se však ve všech případech jedná o stavby nových barokních forem.

U nově příchozího jezuitského řádu je patrná snaha o citlivý přístup a respekt k původním církevním stavbám. K zachování a využití starších chrámů jezuitů vedly nejen důvody ekonomické, ale rovněž historizující aspekty, kterými tento řád poukazoval na návaznost protireformace na křesťanskou minulost země. Z jezuitských novostaveb uvedme tři chrámy, dva trojlodní (bazilika Nanebevzetí Panny Marie v Brně a halové trojlodí s emporami Panny Marie Matky Boží v Telči) a jednolodní stavbu bazilikálního řezu (kostel sv.

Michala ve Znojmě). Ve dvou případech se ze starších kostelů sv. Michala ve Znojmě a Panny Marie Matky Boží v Telči zachoval alespoň původní presbytář.

Kapucínská architektura se řídila jasnými řádovými pravidly, dodržovala více méně jednotný styl a z rámce ostatní sakrální produkce vyniká zcela osobitými rysy. Z tohoto důvodu není v předložené práci vřazena do typologických skupin, ale byla zpracována v samostatné kapitole. Nejstarší kapucínské kostely z předbělohorského období byly bohužel zničeny, dochovaly se pouze dvě stavby pozdější, a to chrámy Panny Marie ve Vyškově a sv. Jana Křtitele ve Znojmě, které jsou téměř identické.

Po třicetileté válce vznikly dvě kapucínské stavby, a to kostely Nalezení sv. Kříže v Brně a Zvěstování Panny Marie v Olomouci. V případě brněnského kostela se nedochovala klenba, a tak můžeme jen stěží uvažovat o jeho původní podobě. Olomoucký chrám se od ostatních moravských kapucínských staveb sledovaného období odlišuje, a to výskytem protějškových bočních kaplí, vytvářejících tzv. pseudotransept, a také provedením valené klenby členěné trojúhelnými výsečemi a nasedající na přízdní mělké pilastry. Na rozdíl od starších dochovaných kostelů ve Vyškově a ve Znojmě byly kapucínské chrámy v Brně i Olomouci umístěny na vysokém soklu a doplněny vstupní terasou přístupnou schodištěm.

Z novostaveb nově příchozích řádů je třeba zmínit chrám Narození Panny Marie ve Vranově u Brna, svěřený řádu paulánů – nejmenších bratří sv. Františka z Pauly. V období výstavby tohoto poutního areálu s pohřebištěm knížecího rodu Liechtensteinů však bývají nejprve připomínáni jezuité, jejichž přítomnost a dohled na stavbu naznačuje, že se zde snad původně počítalo s jejich stálou rezidencí. Do kláštera ale nakonec kníže Maxmilián z Liechtensteina uvedl paulány, kteří se o poutní místo a hrobku měli starat. Nejednalo se tedy primárně o chrám určený tomuto řádu, ten jim byl svěřen až druhotně, a proto nemůžeme z jeho podoby nic usuzovat o paulánských řádových architektonických preferencích a typologických charakteristikách.

Presbytáře vznikajících chrámů byly často v duchu dozrívající gotické tradice ukončovány polygonálně, přičemž se někdy jednalo o návaznost na starší zdivo, ale polygonální forma byla volena také nově, jako například u hlavního chrámu diecéze, olomoucké katedrály sv. Václava. Od počátku 17.

století se začíná objevovat rovně ukončený presbytář, který se posléze stal charakteristickým pro přicházející barokní tendence a kolem poloviny 17. století už ve stavební praxi převažoval.

Presbytáře chrámů vznikajících ve sledovaném období byly nejen různě půdorysně formované, ale lišil se také způsob, jakým byly napojeny na loď. Pokud byly půdorysně a výškově odsazené, jednalo se o navázání na starší tradice. Častěji se však ve sledované sakrální produkci setkáváme s presbytáři, jejichž korunní římsa výškově navazuje na římsu lodi. Válcovité ukončení presbytáře nalezneme u jezuitské baziliky Nanebevzetí Panny Marie v Brně, kostela Nejsvětější Trojice v Suchdole nad Odrou nebo kaple sv. Rocha v Úsově.

Mnoho chrámů vzniklých v tomto období mělo často kvůli návaznosti na starší stavbu na západním konci podélné osy umístěnou věž. Chrámy se západními věžemi tak do jisté míry přicházely o možnost své reprezentace prostřednictvím fasády. Z přelomu 16. a 17. století se nedochovalo mnoho architektonicky artikulovaných chrámových fasád, avšak od počátku 17. století takových staveb výrazně přibývá, jak dokládají příklady kaplí sv. Anny v Olomouci a sv. Rocha v Úsově nebo kostela sv. Michala ve Znojmě. Z doby kolem poloviny století se již dochovala řada staveb s architektonicky pojednanými fasádami.

Sakrální architektura byla nositelkou stavebně technického rozvoje, což můžeme pozorovat i na způsobu statického zajištění kleneb. Kromě skupiny staveb s dřevěnými trámovými stropy byla k přestropení sakrálních prostor nejčastěji využívána valená klenba, která byla utvářena buď jako prostá, anebo rozčleněná trojbokými styčnými či nestyčnými výsečemi a pasy. Pro zajištění dlouhodobé stability kleneb bylo důležité zmenšit či potlačit jejich roztlak v místech, která jsou nejvíce zatěžována. Na statickém zajištění kleneb je možné pozorovat postupný vývoj, který zpočátku využíval vnější opěrný systém v podobě prostých opěráků. Ten se postupně transformoval ve vnější či vnitřní pilíře zakomponované do funkční struktury stavby. V případě pilířů vysunutých do exteriéru vznikaly stavby bazilikálního řezu, v případě pilířů vnitřních zase stavby se vtaženými pilíři. V obou případech mezi pilíři často vznikaly boční kaple nebo prostory pro oltáře. Do popředí zájmu se dostávaly také nové způsoby statického ztužení, snažící se veškeré prvky skrýt

v pohledově nepřístupných částech budov. Takové řešení našlo uplatnění zejména u chrámů s přízdními pilastry, jež neměly na rozdíl od pilířů zásadní statickou funkci. Jejich použití napomáhalo také vzniku odvážnějších klenebních konstrukcí bez vizuálního zatížení doprovodnými podpůrnými prvky.

Průzkum dotýkající se rovněž otázek výzdoby kleneb sledoval i nejčastěji užívané způsoby jejího dekorativního pojednání. Ve všech etapách sledované periody se můžeme setkat s dozníváním žebrové výzdoby, projevující se zdůrazněním hran výsečí klenby, jak je patrné u jednolodních kostelů sv. Jiří v Lomnici u Rýmařova, Narození svatého Jana Křtitele ve Staré Vsi nad Ondřejnicí, Nejsvětější Trojice v Běhařovicích, ev. Matouše v Brtnici, Všech svatých v Bratrušově, kostela sv. Martina v Měrotíně, kaple sv. Anny v Olomouci, sv. Vavřince v Kloboukách u Brna a kostela sv. Michala v Brně, kde jsou žebra zkombinována se štukovými dekoracemi do komunikujících geometrických útvarů. Setkáváme se s tím i u trojlodních kostelů Nanebevzetí Panny Marie v Bruntále, Archanděla Michaela v Rýmařově a sv. Václava v Mikulově.

Po celé období se pak zejména v oblastech severní Moravy a českého Slezska, které byly pod vlivem Saska, setkáváme s trendem výzdoby kleneb štukovými hřebínky, vytvářejícími na klenebních plochách rozličné obrazce, od prostého zdůraznění hran klenebních výsečí až po složitější síťové vzory. Ty můžeme sledovat například u jednolodních kostelů Tří Králů ve Frýdlantě nad Moravicí (dnes Břidličná), sv. Jošta ve Frýdku, Nanebevzetí Panny Marie v Mařaticích, sv. Martina v Buchlovicích, sv. Jana Křtitele v Náměšti nad Oslavou, sv. Maří Magdaleny v Brně, presbytáře kostela sv. Josefa v Brně, u trojlodních staveb sv. Petra a Pavla v Hradci nad Moravicí, Nalezení sv. Kříže na Křížovém vrchu v Moravské Třebové, sv. Trojice v Moravském Berouně, Nanebevzetí Panny Marie v Uničově a krypty olomoucké katedrály sv. Václava.

Na celém sledovaném území se pak paralelně rozvíjely snahy o uplatnění aktuální štukové výzdoby poplatné italianizujícím vzorům. Většinou se setkáváme s aplikací základních geometrických tvarů, jako byl kruh, čtverec a oktagon, do systému komunikujících rámců propojených v jedné linii ve vrcholu klenby. Tuto výzdobu nacházíme například u kostelů Božího Těla v Jablunkově, Nejsvětější Trojice v Suchdole nad Odrou, sv. Michala ve Znojmě,

sv. Vavřince v Bojkovicích, sv. Josefa a sv. Michala v Brně; v případě kostela sv. Jana Křtitele ve Vlasaticích zdobí propojené obrazce pouze pasy klenby.

Dalším způsobem aplikace štukové výzdoby bylo vytvoření plošného systému či rastru geometrických tvarů různě propojených do sítě, jak můžeme pozorovat na klenbách lodí kostelů sv. Jana Křtitele ve Velkých Losinách, sv. Vavřince v Sobotíně, Zmrtvýchvstání Páně (dnes sv. Archanděla Michaela) v Branné a sv. Šimona a Judy v Strážku. Podobnou síť nacházíme také při výzdobě presbytáře kostela Nejsvětější Trojice v Běhařovicích. Na klenbě presbytáře kostela v Brtnici se výjimečně můžeme setkat i s plastickou geometrizující kazetovou výzdobou. Slohově nejpokročilejší se pak jeví ojedinělá dekorace klenby kostela Nanebevzetí Panny Marie ve Valticích, kde je použita vyspělá, bohatá štuková výzdoba, kombinující plastické zvýraznění hran výsečí a pasů s vloženými geometrickými zrcadly a figurálními motivy.

Z průzkumu je zřejmé, že volba výzdoby, využívající žebra, hřebínky a štukové geometrické tvary propojené ve vrcholu klenby, neměla žádnou souvislost s konfesionálním zakotvením objednavatelů. Avšak v případě štukové výzdoby plošným rastrem geometrických tvarů různě propojených do sítě je tomu jinak, neboť je spojena s protestantskými objednavateli a rovněž s chrámy bez odsazeného presbytáře. Žebrové a hřebínkové dekorace jsou doloženy u všech typů jednolodních staveb a nacházíme je také u kostelů trojlodních a centrál. S výzdobou štukovými geometrickými tvary propojenými ve vrcholu klenby se u trojlodí a centrál nesetkáváme.

Provedený průzkum umožňuje konstatovat, že ke kombinaci goticko-renesančního tvarosloví se až na výjimky častěji uchýlovali stavebníci protestantského tábora. Ale objevují se případy, kdy protestantští objednavatelé využívali renesančního tvarosloví s prvky nově příchozího barokního stylu bez gotických reminiscencí, jako například v kostelech Nanebevzetí Panny Marie v Branticích nebo sv. Trojice (dnes Nanebevzetí Panny Marie) v Moravském Berouně. Všeobecně nelze jednoznačně konstatovat, že by byl v předbělohorském období určitý typ a styl výlučně katolický či protestantský. Naopak u katolických kruhů, které byly převážně průkopníky nového barokního umění, zaznamenáváme ještě v době pobělohorské rekatolizace příležitostnou aplikaci retrospektivních idejí a manifestačních odkazů na dobu středověku,

například v kaplích sv. Rocha v Úsově, sv. Anny v Olomouci či kostele sv. Václava v Mikulově.

V moravské sakrální architektuře můžeme rovněž doložit pronikání nových protireformačních trendů, vycházejících ze závěrů tridentského koncilu a eucharistického sporu, jehož centrem se stala zejména milánská arcidiecéze v čele s arcibiskupem Karlem Boromejským. Snaha o zdůraznění eucharistie ve středu chrámu měla vliv nejen na vyvýšení presbytáře a svatostánku oproti úrovni lodi, ale také na nasvětlení této scény. Tendence k teatralizaci při budování interiéru chrámů zaznamenáváme na Moravě již v rané potridentské sakrální architektuře. Nejvýrazněji jsou tyto snahy patrné při přestavbě presbytáře hlavního kostela moravské diecéze, olomoucké katedrály sv. Václava. Koncepti blízko milánské katedrále zde plánoval od roku 1616 olomoucký biskup František z Dietrichsteina. Popisovaným tendencím odpovídají také úpravy presbytáře brněnského jezuitského kostela, provedené v souvislosti s budováním hrobky nedlouho po dokončení novostavby chrámu. Také u některých dalších staveb můžeme pozorovat náznaky těchto tendencí, projevující se zejména důrazem nejen na prosvětlení presbytáře okny, ale i na nasvětlení oltáře či jeho vyvýšení, což dokládají například kostely sv. Jana Křtitele v Náměšti nad Oslavou či sv. Josefa v Brně.

Otázka autorství staveb zůstává až na výjimky do roku 1620 většinou nevyřešena, teprve v pobělohorském období se ve větší míře objevují konkrétní jména architektů, stavitelů či zedníků. Většinou však nejsme schopni, vzhledem k fragmentárnosti existence i výpovědní hodnoty archivních pramenů, jejich autorství jednoznačně potvrdit.

V předbělohorském období lze v případě staveb realizovaných v okruhu rodů Bruntálských z Vrbna a Žerotínů uvažovat o tom, že se tito stavebníci obraceli na jeden více či méně proměnlivý stavební okruh, z něhož jmenovitě vystupuje mistr Antonio Thoma, jehož autorství je doloženo v případě kostela sv. Vavřince v Sobotíně. Z pramenů je také známo, že na brněnskou jezuitskou stavbu dohlížel římský jezuitský architekt Giuseppe Brizzio, uváděný také Brizio (1533–1604), jeden z plánů pak provedl Giovanni de Rossi. V tomto případě se ale zřejmě jedná o „*primae delineatio*“, tedy o původní záměr rozvržení

novostavby, který předcházela vlastnímu projektu. Autor realizované stavby není doložen.

V případě lipnického sboru (dnes kostel sv. Františka Serafinského), budovaného Petrem Vokem z Rožmberka a jeho ženou Kateřinou z Ludanic, se uvažuje o tom, že v pramenech uvedený stavitel, zedník či kameník jmenovaný jako Vlach může být ztotožněn s architektem Baltassarem Maggim da Ronio (1550?–1629), kterého Rožmberkové hojně zaměstnávali. Ten se měl také podílet na výstavbě kostela evangelisty Matouše (později sv. Karla Boromejského a blahoslovené Juliány Collalto) v Brtnici, kde je ovšem doložen pouze na stavbě zámku. Za předpokladu, že původní brtnickou stavbu vyprojektoval Baltassar Maggi da Ronio, vyvstává nutně otázka, zda se také nepodílel na výstavbě kostela v Běhařovicích. K brtnickému kostelu se váže ale také další významné jméno. Na přestavbě prováděné od roku 1629 měl být podle dochovaných pramenů zaměstnán architekt a matematik působící v císařských a valdštejnských službách, Giovanni Battista Pieroni da Galliano (1586–1654).

V případě liechtensteinského kostela Narození Panny Marie ve Vranově známe jméno architekta, uváděného v pramenech jako „*Joan Marie, Baumeister*“. Interpretace archivního záznamu však nabízí možnost jeho ztotožnění se dvěma soudobými architekty, a to Giovannim Mariou Filippim (1565–1630) nebo také Giovannim Battistou Marinim de Bussi.

V souvislosti s budováním pobělohorských dietrichsteinských staveb, a to kostela sv. Anny a kaple sv. Šebestiána, sv. Rocha a Karla Boromejského v Mikulově, jakož také liechtensteinského kostela Nanebevzetí Panny Marie v Bučovicích, se uvažuje o autorství Giovanniho Giacoma Tencally (1593–1653), který je však pramenně doložen ve službách Liechtensteinů pouze při práci na kostele Nanebevzetí Panny Marie ve Valticích.

Autor návrhu dietrichsteinského presbytáře olomoucké katedrály není znám. Archivně jsou doloženi jen autoři dostavby krypty – olomoucký zednický mistr Petr Schüller a kamenický mistr Wentzl Wagner z Brna. Olomoučtí zedničtí mistři Petr Schüller a Wenzel Andreß spolu s tesařským mistrem Wolfem Ulmansbergerem jsou uváděni také při budování premonstrátského kostela na Hradisku u Olomouce. Stejná autorská dvojice zednických mistrů,

Petr Schüller a Wenzel Andreß, je zmiňována také při zaklenutí městského kostela Nanebevzetí Panny Marie v Uničově.

V Holešově, na panství rodu Rottalů, je archivně doložena přítomnost císařského pevnostního stavitele Filiberta Lucheseho (1606–1666), který zde v padesátých letech 17. století navrhl nový zámek, ale nejspíše se ujal také přestavby zdejšího kostela Nanebevzetí Panny Marie. Podle jeho plánů zřejmě byla vystavěna také oktogonální hřbitovní kaple sv. Kříže. Některé detaily stavby také naznačují, že se na jejím dokončení zřejmě podílel Lucheseho nástupce, císařský architekt Giovanni Pietro Tencalla (1629–1702).

Na základě rozboru typologických a stylových charakteristik průzkum naznačil, že přestavba jezuitského kostela ve Znojmě a stavby chrámu sv. Vavřince v Bojkovicích, brněnských konventních kostelů sv. Josefa a Maří Magdaleny i kostelů sv. Vavřince v Kloboukách u Brna a sv. Cecílie v Dobrém Poli spolu nejen úzce souvisejí, ale zřejmě spadají do okruhu činnosti brněnského stavebního podniku, v jehož rámci pracovali stavitelé, jako byl Ondřej Erna (?–1652), Jan Křtitel Erna (1625–1698) nebo Pavel Weinberger (?–1681).

Výsledky průzkumu dovolují konstatovat, že společné formální a prostorotvorné znaky řady zkoumaných staveb naznačují jejich příbuzné slohové utváření a umožňují formulovat tezi o pronikání raných barokních forem do architektury první poloviny 17. století. Ukázalo se, že tyto charakteristiky se v moravském sakrálním stavitelství začaly dílčím způsobem uplatňovat již v první čtvrtině 17. století, a nikoliv až po roce 1620 v souvislosti s událostmi stavovského povstání a následnými historicko-spoločenskými důsledky, jak bývá tato problematika většinou pojmána a představována. Výrazněji se však tyto tendence projeví až během třicetileté války.

Architektura, související se sílící protireformační atmosférou a katolickými objednavatelskými kruhy, se vyznačuje mnohdy až strohými stavebními hmotami propojenými do masivních monolitických bloků. Stavební tělesa vynikají zpravidla svou monumentalitou a převýšeností, vertikální tendence je podpořena užitím vysokého pilastrového řádu. Jedná se o kostely zdánlivě vizuálně jednoduché a prosté, příznačně klasicistního charakteru, jejichž jednoduše pojaté a téměř nezdobené fasády vynikají svou bělostí

a čistotou. Charakteristické je užití jasného systému vertikálních lizén a horizontálních článků, kumulovaných pilířů a pilastrů a výrazně profilovaných a zalamovaných říms.

Prováděný průzkum poukázal na skutečnost, že kromě doznívajících historizujících gotických, pozdně renesančních a manýristických stylových tendencí se na Moravě v 1. polovině 17. století začínají paralelně a poměrně časně objevovat stavby nového architektonického pojetí, jejichž tvarosloví se vyznačuje raně barokními estetickými a výrazovými charakteristikami. Tato proměna systémů vizuálního řádu a technologického zpracování předznamenává prostorové koncepce a iluzivní a monumentální tendence nově přicházejícího barokního slohu. Výsledkem byla složitá a málo přehledná situace, která neumožňuje provést jednoznačnou lineární klasifikaci vývojových tendencí. Spíše než o plynulém vývoji moravského sakrálního stavitelství můžeme mluvit o jednotlivých stavebních počinech či skupinách obdobně koncipovaných staveb, které různou měrou formovaly svébytnou moravskou produkci těsně provázanou s okolním evropským prostorem.

Studium moravského sakrálního stavitelství daného období a výsledky, které přináší, dokládají, že je pouhým zlomkem potenciálu, který tento značně neprobádaný materiál nabízí. Předložená práce nemohla vyčerpat všechny aspekty týkající se zkoumané problematiky a ani si takto vysoké cíle nevytyčila. Byla však motivována snahou přispět alespoň dílčím způsobem k dalšímu syntetickému zpracování moravské sakrální architektury přelomového období mezi renesancí a barokem v celé její typologické, provenienční, stylové a autorské šíři.

V předloženém textu jsem se pokusila naznačit, že fenomén kódování raně novověkých sakrálních staveb, tak jak uvádí výstižně Wenzel Kai,¹⁰⁹⁰ není uchopitelný pouze stavebně a slohově historickými kategoriemi. Často se totiž jedná o komplexní diskurzivní systém, v němž se u sakrálního prostoru střetávají různé lokální i nadregionální estetické a architektonicko-teoretické otázky s náboženskými a sociálními dimenzemi. Architektura totiž nesla, právě v tomto období, ve zvýšené míře symbolické významy, vyplývající mimo jiné z tridentských doporučení. I proto je na ni nutno nahlížet jako na komunikační

¹⁰⁹⁰ Wenzel, *Konfese a chrámová 2* (pozn. 27), s. 61–63.

formu, která měla přenášet určité sdělované obsahy, spíše než pouze jako na fenomén slohově historický.

Summary

The presented Ph.D. thesis deals with the research of independently designed sacral buildings – churches and chapels – in the years 1580–1660 in Moravia and Czech Silesia. Based on field and heuristic research, a basic typological and stylistic classification of longitudinal and central structures was performed. The aim was to evaluate the basic stylistic tendencies and characteristics of the sacral architecture at the turning point of the ending era of Renaissance and Mannerism and the gradual arrival of Baroque style. The focus of the work lies in the typological classification of sacral architecture and the comparison of its manifestations. In particular, the Ph.D. thesis studies the development of the floor plan and material formation of the nave and presbytery of the church, and it also touches on the changes in structural systems, especially the ceiling or vaulting of buildings and the solution to securing their statics.

On the examples of the preserved monument fund, the study attempts to trace the development and transformation of the architecture of sacral buildings within the typological variability in the observed period. Against the background of this panorama, the Ph.D. thesis aims to follow the shifts of the work on the path between tradition and innovation, but also to identify the local specificity of sacred architecture and the degree in which it was influenced by confessional affiliation or commissioning activities of builders. Last but not least, it touches on the topic of the transfer of influences and their reception.

The study pointed to the fact that in addition to the fading historicizing Gothic, late Renaissance and Mannerist style tendencies, buildings of a new architectural concept began to appear parallelly and rather early in Moravia in the first half of the 17th century, whose morphology is characterized by early Baroque aesthetic and expressive characteristics. This transformation of the systems of visual order and technological processing foreshadows spatial concepts and illusory and monumental tendencies of the arriving Baroque style. The result was a complex and poorly arranged situation, which does not allow a clear linear classification of developmental trends. Rather than describing a continuous development of Moravian sacral architecture, we can talk about

individual construction projects or groups of similarly conceived buildings, which to varying degrees formed a distinctive Moravian production closely connected with the surrounding European region.

Analysing the results of the study, we can conclude that the common formal and spatial features of many of the studied buildings indicate their related stylistic formation which leads us to the thesis on the penetration of early Baroque forms into the architecture of the first half of the 17th century. It turned out that these characteristics began to be partially applied in Moravian sacral architecture in the first quarter of the 17th century, and not after 1620 in connection with the events of the uprising and the subsequent historical and social consequences, as is usually understood and presented. However, these tendencies did not become more distinctively pronounced until the Thirty Years' War.

The architecture, associated with the growing anti-Reformation atmosphere and Catholic customer circles, is often characterized by austere building materials merged into massive monolithic blocks. Buildings usually excel in their monumentality and elevation, the vertical tendency is supported by the use of a high pilaster order. These are churches visually seemingly simple and plane, typically classicist in their character, whose simply conceived and almost unadorned facades are distinctive in their whiteness and purity. Another typical feature is the use of a clear system of vertical lesenes and horizontal links, cumulated pillars and pilasters and markedly profiled and folded cornices.

The conclusions of the research confirm that the phenomenon of coding early modern sacral buildings is not graspable only by architectural and stylistic historical categories. This often involves a complex discursive system in which various local and supraregional aesthetic and architectural-theoretical issues clash with religious and social dimensions within the sacral space. Precisely during this period, architecture carried increasing symbolic meanings, resulting, among other things, from the Tridentine guidelines. This is one of the reasons why it must be seen as a form of communication that was supposed to transmit certain conveyed contents, rather than just as a stylistically historical phenomenon.

Seznam použité literatury a pramenů

Literatura

Philippe Ariès, *Dějiny smrti* I, II, Praha 2000.

James S. Ackerman, *Palladio*, Harmondsworth 1966.

James S. Ackerman, The Gesù in the Light of Contemporary Church Design, in: James S. Ackerman, *Distance points. Essays in Theory ad Renaissance Art architecture*, Cambridge 1991.

Blanka Altová – Zdeněk R. Nešpor, Architektura omezení. Středoevropské protestantské kostely v éře protireformace v komparativní perspektivě I, *Lidé města/Urban People* 15, 2013, s. 87–132.

Lucie Augustinková, Členění sakrálního interiéru tribunami, in: *Sborník příspěvků ze 6. konference stavebněhistorického průzkumu uspořádané 5. – 8. 6. 2007 v Litomyšli. Funkční a prostorové uspořádání budov*, Sv. 6, Praha 2008, s. 127–140.

Sibylle Badsübner-Gröger, Hugentischer Kirchenbau in Berlin und Brandenburg, in: Jan Harasimowicz (Hrsg.), *Protestantischer Kirchenbau der Frühen Neuzeit in Europa. Grundlagen und neue Forschungskonzepte*, Regensburg 2015, s. 229–244.

Ernst Badstübner, Die Rezeption von Schlosskapellen der Renaissance im protestantischen Landkirchenbau, in: Jan Harasimowicz (Hrsg.), *Protestantischer Kirchenbau der Frühen Neuzeit in Europa. Grundlagen und neue Forschungskonzepte*, Regensburg 2015, s. 257–270.

Pavel Balcárek, *Kardinál František z Ditrichštejna (1570–1636)*, Kroměříž 1990.

Pavel Balcárek, Kardinál František z Dietrichsteina a jeho doba, in: Leoš Mlčák (ed.), *Kardinál František z Dietrichsteina (1570–1636). Prelát a politik neklidného věku*, Olomouc 2008, s.13–21.

Jan Baleka, *Výtvarné umění, výkladový slovník (malířství, sochařství, grafika)*, Praha 1997.

Lorena Battistoni, *Il tempio di Santa Maria della Consolazione in Todi, 1508–1607*, Todi 2007.

Milena Bartlová, Renesance a reformace v českých dějinách umění: otázky periodizace a výkladu, in: Kateřina Horníčková – Michal Šroněk (edd.), in: *In puncto religionis: konfesní dimenze předbělohorské kultury Čech a Moravy*, Praha 2013, s. 23–48.

Petr Bašta – Markéta Baštová, *Ars Moriendi Loretánské krypty. Z historie pohřbívání v kapucínských konventech*, Praha 2012.

Michael Baxandall, *Patterns of Intention. On the Historical Explanation of Picture*, New Haven – London 1985.

Zdeňka Bláhová, Kostel Nanebevzetí P. Marie, polovina 16. století, Moravský Beroun, in: Ivo Hlobil – Marek Perůtka (edd.), *Od gotiky k renesanci: výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550*, Sv. 3, Olomoucko (kat. výst.), Olomouc 2002, s. 184.

Zdeňka Bláhová, Kostel s. Jiří, 15. století, Lomnice, in: Ivo Hlobil – Marek Perůtka (edd.), *Od gotiky k renesanci: výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550*, Sv. 3, Olomoucko (kat. výst.), Olomouc 2002, s. 174.

Walfried Blaschka, *Wostitz. Geschichte einer deutschen marktgemeinde in Südmähren*, Geislingen 1993.

Oldřich J. Blažíček (ed.), *Slovník památkové péče. Terminologie – morfologie – organizace*, Praha 1962.

Oldřich J. Blažíček, Fontána v Bučovicích, *Umění II*, 1954, s. 251–252.

Erich Bachmann, Die Architektur, in: Karl M. Swoboda (ed.), *Barock in Böhmen*, München 1964, s. 9–60.

Giulia Benati – Francesco Repishti, Carlo Borromeo, Pellegrino Tibaldi e la trasformazione interna del Duomo di Milano, in: *Nuovi annali: rassegna di studi e contributi per il Duomo di Milano / Veneranda Fabbrica del Duomo di Milano*, II, Milano 2010.

Jan Białostocki, *The Art of the Renaissance in Eastern Europe. Hungary, Bohemia, Poland*, Oxford 1976.

Tomáš Borovský – Jiří Kroupa, Brno (Brno). Bývalý konvent dominikánů s kostelem sv. Michala, později řeholní dům redemptoristů, in: Dušan Foltýn (ed.), *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, Praha 2005, s. 154–160.

Heinrich Bott, *Gründung und Anfänge der Neustadt Hanau 1596–1620*, Marburg 1970.

Antotnín Breitenbacher, *Oprava olomouckého dómu biskupem Stanislavem II. Pavlovským (1579–1598)*, Zvláštní otisk z *Časopisu moravského zemského muzea XVI*, Brno 1917.

Dobromila Brichtová, K historii loretánského kostela sv. Anny a hrobního kostela Povýšení sv. kříže v Mikulově, in: Stanislava Vrbková (ed.), *RegioM. Sborník Regionálního muzea v Mikulově*, Mikulov 2014, s. 42–50.

Dobromila Brichtová Kostel sv. Anny na barokních vedutách Mikulova, in: Stanislava Vrbková (ed.), *RegioM. Sborník Regionálního muzea v Mikulově*, Mikulov 2010, s. 89–96.

Jan Březina, *Vlastivěda Moravská. Šumperský, staroměstský, vízmberský okres*, Brno 1932.

Milan M. Buben, *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích. Žebravé řády*, III. díl / 1. svazek, Praha 2006.

Milan M. Buben, *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích. Řeholní klerikové (jezuité)*, III. díl / 4. svazek, Praha 2012.

Karel Jaromír Bukovanský, *Vlastivěda moravská. Klobucký okres*, Brno 1909.

Ralf van Büren, Kirchenbau in Renaissance und Barock. Liturgiereformen und ihre Folgen für Raumordnung, liturgische Disposition und Bildausstattung nach dem Trienter Konzil, in: Stefan Heid, *Operation am lebenden Objekt. Roms Liturgiereformen von Trient bis zum Vaticanum II*, Berlin 2014, s. 93–119.

Jiří Burian, *Katedrála sv. Víta*, Praha 1978, s. 26–29.

Peter Burke, *Italská renesance: kultura a společnost v Itálii*, Praha 1996.

Václav Bůžek, *Společnost českých zemí v raném novověku. Struktury, identity, konflikty*, Praha 2010.

Václav Bůžek – Ondřej Jakubec, *Kratochvíle posledních Rožmberků*, Praha 2012.

Hugh Casson – Michael Raeburn – J. J. Coulton et al., *Dějiny architektury*, Praha 1993.

Howard Colvin, *Architecture and the after-life*, New Haven 1991.

Claudia Conforti – Gianluca Belli – Maria Grazia D'Amelio (et al.), Soffitti lignei a lacunari a Firenze e a Roma in età Moderna, *Opus incertum, Rivista del Dipartimento di Architettura, Sezione di Storia dell'Architettura e della Città*, Università degli Studi di Firenze, Nuova Serie III, 2017, https://www.academia.edu/36996676/OPUS_INCERTUM_SOFFITTI_ALL.pdf, vyhledáno 6. 4. 2018.

Joseph Connors, S. Ivo Alla Sapienza: The First Three Minutes, *Journal of the Society of Architectural Historians*, Vol. 55, No. 1, 1996, s. 38–57.

Aldo Crivelli, *Artisti Ticinesi dal Baltico al Mar Nero*, Locarno – Lugano – Chiasso – Bellinzona – Ascona – Biasca 1969.

Arturo Cronia, *Čechy v dějinách italské kultury (tisíciletá žeň)*, Praha 1936.

Lenka Češková, Páter Tobiáš Gebler a „primae delineationes“ jezuitských staveb ve druhé polovině 17. století, *Umění* LI, 2003, s. 385–405.

Ivana Čornejová, *Tovaryšstvo Ježíšovo. Jezuité v Čechách*, Praha 1995.

Libuše Dědková – Antonín Grůza, Renesanční zámek ve Staré Vsi nad Ondřejnicí, *Průzkumy památek* VIII, 2001, č. 2, s. 132–140.

Libuše Dědková – Antonín Grůza, *Stará Ves nad Ondřejnicí – dějiny obce a její dominanty*, Ostrava 2014.

Giovanni Denti, *Architettura a Milano tra Controriforma e Barocco*, Firenze 1988.

Vít Dohnal, *Olomoucký hrad v raném středověku*, Olomouc 2006.

Vít Dohnal, *Tři nejstarší olomoucké kostely*, Olomouc 2006.

Karel Dolina, *Kronika Bojkovic*, Bojkovice 2000.

Zdeněk Doubravský – Milena Filipová – Marie Gronychová et al., *Církevní umění gotiky a renesance na Šumpersku, Zábřežsku a Mohelnicku*, Šumperk 2005.

Zdeněk Doubravský, *Bukůvkové a jejich renesanční hrobka v Postřelmově*, Postřelmov 2006.

Jaroslav Dřímál – Ivan Štarha a kol., *Znaky a pečeti jihomoravských měst a městeček*, Brno 1979.

Hana Dvorská – Dalibor Prix, Kostel Nanebevzetí Panny Marie v Andělské Hoře (okr. Bruntál) a jeho renesanční podoba, in: Dalibor Prix (ed.), in: *Pro Arte. Sborník k počtě Ivo Hlobila*, Praha 2002, s. 271–282.

Martin Elbel – Jiří Kroupa – Dušan Foltýn, Brno, bývalý konvent františkánů s kostelem sv. Maří Magdaleny, později konvent eucharistánů, v současnosti řeholní dům petrinů, in: Dušan Foltýn (ed.), *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, Praha 2005, s. 184–186.

Martin Elbel – Petra Nevímová, Uherské Hradiště (Uherské Hradiště). Bývalá jezuitská kolej s kostelem sv. Františka Xaverského, se seminářem sv. Františka Borgii a gymnasiem, pokus o založení koleje piaristů, in: Dušan Foltýn (ed.), *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, Praha 2005, s. 697–701.

Gabriela Elbelová, Kelč, úpravy zámku z let 1660–1668, in: Rostislav Švácha – Martina Potůčková – Jiří Kroupa (edd.), *Karel z Lichtensteinu-Castelcornu (1624–1695). Místa biskupovy paměti*, Olomouc 2019, s. 419–425.

Kathrin Ellwardt, Der Typus der Querkirche in den evangelischen Territorien des Reiches, in: Jan Harasimowicz (Hrsg.), *Protestantischer Kirchenbau der*

Frühen Neuzeit in Europa. Grundlagen und neue Forschungskonzepte, Regensburg 2015, s. 175–188.

Götz Fehr, *Benedikt Ried, Ein deutscher Baumeister zwischen Gotik und Renaissance in Böhmen*, München, 1961.

Peter Fidler, Filiberto Luchese – Ein vergessener Pionier der österr. Barockarchitektur, in: *Römische Historische Mitteilungen*, Bd. 30, Wien 1988, s. 176–188.

Petr Fidler, *Architektur des Seicento* (habilitační práce), Innsbruck 1990.

Petr Fidler, Několik poznámek k fenoménu jezuitské architektury, in: *Morava a Brno na sklonku třicetileté války*, Praha – Brno 1995, s. 183–206.

Petr Fidler, Filiberto Luchese, Giovanni Battista Pieroni, Künstlerfamilie Tencalla, in: Anděla Horová (red.), *Nová encyklopedie českého výtvarného umění, N–Z*, Praha 1995.

Petr Fidler, Giovanni Giacomo Tencalla, in: *Sborník prací filozofické fakulty brněnské university, XLII–XLIV, řada uměnovědná (F)*, č. 37–39, Brno 1996, s. 85–104.

Petr Fidler, Kostel sv. Jakuba Většího v Jičíně a architekt Giovanni Battista Pieroni, in: *Valdštejnská loggie a komponovaná barokní krajina okolí Jičína*, Jičín 1997, s. 31–44.

Petr Fidler, Architektúra v 17. storočí, in: Ivan Rusina (ed.), *Dějiny slovenského výtvarného umenia. Barok*, Bratislava 1998, s. 15–23.

Petr Fidler, Císařský architekt a pevnostní stavitel Giovanni Pieroni. „Dottore Giovanni Pieroni Architetto e Matematico“, *Opuscula historiae artium*, vol. 64, Supplementum, 2015, s. 2–60.

Petr Fidler, *Architektúra seicenta: stavitelia, architekti a stavby viedenského dvorského okruhu v Rakúsku, Čechách, na Morave a na Slovensku v 17. storočí*, Bratislava 2015.

Bohumil Fišer, *Uherské Hradiště. I. Topografie*, Uherské Hradiště 1921.

Dušan Foltýn (ed.), *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, Praha 2005.

Heinrich Gerhard Franz, Die böhmische Wandpfeilerhalle und ihr Ursprung, in: Heinrich Gerhard Franz, *Bauten und Baumeister der Barockzeit in Böhmen*, Leipzig 1962, s. 81–83.

Olga Frejková, *Palladianismus v české renesanci*, Praha 1941.

Radek Fukala, Bruntálský, Hynek ml. z Vrbna, in: *Biografický slovník Slezska a severní Moravy*, 1, Ostrava 1993, s. 22–23.

Ulrich Fürst, „Wandpfeilerkirche“ über eine Verwirrung in der Fachterminologie der Architekturgeschichte und über ein konfessionelles cross-over in der Etablierung eine neuzeitlichen Bautypologie, in: Jan Harasimowicz (Hrsg.) *Protestantischer Kirchenbau der Frühen Neuzeit in Europa. Grundlagen und neue Forschungskonzepte*, Regensburg 2015, s. 147–160.

Ernst Hans Gombrich, *Norm and form. Studies in the Art of the Renaissance*, London 1966.

Jean Guillaume, Styles and manners: reflection on the longue durée in the history of architecture, in: Thomas DaCosta Kaufmann – Elizabeth Pilliod (edd.), *Time and place. The geohistory of art*, Burlington 2005, s. 37–58.

Cecílie Hálová-Jahodová, *Brno, stavební a umělecký vývoj města*, Brno 1947.

Jan Harasimowicz, *Treści i funkcje ideowe sztuki śląskiej reformacji 1520–1650*, Wrocław 1986.

Jan Harasimowicz (Hrsg.), *Protestantischer Kirchenbau der Frühen Neuzeit in Europa. Grundlagen und neue Forschungskonzepte*, Regensburg 2015.

Jaroslava Hausenblasová, *Der Hof Kaiser Rudolfs II. Eine Edition des Hofstaatsverzeichnisse 1576–1612*, Prag 2002 (Fontes historiae artium IX).

Anton Henze, *Rheinische Kunstgeschichte*, Dusseldorf 1961.

Hermann Hipp, *Studien zur „Nachgotik“ des 16. und 17. Jahrhunderts in Deutschland, Böhmen, Österreich und der Schweiz*, Tübinga 1979.

Petr Hlaváček, Luteránství jako skrytý fenomén českých duchovních a kulturních dějin, in: Jiří Just – Zdeněk R. Nešpor – Ondřej Matějka et al., *Luteráni v českých zemích v proměnách staletí*, Praha 2009, s. 9–22.

Ivo Hlobil – Pavel Michna – Milan Togner, *Olomouc*, Praha 1984.

Petr Holub – Václav Kolařík – David Merta et al., Poznámky k topografii nejbližšího okolí bývalého herburského kláštera v Brně, in: František Novák (ed.), *Brno v minulosti a dnes XVII*, Brno 2005.

Renate Holzschuh-Hofer – Eckart Vancsa, Architektur der Renaissance, in: Artur Rosenauer (ed.), *Geschichte der Bildenden Kunst in Österreich: Spätmittelalter und Renaissance*, Wien 2003, s. 267–300.

Stephan Hoppe, *Was ist Barock? Architektur und Städtebau Europas 1580–1770*, Darmstadt 2003.

Kateřina Horníčková – Michal Šroněk (ed.), *Umění české reformace (1380–1620)*, Praha 2010.

Kateřina Horníčková – Michal Šroněk (edd.), *In puncto religionis. Konfesní dimenze předbělohorské kultury Čech a Moravy*, Praha 2013.

Mojmír Horyna, Architektura baroka v Čechách, in: Vít Vlnas (ed.), *Sláva barokní Čechie*, Praha 2001, s. 78–131.

Mojmír Horyna (ed.), *Valdštejnský palác v Praze*, Praha 2002.

Mojmír Horyna, Římský vliv v pražské sakrální architektuře 17. století a Jean Baptiste Mathey, in: Vilém Herold – Jaroslav Pánek (ed.), *Baroko v Itálii – Baroko v Čechách. Setkávání osobností, idejí a uměleckých forem*, Praha 2003, s. 533–558.

Mojmír Horyna, Ontologie světla / typy světla v barokním umění, in: Jiří Zemánek (ed.), *Ejhle světlo*, Brno 2003, s. 219–221.

Mojmír Horyna, Slohový profil pražské architektury raného baroka, in: Lenka Stolárová – Vít Vlnas (edd.), *Karel Škréta, 1610–1674. Studie a dokumenty*, Praha 2011, s. 233–261.

Ladislav Hosák, *Historický místopis země Moravskoslezské*, 2. vydání, Praha 2004.

Vítězslav Houdek, *Moravské vývody erbovní*, Brno 1917.

Filip Hradil – Ondřej Jakubec, *Uničovský kostel Nanebevzetí Panny Marie a Jan Sarkander*, Uničov 2009.

Jana Hrbáčová, Karel IV. a návrat k cyrilometodějské tradici, in: Simona Jemelková (ed.), *Mezi východem a západem. Svatí Cyril a Metoděj v kultuře českých zemí*, Olomouc 2013.

Ignác Antonín Hrdina, *Dokumenty Tridentského koncilu: latinský text a překlad do češtiny*, Praha 2015.

František Hrubý, Hrabata z Thurnu a Valsassina. Dějiny jejich českomoravské větve, in: *Československý časopis historický XXVIII*, 1922, s. 74–108.

František Hrubý, Luterství a kalvinismus na Moravě před Bílou horou, *Český časopis historický XL*, 1934, s. 265–309.

Alois Hruďička, *Topografie diecése brněnské*, Brno 1908.

Walther Hümmerich, *Anfänge des kapuzinischen Klosterbaues. Untersuchungen zur Kapuzinerarchitektur in den rheinischen Ordensprovinzen*, Mainz 1987.

Rudolf Chadraba, K dějinám olomouckého dómu za renesance, in: *Sborník památkové péče v severomoravském kraji II*, Ostrava 1973, s. 43–70.

Rudolf Chadraba, K Raffaelově výzdobě vatikánských stanzí, in: Ladislav Daniel – Jiří Pelán – Piotr Salwa – Olga Špilarová (edd.), *Italská renesance a baroko ve střední Evropě*, Olomouc 2005, s. 45–59.

André Chastel, La glorification humaniste dans les monuments funéraires de la Renaissance, in: *Umanesimo e scienza politica, Atti del Congresso Internazionale di Studi Umanistici, Roma – Firenze 1949*, Milan 1951, s. 477–485.

André Chastel, *Vyplenění Říma*, Praha 2003.

Jaroslav Chytil, Lomnický kostel sv. Jiří, *Rýmařovský horizont*, č. 07, Rýmařov 2006.

Bohumír Indra, K renesančnímu stavitelství na severovýchodní Moravě a ve Slezsku. Pramenné zprávy o vlášských a domácích stavitelích a kamenících do 30leté války, *Časopis Slezského muzea v Opavě, Acta Musei Silesiae. Série B. Vědy historické* XV, 1, č. 2, 1966, s. 128–148.

Bohumír Indra, Výtvarní umělci, umělečtí řemeslníci a stavitelé v moravské Ostravě od 16. do druhé poloviny 19. století Ostrava, *Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě města* 11, Ostrava 1981.

Ondřej Jakubec, Motiv srdce v pozdně renesančních štukaturách Moravy a Polska, in: *Historia atrium IV. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Facultas Philosophica. Philosophica – Aesthetica* 23, Sborník k 80. narozeninám prof. PhDr. Rudolfa Chadrabý, CSc., Olomouc 2002, s. 297–324.

Ondřej Jakubec, Skupina pozdně renesančních štukatur na Moravě, jejich styl a význam – možnosti a meze interpretace, *Umění* LI, 2003, s. 278–291.

Ondřej Jakubec, *Kulturní prostředí a mecenát olomouckých biskupů potridentské doby*, Olomouc 2003.

Ondřej Jakubec, Sebastiano Serlio a renesanční architektura v českých zemích. Několik poznámek, in: Ladislav Daniel – Jiří Pelán – Piotr Salwa – Olga Špilarová (edd.), *Italská renesance a baroko ve střední Evropě*, Olomouc 2005, s. 91–105.

Ondřej Jakubec, Pogotické umění, in: Anděla Horová (red.), *Nová encyklopedie českého výtvarného umění. Dodatky*, Praha 2006, s. 602–603.

Ondřej Jakubec, Zbožná reprezentace – reprezentativní zbožnost. Poznámky k uměleckému mecenátu kardinála Františka z Dietrichsteina, in: Leoš Mlčák (ed.), *Kardinál František z Dietrichsteina (1570–1636). Prelát a politik neklidného věku*, Olomouc 2008, s. 32–42.

Ondřej Jakubec, Poznámky k architektonickému jazyku na Moravě kolem roku 1600. Sakrální stavitelství v průsečíku „normy“ a „formy“, in: Jiří Kroupa –

Michaela Šeferisová Loudová – Lubomír Konečný et al., *Orbis Artium. k jubileu Lubomíra Slavíčka*, Brno 2009, s. 615–634.

Ondřej Jakubec, Stanislav Pavlovský z Pavlovic – mecenáš věku konfesionalizace, in: Ondřej Jakubec (ed.), *Stanislav Pavlovský z Pavlovic (1579–1598): Biskup a mecenáš umírajícího věku*, Olomouc 2009, s. 55–66.

Ondřej Jakubec, Olomouc: Katedrála sv. Václava s pohřební kaplí sv. Stanislava, in: Ondřej Jakubec (ed.), *Stanislav Pavlovský z Pavlovic (1579–1598): Biskup a mecenáš umírajícího věku*, Olomouc 2009, č. kat. 10, s. 100–103.

Ondřej Jakubec, Kaple sv. Anny na olomouckém hradě a svatoanenský kult na Moravě kolem roku 1600, in: Ondřej Jakubec (ed.), *Arcidiecézní muzeum na olomouckém hradě. Příspěvky z mezinárodní konference*, Olomouc 2010, s. 197–209.

Ondřej Jakubec, Kaple sv. Stanislava při olomoucké katedrále sv. Václava, in: Ondřej Jakubec – Marek Perůtka (edd.), *Olomoucké baroko: Výtvarná kultura let 1620–1780: 2/ Katalog*, Olomouc 2010, č. kat. 2, s. 75.

Ondřej Jakubec, Presbytář katedrály sv. Václava, in: Ondřej Jakubec – Marek Perůtka (edd.), *Olomoucké baroko: Výtvarná kultura let 1620–1780: 2/ Katalog*, Olomouc 2010, č. kat. 4, s. 76–79.

Ondřej Jakubec, Průčelí katedrály sv. Václava, in: Ondřej Jakubec – Marek Perůtka (edd.), *Olomoucké baroko: Výtvarná kultura let 1620–1780: 2/ Katalog*, Olomouc 2010, č. kat. 1, s. 75.

Ondřej Jakubec, Norma, forma a dialekty architektonického jazyka v sakrálním stavitelství na Moravě kolem roku 1600, in: Milena Bartlová – Hynek Látal (edd.), *Tvarujete si sami? Sborník příspěvků z 3. sjezdu historiků umění*, Praha 2011, s. 172–190.

Ondřej Jakubec, Sakrální architektura v době posledních Rožmberků, in: Jaroslav Pánek (ed.), *Rožmberkové. Rod českých velmožů a jeho cesta dějinami*, České Budějovice 2011, s. 410–415.

Ondřej Jakubec, Modalita a konfesionalita sakrálních staveb v českých zemích 16. a počátku 17. století, in: Kateřina Horníčková – Michal Šroněk, *In puncto religionis. Konfesní dimenze předbělohorské kultury Čech a Moravy*, Praha 2013, s. 49–72.

Ondřej Jakubec – Pavel Waisser, Mauzoleum Zachariáše z Hradce na zámku v Telči a jeho výzdoba v kontextu renesančních zámeckých kaplí, *Opuscula historiae artium*, Brno 2015, roč. 64, č. 1, s. 2–31.

Jan Janák – Pavel Balcárek – František Čapka et al., *Dějiny Brtnice a připojených obcí*, Brno 1988, s. 376.

- Kazimierz Jasiński, *Rodowód Piastów śląskich*, 1, Wrocław 1973.
- Alois Jašek, *Dějiny a popis farního chrámu sv. Vavřince v Bojkovicích*, Bojkovice 1937.
- Simona Jemelková (ed.), *Mezi východem a západem. Svatí Cyril a Metoděj v kultuře českých zemí*, Olomouc 2013.
- Jaroslav Jíra, Plány našich jezuitských kolejí a kostelů v Bibliotheque Nationale v Paříži, in: *Památky Archeologické XXXIV, 1924–1925*, s. 248.
- Jiří Joura, *Procházky starou Třebíčí – podruhé*, Třebíč 2006.
- Josef Juračka, 340 let chrámu sv. Vavřince v Bojkovicích, *Naše Bojkovsko XV*, 1991, č. 7, s. 4–5.
- Jiří Just – Zdeněk R. Nešpor – Ondřej Matějka et al., *Luteráni v českých zemích v proměnách staletí*, Praha 2009.
- Jiří Just, Luteráni v našich zemích do Bílé hory, in: Jiří Just – Zdeněk R. Nešpor – Ondřej Matějka et al., *Luteráni v českých zemích v proměnách staletí*, Praha 2009, s. 23–126.
- Heinrich von Kadich – Conrad Blažek, *Der mährische Adel*, Nürnberg 1899.
- Pavel Kalina, Leon Battista Alberti a Benedikt Ried, in: Ladislav Daniel – Jiří Pelán – Piotr Salwa – Olga Špilarová (edd.), *Italská renesance a baroko ve střední Evropě*, Olomouc 2005, s. 33–44.
- Pavel Kalina, *Benedikt Ried a počátky záalpské renesance*, Praha 2009.
- Pavel Kalina – Jiří Koťátko, *Praha 1437–1610: Kapitoly o pozdně gotické a renesanční architektuře*, Praha 2011.
- Walter F. Kalina, Die Brigittakapelle in Wien XX (1650/51). "in capella a nobis nuper in sylva Thaber inter pontes Danuby extracta...", in: Bundesdenkmalamt (Hg.), *Österreichische Zeitschrift für Kunst und Denkmalpflege*, LIX, Heft 3/4, Horn – Wien 2005,
- Konstanty Kalinowski, *Architektura barokowa na Śląsku w drugiej połowie XVII wieku*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1974.
- Konstanty Kalinowski, *Architektura doby baroku na Śląsku*, Warszawa 1977.
- Zdeněk Kalista, Vranov v zrcadle barokní legendy a písně, in: Miroslava Ludvíková (ed.) *Poutní místo Vranov*, Brno 1996.
- František Kameníček, *Zemské sněmy a sjezdy moravské, jejich složení, obor působnosti a význam*, díl III., Brno 1905.

- Eileen Kane, *La chiesa di San Silvestro in Capite a Roma*, Roma 2005.
- Mariusz Karpowicz, *Artisti ticinesi in Polonia nel '600*, Lugano 1983.
- Mariusz Karpowicz, *Artisti ticinesi in Polonia nel '500*, Lugano 1987.
- Mariusz Karpowicz, *Artisti ticinesi in Polonia nella prima metà del '600*, Bellinzona 2002.
- Thomas DaCosta Kaufmann, *Court, Cloister and City: The Art and Culture of Central Europe, 1450–1800*, Chicago 1995.
- Thomas DaCosta Kaufmann, East and West: Jesuit Art and Artists in Central Europe, and Central European Art in the Americas, in: John W. O'Malley – Gauvin Alexander Bailey – Steven J. Harris (edd.), *The Jesuits: Cultures, Sciences, and the Arts, 1540–1773*, Toronto – Buffalo – London 1999, s. 274–304.
- Thomas DaCosta Kaufmann – Elizabeth Pilliod (edd.), *Time and place. The geohistory of art*, Burlington 2005.
- Bruno Kaukal, *Die Wappen und Siegel der südmährischen Gemeinden*, 2. vyd, Geislingen – Steige 1996.
- František Kavka – Anna Skýbová, *Husitský epilog na koncilu tridentském a původní koncepcie habsburské rekatolizace Čech. Počátky obnoveného pražského arcibiskupství 1561–1580*, Praha 1969.
- Janusz Kęłowski, *Dzieje sztuki polskiej*, Warsaw 1987.
- Richard Klenka z Vlastimilu, Stucco, jeho technika a vývin zvláště na půdě české, *Dílo I*, 1903.
- Tomáš Knoz, *Renesance a manýrismus na zámku v Rosicích*, Brno 1996.
- Tomáš Knoz, Lichtenštejnové, Morava a Valtice v 1. polovině 17. století (základní obrysy problematiky), in: Emil Kordiovský (ed.), *Město Valtice*, Valtice 2001, s. 311–313.
- Tomáš Knoz (ed.), *Morava v době baroka*, Brno 2004.
- Tomáš Knoz, Moravská barokní šlechta, in: Tomáš Knoz (ed.), *Morava v době baroka*, Brno 2004, s. 47–56.
- Tomáš Knoz, Morava a Dietrichstein – země a osobnost, in: Emil Kordiovský – Miroslav Svoboda (ed.), *Kardinál František z Dietrichštejna a jeho doba*, Brno – Mikulov 2008.

Johana Kofroňová, Problematika sakrálního prostoru po tridentském koncilu ve světle názorů církevních autorit, *Umění XLVIII*, 2000, s. 41–54.

Johana Kofroňová, *Opus italicum: italští renesanční a barokní architekti v Praze: 24.11.2000–4.3.2001 Obrazárna Pražského hradu* (průvodce výstavou), Praha 2000.

Marie Koldinská, Šlechtické školy v předbělohorských Čechách, in: *Život na šlechtickém sídle v 16.–18. století: Sborník příspěvků z konference na pedagogické fakultě v Ústí nad Labem 30.–31. října 1991*, Ústí nad Labem 1991, s. 217–221.

Jan Amos Komenský, *Všenáprava*, Praha 1950.

Alena Königová-Kudělková, Soupis stavebních památek v Ostravském kraji, in: *Slezský sborník LI*, č. 3, 1953.

Viktor Kotrba, Historismus a počátky památkové péče v českých zemích v době barokní, in: *Staletá Praha II*, Praha 1966, s. 22–35.

Viktor Kotrba, Die nachgotisch Baukunst Böhmens zur Zeit Rudolfs II., *Umění XVIII*, 1970, s. 298–332.

Viktor Kotrba, *Česká barokní gotika. Dílo Jana Santiniho-Aichla*, Praha 1976.

Miroslav Koudela – Jiří Vrbka, *Verbo et exemplo. Dějiny význačné kolegiátní kapituly a kostela sv. Václava v Mikulově*, Mikulov 2007.

Miroslav Koudela, Za třicetileté války, in: Jindřich Schulz (red.), *Dějiny Olomouce*, sv. 1, Olomouc 2009.

Emil Kordiovský – Jiří Danihelka, *Brána do kraje*, Mikulov 1999.

Helena i Stefan Kozakiewiczowie, *Renesans w polsce*, Warszawa 1976.

Mořic Kráčmer, *Dějiny Metropolitního chrámu sv. Václava v Olomouci*, Olomouc 1887.

Augustin Kratochvíl, *Vlastivěda moravská. Pohořelský okres*, Brno 1913.

Vlasta Kratinová – Bohumil Samek – Miloš Stehlík, *Telč. Historické město jižní Moravy*, Praha 1992.

Jarmila Krčálová, Kostelní stavby Mattea Borgorelliho, *Umění III*, 1955, s. 139–152.

Jarmila Krčálová, Il Palladianesimo in Cecoslovacchia e l'influenza del Veneto sull'architettura ceca, *Bollettino CISA VI*, 1964, s. 1089–1110.

- Krčálová, Jarmila, Byl v našich zemích vůbec manýrismus? *Výtvarné umění IX*, 1969, s. 68–85.
- Jarmila Krčálová, Kostel sv. Petra a Pavla v Kralovicích s Bonifác Wolmut, *Umění XX*, 1972, s. 297–325.
- Jarmila Krčálová, Kruh v architektuře českého manýrismu, *Umění XX*, 1972, s. 1–25.
- Jarmila Krčálová, Das Oval in der Architektur des böhmischen Manierismus, *Umění XXI*, 1973, s. 303–331.
- Jarmila Krčálová, Poznámky k rudolfínské architektuře, *Umění XXIII*, 1975, s. 499–526.
- Jarmila Krčálová, *Centrální stavby české renesance*, Praha 1976.
- Jarmila Krčálová, Kostely české a moravské renesance. Příspěvek k jejich typologii, *Umění XXIX*, 1981, s. 1–37.
- Jarmila Krčálová, Italské podněty v renesančním umění českých zemí, *Umění XXXIII*, 1985, s. 54–82.
- Jarmila Krčálová, *Renesanční stavby Baldassara Maggiho v Čechách a na Moravě*, Praha 1986.
- Jarmila Krčálová, Giovanni Pieroni – architekt? *Umění XXXVI*, 1988, s. 511–540.
- Jarmila Krčálová, Renesanční architektura v Čechách a na Moravě, in: Jiří Dvorský (ed.), *Dějiny českého výtvarného umění. Od počátků renesance do závěru baroka II/1*, Praha 1989, s. 6–69.
- Jarmila Krčálová, Architektura doby Rudolfa II., in: Jiří Dvorský (ed.), *Dějiny českého výtvarného umění. Od počátků renesance do závěru baroka II/1*, Praha 1989, s. 160–181.
- Jarmila Krčálová, Renaissance, in: Anežka Merhautová (ed.), *Katedrála sv. Víta v Praze. K 650. výročí založení*, Praha 1994, s. 133–170.
- Jarmila Krčálová, Filippi, in: Anděla Horová (red.), *Nová encyklopedie českého výtvarného umění, A–M*, Praha 1995, s. 175–176.
- Tomáš Krejčík, Náboženské poměry ve střední Evropě, in: Leoš Mlčák (ed.), *Kardinál František z Dietrichsteina (1570–1636). Prelát a politik neklidného věku*, Olomouc 2008, s. 22.
- Peter Kresánek, *Slovensko – ilustrovaná encyklopédia pamiatok*, Bratislava 2009.

Jiří Kropáček, Záalpi: První ohlasy vrcholné renesance, in: Ladislav Daniel – Jiří Pelán – Piotr Salwa – Olga Špilarová (edd.), *Italská renesance a baroko ve střední Evropě*, Olomouc 2005, s. 61–66.

Petr Kroupa – Jiří L. Bílý, *Brněnští sochaři, kameníci a zedníci v letech 1570–1620*, Brno 1987.

Jiří Kroupa, Art, Patronage and Society in Moravia 1620–1650, in: Klaus Bussmann – Heinz Schilling (edd.), *1648: War and Peace in Europe II: Art and Culture*, kat. výstavy, München 1998, s. 253–261.

Jiří Kroupa, Počátek nového stylu na Moravě: rok 1650 nebo 1660? in: *Historická Olomouc XIII*, Olomouc 2002, s. 23–33.

Jiří Kroupa (ed.), *V zrcadle stínů. Morava v době barokní 1670–1790*, Brno 2003.

Jiří Kroupa, Umělecká úloha, objednavatelé a styl na Moravě doby barokní, in: Jiří Kroupa (ed.), *V zrcadle stínů. Morava v době barokní 1670–1790*, Brno 2003, s. 37–77.

Jiří Kroupa, Světlo a stín v barokní architektuře, in: Tomáš Knoz (ed.), *Morava v době baroka*, Brno 2004, s. 72–73.

Jiří Kroupa – Martin Elbel – Pavel Borský, Brno (Brno). Zaniklý konvent dominikánek „Cella S. Mariae“ či „Cella Castitatis“ s kostelem Nanebevzetí P. Marie, následně kolej jezuitů s domem první probace, se seminářem P. Marie a gymnasiem, v současnosti rezidence jezuitů, in: Dušan Foltýn (ed.), *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, Praha 2005, s. 160–167.

Jiří Kroupa – Dušan Foltýn, Telč (Jihlava). Bývalá kolej a dům třetí probace jezuitů s kostelem Jména Ježíš, se seminářem, sv. Andělů a gymnasiem, in: Dušan Foltýn (ed.), *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, Praha 2005, s. 675–679.

Jiří Kroupa, "Moderni fiori": kardinál z Dietrichsteina, protobarok a umělecká funkce na Moravě po roce 1600, in: *Emil Kordiovský – Miroslav Svoboda (ed.), Kardinál František z Dietrichštejna a jeho doba*, Brno – Mikulov 2006, s. 55–67.

Jiří Kroupa, Vizuální technologie a architektonická praxe v raném novověku, in: Milena Bartlová – Hynek Látal (edd.), in: *Tvarujete si sami? Sborník 3. sjezdu historiků umění 25.–26. září 2008*, Praha 2011, s. 191–201.

Hanno-Walter Kruft, *Dějiny teorie architektury. Od antiky po současnost*, Bratislava 1993.

Tomáš Kruťa, *Vlastivěda Moravská, Břeclavsko*, Brno 1969.

Josef Kšíř, Staré olomoucké špitály a jejich situování, *Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci*, č. 118, Olomouc 1964.

Alois Kubíček, Grisonští mistři v Praze, *Umění II*, 1954, s. 337–338.

Karel Kuča, *Města a městečka v Čechách na Moravě a ve Slezsku*, Praha 2000.

Zdeněk Kudělka, K otázce manýristické architektury na Moravě, in: *Sborník prací Filosofické fakulty brněnské university 7, F (řada uměnovědná) 2*, 1958, s. 88–98.

Zdeněk Kudělka, Studie o italské manýristické architektuře, in: *Sborník prací Filosofické fakulty brněnské university VIII, F (řada uměnovědná) III*, 1959, s. 5–29.

Zdeněk Kudělka, Architektura 17. století na Moravě, in: Jiří Dvorský (ed.), *Dějiny českého výtvarného umění. Od počátků renesance do závěru baroka II/1*, Praha 1989, s. 278–292.

Zdeněk Kudělka, Architektura, in: Ivo Krsek – Zdeněk Kudělka – Miloš Stehlík et al., *Umění baroka na Moravě a ve Slezsku*, Praha 1996, s. 42–76.

Artur Kwaśniewski, Retrospektywne tendencje architektury ziem królestwa czeskiego w dobie renesansu (1500–1650). Uwagi o sensie ideowym konwencji stylowych, in: Helena Dáňová – Lenka Stolárová (edd.), *Slezsko, Země Koruny České, Historie a kultura 1300–1740 A/-B/*, Praha 2008, s. 639–653.

Jamie Lara, God's Good Taste: Juan Bautista Villalpando, in: John W. O'Malley – Gauvin Alexander Bailey – Steven J. Harris (edd.), *The Jesuits: Cultures, Sciences, and the Arts, 1540–1773*, Toronto – Buffalo – London 1999, s. 505–521.

Milada Lejsková-Matyášová, Portrétní a náhrobní plastiky zemanského rodu Bukůvků na Šumpersku, in: *Severní Morava*, sv. 13, Šumperk 1966, s. 58–64.

Eduarda Lipanská, *Historické klenby*, Praha 1998.

Helmut Lorenz, Kunstgeschichte oder Künstlergeschichte? – Bemerkungen zur Forschungslage der Wiener Barockarchitektur, in: *Artibus et historiae II/4*, 1981, s. 99–123.

Helmut Lorenz (red.), *Geschichte der bildenden Kunst in Österreich IV. Barock*, Munchen – London – New York 1999.

Wolfgang Lotz, Die ovalen Kirchenraume des Cinquecento, *Romisches Jahrbuch für Kunstgeschichte*, Band. 7, 1955, s. 7–99.

Petr Macek – Richard Biegel – Jakub Bachtík, *Barokní architektura v Čechách*, Praha 2015.

Martin Mádl – Rostislav Švácha – Simona Jemelková, Biskupská rezidence v Olomouci, 1665–1672, in: Rostislav Švácha – Martina Potůčková – Jiří Kroupa

(edd), *Karel z Lichtensteinu-Castelcornu (1624–1695). Místa biskupovy paměti*, Olomouc 2019, s. 69–92.

Jakub Malý, *Vlastenecký slovník historický*, Praha 1877.

Radek Martinek, Karel Boromejský a idea "velkého úklidu" v kostele. Příspěvek dějinám památkové péče v církvi, in: Helena Dáňová – Klára Mezihoráková – Dalibor Prix (edd.), *Artem ad vitam. Kniha k poctě Ivo Hlobila*, Praha 2012, s. 553–561.

František Matějka (ed.), *Moravské zemské desky 1567–1642*, III. díl, Kraj Olomoucký, Praha 1953.

Alois Matuška, *Z historie Frýdlantu nad Moravicí, dnes Břidličné*, Bruntál 2018, <http://www.mu-bridlicna.cz/5993-strucna-historie-mestecka-bridlicna-na-rymarovsku>, vyhledáno 6. 4. 2019.

Miloš Melzer – Jindřich Schulz et al., *Vlastivěda šumperského okresu*, Šumperk 1993.

Lubica Mezerová et al., *Seznam nemovitých kulturních památek okresu Bruntál*, Bruntál – Ostrava 2000.

Riccardo Migliari, Ellissi e ovali. Epilogo di un conflitto, in: *Palladio. Rivista di storia dell'architettura e restauro*, n. 16, 1995.

Jaroslav Miller, *Propaganda, symbolika a rituály protestantské Evropy 1580–1650*, Praha 2012.

Karel Müller – Radek Polách – Jaroslav Zezulčík, *Kamenné svědectví minulosti, Heraldické památky novojičínská*, Nový Jičín – Praha 2008.

Leoš Mlčák, *Státní seznam nemovitých kulturních památek okresu Frýdek-Místek*, Ostrava 1980.

Leoš Mlčák, Pozdně renesanční luterské kostely na sovineckém panství z let 1577–1610, in: *Střední Morava. Kulturněhistorická revue*, roč. 6, č. 11, 2000, s. 47–57.

Leoš Mlčák, K dějinám raněbarokního konventního kostela premonstrátské kanonie na Hradisku u Olomouce, in: *Střední Morava. Kulturně historická revue*, roč. 6, č. 10, Olomouc 2000, s. 4–25.

Leoš Mlčák, Manýristická poutní kaple na Svatém Kopečku u Olomouce, *Výroční zpráva Okresního archivu v Olomouci za rok 2000*, Olomouc 2001, s. 88–109.

Leoš Mlčák, Kostel sv. Petra a Pavla, 1520–1536, Medlov, in: Ivo Hlobil – Marek Perůtka (edd.), *Od gotiky k renesanci: výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550*, Sv. 3, Olomoucko (kat. výst.), Olomouc 2002, s. 176.

Leoš Mlčák, *Zvony na Šumpersku a Jesenicku*, Olomouc 2004.

Leoš Mlčák, *Olomouc – Klášterní Hradisko bývalá premonstrátská kanonie*, Velehrad 2011.

Jakub Mráček, Památky rozličných příběhův od Eliáše Rožnovského, měštěnína a rychtáře lipenského, po smrti pak jeho od Václava Rožnovského, syna jeho vlastního, in: *XVII. Výroční zpráva České zemské vyšší reálky v Lipníku za školní rok 1911–1912*, Lipník 1912, s. 5–8.

Aleš Mudra – Helena Zápalková – Jan Beránek et. al., *V oplatce jsi všecek tajně: eucharistie v náboženské a vizuální kultuře Českých zemí do roku 1620*, Praha 2017.

Ivan Prokop Muchka, *Deset století architektury, Architektura renesanční*, Praha 2001

Ivan Prokop Muchka, Hlava čtvrtá, 1526–1620, in: Klára Benešová – Petr Kratochvíl (edd.), *Velké dějiny zemí Koruny české. Tematická řada, Architektura*, Praha 2009.

Hana Myslivečková, Náhrobek „zakladatele olomoucké univerzity“ biskupa Viléma Prusinovského z Víckova, in: *Historická Olomouc a její současné problémy* XI, Olomouc 1998, s. 105–114.

Hana Myslivečková, Architektura věží pozdní gotiky a rané renesance na Olomoucku, in: Ivo Hlobil – Marek Perůtka (edd.), *Od gotiky k renesanci: výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400-1550*, Sv. 3, Olomoucko (kat. výst.), Olomouc 2002, s. 214.

Hana Myslivečková, Příklady pozdně renesanční komemorativní reprezentace v rytířské rodině Zástřizlů na Moravě, *Umění* LIV, 2006, s. 177–186.

Hana Myslivečková, *Mors ultima linea rerum: pozdně gotické a renesanční figurové náhrobní monumenty na Moravě a v českém Slezsku*, Olomouc 2013.

Hana Myslivečková, Late Gothic, Renaissance and Manneristic Figural Sepulchral Monuments in Moravia and Czech Silesia, *Acta Historiae Artium, Academiae Scientiarum Hungaricae, Tomus LX*, 2019, s. 123–160.

Hana Myslivečková [ml.], Příspěvek k historii kaple sv. Rocha v Úsově a jejímu restaurování, in: *Sborník Národního památkového ústavu*, Olomouc 2012, s. 100–111.

Hana Myslivečková [ml.], Ke stavební historii bývalých piaristických budov v Lipníku nad Bečvou, in: *Piaristé a jejich odkaz ve stavební architektuře a zahradách – působení piaristů na střední a severní Moravě a ve východních*

Čechách. Přednášky z odborného semináře konaného v Olomouci ve dnech 17. – 18. září 2014, Olomouc 2015, s. 77–86.

Hana Myslivečková [ml.], Zámecká kaple, in: Leon Bouchal (ed.), *Toulky tovačovskou minulostí, aneb, 695 let historického putování městem pod Spanilou věží*, Tovačov 2016, s. 101–104.

Hana Myslivečková [ml.], Památník jednoty bratrské v Přerově Na Marku. Prezentace mimořádných archeologických nálezů, in: *Sborník národního památkového ústavu 2017*, Olomouc 2018, s. 56–66.

Hana Myslivečková [ml.], Katedrála sv. Václava v Olomouci za biskupa Karla (exkurz), in: Rostislav Švácha – Martina Potůčková – Jiří Kroupa (edd), *Karel z Lichtensteinu-Castelcornu (1624–1695). Místa biskupovy paměti*, Olomouc 2019, s. 93–95.

Věra Naňková, Barokní plány v moravských jezuitikách, in: *Historická Olomouc a její současné problémy V*, Olomouc 1985, s. 223–229.

Věra Naňková, K typologii české sakrální architektury 17. století, *Umění XXXIV*, 1986, s. 138–143.

Zdeněk R. Nešpor, Luteráni v českých zemích v období protireformace a náboženské tolerance (1620–1861), in: Jiří Just – Zdeněk R. Nešpor – Ondřej Matějka et al., *Luteráni v českých zemích v proměnách staletí*, Praha 2009, s. 127–218.

Augustin Alois Neumann, *Piaristé a český barok*, Přerov 1933.

Jaromír Neumann, *Český barok*, Praha 1964.

Petra Nevímová – Martin Elbel, Znojmo, Bývalá kolej jezuitů s kostelem sv. Michala, se seminářem sv. Michala a gymnasiem, in: Dušan Foltýn (ed.), *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, Praha 2005, s. 785–788.

Jindřich Noll, Jan Křtitel Erna, stavitel brněnský, in: *Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity, řada uměnovědná F 16*, Brno 1988–1989. s. 27–43.

Miroslava Nováková, Shodné renesanční stavby v podhůří Jeseníků, *Časopis slezského muzea, řada historická*, roč. 24, 1975, s. 60–63.

John W. O'Malley – Gauvin Alexander Bailey – Steven J. Harris (edd.), *The Jesuits: Cultures, Sciences, and the Arts, 1540–1773*, Toronto – Buffalo – London 1999.

Jana Opletová – Jiří Kroupa – Josef Bláha et al., Olomouc – Klášterní Hradisko (Olomouc), Bývalá kanonie premonstrátů s kostelem Nanebevzetí P. Marie, původně konvent benediktinů s kostelem sv. Štěpána, in: Dušan Foltýn (ed.), *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, Praha 2005, s. 513–522.

Jana Oppeltová, Premonstrátská kanonie Hradisko u Olomouce a její kulturní prostředí, in: Ondřej Jakubec – Marek Perůtka (edd.), *Olomoucké baroko: Výtvarná kultura z let 1620-1780, 3/ Historie a kultura*, Olomouc 2011, s. 53–65.

Ottův slovník naučný. Ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí, 1–28, Praha 1888–1909.

Jaroslav Pánek (ed.), *Václav Březan, Životy posledních Rožmberků*, II, Praha 1985.

Jaroslav Pánek, *Výprava české šlechty do Itálie v letech 1551–1552*, České Budějovice 2003.

Ivana Panochová, Biblicismy v české architektuře 17. století, *Umění* LII, 2004, s. 198–217.

Ivana Panochová, Na prahu baroka. K typologickým a slohovým problémům moravské architektury v letech 1620–1650, in: *Studia Moravica II. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis Facultas Philosophica Moravica III*, Olomouc 2005, s. 107–124.

Ivana Panochová, Důstojníci a rivalové Albrechta z Valdštejna v roli stavebních donátorů v době třicetileté války v Čechách a na Moravě, *Umění* LIV, 2006, s. 492–503.

Ivana Panochová, Marradasova fundace pro malostranský kostel P. Marie Vítězné a Giovanni Pattista Pieroni, in: *Pictura verba cupit*, Praha 2006, s. 441–448.

Ivana Panochová, Vztah dietrichsteinského chóru dómu sv. Václava v Olomouci a Valdštejnského paláce v Praze: Poznámky k morfologii a typologii, *Zprávy památkové péče* LXXI, 2011, s. 39–42.

Tomáš Parma, Kardinál František z Dietrichsteina a jeho vztahy k italskému prostředí „MINIMO ET HUMILISSIMO CAPPELANO ET INDIGNISSIMA CREATURA DI VOSTRA SANTITÀ“, in: Leoš Mlčák (ed.), *Kardinál František z Dietrichsteina (1570–1636). Prelát a politik neklidného věku*, Olomouc 2008, s. 25–31.

Tomáš Parma, Myšlenková koncepce dietrichsteinského presbyteria olomouckého dómu, in: *Střední Morava XXVII*, 2008, s. 40–48.

Tomáš Parma, Dietrichsteinská přestavba olomoucké katedrály, in: Ondřej Jakubec – Marek Perůtka (edd.), *Olomoucké baroko: Výtvarná kultura let 1620–1780, 1/ Úvodní svazek*, Olomouc 2010, s. 63–68.

Tomáš Parma, *František kardinál Dietrichstein a jeho vztahy k římské kurii: Prostředky a metody politické komunikace ve službách moravské církve*, Brno 2011.

Tomáš Parma, Cyrilometodějský kult v prostředí olomouckých biskupů raného novověku, in: Simona Jemelková (ed.), *Mezi východem a západem: svatí Cyril a Metoděj v kultuře českých zemí*, Olomouc 2013, s. 48–53.

Tomáš Parma, *Commendants corpus nostrum exanime terrae...* Biskupské testamenty kardinála Dietrichsteina a jeho pohřeb v olomoucké katedrále, in: *Studia Theologica* XVII (2), 2015, s. 203–220.

Martin Pavlíček, Šalamounův chrám v české barokní architektuře, in: Martin Elbel – Milan Togner (edd.), *Historická Olomouc XIII. Konec švédské okupace a poválečná obnova ve 2. polovině 17. století*, Olomouc 2002, s. 253–272.

Martin Pavlíček, Kapucínský kostel Zvěstování Panny Marie, in: Ondřej Jakubec – Marek Perůtka (edd.), *Olomoucké baroko: Výtvarná kultura let 1620–1780*, Olomouc 2010, č. kat. 5, s. 79.

Jiřina Pavlíková, *Státní seznam nemovitých kulturních památek města Ostravy*, Ostrava 1984.

Jiřina Pavlíková, *Státní seznam nemovitých kulturních památek okresu Karviná*, Ostrava 1986.

Marek Perůtka (ed.), *Seznam nemovitých kulturních památek okresu Přerov*, Olomouc 1993.

Marek Perůtka (ed.), *Seznam nemovitých kulturních památek okresu Šumperk*, Olomouc 1994.

Jana Petrová a Jiří Uhlíř, *Nemovitě kulturní památky Jižní Moravy. Soupis památek a literatury, Třebíč, svazek 4*, Brno 2000.

Jaroslav Petruš, Předpoklady pro opravu architektury G. B. Pieroniho v Brtnici, *Památky a příroda*, č. 8, 1983, s. 147–151.

Josef Pilnáček, *Staromoravští rodové*, Brno 1930 (reprint 1. vydání z roku 1996).

Emanuel Poche (ed.) *Umělecké památky Čech*, I–IV, Praha 1977–1982.

Miloslav Pojsl, *Olomoučtí biskupové a arcibiskupové a jejich pohřební místa*, Olomouc 2013.

Drahomír Polách, Farní kostel v Branné na Šumpersku, Historie, popis a autorské určení jeho vnitřního vybavení, *Památkový ústav v Olomouci* 1993, 1994, s. 123–136.

Drahomír Polách, Několik poznatků k stavební historii a původnímu vybavení kostela sv. Anny ve Starém Městě na Šumpersku, *Památkový ústav v Olomouci* 1994, 1995, s. 98–113.

Drahomír Polách – Josef Sobek, *Bratrušov 630 let (1371–2001)*, Bratrušov 2001.

Drahomír Polách, *Historické toulky Šumperskem*, Štíty 2012.

Jaromír Polášek, *Dřevěné kostely a kaple Moravy a Slezska*, Český Těšín 2001.

P. Antonio de Pordenone, *Libri tre quali si scuopre in quanti modi si puo edificare Monasterio la chiesa*, Venezia 1603.

Martina Potůčková – Hana Myslivečková [ml.], Piaristé v Lipníku nad Bečvou, 1634–1695, in: Rostislav Švácha – Martina Potůčková – Jiří Kroupa (edd), *Karel z Lichtensteinu-Castelcornu (1624-1695). Místa biskupovy paměti*, Olomouc 2019, s. 468–377.

Rudolf Pošva, La chiesa di S. Maria Assunta di Arco, in: Romano Turrini (ed.), *La fabbrica della Collegiata: vicende e personaggi legati alla costruzione della Collegiata di Arco a 400 anni dalla posa della prima pietra (7 novembre 1613 – 7 novembre 2013)*, Arco 2013, s. 143–160.

Pavel Preiss, *Panoráma manýrismu*, Praha 1974.

Pavel Preiss, *Italští umělci v Praze. Renesance, manýrismus, baroko*, Praha 1986.

Dalibor Prix, Stavební vývoj kostelů Nanebevzetí Panny Marie (dříve sv. Václava) v Bruntále a Zvěstování Panny Marie ve Starém Městě u Bruntálu ve středověku, *Časopis Slezského zemského muzea*, série B, roč. 40, 1991, s. 110–132.

Dalibor Prix – Michal Zezula, Archeologický výzkum kostela Nanebevzetí Panny Marie v Branticích, okr. Bruntál, *Archaeologia historica* XXV, 2000, s. 279–305.

Dalibor Prix, Moravská, slezská nebo jiná středověká architektura v regionech českého Slezska? in: Ivo Hlobil – Marek Perůtka et al., *Od gotiky k renesanci: výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550. I, Úvodní svazek*, Olomouc 2002, s. 111–121.

August Prokop, *Die Markgrafschaft Mähren in kunstgeschichtlichen Beziehung*, III, Wien 1904.

August Prokop, *Die Markgrafschaft Mähren in kunstgeschichtlichen Beziehung*, IV, Wien 1904.

Paola Quattrini – Elsa Rizzi – Simonetta Zanzottera, *Chiese a pianta centrale. Roma e dintorni*, sv.1 a 2, 2008.

Jan Racek, K problém u periodizace českého hudebního baroku 17. a 18. století, in: Milan Kopecký (ed.), *O barokní kultuře: sborník statí*, Brno 1968, s. 134–137.

Milada Radová – Oldřich Rada, *Das Buch von den Zellengewölben Gebundenen Buch*, Prag 2001.

Václav Richter, Stavební vývoj kostela sv. Salvátora v Klementinu, *Památky archeologické XXXIV*, 1924–1925, s. 336–371.

Václav Richter, Filiberto Luchese na Moravě, in: *Ročenka kruhu pro pěstování dějin umění za rok 1934*, Praha 1935, s. 27–44.

Václav Richter, Nejstarší plán jezuitského kostela v Brně, *Akord*, 1936, s. 41–43.

Václav Richter, *Z počátků města Brna*, Brno 1936.

Václav Richter, Poznámky k dějinám barokní architektury na Moravě, *Volné směry XXXVII*, 1941–1942, s. 286–296.

Václav Richter, *O pojem baroka v architektuře*, Olomouc 1944.

Václav Richter, *Raněstředověká Olomouc: Stavební dějiny vzniku města*, Praha 1959.

Václav Richter – Bohumil Samek – Miloš Stehlík et al., *Znojmo*, Praha 1966.

Václav Richter – Ivo Krsek – Miloš Stehlík et al., *Mikulov*, Brno 1971.

Václav Richter – Zdeněk Kudělka, Die Architektur des 17. und 18. Jahrhunderts in Mähren, in: *Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity, řada uměnovědná F16*, Brno 1972.

Marie Ripperová – Marie Heerenová – Lenka Kalábová (edd.), *Nemovitě kulturní památky Jižní Moravy. Soupis památek a literatury, Žďár nad Sázavou*, sv. 14, Brno 2000.

Anna Rollová, *Geneze boltcového ornamentu. Příspěvek k problematice ornamentiky 17. století*, Praha 1988.

Jan Royt, Stopy svatých Cyrila a Metoděje v Čechách, in: Simona Jemelková (ed.), *Mezi východem a západem. Svatí Cyril a Metoděj v kultuře českých zemí*, Olomouc 2013, s. 68–75.

Ivan Rusina (ed.), *Dějiny slovenského výtvarného umenia. Barok*, Bratislava 1998.

Ivan Rusina (ed.), *Renesancia. Umenie medzi neskorou gotikou a barokem*, Bratislava 2009.

Ivan Řehulka (ed.), *Nemovitě kulturní památky Jižní Moravy. Soupis památek a literatury, Hodonín*, sv. 13, Brno 2002.

- Květoslava Říčková, *Nemovitě kulturní památky Jižní Moravy. Soupis památek a literatury, Prostějov*, sv. 6, Brno 2000.
- Bohumil Samek, *Umělecké památky Moravy a Slezska. 1. svazek A/I*, Praha 1994.
- Bohumil Samek, *Umělecké památky Moravy a Slezska. 2. svazek J/N*, Praha 1999.
- Marion Sauter, *Die oberdeutschen Jesuitenkirchen 1550–1650. Bauten, Kontext und Bautypologie*, Petersberg 2004.
- Jiří Sehnal, Italská hudba na Moravě v 16. a 17. století, in: Ladislav Daniel – Jiří Pelán – Piotr Salwa – Olga Špilarová (edd.), *Italská renesance a baroko ve střední Evropě*, Olomouc 2005, s. 133–138.
- Marie Schenková – Libuše Dědková, Vývoj umění ve Slezsku, in: *Slezsko, Matice slezská*, Opava 1992.
- Karel Schielle, *Velké dějiny Zemí Koruny české. Tematická řada, Stát*, Praha 2015.
- Michael D. Schmid, Die Querkirche von Wädenswil im internationalen Kontext, in: *Jahrbuch der Stadt Wädenswil*, Wädenswil 2017, s. 41–52.
- Georg Skalecki, *Deutsche Architektur zur Zeit des dreissigjährigen Krieges*, Regensburg 1989.
- Jeffrey Chipps Smith, *Sensuous worship: Jesuits and the art of the early catholic reformation in Germany*, Princeton 2002.
- Jana Spathová, Farní chrám sv. Vavřince v Bojkovicích, *Malovaný kraj, Národopisný a vlastivědný časopis Slovácka*, 32, 1996, č. 4, s. 8–9.
- Jana Spathová, *Nemovitě kulturní památky Jižní Moravy. Soupis památek a literatury*, Uherské Hradiště, sv. 8, Brno 2000.
- Jörg Stabenow, Auf dem Weg zum „theatrum sacrum“, in: Susanne Wegmann – Gabriele Wimböck (Hg.), *Konfessionen in Kirchenraum. Dimensionen des Sakralraums in der Frühen Neuzeit, Studien zur Kunstgeschichte des Mittelalters und Frühen Neuzeit*, Band 3, Korb 2007, s. 115–136.
- Karel Stejskal (ed.), *Náměšť nad Oslavou. Historie a současnost*, Náměšť nad Oslavou 2005.
- Jiří Stibor, Bruntálští z Vrbna, in: Lumír Dokoupil, *Biografický slovník Slezska a severní Moravy X*, Ostrava 1998, s. 44–45.
- Miroslav Svoboda, Mikulov v době Františka z Dietrichštejna, in: Emil Kordiovský – Miroslav Svoboda (ed.), *Kardinál František z Dietrichštejna a jeho doba*, Brno – Mikulov 2006, s. 85–98.

- Bohuslav Syrový, *Architektura*, Praha 1972.
- Bohuslav Syrový, *Architektura – svědectví dob*, Praha 1974.
- Eva Šamánková, *Architektura české renesance*, Praha 1961.
- Jiří Škabrada, *Konstrukce historických staveb*, Praha 2007.
- Karel Šmrha, Brněnští stavitelé v době kolem roku 1600. Petr Gabri a jeho stavební družina, *Umění III*, 1967, s. 312–320.
- Pavel Šopák – Petra Nevímová – Dušan Foltýn, Opava-město (Opava), Bývalá kolej jezuitů s kostelem sv. Jiří a sv. Vojtěcha, seminářem sv. Ignáce a gymnasiem, in: Dušan Foltýn (ed.), *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, Praha 2005, s. 564–568.
- Michal Šroněk, „Neučiníš sobě rytiny...“ Jednota bratrská a výtvarná kultura, in: Kateřina Horníčková – Michal Šroněk (edd.), *Umění české reformace (1380–1620)*, Praha 2010, s. 303–333.
- Rostislav Švácha, Představy a metafory. Richterova teorie architektonického prostoru, 1944–1948, in: Milan Togner (ed.), *Václav Richter 1900–1970*, Olomouc 2001, s. 41–50.
- Rostislav Švácha, Hlava pátá, 1620–1780, in: Klára Benešová – Petr Kratochvíl (edd.), *Velké dějiny země Koruny české. Tematická řada, Architektura*, Praha 2009, s. 389–403.
- Rostislav Švácha, Architektura baroka v Olomouci, in: Ondřej Jakubec – Marek Perůtka (edd.), *Olomoucké baroko: Výtvarná kultura let 1620–1780: 2/ Katalog*, Olomouc 2010, s. 28–30.
- Rostislav Švácha, Typy venkovských kostelů v 17. století, *Zprávy památkové péče LXXVII*, 2017, č. 1–2, s. 87–98.
- Prokop Toman, *Nový slovník československých výtvarných umělců I, A-K*, Praha 1950.
- Prokop Toman, *Nový slovník československých výtvarných umělců II, L-Ž*, Praha 1950.
- Moriz Trapp, *Brünn's kirchliche Kunst-Denkmaale*, Brünn 1888.
- Iveta Tůmová, Bratrská chrámová architektura jako nástroj šlechtické reprezentace, in: Magdaléna Nová – Marie Opatrná (edd.), *Cultural Transfer. Umělecká výměna mezi Itálií a střední Evropou, Sborník příspěvků mezinárodní konference studentů doktorských studijních programů*, Praha 2014, s. 159–165.

Romano Turrini (ed.), *La fabbrica della Collegiata: vicende e personaggi legati alla costruzione della Collegiata di Arco a 400 anni dalla posa della prima pietra (7 novembre 1613 – 7 novembre 2013)*, Arco 2013.

Petr Uličný, Maniera of the Architecture of Albrecht of Wallenstein, *Umění* LIX, 2011, s. 9–12.

Petr Uličný, Maniera architektury vévody Albrechta z Valdštejna, Utrecht – Praha, 2011, s. 1–18, <https://www.umeni-art.cz/admin/fileGet.aspx?v=issue-issue-264-category-265-paragraph-269-pdf&l=cz>, vyhledáno 2. 7. 2017.

Josef Válka, *Dějiny Moravy, díl 1. Středověká Morava, Vlastivěda moravská*, Brno 1991.

Josef Válka, Moravská aristokracie na přelomu 16. a 17. století, in: *Opera historica III, Sborník katedry historie Pedagogické fakulty Jihočeské univerzity*, České Budějovice 1993, s. 155–165.

Josef Válka, *Dějiny Moravy, díl 2. Morava reformace renesance a baroka, Vlastivěda moravská*, Brno 1995.

Josef Válka, Morava, země v srdci střední Evropy, in: Jiří Kroupa (ed.), *V zrcadle stínů. Morava v době barokní 1670–1790*, Brno 2003, s. 15–36.

Josef Válka, *Myšlení a obraz v dějinách kultury, studie, eseje, reflexe*, Brno 2009.

Milada Vilímková – Dobroslav Líbal, Umění renesance a manýrismu – Architektura, in: Emanuel Poche (ed.), *Praha na úsvitu nových dějin*, Praha 1988, s. 43–147.

Pollio Marcus Vitruvius, *Deset knih o architektuře*, Praha 1979.

Pavel Vlček (ed.), *Umělecké památky Prahy. Staré Město, Josefov*, Praha 1996.

Pavel Vlček (ed.), *Umělecké památky Prahy. Nové Město, Vyšehrad, Vinohrady (Praha 1)*, Praha 1998.

Pavel Vlček (ed.), *Umělecké památky Prahy. Malá Strana*, Praha 1999.

Pavel Vlček, Filippi, in: Pavel Vlček (ed.), *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*, Praha 2004, s. 173–174.

Pavel Vlček, Lucchese, in: Pavel Vlček (ed.), *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*, Praha 2004, s. 377.

Pavel Vlček, Renesanční kostely, in: Kateřina Horníčková – Michal Šroněk (edd.), *Umění české reformace (1380–1620)*, Praha 2010, s. 245–259.

Pavel Vlček, St. Peter und Paul kirche in Kralovice und Bonifaz Wolmut?
in: *Studia Rudolphina: Bulentin Centra pro výzkum umění a kultury doby Rudolfa II.*, 2011, s. 25–38.

Jaroslav Wagner, Renesanční kostely v severovýchodních Čechách, *Zprávy památkové péče* XIII, 1953, č. 8, s. 239–245.

Renate Wagner-Rieger, Die Baukunst des 16. und 17. Jahrhunderts in Österreich. Ein Forschungsbericht, *Wiener Jahrbuch für Kunstgeschichte* XX, Wien 1965, s. 175–224.

Susanne Wegmann – Gabriele Wimböck (Hg.), *Konfessionen in Kirchenraum. Dimensionen des Sakralraums in der Frühen Neuzeit, Studien zur Kunstgeschichte des Mittelalters und Frühen Neuzeit*, Band 3, Korb 2007.

Kai Wenzel, Konfese a chrámová architektura: dva luteránské kostely v Praze v předvečer třicetileté války, 1. díl, in: *Pražský sborník historický*, sv. 36, Praha 2008, s. 31–104.

Kai Wenzel, Konfese a chrámová architektura: dva luteránské kostely v Praze v předvečer třicetileté války, 2. díl, in: *Pražský sborník historický*, sv. 37, Praha 2009, s. 7–66.

Kai Wenzel, Protestantischer Kirchenbau in Böhmen während des Spätmittelalters und der Frühen Neuzeit, in: Jan Harasimowicz (Hrsg.), *Protestantischer Kirchenbau der Frühen Neuzeit in Europa. Grundlagen und neue Forschungskonzepte*, Regensburg 2015, s. 283–298.

Thomas Winkelbauer, Lichtenštejnové jako „šlechta neznající hranice“. Náčrt majetkového vývoje pánů a knížat lichtenštejnských v Dolních Rakousích a na Moravě v rámci politických dějin, in: Andrea Komlosyová – Václav Bůžek – František Svátek (edd.), *Kultury na hranici*, Vídeň 1995, s. 215–222.

Thomas Winkelbauer, Kariéristé, nebo zbožní mužové? Konvertité ze šlechtických kruhů v českých a rakouských zemích kolem roku 1600, in: Eliška Fučíková – Ladislav Čepička (edd.), *Valdštejn. Albrecht z Valdštejna. Inter arma silent musae?* Praha 2007, s. 62–69.

Rudolf Wittkower, *Architectural Principles in the Age of Humanism*, London 1949.

Rudolf Wittkower, *Gothic vs. classic: architectural projects in seventeenth-century Italy*, Michigan 1974.

Rudolf Wittkower, *Studies in the Italian Renaissance*, London 1978.

Rudolf Wittkower, *Art and architecture in Italy 1600–1750, Vol. 1, Early Baroque*, New Haven 1999.

Gregor Wolny, *Kirchliche Topographie von Mähren, meist nach Urkunden und Handschriften I. Olmützer Erzdiöcese*, Band 1, Brünn 1855.

Gregor Wolny, *Kirchliche Topographie von Mähren, meist nach Urkunden und Handschriften*, *Brünner Diöcese*, Band 3, Brünn 1860.

Gregor Wolny, *Kirchliche Topographie von Mähren meist nach Urkunden und Handschriften. Olmützer Erzdiöcese*, Band 4, Brünn 1862.

Gregor Wolny, *Kirchliche Topographie von Mähren meist nach Urkunden und Handschriften. Olmützer Erzdiöcese*, Band 5, Brünn 1863.

Gregor Wolny, *Die Markgrafschaft Mähren topographisch, statistisch und historisch geschildert*, Brünn 1835–1842.

Pavel Zahradník, Olomouc (Olomouc), Zaniklý konvent kapucínů s kostelem, in: Dušan Foltýn (ed.), *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, Praha 2005, s. 505–506.

Pavel Zahradník – Petr Macek, Brno (Brno). Kapucínský konvent s kostelem Nalezení sv. Kříže, in: Dušan Foltýn (ed.), *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, Praha 2005, s. 186–190.

Pavel Zahradník – Petr Macek, Jihlava (Jihlava). Zaniklý konvent kapucínů s kostelem sv. Františka Serafínského, in: Dušan Foltýn (ed.), *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, Praha 2005, s. 356–358.

Pavel Zahradník – Petr Macek, Olomouc (Olomouc), Konvent kapucínů s kostelem Zvěstování P. Marii, in: Dušan Foltýn (ed.), *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, Praha 2005, s. 506–509.

Pavel Zahradník – Petr Macek, Vyškov (Vyškov). Zaniklý konvent kapucínů s kostelem P. Marie Andělské, dnes hřbitovním, in: Dušan Foltýn (ed.), *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, Praha 2005, s. 760–763.

Florian Zapletal, *Bývalý bratrský zbor v Lipníku nad Bečvou*, Přerov 1930.

Florian Zapletal, *Viktorin ze Žerotína a na Hustopečích nad Bečvou*, Zvláštní otisk ze sborníku "Záhorská kronika", Přerov 1937.

Jana Zapletalová, Ticinští štukatéři na Moravě: okruh Quirica Castellioho a Carla Borsy, in: Martin Mádl (ed.), *Tencalla I. Statě o životě a díle ticinských freskařů, o objednavatelích a o umělcích z jejich okruhu*, Praha 2012, s. 275–302.

Jana Zapletalová, Poslední vůle císařského architekta Filiberta Lucheseho, *Umění LXIV*, 2016, s. 247–257.

Pavel Zatloukal, *Příběhy z dlouhého století: Architektura let 1750–1918 na Moravě a ve Slezsku*, Olomouc 2002.

Josef Zelinka, *Dějiny Farnosti v Buchlovicích*, Buchlovice 2005.

Metoděj Zemek, *Náhrobky v metropolitním kostele sv. Václava v Olomouci*, separátní tisk z časopisu *Rodokmen*, Praha 1948.

Metoděj Zemek, Dějiny jesuitské koleje v Uherském Hradišti, in: *Knihy o Redutě*, Velehrad 2001.

Jürgen Zimmer, Iosephus Heintzius – architectus cum antiquis comparandus. Příspěvek k poznání rudolfinské architektury mezi lety 1590–1612, *Umění XVII*, 1969, s. 217–246.

Jürgen Zimmer, *Hofkirche und Rathaus in Neuburg an der Donau*, Neuburg 1971.

Rudolf Žáček, *Dějiny Slezska v datech*, Praha 2004.

Juraj Žáry, Dražkovce, Rím. kat. farský kostol sv. Heleny, in: Ivan Rusina (ed.), *Renesancia. Umenie medzi neskorou gotikou a barokem*, Bratislava 2009.

Karel Žurek, Zapomenutý plán nerealizované přestavby zámku Tovačov, in: Leon Bouchal (ed.), *Toulky tovačovskou minulostí, aneb, 695 let historického putování městem pod Spanilou věží*, Tovačov 2016, s. 104–105.

Prameny vydané i nevydané

Lucie Augustinková, *Sakrální architektura moravskoslezského kraje na přelomu gotiky a renesance* (dizertační práce), Ústav teorie a dějin architektury FA ČVUT, Praha 2014.

Ondřej Belšík – Hana Myslivečková [ml.], *Stříkané omítky fasád kostelů Navštívení Panny Marie na Sv. Kopečku u Olomouce, kostela Panny Marie na Hradisku u Olomouce a kostela sv. Michala v Olomouci. Nálezová zpráva*, Národní památkový ústav, ú. o. p. v Olomouci 2017.

Johana Bronková, *Problematika sakrality a sakrálního prostoru ve spisech církevních autorit kolem roku 1600* (dizertační práce), Ústav dějin umění FFUK, Praha 2007.

Jan Skála z Doubravky, *Historiae Regni Boiemiae, de rebvs memoria dignis, in illa gestis, ab initio Boiemorum, qui ex Illyria venientes, eandem Boiemiam, in medio propemodum superioris Germaniae sitam, occupauerunt. Libri XXXIII, ex fide tandem narrationeque historica scripti, absolutique, & in lucem iamprimum aediti, sat videlicet citô, si sat bene*, Prostějov 1552,
<http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:3c06f1ce-9dbe-11e0-8578-0050569d679d?page=uuid:3c2aa66f-9dbe-11e0-8578-0050569d679d>.
vyhledáno 3. 7. 2019.

Petra Drbalová, *Ad maiorem Dei gloriam. Umělecká výzdoba jezuitského kostela Nanebevzetí Panny Marie v Brně* (magisterská diplomová práce), Seminář dějin umění FFMU, Brno 2010.

Terezie Dvořáková, *Architektura a výzdoba kostela sv. Vavřince v Sobotíně. Dějiny výstavby kostela sv. Vavřince v Sobotíně a jeho podoba v první polovině 17. století* (bakalářská práce), Olomouc 2014.

Ondřej Dykast, *Architektura Svatého kopečku v Mikulově* (bakalářská diplomová práce), Seminář dějin umění FFMU, Brno 2016.

Jan Eliáš, *Valtice, farní kostel, stavebně historický průzkum*, Brno 1994.

Evidenční list nemovité kulturní památky, Bojkovice, kostel sv. Vavřince, poř. č. 3225, Národní památkový ústav, <https://www.pamatkovykatalog.cz/kostel-sv-vavrince-13518403>, vyhledáno 5. 11. 2019.

Evidenční list nemovité kulturní památky, Brantice, kostel Nanebevzetí Panny Marie, poř. č. 48, Národní památkový ústav, <https://www.pamatkovykatalog.cz/kostel-nanebevzeti-p-marie-12491702>, vyhledáno 5. 11. 2019.

Evidenční list nemovité kulturní památky, Brno, kostel sv. Michala, poř. č. 0046, Národní památkový ústav, <https://www.pamatkovykatalog.cz/kostel-sv-michala-2147030>, vyhledáno 5. 11. 2019.

Evidenční list nemovité kulturní památky, Břidličná, kostel sv. Tří Králů, poř. č. 50, Národní památkový ústav, <https://www.pamatkovykatalog.cz/kostel-sv-tri-kralu-13041212>, vyhledáno 5. 11. 2019.

Evidenční list nemovité kulturní památky, Dobré Pole, kostel sv. Cecílie, poř. č. 1197, Národní památkový ústav, <https://www.pamatkovykatalog.cz/kostel-sv-cecilie-14883792>, vyhledáno 5. 11. 2019.

Evidenční list nemovité kulturní památky, Hlučín, kostel sv. Jana Křtitele, poř. č. 1372, Národní památkový ústav, <https://www.pamatkovykatalog.cz/kostel-sv-jana-krtitele-12760614>, vyhledáno 5. 11. 2019.

Evidenční list nemovité kulturní památky, Holešov, kostel Nanebevzetí Panny Marie s Černou kaplí, poř. č. 5933, Národní památkový ústav, <https://www.pamatkovykatalog.cz/kostel-nanebevzeti-panny-marie-s-cernou-kapli-12695819>, vyhledáno 5. 11. 2019.

Evidenční list nemovité kulturní památky, Holešov, kaple sv. Kříže, poř. č. 5936, Národní památkový ústav, <https://www.pamatkovykatalog.cz/kaple-sv-krize-12910125>, vyhledáno 5. 11. 2019.

Evidenční list nemovité kulturní památky, Hradec nad Moravicí, kostel sv. Petra a Pavla, poř. č. 1383, Národní památkový ústav, <https://www.pamatkovykatalog.cz/kostel-sv-petra-a-pavla-12644753>, vyhledáno 5. 11. 2019.

Evidenční list nemovité kulturní památky, Hustopeče nad Bečvou, kostel Povýšení sv. Kříže, poř. č. 441/1-16, Národní památkový ústav, vyhledáno <https://www.pamatkovykatalog.cz/kostel-povyseni-sv-krize-539410>, vyhledáno 5. 11. 2019.

Evidenční list nemovité kulturní památky, Klobouky u Brna, kostel sv. Vavřince, poř. č. 1304, Národní památkový ústav, <https://www.pamatkovykatalog.cz/kostel-sv-vavrince-14934736>, vyhledáno 5. 11. 2019.

Evidenční list nemovité kulturní památky, Lomnice, kostel sv. Jiří, poř. č. 124, Národní památkový ústav, <https://www.pamatkovykatalog.cz/kostel-sv-jiri-12904563>, vyhledáno 5. 11. 2019.

Evidenční list nemovité kulturní památky, Mikulov, děkanský kostel sv. Václava, poř. č. 1380/A4, Národní památkový ústav, <https://www.pamatkovykatalog.cz/dekansky-kostel-sv-vaclava-18338515>, vyhledáno 5. 11. 2019.

Evidenční list nemovité kulturní památky, Moravská Třebová, kostel Nalezení sv. Kříže, poř. č. 3224, Národní památkový ústav, <https://www.pamatkovykatalog.cz/kostel-nalezeni-sv-krize-14793712>, vyhledáno 5. 11. 2019.

Evidenční list nemovité kulturní památky, Moravský Beroun, kostel Nanebevzetí Panny Marie, poř. č. 135, Národní památkový ústav, <https://www.pamatkovykatalog.cz/kostel-nanebevzeti-panny-marie-539794>, vyhledáno 5. 11. 2019.

Evidenční list nemovité kulturní památky, Paseka, kostel sv. Kunhuty, poř. č. 1906, Národní památkový ústav, <https://www.pamatkovykatalog.cz/kostel-sv-kunhuty-se-hrbitovem-534070>, vyhledáno 5. 11. 2019.

Evidenční list nemovité kulturní památky, Potštát, kostel sv. Bartoloměje, poř. č. 519, Národní památkový ústav, <https://www.pamatkovykatalog.cz/kostel-sv-bartolomeje-12607443>, vyhledáno 5. 11. 2019.

Evidenční list nemovité kulturní památky, Příbor, hřbitovní kaple sv. Františka Serafínského, poř. č. 1662, Národní památkový ústav, <https://www.pamatkovykatalog.cz/hrbitovni-kaple-sv-frantiska-serafinskeho-13029576>, vyhledáno 5. 11. 2019.

Evidenční list nemovité kulturní památky, Rýmařov, kostel sv. Archanděla Michaela, poř. č. 163, Národní památkový ústav,

<https://www.pamatkovykatolog.cz/kostel-sv-michaela-archandela-13042455>,
vyhledáno 5. 11. 2019.

Evidenční list nemovité kulturní památky, Štítina, kaple sv. Maří Magdalény, poř. č. 1497, Národní památkový ústav, <https://www.pamatkovykatolog.cz/kaple-sv-mari-magdaleny-12700834>, vyhledáno 5. 11. 2019.

Evidenční list nemovité kulturní památky, Třebíč, kaple sv. Jana Nepomuckého, poř. č. 3121, Národní památkový ústav, <https://www.pamatkovykatolog.cz/kaple-sv-jana-nepomuckeho-14480684>, vyhledáno 5. 11. 2019.

Evidenční list nemovité kulturní památky, Velká Štáhle, kostel Nejsvětější Trojice, poř. č. 100653, Národní památkový ústav, <https://www.pamatkovykatolog.cz/kostel-nejsvetejsi-trojice-13037455>, vyhledáno 5. 11. 2019.

Evidenční list nemovité kulturní památky, Vikantice, kostel sv. Wolfganga, poř. č. 1228, Národní památkový ústav, <https://www.pamatkovykatolog.cz/kostel-sv-wolfganga-534562>, vyhledáno 5. 11. 2019.

Evidenční list nemovité kulturní památky, Vlasatice, kostel sv. Jana Křtitele, poř. č. 1810, Národní památkový ústav, <https://www.pamatkovykatolog.cz/kostel-sv-jana-krтитеle-16217013>, vyhledáno 5. 11. 2019.

Evidenční list nemovité kulturní památky, Volenice, kostel sv. Petra a Pavla, poř. č. 4466/12, Národní památkový ústav, <https://www.pamatkovykatolog.cz/kostel-sv-petra-a-pavla-673933>, vyhledáno 5. 11. 2019.

Josef Faltičko, *Pozdně renesanční sakrální stavby na území bývalého panství Kolštejn (Branná)* (bakalářská diplomová práce), Katedra teorie a dějin výtvarných umění FFUP, Olomouc 2018.

Farní kostel Povýšení sv. Kříže, Hustopeče nad Bečvou (historie), <https://www.ihustopece.cz/obcan/farnost/historie/>, vyhledáno 6. 5. 2019.

Kateřina Hausnerová, *Ferdinand Hofmann z Grünbüchlu (1540–1607). Knihovna zapomenutého sběratele Rudolfovy doby* (magisterská diplomová práce), Katedra historie FFUP, Olomouc 2012.

Michaela Helísková, *Kostel sv. Vavřince v Bojkovicích. Reprezentant typu venkovského kostela v době katolické obnovy* (bakalářská diplomová práce), Katedra teorie a dějin výtvarných umění FFUP, Olomouc 2019.

Die Inschriften des Bundeslandes Niederösterreich, politischer Bezirk Krems, Straß i. Straßertale, Pfk. Mariä Himmelfahrt, 482, <https://hw.oeaw.ac.at/inschriften/noe-3/teil4/noe-3-obj482.xml>, vyhledáno 25. 5. 2019.

Simona Jemelková, *Olomouc, kaple sv. Anny, stavebně-historický průzkum*, Olomouc 2016.

Slavomíra Kašpárková, *Stavebně-historický průzkum: Lipník nad Bečvou I. Kostel sv. Františka Serafínského*, Praha 1980.

Nelly Komendová, *Kostel Nanebevzetí Panny Marie, 1610–1613, k. ú. Mařatice, Uherské Hradiště, Standardní nedestruktivní stavebněhistorický průzkum*, Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Kroměříži 2007.

Veronika Lachová, *Gotická a renesanční architektura okresu Frýdek-Místek (1230–1620)* (magisterská diplomová práce), Katedra teorie a dějin výtvarných umění FFUP, Olomouc 2017.

Pavel Mach, *Carlo Valmadi (přibližně 1550–1620) – renesanční architekt na Trutnovsku* (bakalářská diplomová práce), Ústav dějin křesťanského umění KTF UK, Praha 2008.

Leoš Mlčák, *Stavebně historický průzkum evangelického kostela v Hranicích na Moravě*, Olomouc 2010.

Leoš Mlčák, *Panoram Olomouce*, Olomouc 2012,
http://www.krasnaolomouc.cz/wp-content/uploads/2013/11/Mlcak_Panorama_Olomouce_2012.doc, vyhledáno 5. 1. 2020.

Moravské zemské desky, III, Kraj brněnský, 1567–1641, Miloslav Rohlík (ed.), Praha 1957.

Moravský zemský archiv v Brně, fond E 55, inv. č. 302, sign IV C 12, kart. 17.

Moravský zemský archiv v Brně, fond E 55, Deník kanonie z let 1702–1705, fol. 118b, 125a.

Jana Mrkvičková, *Zámek v Moravci. Stavební dějiny* (bakalářská diplomová práce), Seminář dějin umění FFMU, Brno 2007.

Hana Myslivečková, *Pozdně gotické a renesanční věže olomouckého okresu 1400–1620* (dizertační práce), Katedra výtvarné teorie a výchovy FFUP, Olomouc 1979.

Hana Myslivečková [ml.], *Kaple sv. Rocha v Úsově* (bakalářská diplomová práce), Katedra teorie a dějin výtvarných umění FFUP, Olomouc 2007.

Hana Myslivečková [ml.], *Moravská sakrální architektura 1590–1650. Příspěvek ke stylovým otázkám longitudinální architektury* (magisterská diplomová práce), Katedra teorie a dějin výtvarných umění FFUP, Olomouc 2011.

Hana Myslivečková [ml.], *Lipník nad Bečvou, náměstí T. G. Masaryka. Stropní konstrukce loubí domu čp. 90. Nálezová zpráva*, NPÚ, ú. o. p. Olomouc 2018.

Bohumil Navrátil (ed.), *Jesuité olomoučtí za protireformace. Akta a listiny z let 1558–1619*, I. 1558–1590, Brno 1916.

Irmgard Pahl, *Liturgie večere Páně v německých evangelických církvích v ekumenické perspektivě*. Doplněný text přednášky s podtitulem "Současná praxe a kroky liturgické obnovy", přednesené prof. Irmgard Pahl (Wetter, Ruhr) dne 21. května 2007 na Evangelické teologické fakultě Univerzity Karlovy v Praze při konvokaci uspořádané ve spolupráci evangelické liturgické iniciativy Coena a ETF UK v Praze, <http://www.coena.cz/svatosti/eucharistie/liturgie-vecere-pane-v-nemeckych-evangelickych-cirkvich-v-ekumenicke-perspektive/>, vyhledáno 3. 2. 2020.

Ivana Panochová, *Mezi zbraněmi vlčí múzy. Protobaroko v české a moravské architektuře 1620–1650 a jeho donátorské pozadí. Slohová, funkční a ideová analýza* (dizertační práce), Katedra teorie a dějin výtvarných umění FFUP, Olomouc 2003.

Tomáš Parma, *Olomoucký biskup František kardinál Dietrichstein a jeho vztahy k římské kúrii* (dizertační práce), Historický ústav FFMU, Brno 2010.

Lenka Pellová, *Česká barokní krajina a její proměny. Různé přístupy ke krajině v barokním období* (magisterská diplomová práce), Katedra environmentálních studií FSSMU, Brno 2006.

Milena Poeta, *Architektura Vlašské kaple v Praze* (bakalářská diplomová práce), Katedra teorie a dějin výtvarných umění FFUP, Olomouc 2017.

Popis a dějiny kostela ve Vlasaticích (výpis z farní kroniky), nedatovaný strojopis z farního archivu v Pohořelicích, nestr.

Helena Richterová – Tomáš Vítek – Dagmar Hradilová et al., *Velké Losiny – zámek, stavebněhistorický průzkum*, Olomouc 2008.

Vladislava Říhová, *Sochařská výzdoba manýristické části zámku v Moravské Třebové* (dizertační práce), Katedra teorie a dějin výtvarných umění FFUP, Olomouc 2007.

Římskokatolický farní úřad Konice, Pamětní listiny z makovice věže kostela, pamětní zápis z roku 1666.

Sebastiano Serlio, *Regole generale di architettura*, Venezia 1537 (IV. kniha, vzory pro dekorace stropů).

Sebastiano Serlio, *I Sette libri dell'architettura*, Libro V, Paris 1547.

Karolína Šreflová, *Osudy Víta Jindřicha hraběte z Thurnu a Valsassiny před a po Bílé hoře* (bakalářská diplomová práce), Historický ústav FFMU, Brno 2006.

Růžena Štichová, *Geometrie v architektuře Santiniho-Aichla* (magisterská diplomová práce), Matematicko-fyzikální fakulta UK, Praha 2008

Jan Štětina, *Mařatice, kostel Nanebevzetí Panny Marie, Operativní průzkum a dokumentace spodních částí zdiva na exteriéru a v interiéru*, Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Kroměříži 2008.

Jiří Tíkal, *Zprávy o olomouckých památkách v díle J. P. Cerroniho: „Skizze einer Geschichte der bildenden Künste in Mähren* (magisterská diplomová práce), FFUP, Olomouc 1954.

Ladislav Varadzin, *O vyšehradském objevu století s archeologem Ladislavem Varadzinem* (přepis rozhovoru), *Vyšehradskéj*, <https://vysehradskej.cz/predromanska-stavba-na-vysehrade/>, vyhledáno 17. 10.2019

Metoděj Zemek, *Posloupnost prelátů a kanovníků olomoucké kapituly od počátku až po nynější dobu, I (1131–1652)*, Olomouc [bez data], opis z roku 1999 uložený v příruční knihovně Zemského archivu Opava, pracoviště Olomouc.

Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, ACO, sign. BII c1/3, inv. č. 1111, listina, Václav Kulíšek z Moravičan, 6. května 1614 Hradiště.

Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, fond Metropolitní kapitula Olomouc, inv. č. 4555, sign. Ch a 1/11, č. kartonu 611.

Zemský archiv v Opavě, digi archiv: MNV Stará Ves nad Ondřejnicí, 507, *kronika_1_s142_F1*, <http://digi.archives.cz/da/permalink?xid=AD947859E1FA11E5A73E8086F29B66F2&scan=1>, vyhledáno 17. 7. 2018.

Seznam obrazové dokumentace

1. Vyškov, kostel Panny Marie, 1617–1622/1624, pohled od severu. Foto: [https://cs.wikipedia.org/wiki/Kostel_Panny_Marie_And%C4%9Blsk%C3%A9_\(Vy%C5%A1kov\)#/media/Soubor:H%C5%99bitovn%C3%AD_kostel_Panny_Marie_\(Vy%C5%A1kov-_czech_republic\).JPG](https://cs.wikipedia.org/wiki/Kostel_Panny_Marie_And%C4%9Blsk%C3%A9_(Vy%C5%A1kov)#/media/Soubor:H%C5%99bitovn%C3%AD_kostel_Panny_Marie_(Vy%C5%A1kov-_czech_republic).JPG)
2. Vyškov, kostel Panny Marie, 1617–1622/1624, pohled ke kněžišti. Foto: [https://cs.wikipedia.org/wiki/Kostel_Panny_Marie_And%C4%9Blsk%C3%A9_\(Vy%C5%A1kov\)#/media/Soubor:Interi%C3%A9r_H%C5%99bitovn%C3%ADho_kostela.JPG](https://cs.wikipedia.org/wiki/Kostel_Panny_Marie_And%C4%9Blsk%C3%A9_(Vy%C5%A1kov)#/media/Soubor:Interi%C3%A9r_H%C5%99bitovn%C3%ADho_kostela.JPG)
3. Znojmo, kostel sv. Jana Křtitele, 1628–1632, pohled od severozápadu. Foto: <http://www.kostelycz.cz/foto/85znojmojk3.jpg>
4. Znojmo, kostel sv. Jana Křtitele, 1628–1632, pohled do kněžiště. Foto: http://hrobka.kapucini.cz/subdom/hrobka/images/obrazky/putovani_klastery/Znojmo_08mb.JPG
5. Brno, kostel Nalezení sv. Kříže, 1648–1651, pohled od severu. Foto: https://cs.wikipedia.org/wiki/Kapuc%C3%ADnsk%C3%BD_kl%C3%A1ter_v_Brn%C4%9B#/media/Soubor:Brno,_kapuc%C3%ADnsk%C3%BD_kostel_1.jpg
6. Brno, kostel Nalezení sv. Kříže, 1648–1651, pohled ke kněžišti. Foto: http://www.kapucini.cz/domains/kapucini.cz/images/obrazky/brno/kostel/ZPH_kostel_02.jpg
7. Olomouc, kostel Zvěstování Panny Marie, 1653–1655, pohled od severozápadu. Foto: http://hrobka.kapucini.cz/subdom/hrobka/images/obrazky/putovani_klastery/Olomouc_01m.JPG
8. Olomouc, kostel Zvěstování Panny Marie, 1653–1655, pohled ke kněžišti. Foto: Hana Myslivečková
9. Lomnice u Rýmařova, kostel sv. Jiří, 1603, pohled od jihovýchodu. Foto: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Lomnice,_kostel_sv._Ji%C5%99%C3%AD_3.JPG
10. Lomnice u Rýmařova, kostel sv. Jiří, 1603, alianční erbovní deska. Foto: https://www.rymarovsko.cz/images/stories/obr/o_regionu/F189-0136-19.jpg
11. Lomnice u Rýmařova, kostel sv. Jiří, 1603, interiér. Foto: https://www.rymarovsko.cz/images/stories/obr/o_regionu/F191-DSCF0006.jpg
12. Paseka, kostel sv. Kunhuty, 1602–1603/1606, pohled od severu. Foto: <https://www.turistika.cz/mista/paseka-kostel-sv-kunhuty/foto?id=302098>
[src="//foto.turistika.cz/foto/38829/31413/full_7bf8ae_f_normalFile4-077.jpg](src=)
13. Paseka, kostel sv. Kunhuty, 1602–1603/1606, alianční erbovní deska.

Foto: <https://www.turistika.cz/mista/paseka-kostel-sv-kunhuty/foto?id=302104>
src="//foto.turistika.cz/foto/38829/31413/full_caf8da_f_normalFile10-071.jpg

14. Rýžoviště, kostel sv. Jana Křtitele, 1603/1604, alianční erbovní deska.
Foto:
http://www.soupis pamatek.com/okres_rymarov/foto/ryzoviste/ryzoviste_soubory/image036.jpg
15. Velká Štáhle, kostel Nejsvětější Trojice, 1606, pohled od jihu. Foto:
[https://cs.wikipedia.org/wiki/Kostel_Nejsv%C4%9Bt%C4%9Bj%C5%A1%C3%AD_Trojice_\(Velk%C3%A1_%C5%A0t%C3%A1hle\)#/media/Soubor:VelkaStahleKostel.jpg](https://cs.wikipedia.org/wiki/Kostel_Nejsv%C4%9Bt%C4%9Bj%C5%A1%C3%AD_Trojice_(Velk%C3%A1_%C5%A0t%C3%A1hle)#/media/Soubor:VelkaStahleKostel.jpg)
16. Velká Štáhle, kostel Nejsvětější Trojice, 1606, alianční erbovní deska.
Foto:
https://www.rymarovsko.cz/images/stories/obr/o_regionu/F206-DSCF0015.jpg
17. Velká Štáhle, kostel Nejsvětější Trojice, 1606, pohled ke kněžišti. Foto:
<http://www.rymarovskafarnost.wz.cz/image/stahle.jpg>
18. Břidličná (Frýdlant nad Moravicí), kostel sv. Tří králů, 1610–1614, pohled od jihu. Foto:
[https://cs.wikipedia.org/wiki/Kostel_T%C5%99%C3%AD_kr%C3%A1l%C5%AF_\(B%C5%99idli%C4%8Dn%C3%A1\)#/media/Soubor:BridlicnaKostel.jpg](https://cs.wikipedia.org/wiki/Kostel_T%C5%99%C3%AD_kr%C3%A1l%C5%AF_(B%C5%99idli%C4%8Dn%C3%A1)#/media/Soubor:BridlicnaKostel.jpg)
19. Břidličná (Frýdlant nad Moravicí), kostel sv. Tří králů, 1610–1614, pohled do kněžiště. Foto:
[https://cs.wikipedia.org/wiki/Kostel_T%C5%99%C3%AD_kr%C3%A1l%C5%AF_\(B%C5%99idli%C4%8Dn%C3%A1\)#/media/Soubor:BridlicnaKostelPresbytar.jpg](https://cs.wikipedia.org/wiki/Kostel_T%C5%99%C3%AD_kr%C3%A1l%C5%AF_(B%C5%99idli%C4%8Dn%C3%A1)#/media/Soubor:BridlicnaKostelPresbytar.jpg)
20. Břidličná (Frýdlant nad Moravicí), kostel sv. Tří králů, 1610–1614, erbovní deska stavebníka. Foto:
<https://www.turistika.cz/mista/bridlicna-kostel-sv-tri-kralu/foto?id=491689>
21. Horní Město u Rýmařova, kostel sv. Maří Magdalény, 1611–1612, pohled od západu. Foto:
[https://cs.wikipedia.org/wiki/Kostel_svat%C3%A9_M%C3%A1rie_Magdal%C3%A9ny_\(Horn%C3%AD_M%C4%9Bsto\)#/media/Soubor:HorniMestoKostel1.jpg](https://cs.wikipedia.org/wiki/Kostel_svat%C3%A9_M%C3%A1rie_Magdal%C3%A9ny_(Horn%C3%AD_M%C4%9Bsto)#/media/Soubor:HorniMestoKostel1.jpg)
22. Horní Město u Rýmařova, kostel sv. Maří Magdalény, 1611–1612, pohled do lodi. Foto:
https://rymarovsko.cz/images/stories/obr/o_regionu/2017/DSC_08982.jpg
23. Horní Město u Rýmařova, kostel sv. Maří Magdalény, 1611–1612, půdorys. Bohumil Samek, Umělecké památky Moravy a Slezska. 1. svazek A/I, Praha 1994, s. 523
24. Vikantice, kostel sv. Wolfganga, 1577, pohled od jihovýchodu. Foto:

- [https://cs.wikipedia.org/wiki/Kostel_svat%C3%A9ho_Wolfganga_\(Vikantice\)#/media/Soubor:VikanticeKostel.jpg](https://cs.wikipedia.org/wiki/Kostel_svat%C3%A9ho_Wolfganga_(Vikantice)#/media/Soubor:VikanticeKostel.jpg)
25. Vikantice, kostel sv. Wolfganga, 1577, pohled ke kůru. Foto: Fotoarchiv, Národní památkový ústav, PÚ M0067778
 26. Mohelnice, kostel sv. Stanislava, 1577–1584, pohled od západu. Foto: <https://www.turistika.cz/mista/mohelnice-kostel-sv-stanislava/foto?id=403022>
 27. Mohelnice, kostel sv. Stanislava, 1577–1584, pohled ke kněžišti. Foto: https://foto.turistika.cz/foto/14412/112393/lrg_20150716_124156.jpg
 28. Stará Ves nad Ondřejnicí, kostel Narození sv. Jana Křtitele, 1587–1589, svěcen 1591, pohled od východu. Foto: Hana Myslivečková
 29. Stará Ves nad Ondřejnicí, kostel Narození sv. Jana Křtitele, 1587–1589, svěcen 1591, pohled od jihu. Foto: Hana Myslivečková
 30. Stará Ves nad Ondřejnicí, kostel Narození sv. Jana Křtitele, 1587–1589, svěcen 1591, jižní portál. Foto: Hana Myslivečková
 31. Stará Ves nad Ondřejnicí, kostel Narození sv. Jana Křtitele, 1587–1589, svěcen 1591, pohled do presbytáře. Foto: Hana Myslivečková
 32. Stará Ves nad Ondřejnicí, kostel Narození sv. Jana Křtitele, 1587–1589, svěcen 1591, pohled ke kůru. Foto: Hana Myslivečková
 33. Stará Ves nad Ondřejnicí, kostel Narození sv. Jana Křtitele, 1587–1589, svěcen 1591, klenba lodi. Foto: Hana Myslivečková
 34. Stará Ves nad Ondřejnicí, kostel Narození sv. Jana Křtitele, 1587–1589, svěcen 1591, portál sakristie. Foto: Hana Myslivečková
 35. Stará Ves nad Ondřejnicí, kostel Narození sv. Jana Křtitele, 1587–1589, svěcen 1591, půdorys. Foto: https://cs.wikipedia.org/wiki/Soubor:SJK_pudorys.pdf
 36. Stará Ves nad Ondřejnicí, kostel Narození sv. Jana Křtitele, 1587–1589, svěcen 1591, detail okna presbytáře. Foto: Zemský archiv v Opavě, digi archiv: MNV Stará Ves nad Ondřejnicí, 507, kronika_1_s142_F1, <http://digi.archives.cz/da/permalink?xid=AD947859E1FA11E5A73E8086F29B66F2&scan=1>, vyhledáno 17. 7. 2018
 37. Lipník nad Bečvou, bratrský sbor, 1590–1591/1592, pohled od jihu. Foto: Hana Myslivečková
 38. Lipník nad Bečvou, bratrský sbor, 1590–1591/1592, pohled od severozápadu. Foto: Hana Myslivečková
 39. Lipník nad Bečvou, bratrský sbor, 1590–1591/1592, detail věže s presbytářem. Foto: Hana Myslivečková
 40. Lipník nad Bečvou, bratrský sbor, 1590–1591/1592, půdorys kostela v roce 1635. Foto: Ze sbírek státního historického ústavu v Praze, in: Augustin Alois Neumann, *Piaristé a český barok*, Přerov 1933, příloha č. 2

41. Andělská Hora, kostel Nanebevzetí Panny Marie, 1575–1584, pohled od severozápadu. Foto: Ondřej Belšík
42. Andělská Hora, kostel Nanebevzetí Panny Marie, 1575–1584, půdorys. Foto: Hana Dvorská – Dalibor Prix, Kostel Nanebevzetí Panny Marie v Andělské Hoře (okr. Bruntál) a jeho renesanční podoba, in: Dalibor Prix (ed.), in: *Pro Arte. Sborník k poctě Ivo Hlobila*, Praha 2002, s. 273
43. Brtnice, kostel sv. Karla Boromejského a bl. Juliány Collalto (původně kostel ev. Matouše), 1588–1589,1629–1937, pohled ze severu. Foto: [https://cs.wikipedia.org/wiki/Kostel_blahoslaven%C3%A9_Juli%C3%A1ny_z_Collalta_\(Brtnice\)#/media/Soubor:Brtnice,_kostel_bl._Juli%C3%A1ny_z_Collalta_\(2017-07-25;_03\).jpg](https://cs.wikipedia.org/wiki/Kostel_blahoslaven%C3%A9_Juli%C3%A1ny_z_Collalta_(Brtnice)#/media/Soubor:Brtnice,_kostel_bl._Juli%C3%A1ny_z_Collalta_(2017-07-25;_03).jpg)
44. Brtnice, kostel sv. Karla Boromejského a bl. Juliány Collalto (původně kostel ev. Matouše), 1588–1589,1629–1937, pohled ke kněžišti. Foto: https://lh3.googleusercontent.com/proxy/AC-3oi0_mC9jS0HHxqaLajTn1BPZ6JNqN8ZHNob1ROnXm8Adzjp5DpxwZF53TaiqnFp4Qf3nI_fckm2pJVLj7akZSgcEC4BIP4zp00Tq7A9tGv3ArKbh6m7b0055gnoBeSWU
45. Brtnice, kostel sv. Karla Boromejského a bl. Juliány Collalto (původně kostel ev. Matouše), 1588–1589,1629–1937, pohled na klenbu chóru. Foto: <https://lh3.googleusercontent.com/proxy/IHEMx50qvLQfPcyDeVUgbiodrJejsyi9ZmDChLEPa9t4yXRv-oJ4mhi5X4LBxXBtDTViqWgjb-eWFMcn-pSRJ-iEWQQ8iF9GPKml8iqWYH6h3ymF7Y>
46. Brtnice, kostel sv. Karla Boromejského a bl. Juliány Collalto (původně kostel ev. Matouše), 1588–1589,1629–1937, pohled ke kůru. Foto: http://www.anatomie-varhan.cz/texty/varhany/nastroje/brtnice/foto_zamek/celek.jpg
47. Brtnice, kostel sv. Karla Boromejského a bl. Juliány Collalto (původně kostel ev. Matouše), 1588–1589,1629–1937, půdorys. Foto: Bohumil Samek, *Umělecké památky Moravy a Slezska. 1. svazek A/I*, Praha 1994, s. 260
48. Běhařovice, kostel Nejsvětější Trojice, 1596, pohled od jihovýchodu. Foto: Hana Myslivečková
49. Běhařovice, kostel Nejsvětější Trojice, 1596, pohled ke kněžišti. Foto: Hana Myslivečková
50. Běhařovice, kostel Nejsvětější Trojice, 1596, pohled ke kůru. Foto: Hana Myslivečková
51. Běhařovice, kostel Nejsvětější Trojice, 1596, klenba kněžiště. Foto: Hana Myslivečková
52. Běhařovice, kostel Nejsvětější Trojice, 1596, půdorys. Foto: Bohumil Samek, *Umělecké památky Moravy a Slezska. 1. svazek A/I*, Praha 1994, s. 37
53. Úsov, kaple sv. Rocha, 1624, pohled od západu. Foto: <https://1.bp.blogspot.com/->

V4FhLqYZKvs/XcMpOEYMQZI/AAAAAAAAQKU/cZyq4ZLfCkT5j7myv
KkFqPHt9cXfQyLwCLcBGAsYHQ/s1600/DSC_5779.JPG

54. Úsov, kaple sv. Rocha, 1624, pohled od jihu (stav před poslední obnovou). Foto: Hana Myslivečková
55. Úsov, kaple sv. Rocha, 1624, pohled do kněžiště. Foto: Hana Myslivečková
56. Brantice, kostel Nanebevzetí Panny Marie, 1593, pohled od jihozápadu. Foto:
https://foto.turistika.cz/foto/r/850/31471/71875/full_f10066_fulstejn.jpg
57. Velké Losiny, kostel sv. Jana Křtitele, 1600–1603, pohled od jihu. Foto: Hana Myslivečková
58. Velké Losiny, kostel sv. Jana Křtitele, 1600–1603, klenba lodi. Foto: Hana Myslivečková
59. Velké Losiny, kostel sv. Jana Křtitele, 1600–1603, pohled ke kůru. Foto: <http://www.farnostlosiny.cz/wp-content/uploads/2012/05/DSC02706.jpg>
60. Hlučín, kostel sv. Jana Křtitele, 1597–1608, 1618, pohled od severu. Foto:
https://www.eprogram.cz/images/multimedia/3cbf4244b41fc88073350388d7a59ba4/732/thumbs/6e7db852e14803b784b308c531abc85bff3b71c6_1_900x600.jpg
61. Hlučín, kostel sv. Jana Křtitele, 1597–1608, 1618, pohled na severní stěnu lodi s vchodem do kaple sv. Anny. Foto: Ivana Láníková
62. Hlučín, kostel sv. Jana Křtitele, 1597–1608, 1618, klenba kaple sv. Anny. Foto: Ivana Láníková
63. Hlučín, kostel sv. Jana Křtitele, 1597–1608, 1618, půdorys. Foto: Bohumil Samek, *Umělecké památky Moravy a Slezska. 1. svazek A/I*, Praha 1994, s. 482
64. Bratrušov, kostel Všech svatých, 1603, pohled od jihu. Foto: [https://cs.wikipedia.org/wiki/Kostel_V%C5%A1ech_svat%C3%BDch_\(Bratru%C5%A1ov\)#/media/Soubor:BratrusovKostel1.jpg](https://cs.wikipedia.org/wiki/Kostel_V%C5%A1ech_svat%C3%BDch_(Bratru%C5%A1ov)#/media/Soubor:BratrusovKostel1.jpg)
65. Bratrušov, kostel Všech svatých, 1603, pohled ke kůru. Foto: <https://www.turistika.cz/vylety/koprivna-a-bratrusov-aneb-za-krasou-kostelnich-interieru/foto?id=801407>
66. Sobotín, kostel sv. Vavřince, 1607, pohled od jihu. Foto: Fotoarchiv, Národní památkový ústav, M0004654
67. Sobotín, kostel sv. Vavřince, 1607, pohled na klenbu lodi. Foto: Terezie Dvořáková, *Architektura a výzdoba kostela sv. Vavřince v Sobotíně. Dějiny výstavby kostela sv. Vavřince v Sobotíně a jeho podoba v první polovině 17. století* (bakalářská práce), Olomouc 2014, s. 62
68. Sobotín, kostel sv. Vavřince, 1607, pohled na klenbu lodi. Foto: https://www.sobotin.cz/data/editor/205cs_2_big.jpg?gcm_date=1500

985391

69. Sobotín, kostel sv. Vavřince, 1607, půdorys. Foto: SOA Hradec Králové, Janovice, Fond velkostatku Vízmbek, 1708,1770–1945, inv. č. 1696.
70. Hustopeče nad Bečvou, kostel Povýšení sv. Kříže, 1611, pohled z jihovýchodu. Foto:
https://live.staticflickr.com/360/18745494645_d86f274674_b.jpg
71. Hustopeče nad Bečvou, kostel Povýšení sv. Kříže, 1611, pohled ke kněžišti. Foto: Hana Myslivečková
72. Hustopeče nad Bečvou, kostel Povýšení sv. Kříže, 1611, západní portál. Foto: Hana Myslivečková
73. Hustopeče nad Bečvou, kostel Povýšení sv. Kříže, 1611, půdorys. Foto: Bohumil Samek, *Umělecké památky Moravy a Slezska. 1. svazek A/I*, Praha 1994, s. 578
74. Frýdek, kostel sv. Jošta, 1612, pohled od jihu. Foto:
https://foto.turistika.cz/foto/r/850/34385/100915/lrg_7.6.2014frydekmistekafrenstat016.jpg
75. Frýdek, kostel sv. Jošta, 1612, západní průčelí. Foto:
https://cs.wikipedia.org/wiki/Soubor:Fr%C3%BDdek_kostel_sv._Jo%C5%A1ta_2.JPG
76. Frýdek, kostel sv. Jošta, 1612, půdorys. Foto: Bohumil Samek, *Umělecké památky Moravy a Slezska. 1. svazek A/I*, Praha 1994, s. 441
77. Branná, kostel Archanděla Michaela, 1612–1614, pohled od jihozápadu. Foto: Hana Myslivečková
78. Branná, kostel Archanděla Michaela, 1612–1614, hlavní portál. Foto: Hana Myslivečková
79. Branná, kostel Archanděla Michaela, 1612–1614, pohled ke kněžišti. Foto: Hana Myslivečková
80. Branná, kostel Archanděla Michaela, 1612–1614, pohled do interiéru s emporami. Foto: Hana Myslivečková
81. Branná, kostel Archanděla Michaela, 1612–1614, půdorys. Foto: Bohumil Samek, *Umělecké památky Moravy a Slezska. 1. svazek A/I*, Praha 1994, s. 124
82. Strážek, kostel sv. Šimona a Judy, 1616, pohled od jihu. Foto: Jedudedek, <https://www.turistika.cz/mista/strazek-kostel-svatych-simona-a-judy/detail>
83. Strážek, kostel sv. Šimona a Judy, 1616, pohled ke kněžišti. Foto: Fotoarchiv, Národní památkový ústav, G0512311
84. Strážek, kostel sv. Šimona a Judy, 1616, pohled ke kůru. Foto: Fotoarchiv, Národní památkový ústav, G0512300
85. Strážek, kostel sv. Šimona a Judy, 1616, klenba lodi. Foto: Fotoarchiv, Národní památkový ústav, G0512313
86. Měrotín, kostel sv. Martina, 1618–1619, pohled od severozápadu. Foto:

- [https://cs.wikipedia.org/wiki/Kostel_svat%C3%A9ho_Martina_\(M%C4%Brot%C3%ADn\)#/media/Soubor:MerotinKostel.jpg](https://cs.wikipedia.org/wiki/Kostel_svat%C3%A9ho_Martina_(M%C4%Brot%C3%ADn)#/media/Soubor:MerotinKostel.jpg)
87. Měrotín, kostel sv. Martina, 1618–1619, pohled ke kněžišti. Foto: <https://www.kostelikyzcest.cz/index.php/merotin-sv-martina/image?view=image&format=raw&type=img&id=311>
 88. Měrotín, kostel sv. Martina, 1618–1619, půdorys. Foto: Bohumil Samek, *Umělecké památky Moravy a Slezska. 2. svazek J/N*, Praha 1999, s. 533
 89. Buchlovice, kostel sv. Martina, 1640, pohled od severozápadu. Foto: Hana Myslivečková
 90. Buchlovice, kostel sv. Martina, 1640, hlavní portál. Foto: Hana Myslivečková
 91. Buchlovice, kostel sv. Martina, 1640, pohled ke kůru. Foto: Hana Myslivečková
 92. Buchlovice, kostel sv. Martina, 1640, půdorys. Foto: Národní památkový ústav, ú. o. p. Kroměříž, spisový materiál ke kostelu
 93. Buchlovice, kostel sv. Martina, 1640, medailon s erbem stavebníka a datací 1640. Foto: Hana Myslivečková
 94. Vyškov, kaple sv. Anny, 1582, pohled od severozápadu. Foto: https://www.vyskov-mesto.cz/assets/Image.ashx?id_org=18857&id_obrazky=72260
 95. Vyškov, kaple sv. Anny, 1582, pohled ke kněžišti. Foto: https://www.vyskov-mesto.cz/VismoOnline_ActionScripts/Image.aspx?id_org=18857&id_obrazky=72250
 96. Olomouc, kaple sv. Anny, 1617, pohled od jihu. Foto: Ondřej Jakubec, Kaple sv. Anny na olomouckém hradě a svatoanenský kult na Moravě kolem roku 1600, in: Ondřej Jakubec (ed.), *Arcidiecézní muzeum na olomouckém hradě. Příspěvky z mezinárodní konference*, Olomouc 2010, s. 206
 97. Olomouc, kaple sv. Anny, 1617, pohled od západu. Foto: Simona Jemelková, *Olomouc, kaple sv. Anny, stavebně-historický průzkum*, Olomouc 2016
 98. Olomouc, kaple sv. Anny, 1617, hlavní portál. Foto: Hana Myslivečková
 99. Olomouc, kaple sv. Anny, 1617, interiér kaple. Foto: Ondřej Jakubec – Marek Perůtka (edd.), *Olomoucké baroko: Výtvarná kultura let 1620–1780: 2/ Katalog*, Olomouc 2010, s. 76
 100. Příbor, kostelík sv. Františka Serafínského, 1622, pohled od severu. Foto: Fotoarchiv, Národní památkový úřad, T0001031
 101. Příbor, kostelík sv. Františka Serafínského, 1622, pohled od severovýchodu. Foto: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/4/47/Kostel_sv._Franti%C5%A1ka_Serafinsk%C3%A9ho_v_P%C5%99%C3%ADbo%C5

%99e_-_1.jpg

102. Suchdol nad Odrou, kostel Nejsvětější Trojice, 1605–1614, pohled od severu. Foto: Ondřej Belšík
103. Suchdol nad Odrou, kostel Nejsvětější Trojice, 1605–1614, klenba lodi. Foto: Ondřej Belšík
104. Metylovice, kostel Všech svatých, 1577, 1637, pohled od jihu. Foto: Fotoarchiv, Národní památkový ústav, T0002051
105. Metylovice, kostel Všech svatých, 1577, 1637, pohled ke kněžišti. Foto: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Metylovice,_kostel,_interi%C3%A9r_01.jpg
106. Metylovice, kostel Všech svatých, 1577, 1637, pohled na jižní zeď. Foto: Veronika Lachová, *Gotická a renesanční architektura okresu Frýdek-Místek (1230–1620)* (magisterská diplomová práce), Katedra teorie a dějin výtvarných umění FFUP, Olomouc 2017, s. 167
107. Metylovice, kostel Všech svatých, 1577, 1637, půdorys. Foto: Veronika Lachová, *Gotická a renesanční architektura okresu Frýdek-Místek (1230–1620)* (magisterská diplomová práce), Katedra teorie a dějin výtvarných umění FFUP, Olomouc 2017, s. 168
108. Skalice u Frýdku, kostel sv. Martina, 1612–1617, pohled z jihu. Foto: https://foto.turistika.cz/foto/r/850/164346/93318/lrg_p1070664.jpg
109. Skalice u Frýdku, kostel sv. Martina, 1612–1617, interiér lodi. Foto: Veronika Lachová, *Gotická a renesanční architektura okresu Frýdek-Místek (1230–1620)* (magisterská diplomová práce), Katedra teorie a dějin výtvarných umění FFUP, Olomouc 2017, s. 172
110. Vlasatice, kostel sv. Jana Křtitele, 1610, pohled od západu. Foto: Hana Myslivečková
111. Vlasatice, kostel sv. Jana Křtitele, 1610, pohled od severovýchodu. Foto: Hana Myslivečková
112. Vlasatice, kostel sv. Jana Křtitele, 1610, detail severní stěny. Foto: Hana Myslivečková
113. Vlasatice, kostel sv. Jana Křtitele, 1610, západní portál. Foto: Hana Myslivečková
114. Vlasatice, kostel sv. Jana Křtitele, 1610, pohled k chóru. Foto: Hana Myslivečková
115. Vlasatice, kostel sv. Jana Křtitele, 1610, pohled ke kůru. Foto: Hana Myslivečková
116. Vlasatice, kostel sv. Jana Křtitele, 1610, klenba chóru. Foto: Hana Myslivečková
117. Vlasatice, kostel sv. Jana Křtitele, 1610, půdorys. Foto: Walfried Blaschka, *Wostitz. Geschichte einer deutschen marktgemeinde in Südmähren*, Geislingen 1993, s. 210

118. Olomouc, katedrála sv. Václava, presbytář, 1617, situace před neogotickou přestavbou. Foto: Ondřej Jakubec – Marek Perůtka (edd.), *Olomoucké baroko: Výtvarná kultura let 1620–1780: 2/ Katalog*, Olomouc 2010, s. 78
119. Olomouc, katedrála sv. Václava, presbytář, 1617, situace před neogotickou přestavbou, pohled k oltáři. Foto: Ondřej Jakubec – Marek Perůtka (edd.), *Olomoucké baroko: Výtvarná kultura let 1620–1780: 2/ Katalog*, Olomouc 2010, s. 77
120. Olomouc, katedrála sv. Václava, presbytář, 1617, řez presbytářem, situace před neogotickou přestavbou. Foto: Ondřej Jakubec – Marek Perůtka (edd.), *Olomoucké baroko: Výtvarná kultura let 1620–1780: 2/ Katalog*, Olomouc 2010, s. 79
121. Olomouc, katedrála sv. Václava, presbytář, 1617, půdorys areálu katedrály. Autor: Gustav Meretta, Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, Fond metropolitní kapituly
122. Olomouc, katedrála sv. Václava, presbytář, 1617, severozápadní nároží, detail původních sdružených pilastrů. Foto: Hana Myslivečková
123. Olomouc, katedrála sv. Václava, presbytář, 1617, detail původního severního okna. Foto: Hana Myslivečková
124. Brno, kostel sv. Josefa, 1651–1653, západní průčelí. Foto: Hana Myslivečková
125. Brno, kostel sv. Josefa, 1651–1653, západní portál. Foto: Hana Myslivečková
126. Brno, kostel sv. Josefa, 1651–1653, jižní fasáda. Foto: Hana Myslivečková
127. Brno, kostel sv. Josefa, 1651–1653, pohled do chóru. Foto: Hana Myslivečková
128. Brno, kostel sv. Josefa, 1651–1653, klenba lodi. Foto: Hana Myslivečková
129. Brno, kostel sv. Josefa, 1651–1653, rohové pilastry. Foto: Hana Myslivečková
130. Brno, kostel sv. Josefa, 1651–1653, půdorys. Foto: Hana Myslivečková
131. Bojkovice, kostel sv. Vavřince, 1651–1656, pohled od severu. Foto: Hana Myslivečková
132. Bojkovice, kostel sv. Vavřince, 1651–1656, západní průčelí. Foto: Hana Myslivečková
133. Bojkovice, kostel sv. Vavřince, 1651–1656, pohled k chóru. Foto: Hana Myslivečková
134. Bojkovice, kostel sv. Vavřince, 1651–1656, klenba chóru. Foto: Hana Myslivečková
135. Bojkovice, kostel sv. Vavřince, 1651–1656, pohled ke kůru. Foto: Hana Myslivečková

136. Bojkovice, kostel sv. Vavřince, 1651–1656, klenba lodi. Foto: Hana Myslivečková
137. Bojkovice, kostel sv. Vavřince, 1651–1656, půdorys. Archiv plánové dokumentace, Národní památkový ústav, ú. o. p. Brno
138. Klobouky u Brna, kostel sv. Vavřince, 1655, pohled od severozápadu. Foto: Hana Myslivečková
139. Klobouky u Brna, kostel sv. Vavřince, 1655, pohled od severozápadu. Foto: Hana Myslivečková
140. Klobouky u Brna, kostel sv. Vavřince, 1655, pohled k chóru. Foto: Hana Myslivečková
141. Olomouc – Hradisko, kostel Panny Marie, 1659–1666, 1674–1676, pohled od jihozápadu. Foto: Hana Myslivečková
142. Olomouc – Hradisko, kostel Panny Marie, 1659–1666, 1674–1676, pohled od jihovýchodu. Foto: Hana Myslivečková
143. Olomouc – Hradisko, kostel Panny Marie, 1659–1666, 1674–1676, fragment fasády ubourané věže. Foto: Hana Myslivečková
144. Olomouc – Hradisko, kostel Panny Marie, pohled od severu, po roce 1694, detail fotokopie plánu. Okresní archiv v Olomouci, č. 102.496
145. Mařatice, kostel Nanebevzetí Panny Marie, 1610–1614, pohled od severovýchodu. Foto: Hana Myslivečková
146. Mařatice, kostel Nanebevzetí Panny Marie, 1610–1614, pohled od západu. Foto: Hana Myslivečková
147. Mařatice, kostel Nanebevzetí Panny Marie, 1610–1614, pohled ke kněžišti. Foto: Hana Myslivečková
148. Mařatice, kostel Nanebevzetí Panny Marie, 1610–1614, pohled ke kůru. Foto: Fotoarchiv, Národní památkový ústav ú. o. p. Kroměříž
149. Mařatice, kostel Nanebevzetí Panny Marie, 1610–1614, detail vtaženého pilíře v lodi. Foto: Hana Myslivečková
150. Mařatice, kostel Nanebevzetí Panny Marie, 1610–1614, půdorys. Foto: Jan Štětina, *Mařatice, kostel Nanebevzetí Panny Marie, Operativní průzkum a dokumentace spodních částí zdiva na exteriéru a v interiéru*, Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Kroměříži 2008, příloha 1
151. Mařatice, kostel Nanebevzetí Panny Marie, 1610–1614, erekční deska Václava Kulíška z Moravičan. Foto: Fotoarchiv, Národní památkový ústav ú. o. p. Kroměříž
152. Jablunkov, kostel Božího Těla, konec 16. století, 1620, pohled z jihu. Foto: Ivana Láníková
153. Jablunkov, kostel Božího Těla, konec 16. století, 1620, pohled ke kůru. Foto: Ivana Láníková
154. Jablunkov, kostel Božího Těla, konec 16. století, 1620, půdorys. Foto: Bohumil Samek, *Umělecké památky Moravy a Slezska. 2. svazek J/N*,

Praha 1999, s. 16

155. Štípa, kostel Narození Panny Marie, 1617, pohled od severovýchodu. Foto:
[https://cs.wikipedia.org/wiki/Kostel_Narozen%C3%AD_Panny_Marie_\(%C5%A0t%C3%ADpa\)#/media/Soubor:%C5%A0t%C3%ADpa,_poutn%C3%AD_chr%C3%A1m_\(2\).jpg](https://cs.wikipedia.org/wiki/Kostel_Narozen%C3%AD_Panny_Marie_(%C5%A0t%C3%ADpa)#/media/Soubor:%C5%A0t%C3%ADpa,_poutn%C3%AD_chr%C3%A1m_(2).jpg)
156. Štípa, kostel Narození Panny Marie, 1617, pohled do interiéru. Foto:
[https://cs.wikipedia.org/wiki/Kostel_Narozen%C3%AD_Panny_Marie_\(%C5%A0t%C3%ADpa\)#/media/Soubor:%C5%A0t%C3%ADpa,_poutn%C3%AD_chr%C3%A1m_\(1\).jpg](https://cs.wikipedia.org/wiki/Kostel_Narozen%C3%AD_Panny_Marie_(%C5%A0t%C3%ADpa)#/media/Soubor:%C5%A0t%C3%ADpa,_poutn%C3%AD_chr%C3%A1m_(1).jpg)
157. Vranov u Brna, kostel Narození Panny Marie, 1617–1642, pohled od severovýchodu. Foto: Hana Myslivečková
158. Vranov u Brna, kostel Narození Panny Marie, 1617–1642, pohled k presbytáři. Foto: Hana Myslivečková
159. Vranov u Brna, kostel Narození Panny Marie, 1617–1642, pohled ke kůru. Foto: Hana Myslivečková
160. Vranov u Brna, kostel Narození Panny Marie, 1617–1642, severní boční kaple. Foto: Hana Myslivečková
161. Vranov u Brna, kostel Narození Panny Marie, 1617–1642, klenba lodi a chóru. Foto: Hana Myslivečková
162. Vranov u Brna, kostel Narození Panny Marie, 1617–1642, půdorys. Foto: Jiří Mihola – Jiří Kroupa, Vranov, konvent paulánů „Aula Virginis“ s poutním chrámem Narození Panny Marie, dočasně konvent salvatoriánů, in: Dušan Foltýn (ed.), *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, Praha 2005, s. 753
163. Náměšť nad Oslavou, kostel sv. Jana Křtitele, 1637–1642, pohled od jihozápadu. Foto: Hana Myslivečková
164. Náměšť nad Oslavou, kostel sv. Jana Křtitele, 1637–1642, pohled od jihovýchodu. Foto: Hana Myslivečková
165. Náměšť nad Oslavou, kostel sv. Jana Křtitele, 1637–1642, západní portál. Foto: Hana Myslivečková
166. Náměšť nad Oslavou, kostel sv. Jana Křtitele, 1637–1642, pohled k chóru. Foto: Hana Myslivečková
167. Náměšť nad Oslavou, kostel sv. Jana Křtitele, 1637–1642, pohled ke kůru. Foto: Hana Myslivečková
168. Náměšť nad Oslavou, kostel sv. Jana Křtitele, 1637–1642, severní boční kaple. Foto: Hana Myslivečková
169. Náměšť nad Oslavou, kostel sv. Jana Křtitele, 1637–1642, pohled na klenbu chóru. Foto: Hana Myslivečková
170. Náměšť nad Oslavou, kostel sv. Jana Křtitele, 1637–1642, půdorys. Kresba: Hana Myslivečková
171. Dobré Pole, kostel sv. Cecílie, 1652–1657, pohled z jihovýchodu. Foto:

Hana Myslivečková

172. Dobré Pole, kostel sv. Cecílie, 1652–1657, pohled ke kůru. Foto: Hana Myslivečková
173. Dobré Pole, kostel sv. Cecílie, 1652–1657, detail klenby. Foto: Hana Myslivečková
174. Dobré Pole, kostel sv. Cecílie, 1652–1657, severní stěna lodi. Foto: Hana Myslivečková
175. Dobré Pole, kostel sv. Cecílie, 1652–1657, detail vtaženého pilíře. Foto: Hana Myslivečková
176. Mikulov, loretánský kostel sv. Anny s dietrichsteinskou hrobkou, 1625–1656, výřez z veduty neznámého autora (po pol. 18. stol.).
Repro: http://www.hrady.cz/data_g/2937/89551.jpg
177. Mikulov, loretánský kostel sv. Anny s dietrichsteinskou hrobkou, 1625–1656, pohled do chóru. Foto: Hana Myslivečková
178. Mikulov, loretánský kostel sv. Anny s dietrichsteinskou hrobkou, 1625–1656, jižní stěna chóru. Foto: Hana Myslivečková
179. Mikulov, loretánský kostel sv. Anny s dietrichsteinskou hrobkou, 1625–1656, půdorys. Foto: Bohumil Samek, *Umělecké památky Moravy a Slezska. 2. svazek J/N*, Praha 1999, s. 496
180. Mikulov, loretánský kostel sv. Anny s dietrichsteinskou hrobkou, 1625–1656, pohled do interiéru s Loretou. Foto: Ivo Krsek – Zdeněk Kudělka – Miloš Stehlík et al., *Umění baroka na Moravě a ve Slezsku*, Praha 1996, s. 182
181. Valtice, kostel Nanebevzetí Panny Marie, 1631–1671, pohled od jihovýchodu. Foto:
[https://cs.wikipedia.org/wiki/Soubor:Kostel_Nanebevzet%C3%AD_P._Marie_\(Valtice\).JPG](https://cs.wikipedia.org/wiki/Soubor:Kostel_Nanebevzet%C3%AD_P._Marie_(Valtice).JPG)
182. Valtice, kostel Nanebevzetí Panny Marie, 1631–1671, západní průčelí. Foto: Hana Myslivečková
183. Valtice, kostel Nanebevzetí Panny Marie, 1631–1671, pohled k presbytáři. Foto: Hana Myslivečková
184. Valtice, kostel Nanebevzetí Panny Marie, 1631–1671, klenba presbytáře. Foto: Hana Myslivečková
185. Valtice, kostel Nanebevzetí Panny Marie, 1631–1671, klenba lodi a kupole. Foto: Hana Myslivečková
186. Valtice, kostel Nanebevzetí Panny Marie, 1631–1671, jižní část transeptu. Foto: Hana Myslivečková
187. Valtice, kostel Nanebevzetí Panny Marie, 1631–1671, pohled na severní stěnu lodi. Foto: Hana Myslivečková
188. Valtice, kostel Nanebevzetí Panny Marie, 1631–1671, půdorys. Foto: Ivo Krsek – Zdeněk Kudělka – Miloš Stehlík et al., *Umění baroka na Moravě a ve Slezsku*, Praha 1996, s. 185

189. Bučovice, kostel Nanebevzetí Panny Marie, 1637–1641, pohled od severozápadu. Foto: Hana Myslivečková
190. Bučovice, kostel Nanebevzetí Panny Marie, 1637–1641, pohled na severní fasádu. Foto: Hana Myslivečková
191. Bučovice, kostel Nanebevzetí Panny Marie, 1637–1641, pohled ke kůru. Foto: Hana Myslivečková
192. Bučovice, kostel Nanebevzetí Panny Marie, 1637–1641, pohled na jižní stěnu chóru a lodi. Foto: Hana Myslivečková
193. Bučovice, kostel Nanebevzetí Panny Marie, 1637–1641, klenba lodi a chóru. Foto: Hana Myslivečková
194. Bučovice, kostel Nanebevzetí Panny Marie, 1637–1641, pilíř vítězného oblouku. Foto: Hana Myslivečková
195. Bučovice, kostel Nanebevzetí Panny Marie, 1637–1641, půdorys. Foto: Archiv plánové dokumentace, Národní památkový ústav, ú. o. p. Brno
196. Znojmo, kostel sv. Michala, 1642–1651, pohled ze severozápadu. Foto: Hana Myslivečková
197. Znojmo, kostel sv. Michala, 1642–1651, západní průčelí. Foto: Hana Myslivečková
198. Znojmo, kostel sv. Michala, 1642–1651, západní portál. Foto: Hana Myslivečková
199. Znojmo, kostel sv. Michala, 1642–1651, pohled do chóru. Foto: Hana Myslivečková
200. Znojmo, kostel sv. Michala, 1642–1651, pohled ke kůru. Foto: Hana Myslivečková
201. Znojmo, kostel sv. Michala, 1642–1651, pohled na severní stěnu lodi a boční kaple. Foto: Hana Myslivečková
202. Znojmo, kostel sv. Michala, 1642–1651, klenba lodi. Foto: Hana Myslivečková
203. Znojmo, kostel sv. Michala, 1642–1651, půdorys. Foto: Archiv plánové dokumentace, Národní památkový ústav, ú. o. p. Brno
204. Brno, kostel sv. Maří Magdalény, 1651–1654, pohled ze severozápadu. Foto: Hana Myslivečková
205. Brno, kostel sv. Maří Magdalény, 1651–1654, detail západního průčelí. Foto: Hana Myslivečková
206. Brno, kostel sv. Maří Magdalény, 1651–1654, pohled k chóru. Foto: Hana Myslivečková
207. Brno, kostel sv. Maří Magdalény, 1651–1654, severní kaple lodi. Foto: Hana Myslivečková
208. Brno, kostel sv. Maří Magdalény, 1651–1654, jižní stěna chóru. Foto: Hana Myslivečková
209. Brno, kostel sv. Maří Magdalény, 1651–1654, klenba lodi. Foto: Hana

Myslivočková

210. Brno, kostel sv. Maří Magdalény, 1651–1654, půdorys. Foto: Archiv plánové dokumentace, Národní památkový ústav, ú. o. p. Brno
211. Brno, kostel sv. Michala, 1659–1670, východní průčelí. Foto: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/0/00/Kostel_svat%C3%A9ho_Michala_%2802%29.jpg
212. Brno, kostel sv. Michala, 1659–1670, pohled ze severu. Foto: https://lh3.googleusercontent.com/proxy/XxuROCGAei37qcuEnMPMIcfynJJadNCuZJa9QQISM_J4ctPa7eA6UQJR9YhRmZov_i5NDi3KBju_5PrzI2lHOMvRVFWIR8VBkXBERFc
213. Brno, kostel sv. Michala, 1659–1670, pohled k chóru. Foto: https://scontent.fprg2-1.fna.fbcdn.net/v/t1.0-9/42531625_1765786203547109_3011886420940816384_n.jpg?_nc_cat=110&_nc_sid=8024bb&_nc_ohc=Sf4k7nDWa-AAX8dNGnP&_nc_ht=scontent.fprg2-1.fna&oh=440550a2c2b7d7850d9e6ebf6021eb27&oe=5ED5FAE8
214. Brno, kostel sv. Michala, 1659–1670, půdorys. Foto: Bohumil Samek, *Umělecké památky Moravy a Slezska. 1. svazek A/I*, Praha 1994, s. 174
215. Hradec nad Moravicí, kostel sv. Petra a Pavla, 1584–1597, pohled od jihozápadu. Foto: https://d34-a.sdn.cz/d_34/d_15120309/img/6/1600x1063_kdDbz4.jpg?fl=res,667,500,1
216. Hradec nad Moravicí, kostel sv. Petra a Pavla, 1584–1597, pohled k chóru. Foto: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Hradec_nad_Moravic%C3%AD_kostel_sv._Petra_a_Pavla,_interi%C3%A9r.jpg
217. Bruntál, kostel Nanebevzetí Panny Marie, konec 16. století, pohled od západu. Foto: [https://cs.wikipedia.org/wiki/Kostel_Nanebevzet%C3%AD_Panny_Marie_\(Brunt%C3%A1l\)#/media/Soubor:Kostel_bruntal.JPG](https://cs.wikipedia.org/wiki/Kostel_Nanebevzet%C3%AD_Panny_Marie_(Brunt%C3%A1l)#/media/Soubor:Kostel_bruntal.JPG)
218. Bruntál, kostel Nanebevzetí Panny Marie, konec 16. století, pohled k chóru. Foto: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/4/49/Kostel_bruntal_interier.JPG
219. Bruntál, kostel Nanebevzetí Panny Marie, konec 16. století, půdorys. Foto: Fotoarchiv autorky
220. Staré Město pod Sněžníkem, kostel sv. Anny, 1617–1618, pohled od severovýchodu. Foto: [https://cs.wikipedia.org/wiki/Kostel_svat%C3%A9_Anny_\(Star%C3%A9_M%C4%9Bsto_pod_Sn%C4%9B%C5%BE%C3%ADkem\)#/media/Soubor:StareMestoKostel.jpg](https://cs.wikipedia.org/wiki/Kostel_svat%C3%A9_Anny_(Star%C3%A9_M%C4%9Bsto_pod_Sn%C4%9B%C5%BE%C3%ADkem)#/media/Soubor:StareMestoKostel.jpg)
221. Staré Město pod Sněžníkem, kostel sv. Anny, 1617–1618, pohled k chóru. Foto: [https://cs.wikipedia.org/wiki/Kostel_svat%C3%A9_Anny_\(Star%C3%A9_M%C4%9Bsto_pod_Sn%C4%9B%C5%BE%C3%ADkem\)#/media/Soubor:StareMestoKostel.jpg](https://cs.wikipedia.org/wiki/Kostel_svat%C3%A9_Anny_(Star%C3%A9_M%C4%9Bsto_pod_Sn%C4%9B%C5%BE%C3%ADkem)#/media/Soubor:StareMestoKostel.jpg)

- A9_M%C4%9Bsto_pod_Sn%C4%9B%C5%BEEn%C3%ADkem)#/media/Soubor:StareMestoKostelInterier.jpg
222. Klimkovice, kostel sv. Kateřiny, 1578–1579, pohled od jihovýchodu. Foto: Hana Myslivečková
223. Klimkovice, kostel sv. Kateřiny, 1578–1579, klenba trojlodí. Foto: Hana Myslivečková
224. Klimkovice, kostel sv. Kateřiny, 1578–1579, detail interiéru jižní lodi. Foto: Hana Myslivečková
225. Moravská Třebová, kostel Nalezení sv. Kříže, 1602–1603, pohled od jihovýchodu. Foto:
https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/0/01/Kostel_Nalezen%C3%AD_sv._K%C5%99%C3%AD%C5%BEe%2C_h%C5%99bitovn%C3%AD_%28Moravsk%C3%A1_T%C5%99ebov%C3%A1%29.JPG
226. Moravská Třebová, kostel Nalezení sv. Kříže, 1602–1603, pohled k chóru. Foto:
https://slovo.proglas.cz/res/archive/189/018530_05_073760.jpg?seek=1480508607
227. Moravský Beroun, Nanebevzetí Panny Marie (původně kostel sv. Trojice), 1606–1610, pohled z jihozápadu. Foto:
https://www.morberoun.cz/VismoOnline_ActionScripts/Image.aspx?id_org=9908&id_obrazky=79623
228. Moravský Beroun, Nanebevzetí Panny Marie (původně kostel sv. Trojice), 1606–1610, pohled k chóru. Foto: Fotoarchiv, Národní památkový úřad, G0352897
229. Rýmařov, kostel Archanděla Michaela, 1609–1618, pohled od jihovýchodu. Foto: <https://www.turistika.cz/mista/mesto-rymarov-kostel-sv-michaela/detail>
230. Rýmařov, kostel Archanděla Michaela, 1609–1618, pohled k chóru. Foto:
https://www.rymarovsko.cz/images/stories/obr/o_regionu/F135a-P1030009a_2.jpg
231. Rýmařov, kostel Archanděla Michaela, 1609–1618, pohled ke kůru. Foto:
https://www.rymarovsko.cz/images/stories/obr/o_regionu/F135d-P1030038a_2.jpg
232. Mikulov, kostel sv. Václava, 1625–1640, pohled z jihozápadu. Foto: Hana Myslivečková
233. Mikulov, kostel sv. Václava, 1625–1640, pohled ke kůru. Foto: Hana Myslivečková
234. Mikulov, kostel sv. Václava, 1625–1640, klenba jižní lodi. Foto: Hana Myslivečková
235. Mikulov, kostel sv. Václava, 1625–1640, interiér kostela. Foto: Hana Myslivečková

236. Telč, kostel sv. Panny Marie Matky Boží, přestavba 1647, pohled od jihovýchodu. Foto: https://jezuitetelc.cz/_files/portfolio-images/8111336_8114355-ota8493-pro-web.jpg
237. Telč, kostel sv. Panny Marie Matky Boží, přestavba 1647, pohled k chóru. Foto: <https://www.krasnecsko.cz/foto/o11372-1-Kostel-Matky-Bozi-Telc.jpg>
238. Olomouc, katedrála sv. Václava, krypta presbytáře, 1652–1661, pohled k oltáři. Foto: Hana Myslivečková
239. Olomouc, katedrála sv. Václava, krypta presbytáře, 1652–1661, průhled interiérem. Foto: Hana Myslivečková
240. Uničov, kostel Nanebevzetí Panny Marie, přestavba 1651–1656, pohled k chóru. Foto: Fotoarchiv Hany Myslivečkové
241. Brno, kostel Nanebevzetí Panny Marie, 1598–1602, pohled od severozápadu. Foto: Hana Myslivečková
242. Brno, kostel Nanebevzetí Panny Marie, 1598–1602, pohled od severovýchodu. Foto: Hana Myslivečková
243. Brno, kostel Nanebevzetí Panny Marie, 1598–1602, severní stěna. Foto: Hana Myslivečková
244. Brno, kostel Nanebevzetí Panny Marie, 1598–1602, západní portál. Foto: Hana Myslivečková
245. Brno, kostel Nanebevzetí Panny Marie, 1598–1602, pohled k chóru. Foto: Hana Myslivečková
246. Brno, kostel Nanebevzetí Panny Marie, 1598–1602, pohled ke kůru. Foto: Hana Myslivečková
247. Brno, kostel Nanebevzetí Panny Marie, 1598–1602, průhled do severní lodi. Foto: Hana Myslivečková
248. Brno, kostel Nanebevzetí Panny Marie, 1598–1602, pohled na chór kostela před přestavbou na počátku 20. století. Foto: Farní archiv
249. Brno, kostel Nanebevzetí Panny Marie, 1598–1602, půdorys. Foto: Bohumil Samek, *Umělecké památky Moravy a Slezska. 1. svazek A/I*, Praha 1994, s. 201
250. Holešov, kostel Nanebevzetí Panny Marie, 50. léta 17. století, pohled ze severovýchodu. Foto: Hana Myslivečková
251. Holešov, kostel Nanebevzetí Panny Marie, 50. léta 17. století, pohled z jihozápadu. Foto: Hana Myslivečková
252. Holešov, kostel Nanebevzetí Panny Marie, 50. léta 17. století, západní průčelí. Foto: Hana Myslivečková
253. Holešov, kostel Nanebevzetí Panny Marie, 50. léta 17. století, západní portál. Foto: Hana Myslivečková
254. Holešov, kostel Nanebevzetí Panny Marie, 50. léta 17. století, pohled k chóru. Foto: Hana Myslivečková

255. Holešov, kostel Nanebevzetí Panny Marie, 50. léta 17. století, pohled ke kůru. Foto: Hana Myslivečková
256. Holešov, kostel Nanebevzetí Panny Marie, 50. léta 17. století, severní stěna hlavní lodi. Foto: Hana Myslivečková
257. Holešov, kostel Nanebevzetí Panny Marie, 50. léta 17. století, průhled severní lodí. Foto: Hana Myslivečková
258. Štítina, kaple Maří Magdalény, 1579, pohled z jihu. Foto: https://d34-a.sdn.cz/d_34/c_img_E_I/dFvt.jpeg?fl=res,667,500,1
259. Štítina, kaple Maří Magdalény, 1579, pohled do interiéru. Foto: <https://doo.cz/posledni-zpravy/3450-fotogalerie-pout-v-kapli-sv-mari-magdaleny-ve-stitine-u-opavy.html>
260. Holešov, kaple sv. Kříže, 1652–1669, pohled od severozápadu. Foto: https://www.holesov.cz/webfiles/fotogalerie/20190128095206/dsc_0469.jpg
261. Holešov, kaple sv. Kříže, 1652–1669, pohled k oltáři. Foto: https://www.holesov.cz/webfiles/fotogalerie/20190128095206/dsc_0477.jpg
262. Postřelmov, hrobka s kaplí Bukůvků z Bukůvky, 1592, pohled od jihu. Foto: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/2/2c/Postrelmov_Hrobka.jpg
263. Fulnek, kaple sv. Rocha a Šebestiána, 1632, pohled od západu. Foto: Hana Myslivečková
264. Fulnek, kaple sv. Rocha a Šebestiána, 1632, jižní průčelí. Foto: Hana Myslivečková
265. Fulnek, kaple sv. Rocha a Šebestiána, 1632, půdorys kaple a hřbitovního areálu. Foto: Bohumil Samek, *Umělecké památky Moravy a Slezska. 1. svazek A/I*, Praha 1994, s. 458
266. Mikulov, kaple sv. Šebestiána, sv. Rocha a Karla Boromejského, 1623, vysvěceno 1672, západní průčelí. Foto: [https://cs.wikipedia.org/wiki/Kaple_svat%C3%A9ho_%C5%A0ebesti%C3%A1na_\(Mikulov\)#/media/Soubor:Kaple_sv._%C5%A0ebesti%C3%A1na_-_Svat%C3%BD_kope%C4%8Dek_-_Mikulov_1.JPG](https://cs.wikipedia.org/wiki/Kaple_svat%C3%A9ho_%C5%A0ebesti%C3%A1na_(Mikulov)#/media/Soubor:Kaple_sv._%C5%A0ebesti%C3%A1na_-_Svat%C3%BD_kope%C4%8Dek_-_Mikulov_1.JPG)
267. Mikulov, kaple sv. Šebestiána, sv. Rocha a Karla Boromejského, 1623, vysvěceno 1672, detail západního průčelí. Foto: Hana Myslivečková
268. Mikulov, kaple sv. Šebestiána, sv. Rocha a Karla Boromejského, 1623, vysvěceno 1672, pohled k oltáři. Foto: <http://kotrla.com/pmpro/wp-content/uploads/2016/09/Mikulov-Kaple-sv.-%C5%A0ebesti%C3%A1na-interi%C3%A9r-IMG3981.jpg>
269. Sv. Kopeček u Olomouce, nedochovaná mariánská poutní kaple, 1629–1632, kresba půdorysu na výkazu příjmů kaple z roku 1652. Foto: Leoš Mlčák, *Manýristická poutní kaple na Svatém Kopečku u Olomouce, Výroční zpráva Okresního archivu v Olomouci za rok 2000*, Olomouc

2001, s. 109

270. Sv. Kopeček u Olomouce, nedochovaná mariánská poutní kaple, 1629–1632, rekonstrukce půdorysu kaple podle popisu v knize „Mons Praemonstratus“. Foto: Leoš Mlčák, Manýristická poutní kaple na Svatém Kopečku u Olomouce, *Výroční zpráva Okresního archivu v Olomouci za rok 2000*, Olomouc 2001, s. 109
271. Třebíč, kaple Povýšení sv. Kříže, 1644–1645, pohled od západu. Foto: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/c/ce/Kaple_svat%C3%A9ho_Jana_Nepomuck%C3%A9ho_T%C5%99eb%C3%AD%C4%8D_2009-08_%281%29.JPG
272. Třebíč, kaple Povýšení sv. Kříže, 1644–1645, pohled od jihovýchodu. Foto: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/5/52/T%C5%99eb%C3%AD%C4%8D%2C_Str%C3%A1%C5%BEh%C3%A1_hora%2C_kaple_%2802%29.jpg
273. Třebíč, kaple Povýšení sv. Kříže, 1644–1645, pohled od východu. Foto: https://d34-a.sdn.cz/d_34/c_img_G_G/YeXhLc.jpeg?fl=res,667,500,1
274. Třebíč, kaple Povýšení sv. Kříže, 1644–1645, portál. Foto: Fotoarchiv autorky